

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**ANAYASA MAHKEMESİ VE AVRUPA İNSAN
HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA
YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ**

Abdi ERKAL
2502170090

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ

İSTANBUL - 2021

ÖZ

ANAYASA MAHKEMESİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ABDİ ERKAL

İletişim bir insanın duygu ve düşüncelerini belirli bir kanal aracılığıyla diğer insanlara aktarma süreci olarak tanımlanır. Toplumsal bir varlık olan insan, hayatı boyunca diğer insanlarla iletişim içinde olmak zorundadır. Etkileşimli bir süreç olan iletişim ile insanlar birbirleri ve çevreleri hakkında bilgi edinerek yaşamlarını sürdürürler. İnsanların düşünebilmeleri, çevreleriyle haber alışverişi yapabilmeleri yüzyıllardır süregelen eylemler olsa da bunların temel insan hakkı olarak tanımlanması ancak 20. yüzyılın ortalarında mümkün olmuştur.

19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da başlayan silahlanma yarışının neden olduğu Birinci Dünya Savaşı sırasında devletler, yurttaşlarını savaşıma ikna etmek zorunda oldukları için gazete ve radyo gibi kitle iletişim araçlarıyla propaganda yapmaya başlamışlardır. O dönem için başarılı sayılabilecek bu girişimin ardından devletler, ülke içinde ve ülke dışında propagandalarını sürdürmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı ise sadece silahlanma ve teknoloji değil, devletlerin propaganda savaşlarına da sahne olmuştur. Kitleleri tek bir hedef uğrunda birleştirebilmek için aralarına televizyonun da katıldığı kitle iletişim araçlarını kullanan devletler, insanlar üzerindeki etkilerini arttırmak için etkili iletişimin yollarını araştırmaya başlamışlardır. Bugün iletişim bilimi olarak adlandırılan bilim alanının doğuşunu hazırlayan bu araştırmalar, kitle iletişim araçlarıyla ya da kanaat önderi denen kişilerce aktarılan iletilerin genel olarak toplumlarda nasıl izlenimler bıraktığı ve ne gibi değişimler yaşattığı sorusuna yanıt aramışlardır. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde insanların elinde hem etkin kitle iletişim yollarını araştırarak çalışmalar, hem de bu çalışmaların etkisiyle geliştirilmeye başlanan kitle iletişim araçları kalmıştır.

Diğer taraftan savaştan sonra farklı ülkelerin ekonomik politik ve sosyal alanlarda iş birliği yaptıkları kıtasal ve evrensel ölçekte örgütler kurulmuştur. Bu örgütler, savaşla beraber çöken ekonomik ve sosyal yapıyı düzenlemek için ilk olarak ülke sınırlarından bağımsız olarak tüm insanların sahip olması gereken hakların tanımlanmasına çalışmışlardır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bu amaçla yazılan hukuki metinlerin en önemlileridir. Hatta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sözleşmede açıklanan hakların uygulanmasını denetlemek için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kuruluşunu

sağlayan maddeleriyle etkinliğini arttırmıştır. Her iki sözleşmede de insanların düşüncelerini özgürce ve diledikleri biçimde açıklayabilmeleri ayrıca haber alma ve haber verme girişimleri ifade özgürlüğü adı verilen hakla güvence altına alınmıştır. İfade özgürlüğü, iletişim ile insanların birbirlerini tanımaları, sorunlara çözüm önerisi sunmaları, bunlar arasında özgürce seçim yapılabilmesi ve böylece insanlar için en yararlı seçeneğin hayata geçeceği inancına dayanır. Bu nedenle günümüzün çağdaş demokrasilerinde ifade özgürlüğü, toplumların ilerlemesini sağlayan vazgeçilmez haklardan biri olarak görülmektedir.

Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş olarak adlandırılan ve ideolojilerin yarışına dönüşen siyasi sürecin başlaması, kitle iletişim araçlarının önemini daha da artırmıştır. Bununla beraber devletlerin iletişim bilimi alanındaki çalışmalara duyduğu gereksinim de artmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı kitle iletişim araçlarının geliştirilmesi ve yenilerinin ortaya çıkışını sağlamış, bir kısmı ise iletişimin etkileri üzerine odaklanan araştırmalar olarak kayıtlara geçmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan iletişim araçları ise geçmiştekilerden farklı bir takım özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerin temelinde farklı özellikteki pek çok iletişim yönteminin az sayıda iletişim aracı üzerinden yürütülmesini sağlayan yakınsama vardır. Bilgisayarlar ve cep telefonlarının başını çektiği yakınsama temelli iletişim aygıtları, farklı iletişim ortamlarını da bünyelerinde barındırabilmeyi ise internet sayesinde sağlamaktadırlar. Bugün yakınsama temelli aygıtlardan internet aracılığıyla erişilen iletişim ortamı yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Temelleri 1990'lı yılların sonunda atılan bu iletişim ortamı, 20 yıl gibi kısa bir sürede dünyanın yüzde 43'ünün bir parçası olduğu devasa bir ağa dönüşmüştür.

Yeni medyanın sanal boyutu fiziksel boyutundan çok daha büyük olduğu için bu kavramın, zihinleri fiziki dünyaya göre şekillenmiş biz insanlar tarafından tanımlanması zordur. Bu nedenle de bu kavram üzerinde uzlaşmış bir tanım olmasa da, yeni medyanın bazı ilkeler üzerinde kurulu olduğu konusunda iletişim bilimcilerin görüş birliğine vardığı söylenebilir. Sahip olduğu özellikler ve üzerine kurulduğu ilkeler, yeni medyayı kendinden önceki hemen her iletişim aracını bünyesinde barındırmasını ve böylece tüm bu araçların yarattığı etkinin de kendinde toplanmasını sağlamıştır.

Yeni medyanın iletişim süreçlerinde kanal görevi üstlenmeye başlamasıyla bu ortamlarda ifade özgürlüğünün nasıl kullanılacağı, bu hakkın kapsamının ve sınırlarının neler olduğu konusu tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tartışılmaya

başlanmıştır. Bu çalışmada, bu konudaki belirsizliklerin giderilmesi amacıyla öncelikle Türkiye'yi merkeze alan bir dizi araştırma yapılmıştır. İlk başta, Türkiye'nin de üyelerinden biri olduğu Avrupa Konseyi'nin ortaya koyduğu sözleşmeler ardından da Avrupa Birliği'nin bu alandaki çalışmaları sıralanmıştır. Daha sonra Türkiye'nin yeni medya alanını düzenleyen kanunlarında ifade özgürlüğü ile ilişkili maddeler incelenmiş, ardından da Anayasa Mahkemesinin bu konuda verdiği kararlar üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yeni medyada ifade özgürlüğü ile ilgili içtihatlarının da ortaya konduğu çalışmamızda tüm bu hukuki metinler içerik çözümlemesi yoluyla incelenmiş ve bu alanın kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan çalışmanın sonucunda Avrupa'da ifade özgürlüğünün ihlali nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine, aleyhinde en çok dava açılan ülke olan Türkiye'nin yeni medyadaki ifade özgürlüğüne bakışının da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarıyla uyumsuz olduğu açıkça görülmektedir. Çalışmanın hazırlık sürecinde ve ayrıca çalışma kapsamında incelenen hukuki metinlere bakıldığında Türkiye'nin yeni medyaya yaklaşımından bu alanı düzenlemekten çok kontrol etmeyi amaçladığı izlenimi edinilmektedir. Türkiye'de, bu alanın temel yasası olan 5651 sayılı Kanun, ifade özgürlüğünü esas almamakta ve bu özgürlüğün diğer özgürlüklerle rekabetinde ifade özgürlüğü lehine hükümler içermemektedir. Türkiye'nin yeni medyada ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerinde ve yaptırımlarında uluslararası sözleşmeleri ve dünyada kabul gören uygulamaları temel alarak bir takım köklü değişiklikler yapması gerektiğine inanılmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda görece daha tutarlı bir yol izleyerek bu alana sınırları daha net çizmeye çalışmaktadır. Mahkeme yargılamalarında yeni medyayı fiziki dünyadan bağımsız görmekte ve kendi özellikleri içinde inceleyip kararlarını da bu yönde vermeye çalışmaktadır. Mahkemenin verdiği kararlar, yeni medyada ifade özgürlüğünün korunması için devletler ve ulusal yargı organları dışında gazeteciler ve yeni medya kullanıcılarına da sorumluluklar yüklemektedir. Çalışmanın son bölümünde ise yakın zamanda hayatımızda girecek ya da yaygınlaşacak yeni teknolojilerin iletişim ve ifade özgürlüğü üzerine olası etkileri eldeki veriler üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni medya, ifade özgürlüğü, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Dijital haklar

ABSTRACT

FREEDOM OF EXPRESSION IN NEW MEDIA IN THE LIGHT OF THE DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT AND THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ABDİ ERKAL

Communication is defined as the process of conveying a person's feelings and thoughts to other people through a specific channel. As a social being, human must be in communication with other people throughout his life. With communication, which is an interactive process, people continue their lives by learning about each other and their environment. Although the ability of people to think and exchange news with their environment has been ongoing for centuries, these were defined as basic human rights only in the mid-20th century.

During the First World War, states realized they had to persuade their citizens to fight. For this, they started to make propaganda through mass media such as newspapers and radio. The states that achieved this at that time continued their propaganda both inside and outside the country after the war. The Second World War, on the other hand, witnessed not only armament and technology but also the propaganda wars of the states. States used mass media to unite the masses for a single goal. They have also begun to search for more effective communication methods to increase their effects on people. These researches prepared the birth of the science field today called communication science. Communication scientists sought an answer to the question of how messages conveyed by mass media or opinion leaders leave impressions in societies and what kind of changes they experience. When the Second World War ended, people remained in the hands of both the studies investigating the ways of effective mass communication and the mass communication tools that started to be developed with the effect of these studies.

After the war, different countries established continental and universal organizations to cooperate in economic, political and social fields. These organizations, in order to regulate the economic and social structure that collapsed with the war, first of all tried to define the rights that all people should have regardless of borders. The most important legal texts written for this purpose are the Universal Declaration of Human Rights and the European Convention on Human

Rights. In fact, the European Convention on Human Rights has increased its effectiveness by establishing the European Court of Human Rights to monitor the implementation of rights. In both conventions, people's ability to express their thoughts freely and in the way they wish and their attempts to receive and inform them are guaranteed by the right called 'freedom of expression'. Freedom of expression is based on the belief that people get to know each other, offer solutions to problems, freely choose among them, and thus the most beneficial option for people will come to life. For this reason, in today's contemporary democracies, freedom of expression is seen as one of the indispensable rights that ensure the progress of societies.

The beginning of the political process, which was called the Cold War and turned into a race of ideologies, increased the importance of mass media. Thus, the need for studies in the field of communication science has increased for states. Some of these studies led to the development of mass media and the emergence of new ones, while some of them were recorded as research focusing on the effects of communication. Communication tools that have emerged in recent years have a number of different features than those in the past. The basis of these features is the convergence, which enables many communication methods with different characteristics to be carried out over a small number of communication tools. Convergence-based communication devices, led by computers and mobile phones, are able to accommodate different communication media through the internet. Today, the communication medium that is accessed from convergence-based devices via the Internet is called new media. Dating back to the end of the 1990s, this communication environment has turned into a huge network of which 43 percent of the world is a part in the past 20 years.

Since the virtual dimension of the new media is much larger than its physical dimension, this concept is difficult to define by us humans. Therefore, it can be said that communication scientists have reached a consensus that the new media is based on some principles, although there is no agreed definition on this concept. With its characteristics and the principles on which it is built, new media includes other communication tools of the past and present and has gathered the impact they have created.

As the new media started to act as a channel in the communication processes, the issue of how to use the freedom of expression in the new media and

what the scope and limits of this right have started to be discussed all over the world. In this study, in order to eliminate the uncertainty in this matter it is primarily made a number of research centers in Turkey. First of all, the conventions prepared by the Council of Europe were examined. Then the studies of the European Union in this field are listed. After that, in Turkey's law on new media, it is described substances associated with freedom of expression. Subsequently, evaluations were made on the decisions of the Constitutional Court on this matter. In this study, which also includes the case law of the European Court of Human Rights on freedom of expression in the new media, all these legal texts were examined through content analysis and it was aimed to determine the scope and boundaries of this field.

As a result of the study, Turkey's approach to freedom of expression in the new media, it is clear that is incompatible with the case law of the European Court of Human Rights. In this study legal texts, which is analyzing in preparation and writing process, shows that, Turkey aims to control new media, instead of regulate it. Law No. 5651, which is the basic law of the new media law in Turkey, it is not based on freedom of expression and contains provisions against freedom of expression in the competition of this freedom with other freedoms. As a result, it is believed that, Turkey should make some drastic changes, in its laws on freedom of expression in the new media. While doing this, it should be based on international conventions and world-accepted practices.

The European Court of Human Rights tries to draw the boundaries in this area more clearly by following a more consistent path regarding freedom of expression in the new media. It considers the new media independent from the physical world in court proceedings. It tries to examine it within its own characteristics and make its decisions in this direction. The court's decisions impose responsibilities on journalists and users of new media, apart from states and national judicial bodies, to protect freedom of expression in the new media. In the last part of the study, the possible effects of new technologies, which will enter or become widespread in our lives in the near future, on communication and freedom of expression, are discussed through the available data.

Keywords: New media, freedom of expression, Constitutional Court of Turkey, European Court of Human Rights, Digital rights

ÖNSÖZ

İletişim, insanlığın tüm birikimlerini bugünlere taşımanın ötesinde tüm bu birikimlerin oluşmasını sağlayan en büyük etkidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran düşünme yeteneğinin dışavurumu olan iletişim, tüm insanlar için hava gibi, su gibi temel bir gereksinim olmuştur ve bundan sonra da öyle olacaktır. İletişim her şeyden önce bir etkileşim sürecidir ve iletişimin en büyük özelliklerinden biri hem iletişimi başlatan hem iletişimin hedefi olan insanda bir değişim yaratmasıdır. İletişimin tüm tarafları iletişim sürecinden bir değişimle çıkarlar. Her değişim insanları yeni düşüncelere yöneltir ve bu düşüncelerle tasarlanmış yeni iletişim süreçlerine başlanır. Bugün içinde yaşadığımız ve hatta dışına taşmaya çalıştığımız dünyanın durumu, her bir iletişim sürecinin insanlarda yarattığı değişimlerin bir sonucudur.

Tarih boyunca insanlar düşüncelerini diğer insanlara aktarmaya çabalarken bir yandan da bu aktarımı olabilecek en geniş kitleye, en kolay, en ucuz ve en etkili biçimde gerçekleştirmenin yollarını aramıştır. Dilin aracı olduğu iletişim, yazıyla daha kalıcı bir özellik kazanmıştır. İnsanlar yazının icadının ardından bu kez ürettikleri yazılı eserlerin daha geniş bir alanda etki göstermesi için uzun arayışlara girmişlerdir. Baskı makinesinin bulunmasıyla iletişimde yaşanan değişim daha sonra tüm dünyanın etkilendiği bir takım toplumsal olayların önünü açmıştır. İnsanlar gerçeğin ne olduğunu bilim yoluyla anlamaya yönelmiş ve bu yönelim sayesinde çok sayıda buluş gerçekleşmiştir. En geniş kitleye, kolay, ucuz ve etkili yoldan ulaşma isteği de bu alana yansımış ve telgraf, telefon, radyo, televizyon gibi elektronik temelli iletişim araçları hayatımıza girerek iletişim anlayışımızı tümünden değiştirip çeşitlendirmiştir.

Toplumların bilim ve teknikteki üstünlük yarışı bir süre sonra silahlanma yarışına dönüşünce insanlık 20. yüzyılda iki büyük savaş yaşamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndaki kırımlar ve eziyetler yeni dünya düzeninde tüm insanlara bir takım hakların tanımlanmasını ve bunun dünyanın her yerinde geçerli olmasını sağlamıştır. Bu haklardan olan ifade özgürlüğü, insanlığın temel gereksinimi olan iletişimin hiçbir baskı altında olmadan gerçekleşebilmesi için İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde temel bir hak olarak tanımlanmış ve günümüzdeki tüm çağdaş hukuk sistemleri de bu yolu izlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ifade özgürlüğünün yasal yollarla nasıl sınırlandırılabileceğini de ortaya koyan ilk belge olması ve sözleşmede tanınan hakların denetimi için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini kurması açısından iletişim ve hukuk alanında önemli yere sahiptir.

İnsanların düşünce özgürlüğünden, bu düşünceyi istediği yolla açıklayabilmesine kadar geniş bir kapsamı olan ifade özgürlüğünün tüm insanlar için tanımlanmasının ardından hayatımıza giren bilgisayar teknolojisi, bir süre sonra internet teknolojisini doğurmuş ve bu da 21. yüzyılda yeni medya adını verdiğimiz iletişim ortamına kaynaklık etmiştir. İnsanların bugüne kadar kullandığı iletişim kanallarından çok farklı bir yapıya sahip olan yeni medyada, ifade özgürlüğünün nasıl kullanılabileceği konusu bu yüzyılın başlarından beri insanların üzerinde tartıştığı konular arasında yer almaktadır. Pek çok ülke yeni medya ortamında ifade özgürlüğünü sağlama konusunda yeterli hukuki belgeye sahip olmadığı için bu alanda izlenecek yollar ulusal ve uluslararası mahkemelerin kararlarıyla belirlenmektedir.

Bu çalışmada, yeni medyada ifade özgürlüğünün Türkiye'deki yasal kapsamı, Anayasa Mahkemesinin kararlarıyla bu alandaki yasal boşlukların nasıl giderilmeye çalışıldığı, Türkiye'nin yargısal üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin hem genel olarak hem Türkiye özelinde ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatları gibi konular ve gelecekteki olası sorunlar, en güncel belgelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yaklaşık 8 milyar nüfuslu dünyanın yarıya yakınının yeni medya yoluyla iletişim kurabildiği bu çağda yeni medyada ifade özgürlüğü ve bu özgürlüğün sınırları, önemi her geçen gün daha da artan konular arasındadır. Bu alanda yapılacak hukuki düzenlemelerin sınırlardan bağımsız olarak ve uluslararası standartlarla belirlenecek ölçütlerle ele alınmasının bugünü ve geleceğin sorunlarının çözümüne daha kalıcı katkı sunacağına inanılmaktadır.

Hayatımda yeni bir sayfanın açılmasını sağlayacak bu çalışmanın hazırlanmasında emeği bulunan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Aslı Yapar Gönenç'e, bu alanda bir eser üretmem için öneride bulunan değerli büyüğüm Sayın Prof. Dr. Emine Özden Cankaya'ya, tez çalışmasına birlikte başladığımız ve on yıldan beri desteğini sürekli hissettiğim Sayın Prof. Dr. Suat Gezgin'e, tez izleme ve savunma kurulunda yer alan saygıdeğer öğretim üyelerime, ailemin değerli üyelerine ve üç yıl önce hayatımızı birleştirirken söz verdiğimiz gibi iyi günümde kötü günümde yanımda olup aldığım tüm kararlarda bana sonsuz destek veren, bu hayatı birlikte yaşamaktan büyük bir keyif aldığım eşim Elif Erkal'a teşekkürü borç bilirim.

ABDİ ERKAL

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İLETİŞİM VE YENİ MEDYA KAVRAMLARI

1.1. İletişim Kavramı.....	10
1.1.1. İletişim Kavramın Ortaya Çıkışı ve Kapsamı.....	12
1.1.2. İletişim Süreci ve İletişim Ögeleri.....	17
1.1.3. İletişim Modelleri ve İletişim Kuramları.....	22
1.2. Yeni Medya Kavramı.....	36
1.2.1. Neden ‘Yeni’ Medya?.....	37
1.2.2. Yeni Medyanın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	46
1.2.3. Yeni Medyada İletişimin Temel İlkeleri.....	52
1.2.4. Yeni Medyada İletişim Ortamları.....	61

İKİNCİ BÖLÜM İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE YENİ MEDYA

2.1. Klasik Anlamda İfade Özgürlüğü.....	68
2.1.1. İfade Özgürlüğü Nedir?.....	68
2.1.1.1. 18. Yüzyıl Sonlarına Kadar İfade Özgürlüğü Kavramı.....	69
2.1.1.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi.....	74
2.1.1.3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	78
2.1.1.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	82
2.1.1.4.1. 10. Madde 1. Fıkra.....	85
2.1.1.4.2. 10. Madde 2. Fıkra.....	86

2.1.1.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme....	89
2.1.2. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması.....	92
2.1.2.1. Genel Ahlakın Korunması.....	95
2.1.2.2. Başkalarının Şöhret ve Haklarının Korunması.....	97
2.1.2.3. Ulusal Güvenliğin ve Toprak Bütünlüğünün Korunması....	110
2.2. Yeni Medyada İfade Özgürlüğü.....	114
2.2.1. Uluslararası Hukuk Sisteminde Yeni Medyada İfade Özgürlüğü ve Sınırlar.....	116
2.2.1.1. Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi.....	118
2.2.1.2. Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol.....	121
2.2.1.3. Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Politikaları.....	124
2.2.2. Türk Hukuk Sisteminde Yeni Medyada İfade Özgürlüğü ve Sınırlar.....	129
2.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.....	129
2.2.2.2. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun.....	137
2.2.2.3. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun.....	140
2.2.2.4. Türk Ceza Kanunu.....	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUKİ METİNLER VE İÇTİHATLARLA YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN BUGÜNÜ VE OLASI YENİ SORUNLAR

3.1. Türkiye’de Yeni Medyada İfade Özgürlüğünün Yasal Olarak Sınırlandırılma Süreci.....	151
3.1.1. Suç Oluşturduğu Hususunda Yeterli Şüphe Bulunan Yayınlarla İlgili İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci.....	157
3.1.2. Gecikmesinde Sakınca Bulunan Durumlarda İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci.....	159
3.1.3. Kişilik Haklarının İhlal Edildiği İddiasıyla İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci.....	161

3.1.4. Özel Hayatın Gizliliğini Sağlamak İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanma Süreci.....	163
3.1.5. Sosyal Ağ Sağlayıcıların Yükümlülükleri.....	165
3.2. Örneklerle Anayasa Mahkemesinin Yeni Medyada İfade Özgürlüğünü Kısıtlama Kararları.....	170
3.2.1. Genel Ahlakın Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması....	173
3.2.2. Başkalarının Şöhret ve Haklarının Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması.....	179
3.2.3. Ulusal Güvenliğin ve Toprak Bütünlüğünün Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması.....	187
3.3. AİHM'nin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Nedeniyle Dava Edilen Türkiye Hakkındaki Kararları.....	195
3.3.1. Ahmet Yıldırım v. Türkiye.....	197
3.3.2. Cengiz ve Diğerleri v. Türkiye.....	201
3.4. AİHM'nin Yeni Medyada İfade Özgürlüğü İçtihadı.....	205
3.4.1. İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternetin Belirli Özellikleri.....	207
3.4.2. İnternet Bağlamında Kişilerin Haklarının Korunması.....	209
3.4.3. İnternet Erişimini Engelleme.....	216
3.5. Yeni Medyada İfade Özgürlüğünün Geleceği ve Olası Yeni Sorunlar.....	218
3.5.1. Teknolojik Gelişmelerin Yeni Medyada İfade Özgürlüğüne Olası Etkileri.....	219
3.5.2. Çatışan Hakların Yeni Medyada İfade Özgürlüğüne Olası Etkileri...	225
SONUÇ	231
KAYNAKÇA	256
ÖZGEÇMİŞ	281

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 :	İletişimin çeşitli tanımları ve Dance'in bu tanımlar üzerinden çözümlemeleri.....	15
Tablo 1.2 :	Trendone'in medya evrimi tablosu.....	40
Tablo 1.3 :	Medyanın yaşadığı yapısal ve teknik iletişim devrimleri.....	63
Tablo 2.1 :	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ifade özgürlüğünün sınırlanmasını gerektirecek durumların karşılaştırılması.....	134

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 :	İletişim süreci ve iletişim öğeleri.....	18
Şekil 1.2 :	Gelişimsel iletişim araçları sarmalı.....	47
Şekil 1.3 :	Yıllara göre internet ve sosyal medya kullanıcı sayıları (2012-2020).....	51
Şekil 3.1 :	Türkiye’de ifade özgürlüğünün kuvvetli suç şüphesinin varlığı nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 8’de öngörülen aşamalar.....	158
Şekil 3.2 :	Türkiye’de ifade özgürlüğünün gecikmesi sakıncalı durumların varlığı nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 8/A’da öngörülen aşamalar.....	160
Şekil 3.3 :	Türkiye’de ifade özgürlüğünün kişilik haklarına saldırı iddiası nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 9’da öngörülen aşamalar.....	162
Şekil 3.4 :	Türkiye’de ifade özgürlüğünün özel hayatın gizliliği nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 9/A’da öngörülen aşamalar.....	164
Şekil 3.5 :	Türkiye’den günlük erişimi 1 milyonun üzerinde olan sosyal ağ sağlayıcılarının adını BTK’ye bildirmek zorunda oldukları temsilcilerin görevleri ve kanun dışı durumlarda öngörülen yaptırımlar.....	167

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AP	: Avrupa Parlamentosu
ARPANET	: Advanced Research Projects Agency Network / <i>İleri Araştırma Projeleri Ajans Ağı</i>
AYM	: Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi
BBC	: British Broadcasting Corporation / <i>Britanya Yayın Kuruluşu</i>
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CD	: Yoğun disk
CERN	: Organisation européenne pour la recherche nucléaire / <i>Avrupa Nükleer Araştırma Örgütü</i>
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
ENIAC	: Electronic Numerical Integrator and Computer / <i>Elektronik Sayısal Entegreli Hesaplayıcı</i>
ESB	: Erişim Sağlayıcıları Birliği
FETÖ/PDY	: Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması
ICCPR	: International Covenant on Civil and Political Rights / <i>Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme</i>
ITU	: International Telecommunication Union / <i>Uluslararası Telekomünikasyon Birliği</i>
İHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi
İng.	: İngilizce
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
Lat.	: Latince
M.Ö.	: Milattan önce
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu

TCP/IP	: Transmission Control Protocol/Internet Protocol / <i>İletim Kontrol Protokolü/İnternet Protokolü</i>
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİB	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TL	: Türk Lirası
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TTTAŞ	: Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi
TV	: Televizyon
URL	: Uniform Research Locator / <i>Tekdüzen Kaynak Bulucu</i>
Vb.	: Ve benzeri
WWW	: WorldWideWeb / <i>Dünyayı Saran Ağ</i>

GİRİŞ

İnsanları diğer canlılardan ayıran temel özellik düşünme yeteneğidir. İnsanlar, düşünme yeteneği ile çevrelerinde olup bitenler hakkında edindikleri bilgileri ve deneyimlerini yorumlayarak yaşamlarını sürdürmeye devam ederler. Ancak bir insanın yaşamı boyunca yalnızca kendi başına edinebileceği bilgilerin ve yeteneklerin sınırı o kişinin fiziksel ve zihinsel özelliklerinin yanında ömrüyle sınırlıdır.

İnsanlığın diğer canlılara göre çok daha fazla gelişmesindeki temel etken düşüncelerini, edindiği bilgileri ve deneyimlerini başka insanlara aktarabilmesidir. Bu sayede insanlar bir olayı doğrudan yaşamadan da o olay ve sonuçları hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. İşte insanların birbirlerine duygu, düşünce veya edindikleri bilgilerini ya da deneyimlerini akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarması iletişim olarak adlandırılmaktadır. İletişim, insanlık tarihi kadar eski ve daha da önemlisi insanlığın gelişmesinde anahtar role sahip olan sonsuz süreçlerin bütünüdür. İnsanlar arasındaki ilk ve bugün bile en yaygın olan iletişim yolu konuşmaktır. Konuşmak diğer duyularla desteklendiğinde en etkili iletişim yollarından biridir. Yer ve zamanda birliktelik koşulu olan konuşmaya zaman içinde dumanla haberleşme, mağara duvarlarına resimler çizme gibi eylemler eşlik etmiş, bir süre sonra insanlar düşüncelerini ifade etmek için yazıyı kullanmışlardır. Böylece iletişimde aynı yerde ve zamanda olmaya duyulan gereksinim biraz olsun aşılmış ve insanlar fiziksel olarak uzakta oldukları diğer insanlarla daha az bir araya gelerek de iletişimlerini sürdürebilmişlerdir.

Ancak dünya büyüdükçe iletişimde hızla duyulan gereksinim artmıştır. Uzak mesafelerle sürekli iletişimin sağlanması için yeterince yazılı içerik üretilemediğinden bu duruma çözüm bulmak için bir takım bası yöntemleri oluşturulsa da hiçbirisi 15. yüzyılda Gutenberg tarafından icat edilen bası tekniği kadar etkili olmamıştır. Gutenberg'in tekniği yazılı eserlerin üretimini kolaylaştırıp hızlandırmış ve üretilen eserlerin sayısında büyük bir artış sağlamıştır. Bu da, iletişim tarihinin en büyük atılımlarından biri olmuş ve bir eserden çok kısa süre içinde çok sayıda kopya üretilip dağıtılabilmektedir.

Böylece insanların duygu, düşünce ve deneyimlerini çok uzak bölgelere kadar ulaştırabilmesini sağlamış, bir insanın iletişim yoluyla karşısındaki insanda yarattığı etkinin sınırlar epey genişlemiştir.

Bu genişleme özellikle Avrupa'da siyasi, sosyal ve dini devrimlere neden olarak bilimin, sanatın, önünü açan bir süreci başlatmıştır. Önce Avrupa'nın etkilendiği bu süreç, daha sonra sömürgecilik yoluyla Amerika kıtasına da ulaşmıştır. Bu iki kıtada yaşanan bilimsel gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yüzlerce buluştan telgraf, iletişimi yepyeni bir alana taşımıştır. Telgrafın ardından telefon, radyo, televizyon ve son olarak da bilgisayarlar, temelindeki elektrik teknolojisiyle iletişim, önce şehirler, ardından ülkeler ve daha sonra da kıtalararası bir boyut kazanmıştır. Telgrafın bulunmasıyla başlayan elektroniğe dayalı iletişimin, içinde bulunduğumuz çağdaki son halkası ise yeni medya olarak adlandırdığımız iletişim aygıtları ve ortamlarıdır.

İletişimin diğer bilim dallarından ayrışması ise İkinci Dünya Savaşı'nda devletlerin en iyi propaganda yolunu aramasıyla mümkün olabilmektedir. Devletler, savaş sürerken yürüttükleri propaganda girişimlerinde kitleleri etkileme çabalarının toplumda karşılık görmesi üzerine bu alandaki çalışmaları desteklemişlerdir. Bu da önce iletişim ile sonra da iletişim araçlarıyla insanların ve toplumların üzerinde nasıl etkilendikleri sorusu üzerine çalışmaların yanıtlarını bulmak için yapılan çok sayıda araştırmanın önünü açmıştır. İletişim bilimciler, iletişim sürecini açıklamak için pek çok model ve kuram oluşturmuşlardır. Bu çalışmalar, dönemin siyasi ve ekonomik koşullarından etkilenmiş ve bu sebeple değişen koşulların etkisinde ortaya atılan yeni kuramlar zaman zaman kendinden öncekileri eleştirme yoluna gitmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısında bir yandan iletişimin önemi artarken diğer yandan da insanlık tarihinin en acı olayları ve kırımları yaşanmaktadır. Nasyonal sosyalist ideolojiyle yönetilen Almanya'nın Avrupa'nın göbeğinde yürüttüğü özellikle Yahudilere karşı yürüttüğü sindirme politikası ile milyonlarca insan yaşamını yitirmiş ya da sakat kalmış bir o kadar insan da yerinden edilmiştir. Tarihin en büyük göç dalgası olarak açıklanan bu süreç Avrupa'nın sosyal yapısını tümünden değiştirmiştir. Bu gibi olayların yeniden

yaşanmaması için savaşın ardından Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi kuruluşlar aracılığıyla bir yandan ülkeler arasında ekonomik ve sosyal iş birlikleri tesis edilmiş, bir yandan da bugün insan hakları olarak tanımladığımız bir takım hakların üye ülkelerin hukuk sistemlerinde yer alması için uluslararası sözleşmeler imzalanmıştır.

Bu sözleşmelerde tanımlanan temel haklardan olan ve herkesin hiçbir engelle uğramadan düşüncelerini istediği biçimde paylaşabilmesi olarak tanımlanan ifade özgürlüğü hakkı, o dönemden bu yana toplumların ilerlemesinde anahtar role sahip olarak görülen bir haktır. Çünkü ifade özgürlüğünün sağlanması toplumdaki tüm görüşlerin tartışılıp değerlendirilmesi ve içlerinden topluma en faydalı olanın seçilerek uygulanmasının önünü açan bir haktır. İfade özgürlüğünün sağlanmadığı toplumlarda gelişmeye yönelik çabalardan elde edilen yarar çoğunlukla dar bir kesimin lehine olduğu için tam anlamıyla bir gelişme olarak tanımlanamaz. Eğer bir toplumda belirli düşüncelerin açıklanmasından ya da yayılmasından çekiniliyorsa, bu durum o toplumda ifade özgürlüğüyle ve bununla bağlantılı olarak gelişim düzeyiyle ilgili sorunlar olduğunun göstergesidir ki, iletişim tarihinde bu iddianın ele alındığı çalışmalar ve kuramlar bulunmaktadır.

İfade özgürlüğünün temel özelliklerinden biri bu özgürlüğün sadece düşünceleri ve ifadeleri değil, bunları diğer insanlara ulaştıran araçları da kapsamasıdır. 20. yüzyılın ortalarında tanımlanan ifade özgürlüğünün sadece o güne kadarki değil, gelecekte de ortaya çıkabilecek iletişim araçlarını kapsayacak biçimde tanımlanmasının oldukça doğru bir yaklaşım olduğu gelişen teknoloji ile kanıtlanmıştır. Bugün yeni medya olarak adlandırdığımız iletişim ortamı, yakınsama ile pek çok özelliği az sayıda aygıtta toplayan ve internet sayesinde bu aygıtlarının ve nesnelerin birbirine bağlandığı, sonsuz sayısal veriden oluşan ve insana dair hemen her bilgiyi içinde barındıran devasa bir ağıdır. Dolayısıyla bu ortam oluşturulmadan önce insanların edindiği haklar ve özgürlükler, zaman içinde yeni medya ortamında da kullanılabilir duruma gelmiştir. Ancak bu geçişkenlik temel hak ve özgürlüklerin kullanımındaki sorunları ve haklar arasındaki çatışmaları da bu ortama taşımıştır.

Hukuk, insanların bir arada yaşamalarıyla beraber ortaya çıkan ve 'bir toplum içindeki düzeni sağlayan ve bu düzeni bozulmaması için uygulanacak yaptırımları içeren kurallar bütünü' olarak tanımlanmaktadır. Geçmişte oldukça eskiye dayanan hukuk yakın bir geleceğe kadar somut olayları kökeni toplumsal deneyimlere dayanan belirli kurallar üzerinden değerlendiren ve böylece uyumsuzlukları çözerek toplumlardaki düzenin sürmesini sağlayan temel araç olmuştur. Ancak yeni medya ortamının üzerine kurulduğu sayısal, ağa bağlı ve etkileşimli evren, çok kısa sürede büyük bir gelişme göstermiş ve nerede başlayıp bittiği bilinemeyecek bir ağlar bütününe dönüşmüştür. Fiziğin ve özellikle de kimyanın temel kanunlarından biri, kütlenin korunumu olarak ifade edilen ve hiçbir şeyin yoktan var edilemeyeceği, var olan bir şeyin de tamamen yok edilemeyeceği tezidir. Bu tez, yeni medyanın üzerine kurulduğu sayısal dünyada da geçerlidir. Ancak sayısal dünyada yer alan bir verinin oluşturulması, olan bir verinin değiştirilmesi ya da bu verinin erişilemez duruma getirilmesi fiziki dünyaya göre çok daha kolay olduğu için, hukuk kurallarının sayısal dünyadaki etkinliği ve caydırıcılığı henüz fiziki dünyadaki kadar güçlü değildir.

Hukuk kurallarının yeni medyayı kapsama konusundaki dezavantajlı durumunun bir nedeni de yeni medyanın kendinden önceki iletişim yollarına göre çok daha kısa sürede büyük gelişme göstermesidir. Önceden oluşturulan hukuk kuralları ile beraber bilgisayar teknolojilerini, internet ortamını ve yeni medyayı kendi özel ilkelerini gözeterek düzenleyen hukuki metinler de yok değildir ve bu alandaki gelişmeler de geçmişe göre daha büyük bir hızla sürmektedir. Bugünün yeni teknolojik gelişmeleri, zaman içinde insanlar tarafından benimsedikçe hukuk da bu alanı düzenleyen kuralları oluşturacak ve toplumsal düzen ile temel hak ve özgürlüklerin devamı için yeni bir düzen inşa edecektir.

Bu tez çalışmasında insanların birbiriyle etkileşimini sağlayan iletişimin, en son ve en hızlı yolu olarak kullanımını sağlayan yeni medya ortamında, bu etkileşimin güvencesi olan ifade özgürlüğünün hukuki durumu geçmişten geleceğe bir bakış açısıyla ele alınacaktır. İletişim ve yeni medya kavramlarının ayrıntılı bir incelemesini içeren bu çalışmada daha sonra ifade özgürlüğünün ortaya çıkışından yeni medya ile yeniden yorumlanmasına

kadar geçen süre, uluslararası anlaşmalar ve yargısal metinlerin ışığında ortaya konacak ve bu metinleri kendi hukuk sisteminde tanıyan Türkiye özelinde de ulusal bir değerlendirme yapılacaktır. ağdağ dünyanın bir gereği olarak özgürlüklerin sınırsız olamayacağından hareketle, çalışmanın son bölümünde ifade özgürlüğünün yeni medya ortamında nasıl ele alındığı, tanımlandığı ve daha da önemlisi nasıl sınırlandırıldığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Sözünü ettiğimiz gibi, her ne kadar hukuki metinler yeni medyayı tümüyle düzenlemek bir yana, tanımlamakta dahi zorlansa da, yeni medya ortamında meydana gelen kimi anlaşmazlıklar ve kimi hak çatışmaları yürürlükte olan kanunlar içinde çözüme kavuşturulmak zorundadır. Bu uyuşmazlıkların nasıl çözüme kavuşturulduğu, yakın gelecekte kanunlaşma olasılığı olan bir takım kuralların konulmasına zemin hazırlayacaktır. Özellikle Türkiye'nin bu konuda izleyeceği yolu anlamak için önce Anayasa Mahkemesinin (AYM) daha sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) bu konudaki yargılamaları sonucunda yeni medyada ifade özgürlüğü hakkında verdikleri kararlar, çalışmamız kapsamında ele alınmış ve bugünkü hukuki durum, kanunlarla beraber bu yargılamanın sonucunda oluşan içtihatlarla net biçimde çizilmeye çalışılmıştır. Dünyanın en etkili uluslararası mahkemelerinden biri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararlar başlı başına bu alandaki hukuki sınırları pek çok ülke için çizen temel hukuki metinlerdir.

Gerek Anayasa Mahkemesi gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarında yapılan incelemelerde genel olarak ifade özgürlüğünün sınırları ve kapsamı çizilmeye çalışılırken incelenen davalarda ifade özgürlüğünün sağlanmasına yaptıkları işin gereği olarak en çok gereksinim duyan gazetecilerin yargılandığı davalar özellikle ne çıkarılmıştır. Kaldı ki, ifade özgürlüğünün kısıtlanması yaptırımıyla en çok karşı karşıya kalan meslek grubu, insanlara olabilecek en etkili ve en hızlı yoldan bilgi aktarımını sağlayan gazetecilerdir. Açıkça görülmektedir ki yeni medya, gazeteciliği bir yandan bilinen kalıpların dışına çıkarırken diğer yandan da etkisini daha da arttırmaktadır. Hatta gazeteciliği meslek edinmemiş kişiler dahi bugün bir bilgi kaynağı olarak yeni medya ortamında

etkileşime girebilmekte hatta bir süre sonra bir kanaat önderine dönüşebilmektedir. Tüm bu gerekçelerle bu çalışmada incelenen davaların seçimi yapılmış ve bu davalar, başta gazeteciler olmak üzere tüm yeni medya kullanıcıların her gün iç içe oldukları bu ortamın kendine has özellikleriyle beraber onun için oluşturulan kuralları, nedenleriyle bilmesine katkı sunulması için ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Öte yandan teknoloji sürekli gelişmekte ve yeni iletişim yolları da her geçen gün bir öncekinden daha etkili biçimde hayatımıza girmeye devam etmektedir. Bu nedenle çalışmamızın son bölümünde yakın ya da orta vadede tüm insanların erişimine sunulabilecek ve yeni medyada ifade özgürlüğüne etki etmesi olası bir takım teknolojik gelişmelerin hayatımızı nasıl şekillendirebileceği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler, bu teknolojileri ele alan kanun metinleri, uluslararası raporlar ile bazı uluslararası kurum ve kuruluşların resmî görüşleriyle desteklenmiş ve somut gerçeklerle desteklenen olasılıklar okuyucuların bilgisine sunulmuştur.

Kısaca özetleyecek olursak bu tez çalışmasının hazırlanmasındaki temel amaç, yeni medya kullanıcılarının ve bu ortamda en çok içerik üreten meslek grubu olan gazetecilerin temel hak ve özgürlüklerden biri olan ifade özgürlüğünün yeni medyada nasıl tanımlandığı konusunda ve sunulan hukuki metinlerle özgürlüklerinin sınırları hakkında bilgi vermektir. Bunun yanında çalışma kapsamında Türkiye'nin yeni medyada ifade özgürlüğüne bakışının, yargısal üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile ne kadar uyduğu ortaya konarak bu alanda yürütülmesi gereken çalışmalar hakkında önerilerde bulunulması da amaçlanmıştır. Son olarak bir kısmı yaşamımıza girmiş, bir kısmı da yakın gelecekte yaşamımıza girmesi muhtemel bir takım teknolojik gelişmelerle ilgili yeni medya kullanıcılarını bilgilendirmek ve iletişim bilimcileri de bu sürecin hukuki altyapısının hazırlanması sürecinde yargı organlarına katkı sunmaya yönlendirmek de çalışmanın bir başka hedefidir. Ortaya konulan bu özelliklerle bu çalışmanın keşfedici bir çalışma olarak tasarlandığı söylenebilir.

Çalışma kapsamında ortaya konan bilgilerle şu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- Hayatımızda her geçen gün daha çok yer tutan ve fiziksel hayatın olumlu olduğu kadar olumsuz yanlarını da barındıran sayısal temelli iletişim sistemi olan yeni medya, kişiler arasındaki sosyal hayatı düzenleyen ve fiziksel hayata göre hazırlanmış kurallarla yönetilebilir mi?

- Sosyal hayatı düzenleyen kurallar arasında temel haklardan olan ifade özgürlüğü, kendine has özellikleri olan yeni medya alanında ne kadar korunabilir?

- Yeni medyada ifade özgürlüğünün korunması mücadelesi, bu alanı düzenleyen yeni yasaların çıkarılmasıyla mı, yoksa uygulamadaki yasa dışı unsurlarla, her konunun kendi niteliğine özel olarak verilen yargı kararları ile mi daha etkili bir biçimde sürdürülebilir?

- Türkiye’de gerçek ve tüzel kişiler yeni medya ortamında iken buradaki etkinliklerini düzenleyen kanun metinleri hangileridir ve bu metinlerle çizilmemiş hukuki alanlarda nasıl içtihatlar oluşturulmuştur?

- Yeni medya ortamında ifade özgürlüğüne uluslararası hukukun yaklaşımı ile Türk hukukunun yaklaşımı arasında nasıl farklar bulunmaktadır?

Çalışmada yöntem olarak bugüne kadar ifade özgürlüğünü tanımlamış, hukuki metinler ile belirli ölçütlere göre seçilmiş ve yeni medyada ifade özgürlüğünü ele alan yargı kararlarının içerik çözümlemesiyle yorumlanması tercih edilmiştir. Böylece yeni medyada ifade özgürlüğünün bugününe ve geleceğine yönelik bir bakış açısı oluşturmak istenmiştir. Bununla beraber çalışmanın bir kısmında AYM’ye hak kaybına uğradıkları gerekçesiyle dava açıp sonucunda aleyhlerine bir sonuçlar karşılaştan üç başvurucudan da derinlemesine görüşme yöntemiyle edinilen bilgiler çalışmada yer almaktadır. Çalışmanın uygulanan yöntemler açısından nitel bir çalışma olduğu söylenebilecektir.

Çalışmanın sınırlılıklarına da kısaca değinmek gerekirse, bu tezin ikinci bölümünde klasik anlamda ifade özgürlüğünün, üçüncü bölümünde ise yeni medyada ifade özgürlüğünün kapsamının belirlenmesine katkı sunan bazı mahkeme kararları ele alınmıştır. Bu mahkeme kararlarının seçiminde tarihsel olarak bir başlangıç noktası belirlenmemiş, çalışmaya katkı sunabilecek ve 2020 yılı sonuna kadar karara bağlanıp ilgili mahkemenin

resmî internet sitesinden kamuoyuyla paylaşılmış davalara bu çalışmada yer verilmiştir.

Çalışmanın evreni ifade özgürlüğünü merkeze alan uluslararası geçerliliğe sahip anlaşmalar ile bu alanda yargılamalar yapan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve T.C. Anayasa Mahkemesinin kararlarıdır. Uluslararası anlaşmalarla ilgili örneklem, ifade özgürlüğünü tanıyan ve uygulamada bu hakkın gözetileceğinin açıkça beyan edildiği hukuki belgelerdir. AİHM kararlarının incelenmesinde bir kısıtlamaya gidilmemiş ve Mahkemenin yeni medyada ifade özgürlüğüne ilişkin içtihat oluşturduğu tüm davalar incelenmiş, yalnızca aynı konunun ele alındığı davalardan ayrı ayrı söz edilmemiştir. AYM'nin kararlarında ise örnekler belirli ölçütlere göre seçilen davalardır. Dava seçimleri yapılırken, öncelikle davaya konu olan şikâyetin yeni medya ortamında yaşanan bir olaydan kaynaklı olması koşulu aranmıştır. Yeni medyada ifade özgürlüğünün yasal olarak sınırlandırılması kararlarından kaynaklı şikâyetlerin incelendiği bu yargılamalarda AYM'nin kısıtlama kararına onay verdiği davalar seçilmiş ve bu davalar da gerekçelerine göre üç kategoriye ayrılmıştır. Son olarak genel ahlakın korunması için ifade özgürlüğünün kısıtlandığı tek bir dava olduğu için bir eleme yapılmamış, ancak başkalarının şöhret ve haklarının korunması ile ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması gerekçeleriyle ifade özgürlüğünün kısıtlandığı davalardan gazetecilerin yargılandığı toplam dört dava çalışma kapsamında incelenmiş, gazeteci olmayan iki başvurucunun davaları elenmiştir.

Son olarak çalışmadaki varsayım, çalışmanın öznesi konumunda olan kavramlardan yeni medyanın bugüne kadar üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamasının yanında bu kavramın içinde yaşadığımız, dokunduğumuz ve hissettiğimiz fiziksel dünyanın kavramlarıyla açıklanmasının oldukça zor olacağı kabulüdür. Bu çalışmada yeni medyanın temel ilkelerinden üzerinde en çok uzlaşılan sayısallık, ağa bağlılık ve etkileşimlilik ilkeleri doğru kabul edilerek çalışmada bu ilkelerle örneklendirilen tanımlar temel alınmıştır. Tanımlanmasında güçlük çekilen bu kavram üzerinden çalışmada öne sürülen bazı iddiaların bu alanda çalışan farklı kişilerce bu çalışmada temel alınandan farklı yorumlanması olasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM VE YENİ MEDYA KAVRAMLARI

İnsanın var olabilmek için bir arada yaşama zorunluluğu onun toplumsal bir canlı olmasını sağlamıştır. Bir toplum olabilmek için ise bu topluluğu oluşturan insanların birbirleriyle ilişki kurmaları gerekmektedir. İnsanlar arasındaki bu ilişki de iletişim adı verilen süreçle kurulmaktadır.

En basit hâliyle duygu, düşünce ya da bilgilerin başka bir insana ya da insanlara aktarılma süreci olarak tanımlanabilecek iletişimin var olabilmesi bazı öğelerin bir arada bulunmasına bağlıdır. Öncelikle en az iki insanın varlığı, bu insanların bir iletişim süreci içinde olduğunun farkında olması ve birbirlerini anlamalarını sağlayacak ortak bir kod sistemi üzerinde anlaşmış olmaları gerekmektedir. Bunlarla beraber bir iletişim süreci varsa bu sürecin bir letisi ve bu letiyi karşı tarafa ulaştıran bir kanal da bulunmalıdır. Son olarak işteş bir eylem olan iletişimin varlığından söz edebilmek için süreci başlatan tarafın karşı taraftan bir yanıt alması zorunludur.

İletişim tarih boyunca var olan bir süreçtir ve doğal olarak bir takım değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin büyük çoğunluğu iki insan arasındaki iletişimi sağlayan kanal üzerinde olmuştur. Kanaldaki değişim iletileri de dönüştürmüş, insanlar da daha hızlı bir iletişim süreci için değişen koşullara ayak uydurmuşlardır. Tüm bu süreçler 20. yüzyılda oluşan siyasi ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmış ve iletişim bilimi, bazı bilim dallarından ayrılarak bağımsız bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır. İletişim üzerinde yapılan çalışmalar başlarda iletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkisine daha sonra da insanların kitle iletişim araçlarını nasıl kullandıklarına odaklanmıştır.

Dünyanın sürekli artan nüfusunun sonucunda insanlar bir yandan yakın çevreleriyle iletişimlerini sürdürürken, diğer yandan da çok uzak mesafelerle kolay, ucuz ve etkili bir iletişimin yollarını aramışlardır. Bu

arayış, insanlık tarihine matbaa¹, telgraf, telefon, radyo, televizyon ve internet gibi her biri bir öncekinden daha etkili iletişim araçlarını kazandırmıştır. Bugün sayılan tüm bu iletişim araçları, internetin sağladığı bütüncül yapı ve bu yapıya kolayca erişim sağlayan kitle iletişim araçlarının birleşmesiyle beraber yeni medya adı verilen iletişim ortamının doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde iletişimi, onu var eden öğeleri ve iletişimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışından bugüne uzanan süreçte onu tanımlamak için oluşturulan kuramlar ele alınacaktır. Bunun yanında dünyanın bugüne kadar gördüğü en büyük ve en etkili iletişim ortamı olan yeni medyanın ortaya çıkışı, kendine has özellikleri ve bugün iletişimi nasıl etkilediği de yapılan bilimsel çalışmaların ışığında ortaya konacaktır.

1.1. İLETİŞİM KAVRAMI

İnsanlık var oluşundan bu yana çevresindeki tüm varlıklarla ilişki hâlinindedir. Asırlardır süren bu ilişki sayesinde insanlık büyük bir bilgi birikimine sahip olmuş ve bugünkü uygarlık düzeyine ulaşmıştır. İnsanlığın bu noktaya gelmesine en büyük katkıyı insanların birbiriyle olan ilişkileri sunmuştur. Deneyimlerini çeşitli kanallarla birbirlerine aktaran insanlar, böylece bir konuda bilgi veya beceri sahibi olmak için o konuyla ilgili deneyim yaşama zorunluluğundan kurtulmuştur. İletişim bilgi alışverişi temelinde bir kavram olarak öne çıkmakla birlikte sosyal bir varlık olan insanın da sosyalleşmesini sağlayan temel unsurdur.

İnsanlıkla yaşıt olan iletişim, insanların dil üzerinden birbirleriyle kurduğu sözlü ilişkilerle başlamış, dumanla haberleşme ve mağara duvarlarına çizilen resimlerden sonra yazıyla vücut bulmuştur. Dil ve yazı iletişimi sağlayan iki temel unsurdur. Tarih boyunca iletişimi hızlandıran ve

¹ Matbaa, Türk Dil Kurumu tarafından ‘basimevi’ olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle iletişim tarihinde yaygın biçimde yer alan ‘matbaanın icadı’ ifadesinin süreci ne kadar doğru bir aktardığı tartışmalıdır.

yaygınlaştıran tüm teknolojiler dil veya yazının daha iyi aktarılması için ortaya çıkmıştır.

Bir iletişimden söz edebilmek için kaynak, ileti, kanal, alıcı ve geri bildirim gibi bir grup somut ögenin bir araya gelmesi gerekir. Bunun yanında iletişimin doğası gereği ortaya çıkan kodlama, kod açma ve gürültü ögeleri de iletişimin bileşenlerindendir. Bir kaynaktan çıkan duygu, düşünce ya da fikrin bir kanalla iletilerek alıcı tarafından anlaşılabilir olması ve bunun karşılığında alıcının buna, geri bildirim de denenen bir karşılık vermesi gerekir. Pek çok iletişim sürecinde kaynak ve alıcı sürekli yer değiştirdiği etkileşimli bir süreçtir. İletişimin bu etkileşimli yönü, onu sürekli kılmaktadır.

İletişim alanındaki akademik çalışmalar, 20. yüzyılın ilk yıllarında çoğunlukla dil bilimi, ruh bilimi ve toplum bilimi gibi alanlarda yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. İletişim, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ise ayrı bir bilim dalı olarak ele alınmıştır. İletişimin bilim olarak ele alınmasıyla bilim insanları öncelikle iletişimin sürecini tanımlanmaya çalışılmış, daha sonra da yaptıkları deney ve çalışmalar üzerinden iletişim modelleri oluşturmuşlardır. Bazı modeller önce yaklaşımlara, sonra değerler dizisine dönüşüp ardından birer okul hâlini almıştır.

Günümüzde ise çoğunlukla eleştirel merkezli yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bunda bugüne kadar yapılan çalışmalar ile yeni medya arasındaki uyumsuzluk ve yeni medyanın geleneksel medyaya etkisiyle yaşanan değişimlerin etkisi büyüktür. İlk örnekleri 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan yeni medya, 21. yüzyılın hemen başında büyük bir hızla yaygınlaşmış ve kendine has nitelikleri sayesinde zaman içinde diğer tüm iletişim araçlarını kendi bünyesinde toplamıştır. Bu süreci hızlandıran en büyük etken olan internet ile iletişim, yer ve zamanla olan bağına tamamen koparmış ve her bir anda milyonlarca iletişim ortamının kurulduğu bir evreye geçmiştir.

1.1.1. İletişim Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kapsamı

İletişim kavramının geçmişine bakıldığında bu kavramının kökeni Latinceye dayanmaktadır. Latince ‘birçok kişiye ya da nesneye ait olan ve ortaklaşa yapılan, umumi, paylaşılan’ anlamındaki *communis*’ten türeyen ‘*communication*’ kelimesi, Fransızca üzerinden Türkçeye ilk olarak ‘komünikasyon’ ifadesiyle girmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nün 1972 yılında yayımlanan baskısına kadar da komünikasyon sözcüğünün Türkçe karşılığı Arapça kökenli ‘bilgi, birinci elden bilinen şey’ anlamına gelen ‘haber’ sözcüğünden türetilen ‘haberleşme’ kelimesiyle yapılmıştır. Kurum, o yıl yayımladığı sözlükte ilk kez ‘iletişim’ kavramına yer vermiştir (Yengin, 2010:7). Bu yeni kavramın kullanımında, yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte haberleşme kavramının tanımının, iletişim adı verilen süreci yeterince tanımlayamamasının yattığı düşünülmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmeler geçmişte olduğu gibi bugün de iletişim kavramının da yenilenmesi ya da çeşitli ek bilgilerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır.

Türk Dil Kurumunun (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü ‘iletişim’ kavramı için ikincisi teknik terim olmak üzere iki tanım yapmıştır. Buna göre TDK, iletişimi,

1. ‘Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon’,
2. ‘Telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, komünikasyon’ ifadeleriyle tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu, 2011:1173).

İngilizcenin önde gelen sözlüğü olan Oxford Sözlüğü’nün ağ ortamında erişime açık Oxford Learner’s Dictionary de ise ‘communication’ kavramı için üç tanım kullanılmıştır (Oxford University Press, t.y.). Bu tanımlar şöyledir:

1- Fikir ve duyguları ifade etme veya insanlara bilgi verme etkinliği veya süreci.

2- Özellikle telefon, radyo, bilgisayar vb. veya kara yolları ve demir yolları yöntemleri üzerinden bilgi gönderme.

3- İleti, mektup veya telefon görüşmesi.

Sözlüklerdeki tanımlara baktığımızda tanımların birbirine yakın olduğu görölmektedir. Bunların ve nice sözlük tanımının yanında iletişim üzerine yapılan akademik çalışmalarda bu tanımlar yeterli görölmeyerek yeni tanımlamalar da yapılmıştır.

Ancak bu tanımlara geçmeden önce Türk Dil Kurumunun iletişim tanımındaki ‘akla gelebilecek her türlü yolla’ ifadesi üzerinde kısaca durulması gerekmektedir. Bu ifade iletişimin akla en çok gelen yazılı, sözlü ya da elektronik ifadelerden çok daha ötesi olması açısından oldukça önemlidir. Medya çalışmalarıyla tanınan John Fiske’nin iletişimi ‘İletişim, yüz yüze konuşmadır, televizyondur, enformasyon yaymadır, saç biçimimizdir’ ifadeleri ile tanımlaması da bunu kanıtlar niteliktedir (1990:15). İletişim çalışmalarında, bu tanımdaki örneklerden biri olduğu gibi, insanların dış görünüşleri ve bunların etkileri de araştırma konusu olabilmekte ve iletişim unsuru sayılmaktadır.

Fiske’den devam edecek olursak, iletişimin göstergelerden ve kodlardan oluştuğunu savunan Fiske, iletişimi tanımlamak için yapılan çalışmaları da iletişimi Süreç Okulu ve Gösterge Okulu olarak iki ekole ayırmaktadır.

İletişimi ‘iletilerin aktarılması olarak gören’ Süreç Okulu, iletişimde gönderici ve alıcıların nasıl kodlama yaptığı ve kod açtığıyla ve aktarıcılarının iletişim kanallarını, araçlarını nasıl kullandığı ile ilgilenir. İletişimi, bir kişinin diğ erinin davranışını ya da zihinsel durumunu etkileme süreci olarak görür. Eğer etki niyet edilenden farklı ya da daha az biçimde gerçekleşmiş se bu okul iletişimin başarısızlığı a uğradığını söyleme ve süreçte başarısızlığın ortaya çıktığı aşamaları arayıp bulma eğilimindedir. İletişimi ‘anlamaların üretimi ve değ iş imi olarak gören’ Gösterge Okulu ise anlamaların

retilmesinde iletilerin, ya da metinlerin, insanlarla nasıl etkileştiği ile ilgilenir. Bir başka deyişle, metinlerin kültür içindeki rolü üzerinde durur. Anlam retme gibi terimler kullanır ve yanlış anlamaları iletişim başarısızlığının mutlak bir kanıtı olarak nitelemez. Okul, yanlış anlamalar bu okula göre gönderici ve alıcı, arasındaki kültürel farklılıklardan kaynaklanabileceği düşüncesini benimser. Bu okul için iletişim araştırması, aynı zamanda metin ve kültür araştırmasıdır (Fiske, 1990:16).

İletişimle ilgili pek çok tanımını bir araya getirerek iletişim tanımını ve kapsamını belirlemeye alışan Frank E. X. Dance'ın Journal of Communication dergisinde yer alan makalesinde hem çeşitli bilim insanlarının iletişim tanımlarına yer vermiş hem de bunları iletişimde temsil ettiği niteliği yönünden çözümlemiştir. Dance'ın çalışmasında yer verdiği ve çözümlediği iletişim tanımları şu şekildedir (1970:201-210):

İletişim bilimci	İletişim bilimcinin iletişim tanımı	Dance'e göre tanımın temsil ettiği iletişim niteliği
John B. Hoben	Düşünce veya görüşlerin sözel alışverişi	Semboller, sözel nitelikler ve konuşma
George H. Mead	Organizma ile çevresi arasındaki sosyal bir süreç	Etkileşim, ilişki ve sosyal süreç
D.C. Barnlund	Belirsizliği azaltma, etkili davranma, egoyu savunma veya güçlendirme gereksinimlerinin bir sonucu	Belirsizliklerin azaltılması
Bernard Berelson / Gary A. Steiner	Bilgi, düşünce ve duyguların, sembol, kelime, resim ve grafikler aracılığıyla iletim eylemi ya da süreci	Süreç olma
Alfred J. Ayer	Bir şeyin bir yerden başka bir yere veya bir kişiden bir başka kişiye iletimi	Transfer, iletim ve paylaşım
Jurgen Ruesch	Canlıların dünyasına ilişkin parçaları birbirine bağlama	Bağlayıcı ve birleştirici olma
Alexander Gode	Bir kişi veya birkaç kişinin tekelinde olanın diğer insanlar ile ortak paylaşımı	Bilgilerin ortak paylaşımı
Francis Cartier / Kenneth Harwood	Anıları kopyalamak amacıyla bir başkasının dikkatini yönetmek	İnsanın bilgi birikiminin paylaşılmasının ve kopyalanmasının önemi
Stanley S. Stevens	Bir organizmanın bir uyarıya gösterdiği ayırıcı yanıt	Ayırıcı yanıt, davranış değişikliği, yanıt ve değişim
Theodore M. Newcomb	Kaynaktan alıcıya ayırt edici bir uyarıcı içeren bilgi iletimi	Uyarıcı
Gerald R. Miller	Alicının davranışlarını değiştirmek amacıyla bilinçli olarak kaynaktan alıcıya mesaj gönderimi	Bilinçli ve kasıtlı olma
Bess Sondel	Planlı bir durumdan tercih edilen plana uygun bir başka duruma geçiş süreci	Zaman ve durumun önemi
Stanley Schacter	Güç kullanmayı sağlayan mekanizma	Güç

Tablo 1.1 : İletişimin çeşitli tanımları ve Dance'in bu tanımlar üzerinden çözümlemeleri.

Dance bu eserindeki çözümlemelerinde iletişimle ilgili tanımları birleştirmektense iletişime farklı açılardan bakan ve çoğunluğu ruh bilimci ya

da dil bilimci olan bilim insanlarının tanımlamalarının hepsini bütün bir iletişim tanımının bir parçaları olarak görmüştür. Dance, kendi iletişim tanımında ise kanal, taşıyıcı, yol ve rota kavramlarının, iletişimin önemli nitelikleri olduğunu vurgulamaktadır. Dance bunun için, Amerikan Yükseköğretim Sözlüğündeki iletişim tanımından faydalanmıştır. Bu sözlükte ise iletişim ‘askeri mesajların, emirlerin vs., telefon, telgraf, radyo veya farklı kanallar üzerinden aktarımı’ olarak tanımlanmıştır (Bostan, 2007:7).

Yakın tarihli tanımlara bakıldığında ise Kreitner, Kinicki ve Buselens, iletişim için ‘iletileri gönderen ve iletileri alan arasındaki bilgi değiş tokuşu ve bu sürecin içinde olan bireyler tarafından anlam çıkarılması’ tanımını yapmıştır (2002:289). Merih Zıllıoğlu, iletişim için ‘anlamları itibariyle uzlaşılmış simgeler yoluyla değişik zaman ve mekân boyutlarında gerçekleşen bilgi, düşünce ve duyguların aktarılması ve alışverişi’ der (2007:22). Aysel Aziz, iletişimi ‘belirli araçlar kullanarak, bilgi, düşünce ve tutumların karşılıklı aktarılması’ olarak tanımlamaktadır (2008:5). Nazife Güngör ise insanların herhangi bir iletişim etkinliği içinde olmadan yaşamlarının zor olduğunu vurgular. Ona göre, ‘gazete okumak, televizyon haberlerini dinlemek, yoldaki trafik işaretleri, reklam panoları ve benzeri diğer unsurlara maruz kalmamız aslında iletişimin bir parçası olarak görülebilir. Bu noktada iletişim kavramı olarak içerisinde paylaşım ve etkileşim edimlerini içermektedir’ (2011:37).

İletişimin bir bilim olarak ele alınması Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yapılan çalışmalara kadar dayansa da, geçmişte psikoloji, toplum bilimi ve siyaset biliminin çalışmaları içinde yer alan iletişim çalışmalarının bağımsız bir bilim alanı olması İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kabul edilmiştir. Bunda da özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda boyunca devletlerin kitle iletişim araçları aracılığıyla yürüttüğü propagandaların etkilerine ilişkin çalışmaların etkisi büyüktür.

Söz ettiğimiz gibi, iletişim çalışmalarının ilk örnekleri saydığımız araştırmalar ruh bilimci, toplum bilimci ve siyaset bilimciler tarafından

yapılan ve bu alanlara hizmet etmesi için hazırlanan eserler olmasından dolayı, çalışmalarda bu alanlarına göre sonuçlara ulaşılmıştır. Bu da iletişime ilişkin ilk tanımların da ‘bilgi, düşünce ve duygu aktarımı’ merkezli tanımlar olmasına neden olmuştur. Yakın tarihli iletişim tanımlarında iletilerin bir araç yoluyla aktarılması, iletişimin yer ve zamanla ilişkisi ve iletiler hakkında yazı, ses ya da görüntüden daha kapsayıcı bir kavram olarak ‘önceden üzerinde anlaşılmış simgeler’ biçimindeki vurgular dikkat çekicidir. İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin etkisiyle günümüzde iletişim tanımı çok daha geniş yorumlanmaktadır.

Bugün iletişimde fiziki araç ve gereçleri yerini büyük ölçüde elektronik haberleşme araçları almıştır. İletiler hem biçim değiştirmiş hem de aralarına yeni simgeler eklenmiştir. Elektronik haberleşmenin yaygınlaşmasıyla iletişimde zaman ve yer birlikteliği zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bunun yanında bir grubun kullandığı ya da davranışlarına yansıttığı ortak sembol, renk ya da hareketler de bugün bir iletişim ögesi sayılmaktadır. Tüm bunlar insanların gördükleri hemen her şeyin bir iletişim ögesi olarak kabul edilmesini sağlayarak iletişim tanımının sınırlarını oldukça genişletmiştir.

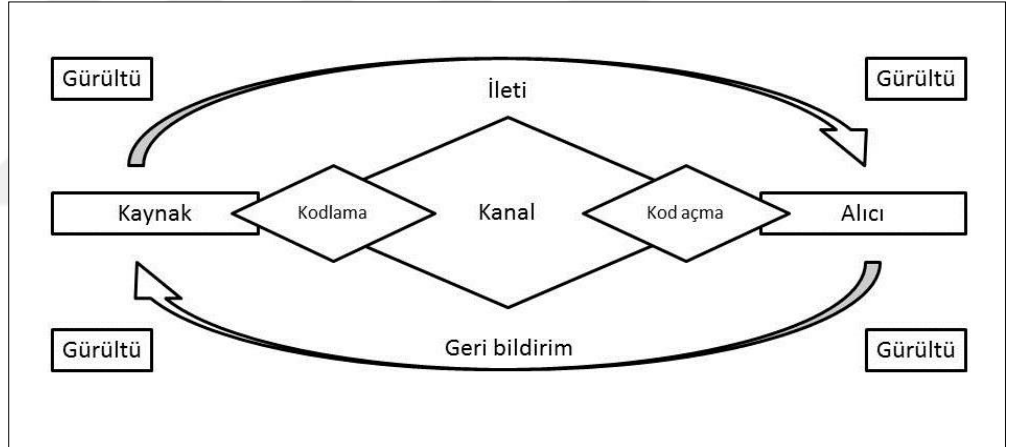
1.1.2. İletişim Süreci ve İletişim Ögeleri

Tüm iletişim tanımlarında ortak bir nokta vardır ki, o da iletişimin bir süreç olduğudur. İletişimin bir süreç olması da onu durağanlıktan çıkarıp hareketli bir olgu durumuna getirmektedir. Bu nedenle de her bir iletişim süreci bir noktada sonlansa da iletişimin kendisi süreklidir.

Bebekken gereksinimlerini ağlayarak ifade eden insan, çocukluk çağında iletişimini, çevresini anlamlandırmak için sorduğu sorularla sürdürür. Kişiler büyüdükçe değişen çevrelerini ve yaşamın kendisini anlamlandırmak için yeni iletişim süreçlerinin bir parçası olur. Tarih boyunca insanın içinde yaşadığı toplumun ilgi ve değerlerini öğrenerek sosyalleşmesini sağlayan bu süreçlere başta konuşma, ardından da yazı aracılık etmiş, zaman geçtikçe bu

iki temel olgu, her birinin etkisi bir öncekinden daha büyük olan iletişim araçları aracılığıyla diğer insanlara aktarılmıştır.

Ancak başlayan sürecin işteş bir eylem olan ‘iletişim’ adını alabilmesi için farklı iki iletişim kaynağı tarafından da anlamlı kabul edilen en az bir ilişki kurulması gerekmektedir. Yalnızca bir kaynağının anlamlı bulunduğu ya da iki kaynaktan birinin tepkisiz kaldığı olay iletişim olarak adlandırılmaz. Bu alanda yapılan çalışmaların sonucunda iletişim süreci ve bu sürecin ögelerine ilişkin çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. Adları zaman zaman değişse de en geniş anlamda iletişimin ögeleri kaynak, kodlama, ileti, kanal, kod açma, alıcı, geri bildirim ve gürültü olarak aşağıdaki çizgedeki gibi sıralanmaktadır:

Şekil 1.1 : İletişim süreci ve iletişim ögeleri.

Her biri iletişim sürecinin bir parçası olan bu kavramları açıklamanın da yerinde olacağı düşünülmektedir. Kaynak, kanal, ileti, alıcı ve geri bildirim iletişimin gözlemlenebilen unsurlarıdır. Bunun yanında iletişimin doğası gereği ortaya çıkan ama gözlemlenemeyen kodlama, kod açma ve gürültü ögeleri de iletişimin parçasıdır.

Kaynak: Gönderdiği iletiyle iletişim sürecini başlatan ve bir diğer kişi ya da örgütü etkilemeye çalışan iletişim ögesidir. Kaynak, çeşitli çalışmalarda gönderici, verici ya da anlatan olarak da anılabilir. Kaynağın iletişim sürecinde etkin bir rol alması için bazı nitelikleri taşıması gerekir. Öncelikle

kaynağın iletisini hazırlarken kullanacağı simge ya da işaretleri karşı tarafın anlayacağı şekilde oluşturması gerekmektedir. Bunun yanında kaynağın iletiyle amaçladığı etkiyi kuvvetlendirmek için iletiyle birlikte sözsüz iletişim becerilerini de iyi kullanması, iletinin kaynağın bir kurumdaki ya da toplumdaki konumuyla uyumlu olması ve iletiyi anlaması beklenenlerin kaynağı tanıyor olması da önemli etkenlerdir. İletişimin yüz yüze olmadığı durumlarda kaynak, sürecin başlaması için iletisini çeşitli araçlar aracılığıyla gönderebilir (Tuna, 2014:6).

Alıcı: Kaynak tarafından gönderilen iletinin hedefi olan ve iletinin kendisinde davranış değişikliğine sebep olması beklenen kişi ya da kişilerdir. Çeşitli çalışmalarda alıcıdan hedef, anlayan ya da iletişimdeki anlam üretme rolü üzerinden alımlayıcı olarak da söz edilebilir (Öz, 2017:121-122) (Mutlu, 2004:19). İletişim süreci kaynak ve alıcı arasında yaşanır ve bu iki unsur arasındaki bağ ileti ile kurulur.

İleti: Kaynak tarafından alıcıya ulaştırılmak istenen bilgi, düşünce ya da davranışın simgeleşmiş durumudur. İleti, çeşitli çalışmalarda mesaj ya da uyaran olarak da anılabilir. İleti kavramının kapsamı iletişim kavramı gibi oldukça geniştir. Bu çalışmayı oluşturan her bir harf bir iletidir. Radyoda dinlenen şarkı, insanlar arasındaki konuşmaların her biri ya da bir ülkenin bayrağındaki renk ve simgeler de temsil ettikleri kavramlar bakımından bir ileti işlevi görür. İletinin varlığının kanıtı ise kaynak ve alıcı tarafından anlamlı olmasıdır. Bir anlamı olmayan ya da anlaşılamayan ifadeler iletişimin bir parçası olamazlar.

Kanal: Kaynağın gönderdiği iletiyi alıcıya taşıyan araç, davranış ya da yöntemdir. Kanal için oluk ifadesi de kullanılabilir. Yüz yüze iletişimde kanal, ses ve bedendir. Gazete, yazı ve fotoğraflar; televizyon ve internet ise ses, yazı, görüntü aracılığıyla kanal işlevi görür. Teknolojik gelişmelerle kanalların çeşitliliği de artmaktadır. Yeni kanallar tarafından aynı anda birden fazla biçimde ileti aktarılabilir.

Görüldüğü üzere, iletişim sürecini yalnızca kaynaktan alıcıya bir iletinin ulaşması olarak tanımlamak süreci eksik ifade etmek anlamına gelir. Çünkü kaynak iletisini alıcıya mutlaka bir kanal aracılığıyla gönderir. Kaynak ve kanal arasındaki ilişki de iletinin biçimini belirlemektedir. Bu noktada da karşımıza kodlama kavramı çıkmaktadır.

Kodlama: Kaynağın iletişim kurmak için düşüncelerini kendisi ve alıcının anlayabileceği duruma getirmesine kodlama denilmektedir. İletişim süreci kaynağın düşüncelerini kodlamasıyla başlamaktadır. Kodlamanın ne olduğunu anlayabilmek için kod kavramını da açıklamak gerekir. Kod, bir grubun üyeleri tarafından ortak olarak kullanılan anlamlar ve bunların kullanımını belirleyen kurallar sistemidir (Zıllıoğlu, 2007:199). Bu sistem simgeler, göstergeler, işaretler, jestler / mimikler gibi çok geniş bir evreni içinde barındırabilir. Kodlamanın en yaygın araçları ses ve yazıdır. Ancak düşünceyi iletmek için oluşturulan her türlü uyarıcı da bir kodlama yöntemi sayılabilir.

Yazının icadına kadar insanlar düşüncelerini sese dönüştürerek kodlamıştır. Daha sonra yazmak da bir kodlama biçimi olmuştur. Matbaanın icadıyla birlikte harfleri baskı makinesinde doğru yerlere yerleştirmek gibi günümüzde de iletişim kurarken bilgisayar ya da cep telefonlarında tuşlara basarak yaptığımız işlem de birer kodlamadır. İletişimin hedefine ulaşması için kodlanan iletinin alıcı tarafından da anlaşılması gerekir ki, bu noktada da kod açma kavramı ortaya çıkmaktadır.

Kod açma: İletilerin alıcı tarafından algılanması ve anlamlandırılmasıdır. Kodlama yapan kaynak tarafından kullanılan simgelerin alıcı tarafından anlamlandırılması iletişimin oluşması için gerekli bir koşuldur. Örneğin bu çalışma, Türkçe bilen tüm insanlar tarafından büyük ölçüde anlaşılacaktır. Bu anlaşılma süreci alıcının bu çalışmayı oluşturan ve belirli düşünceleri ifade etmek için kullanılan simgeleri, yani harfleri, bir arada gördüğünde zihninde bir anlam oluşmasına bağlıdır. Ancak Türkçe

bilmeyen bir kimse için bu çalışmada yer alan karakterler, bir takım anlamsız işaretler olarak algılanacak ve bir iletişim süreci oluşmayacaktır.

Bu da göstermektedir ki, iletişimin oluşması için önemli koşullardan biri de kaynak ve alıcının üzerinde uzlaştığı bir kod sistemine duyulan gereksinimdir. İletişimin oluşması için de alıcının bir iletinin varlığından haberdar olması yeterli sayılmaz. Alıcının kod açarak iletiyi anlamlandırılması durumunda, iletinin alıcıya ulaştığı söylenebilir. Ancak iletişim süreci alıcının iletiyi anlamlandırmasıyla da tamamlanmaz. İletinin alıcıda bir değişim yaratıp yaratmadığının bilgisi de iletişim süreci için önemli bir aşamadır. Bu ise alıcı ile kaynak arasında geri bildirimin olup olmamasına bağlıdır.

Geri bildirim: Alıcının kaynağın iletisine verdiği tepkidir. Geri bildirim sürecinin başlamasıyla alıcı, ‘kaynak’, kaynak da ‘alıcı’ konumuna geçer. Geri bildirim aşamasına kadar anlatılan iletişim öğeleriyle, iletinin kaynaktan alıcıya aktarıldığı tek yönlü bir süreç açıklanmıştır. Ancak iletişim adı verilen karşılıklı bir sürecin olması için alıcının iletiye tepki vermesi gerekmektedir. Bu tepki, kaynağa yanıt verme, davranışını değiştirme gibi çeşitli biçimlerde olabilir. Geri bildirim iletişimi çift yönlü ve etkin bir sürece dönüştürmesinin yanında iletişim sürecini başlatan kaynağa, kurduğu iletişimin hakkında bilgi verir. Mesajın alıcı üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu ancak geri bildirim sayesinde anlaşılabilir (Baltaş & Baltaş, 2018:31-32).

Geri bildirim iletişimi başlatan kaynağa yönelik olarak olumlu ya da olumsuz bir tepki olarak ortaya çıkar. Olumlu geri bildirim kaynağın, alıcıdan iletişime başlarken güttüğü amaca yönelik bir yanıt alması anlamına gelir. Olumsuz geri bildirim ise kaynağın iletişimle hedeflediği amaca ulaşamadığını gösterir ve süreci yeniden gözden geçirerek iletisini düzenleme ve yeniden iletme olanağı verir.

Etkin ve sürekli bir iletişim sürecinin bir göstergesi de geri bildirimin zamanıdır. Gecikmesiz geri bildirimin söz konusu olduğu durumlarda kaynak

ve alıcı arasındaki iletişim hızlı ve etkili biçimde gerçekleşmektedir. Yüz yüze konuşma, iletişim sürecinde aktarılacak istenen bilginin alıcıya hemen ulaştığı ve iletişimi bozabilecek olası durumların geri bildirim yoluyla kaynağa anında iletilmesi nedeniyle en etkili ve hızlı iletişim biçimidir. Ağ ortamı üzerinden görüntülü konuşmalar ya da sabit ya da mobil hatlar üzerinden telefon konuşmaları da yüz yüze konuşma kadar hızlı olmasa da geri bildirimin hızlı ulaştığı bir iletişim biçimi sayılabilir. E-posta, mektup gibi iletişim türlerinde ise geri bildirim gecikmeli olarak gelmekte ve bu da iletişim sürecini uzun ve kesintili bir biçime dönüştürmektedir.

Gürültü: Kaynak ve alıcı tarafından bilinçli olarak oluşturulmamış, ancak iletişimin gerçekleştiği ortamda, kanalda, iletide, kodlamada veya kod açmada oluşan hatalardan dolayı iletişimi kısıtlayan ya da tümüyle engelleyen ögedir. Bir başka deyişle kaynağı iletmek istediği iletiyle, alıcının algıladığı ileti arasındaki ayrımı oluşturan nedenler gürültüdür. Gürültüye neden olan kaynaklar dört gruba ayrılır:

İletişimi engelleyecek düzeyde insan, müzik, uçak ya da parazit sesleri, eksik ya da yabancı simgeler, görüntü kaymaları vb. sorunlar fiziksel gürültü olarak tanımlanır. İşitme, konuşma ya da görme bozukluğu, zihinsel engeller gibi kalıcı ya da açlık ve yorgunluk gibi geçici sorunlar nöro-fizyolojik gürültüye örnektir. Aşırı stres, heyecan, korku, önyargı, kaynak ya da alıcıya karşı olumsuz tutumlar psikolojik gürültü olarak adlandırılmaktadır (Güz, 1998:135-136). Bunun yanında iletişim sürecine katılanların bilgi düzeyleri, kültürel arka planları, çevreleri ve yaşantıları arasındaki büyük ayrımlar da birer gürültü kaynağı olabilmektedir.

İletişimin süreci içinde iletişim öğeleri iç içe geçmiş durumdadır ve sağlıklı bir iletişim sürecinde süreklilik söz konusudur. Bu süreklilik iletişim sürecini başlatan kaynak ile başlangıçta kaynağın hedefi olan alıcının rollerinin pek çok kez değişmesine neden olmaktadır. Bu rol değişiminin sayısındaki artış, iletişimin sürekli olduğu kadar sağlıklı olduğunun da göstergesidir. Çünkü iletişimin sürekli olması kaynak ve alıcının her rol

değişiminde iletişimi engelleyen gürültü ögesinin etkisinin zayıf, diğer tüm ögelerin etkilerinin ise güçlü olduğunun kanıtıdır.

1.1.3. İletişim Modelleri ve İletişim Kuramları

İletişim alanında yapılan araştırmalarının geçmişine bakıldığında bu sürecin 20. yüzyılda başladığını ve iletişimin de bilimsel anlamda yeni bir alan olduğunu söylemek mümkündür. 1900'li yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nın ardından savaş öncesi ve sırasındaki propaganda süreçlerinin incelenmesine dayanan ilk iletişim araştırmalarının kökeni 1920'li yıllarda ABD'de yapılan çalışmalara dayanır. Bu çalışmaları yürütenlerin uzmanlık alanlarına bakıldığında siyaset bilimi, ruh bilimi, toplum bilimi ve kültürel antropoloji alanları öne çıkmaktadır. Bu nedenle iletişim alanının temelini oluşturan ilk çalışmalar, ortaya çıktığı dönemde çalışmayı yürüten kişinin uzmanlık alanının çalışması olarak görülmüştür.

İletişim çalışmalarına tarihsel süreçte bakıldığında 1900-1920 arasında toplum bilimci ve kültürel antropologların çalışmaları, 1920'li ve 1930'lu yıllarda ise Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki siyasi ortam nedeniyle propaganda çalışmaları üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. 1910-1940 yıllarında iletişim çalışmaları konusunda öncü olan okullardan, Şikago Okulu (Şikago Üniversitesinin Sosyoloji Bölümü) akademisyenlerinin çalışmalarıyla ortaya çıkan 'simgesel etkileşimcilik' kavramı iletişim çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Kısaca değinmek gerekirse, simgesel etkileşimcilik, insanların simgeler (dil ve diğer sistemler) yoluyla etkilemesi ve ortak bir anlayışa ulaşma sürecidir (Aksan v.d., 2009:902-904). Okulun akademisyenleri iletişimi, sürekliliği olan ve içinde kültürün inşa edildiği simgesel bir süreç olarak görür.

1930'lara kadar iletişim alanını şekillendiren pek çok çalışmanın yapıldığı ABD'de bu yıllardan sonra kitle iletişim çalışmaları, bu çalışmalarda da sayısal araştırma teknikleri ve etki araştırmaları ön plana çıkmıştır. 1950-1970 yılları ise ABD'de bir yandan iletişim ve retorik arasındaki ilişki üzerinden çeşitli düşüncelerin test edildiği ve deneysel

alışmalar yapıldığı, bir yandan da eleştirel görüşlerin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Aynı dönemde Avrupa’da ise çoğunlukla toplumsal değerlerin şekillendirilmesinde medyanın rolüne vurgu yapan Marksist çözümlemeler üzerinde durulmuştur. 1970-80 döneminde bilim insanları farklı alt disiplinler ortaya çıkaran bireysel çalışmalara yönelmişler ve iletişimi şekillerle anlatmayı amaçlayan modeller geliştirmişlerdir. 1980’lerden bugüne ise farklı yaklaşımların bir arada yer aldığı çalışmaların yürütüldüğü söylenebilir. Bu alışmalar arasında eleştirel çalışmalar öne çıkmaktadır (Yüksel, 2013:10-11).

1900’lerin başlarından günümüze kadar yapılan çalışmalarda pek çok bilim insanı iletişime çeşitli modeller ve kuramlar aracılığıyla yaklaşmış; iletişimi, kitle iletişim araçlarını ve iletişim süreci içinde insanın rolünü açıklamaya çalışmıştır. ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan ana akım iletişim kuramlarında temel amaç, liberalizmin sorunlu yönlerine dikkat çekerek eksikleri gidermek ve devamlılığını sağlamaktır. Bu kuramlar pozitivizmi ve deneyciliği esas alır, toplumu canlı bir organizma olarak görür, bilgiyi ve sermaye birikimini üretim, toplumsal büyüme ve gelişme amaçlı kullanır (Cangöz, 2013:37).

Bu yaklaşımlar, iletişim süreci içinde merkezine aldığı öge ya da ögeler üzerinden Çizgisel ve Sosyo-Psikolojik, Medyanın Etkilerine Yönelik, İzleyici Merkezli, Teknoloji Merkezli, Dil Bilimsel ve Gösterge Bilimsel ve Eleştirel olmak üzere altı başlık altında toparlanabilir. Bu yaklaşımların alt başlıkları da iletişim sürecini çeşitli açılardan açıklamaya çalışan kuramlardan oluşmaktadır. Bu çalışmada bu altı başlık ve onun alt başlıklarından genel olarak söz edilecek, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yararlanılacak kuramların üzerinde biraz daha fazla durulacaktır.

Çizgisel ve Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar, iletişim kuramlarının ilk örneklerinin verildiği çalışmalardır. Aslında bu yaklaşımda kuramlardan çok modeller ön plandadır. İletişim biliminin kurucu babalarından sayılan Harold Lasswell, Kurt Lewin, Paul F. Lazarsfeld ve Carl Howland ile bu kişileri iletişimin kurucu babası sayan -ve kendisi de bu listede sayılması gerektiği

düşünülen- Wilbur Schramm'ın oluşturduğu modeller bu yaklaşım içinde sınıflandırılabilir.

Geçmişten bugüne iletişim çalışmalarının cevap aradığı temel soru, kitle iletişim araçlarının insanları nasıl etkilediğidir. İçinde geri bildirim içermeyen ve çoğunlukla kitle iletişim araçlarını izleyenlerin pasif olarak konumlandırıldığı bu yaklaşıma ait çalışmaların ilk örneği Uyarın-Tepki Modeli'dir. 'Bir uyarana yine bu uyarının hedefi doğrultusunda cevap verme' olarak tanımlanabilecek bu modelin kendinden sonra yapılan çalışmalarda da izleri görülür.

Harold Laswell'in *İletişim Zinciri* modeline de bu başlık altında değinmek gerekir, Siyaset bilimci olan Laswell'in siyaset bilimin temel sorusu olduğunu öne sürdüğü 'kim, neyi, ne zaman ve nasıl elde eder' formülünü iletişime uyarlayarak 'kim, neyi, hangi kanaldan, kime, hangi etkiyle söyler' formülüyle İletişim Zinciri adlı modeli ortaya çıkarmıştır. Laswell, iletişimi bir ikna süreci olarak görür ve formülündeki öğelerden birindeki değişimin etkiyi de değiştireceğini ifade eder (Erdoğan & Alemdar, 2010:57). Laswell Modeli olarak da bilinen bu modelin iletişim çalışmalarına etkileri 20 yıldan uzun sürmüştür. Daha sonra model parçalanarak her bir ögesi başlı başına bir iletişim araştırması alanı olmuştur (Cangöz, 2013:45).

Shannon - Weaver'ın *Matematiksel Model*'i, Schramm'ın kendi adıyla anılan modelleri, Lazarsfeld'in propaganda çalışması olan *İki Aşamalı Akış Kuramı*, Riley ve Riley'in *Sosyolojik Model*'i bu alanda öne çıkan diğer çalışmalardır.

Medyanın Etkilerine Yönelik Yaklaşımlar, kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkilerine eğilen çalışmaları içerir. İletişimde etki merkezli çalışmaların genellikle 'güçlü etkiler', 'sınırlı etkiler' ve 'güçlü etkilere dönüş' olarak üç döneme ayrıldığı kabul edilir. Güçlü etkiler döneminde (1910-1940) medyanın insan davranışlarını ve tutumlarını yönlendirmede oldukça etkili olduğu kabul edilmiştir. 1940-1960 arasında ise Hovland, Lazarsfeld ve Berelson başta olmak üzere medya üzerine yapılan

deneysel çalışmalarla medyanın sanıldığı kadar etkili olmadığı ortaya konulmuştur. Üzerine yapılan çalışmaların günümüzde de devam ettiği bu 20 yıllık dönem ‘sınırlı etkiler’ dönemi olarak kabul edilir. 1960’lardan sonra ise iletişim sürecindeki kültürel ve toplum bilimsel yapı da hesaba katılarak oluşturulan ‘gündem belirleme’ ve ‘suskunluk sarmalı’ gibi çalışmalarla medyanın çeşitli düzeylerdeki etkileri üzerine anlamlı sonuçlar alınmış ve çalışmaları bugün de süren ‘güçlü etkilere dönüş’ dönemi ortaya çıkmıştır (Pazarbaş, 2013:132-135).

Medyanın etkilerine yönelik çalışmalarda kamuoyu kavramı öne çıkmaktadır. Bu yönüyle de bu yaklaşımı konu alan çalışmalarda ortaya konan verilerin elde edilmesinde iletişim ve siyaset biliminin iç içe olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın öne çıkan çalışmalarında da bu ilişki açık şekilde görülür.

Medyanın insanlara ne düşünecekleri konusunda olmasa da, ne hakkında düşüneceklerini söylemede medyanın oldukça etkili olduğu görüşünü savunan Maxwell McCombs ve Donald Shaw’ın *Gündem Belirleme Kuramı* bu yaklaşımın en çok bilinen çalışmalarındandır. Ayrıca insanların görüşlerini açıkça söylemelerinin, o görüşlerin toplumda ne kadar karşılığı olduğuyla doğrudan ilişkili olduğunu ifade eden Elisabeth Neumann’ın *Suskunluk Sarmalı Kuramı* ve kişilerin televizyon izleme süreleri arttıkça, televizyonu izleyen kitlenin yinelenen iletiler aracılığıyla dünya görüşünün bağdaşıklaştığını ortaya koyan George Gerbner’in *Yetiştirme Kuramı* bu yaklaşımın öne çıkan diğer çalışmalarıdır.

İzleyici Merkezli Yaklaşımlar, kitlelerin iletişim araçlarını hangi amaçlarla kullandığı sorusuna yanıt arayan yaklaşımlardır. İletişim alanında 1970’lere kadar kitle iletişim araçlarının insanlara neler yaptığı sorusuna yanıt arayan ve kitle iletişim araçlarının etkisi altında olan insanları pasif alıcılar olarak kabul edilen çalışmalar önemli yer tutmuştur. Toplum ve iletişim bilimci Elihu Katz’ın ortaya attığı ‘İnsanlar medya ile ne yapar’ sorusu

iletişimde izleyicinin sanıldığı kadar pasif olmadığını ortaya koyan izleyici merkezli Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı'nın temelini oluşturmuştur.

Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı'na göre insanlar, sayısız gereksinimlerinden bir kısmını doyumlamak için kendi istek ve gereksinimlerine göre belirledikleri iletişim araçlarını kullanırlar. Dolayısıyla medya içeriklerini tüketen izleyici etkin bir konumdadır ve seçimini özgürce yapar. Aynı içerikler farklı doyumların karşılanmasını sağlayabilir ve doyuma ulaşan kişi sayısı ne kadar çoksa içerik o kadar yararlıdır (Fiske, 1990:199-200).

1990'lı yıllara kadar çoğunlukla araştırmaları televizyon üzerinden yapılan bu yaklaşımda bu yıllardan sonra yeni teknolojiler üzerinde de çalışmalar yapmaya başlamış, internetin ortaya çıkması bu yaklaşım için önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnternetin gözlenebilen etkiye daha açık bir araç olması, izleyiciyi etkin olarak konumlandıran kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının çalışmalarına uygun bir özelliktir. İnternet üzerinde bu yaklaşımla yapılan çalışmalarda, insanların internete neden yneldiklerine ve interneti hangi gereksinimlerini doyumlamak için kullandıklarına yanıt arayan araştırmalar ne çıkmaktadır.

İzleyici merkezli yaklaşımların ne çıkardığı modellerden biri de *Bağımlılık Modeli*'dir. Kitle iletişiminin neden kimi zaman çok güçlü etkilere sahip ve dolaysız, kimi zaman da zayıf etkide ve dolaylı olduğu sorusuna yanıt arayan bu model, 1976'da Melvin Defleur ve Sandra Ball-Rokeach tarafından geliştirilmiştir. Bu modelde, kişilerin psikolojik gereksinimlerine odaklanan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımından farklı olarak, bireylerin iletişim araçlarına bağlılığını belirleyen toplum, iletişim araçları ve izleyici kitlesi arasındaki etkiye odaklanır. Bağımlılık Modeli, özellikle sanayileşmiş toplumlarda insanların belli toplumsal işlevler için kitle iletişim araçlarına çeşitli bağımlılıkları olduğunu öne sürer ve buna da ağdaş bir toplumda kitle iletişim araçlarının etkisinde kalan kişilerin, içinde yaşadıkları toplum hakkında bilgi sahibi olmak ve birlikte duygu ve düşünsel yapılarını

yönlendirme isteği neden olmuştur. Yine bu modele göre, izleyicinin bağımlılığı arttıkça, algı, davranış ve tutumlarını değiştirme olasılığı da o kadar artar.

İzleyici merkezli yaklaşımlar arasında Kullanımlar ve Etkiler ile Kullanımlar ve Bağımlılık modellerinin yanında Beklenti - Değer Yaklaşımı da yer almaktadır.

Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar, iletişimde yaşanan değişimlerin temelinde teknolojide yaşanan gelişmelerin yer aldığını savunan yaklaşımlardır. İletişim araştırmalarında iletişim teknolojilerinin yeri yadsınamaz. İletişimin yanı sıra edebiyattan ekonomiye, siyaset bilimden antropolojiye pek çok bilim insanı da teknolojilerin insanlarda yarattığı değişimleri kendi uzmanlık alanı içinde çalışmaktadır.

Teknoloji merkezli yaklaşımların öne çıkan çalışma alanı olan *Teknolojik Belirleyicilik Yaklaşımı*, evrende olup biten her şeyi nedensellik bağlantısı içinde belirlendiğini ortaya koyan ‘belirleyicilik’ kavramından yola çıkarak, toplumsal ve tarihsel olayları teknolojik gelişmeler üzerinden açıklamaya çalışır. Bu açıklamada da teknoloji, toplumu her düzeyde dönüştüren başat rolde iken, insanın ve toplumun etkisi ikinci sırada görülür. Kısaca bu yaklaşıma göre teknoloji, toplumu toplumdan bağımsız olarak dönüştürmektedir (Veblen’den akt. Uzun, 2013:108).

Bu yaklaşımın önde gelen temsilcileri Harold Innis ve Marshall McLuhan’dır ve her iki bilim insanı da iletişim teknolojisini uygarlık tarihinin merkezinde görür. Kendi çalışmalarını Innis’in çalışmalarının uzantısı olarak gören McLuhan’ın, ortaya attığı bazı kavramlar iletişim çalışmaları tarihinde önemli yer tutmaktadır.

Marshall McLuhan’a göre ‘Araç, insanın uzantısıdır’. Daha açık söylemek gerekirse, insanın bir yaptığı bir işin ya da duyu organının işlevini geliştiren her türlü araç, insanın bir parçasıdır (1964:7). Örneğin, mikroskopla bir virüsün yapısını inceleyen bilim insanı için mikroskop, gözünün

uzantısıdır; ya da otomobil ayaklarımızın, giysiler derimizin, küresel elektronik ağlar ise sinir sitemimizin uzantısıdır.

McLuhan'ın ortaya attığı bir başka kavram ise bir teknolojik gelişmenin kendinden önceki gelişmeyi ortadan kaldırması olarak açıkladığı 'ampütasyon' kavramıdır. Bu kavram, e-posta teknolojisinin yaygınlaşmasının mektup yazmayı, cep telefonu iletişiminin sabit hatlarla iletişimi, baskı teknolojilerinin yazı yazma sanatını kesip atması (ampüte etmesi) gibi örneklerle açıklanabilir. Bu yönüyle her yeni teknoloji hem bir uzantı hem de ampütasyondur (Atalay, 2018:41).

McLuhan'ın 'küresel köy' ve 'araç iletidir' kavramları da iletişim çalışmalarında önemli yer tutar. McLuhan'a göre, tıpkı bir köyde yaşayan insanların köyde yaşanan her şeyden haberdar olması gibi, iletişim araçları sayesinde insanların dünyanın her yerinden haberdar olabildiğini 'küresel köy' kavramıyla açıklar. McLuhan'ın televizyonun insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisini görerek yaptığı bu kavramlaştırma bugün internet ve yeni medya araçları sayesinde daha da geçerlidir. Öte yandan McLuhan, her kültür çağı içinde bilginin kaydedilip aktarıldığı ortamın / aracın (medium) o kültürün karakterini belirlemede etkin bir rol oynadığını da 'araç iletidir' ifadesiyle kavramsallaştırmıştır. Ona göre, iletişim sürecinde kaynağın iletiyi alıcıya ulaştırırken kullandığı araç, iletinin kendisidir. İletin içeriğinin ise önemi yoktur. Çünkü insan topluluklarının ve eylemlerinin biçim ve ölçeğini iletişim araçları biçimlendirmekte ve denetlemektedir (McLuhan, 1964:9).

Bu çalışmada ele alınacak McLuhan'a ait son kavram 'dörtlü' anlamına gelen *tetrad*'dır. Ölümünün ardından yayımlanan Medyanın Kanunları adlı kitabında, kendisine yöneltilen 'gözlemleri bilimsel temelden yoksun' şeklindeki eleştirilere yanıt vermeyi amaçlayan Kanadalı düşünür, bu eserde bir aracın toplum üzerindeki etkilerini genişletme, telafi etme, yerinden etme ve geri döndürme olmak üzere dört başlıkta incelemiştir. McLuhan, Medyanın Kanunları kitabındaki düşüncelerinin, teknolojik belirleyiciliğin temeli olan nedenselliğe dayanmaması ve teknolojinin

toplumu dönüştürmesindeki mutlak rolünü savunurken insanın kendi kaderini belirleyebileceği düşüncesine tümünden karşı çıktığı için diğer bilim insanları tarafından çokça eleştirilmiştir (Uzun, 2013:113).

Teknolojik Belirleyicilik, teknoloji merkezli yaklaşımların başlangıcı olmakla birlikte arkasından gelen Yeniliklerin Yayılımı, Bilgi Açığı ve Sayısal Eşitsizlik yaklaşımlarının da öncüsü olmuştur. *Yeniliklerin Yayılımı Yaklaşımı*, yeniliklerin topluma nasıl sokulduğunu ve insanların bu yenilikleri nasıl kabul ya da ret ettiklerini, buradan hareketle de iletişim ve kalkınma arasında bağı açıklamaya çalışır.

Bu yaklaşımın öncüsü Everett M. Rogers'ın kalkınma ve yayılım tanımları yaklaşımı anlamak açısından önemlidir. Rogers kalkınmayı, 'kişi başına daha yüksek gelir ve yaşama düzeyine ulaşmak amacıyla bir toplumsal sisteme yeni düşüncelerin sokularak daha çağdaş üretim yöntemlerine ve toplumsal örgütlenmeye geçilmesi'; Yayılımı ise 'bir yeniliğin belli kanallar aracılığıyla zaman içinde iletildiği süreç' olarak tanımlar. Bu sürecin dört temel ögesi ise yenilik, iletişim kanalları, zaman ve toplumsal sistemdir. Rogers'a göre yeniliklerin yayılımında iletişim kanalları çok önemlidir. Eğer kitle iletişim kanalları yaygın değilse ya da bu araçlardan doğru iletiler aktarılmıyorsa ya da toplumun okuryazarlık düzeyi düşükse yeniliklerin yayılması süreci yavaşlamaktadır (1983:11-24).

Bilgi Açığı Yaklaşımı, bilginin topluma eşit olarak dağılmadığını servette olduğu gibi bilgide de sahiplik olduğunu ve kitle iletişim araçlarının aktardığı bilgiye erişme olanağı daha yüksek olan kesimin daha çok bilgiye sahip olmasıyla bilgiye sahiplik konusunda toplumda sürekli artan bir uçurum olduğunu savunur. Kitle İletişim Araçları Akışı ve Bilgide Farklı Büyüme adlı makalede bu kesimler düşük ve yüksek sosyoekonomik statü katmanları olarak tanımlanmış, yüksek sosyoekonomik statü katmanlarının bilgiyi daha hızlı alama eğilimi göstermesinin bilgi açığını arttırdığı ileri sürülmüştür (Tichenor, Donohue, & Olien, 1970:159-170). Bilgi açığının temel nedeni ise enformasyon kaynaklarının dengesiz dağılmasıdır ve yeni teknolojiler

geliştikçe bilgi açığı genişler. Enformasyon kaynaklarının dengeli dağılması ve bilgi açığını ortadan kaldırdığı gibi, toplumda demokratikleşmeyi de sağlar. Bilgi Açığı Yaklaşımı, insanın bilgi edinmede sadece kitle iletişimine bağlı olmadığı görüşü, yapılan çalışmalarda kişiler arası etkileşimin ve insanın kendi bilgisini yaratmasının göz ardı edilmesi ve açığa neden olan bilginin, bu bilgiye sahip olmayan kişiye ne kadar yararı olacağının bilinmemesi nedeniyle eleştirilmiştir.

Bilgi açığına işaret ederek ortaya çıkan *Sayısal Eşitsizlik* ise bilginin üretilmesi, işlenmesi, paylaşılması ve değer yaratması sürecine etkin olarak katılan küçük bir kesimle, bu sürecin dışında kalan geniş bir kesimin arasındaki eşitsizliği anlatan bir kavramdır. Sayısal eşitsizlik toplumlar arasında olabileceği gibi aynı toplumun farklı kesimleri arasında da olabilir. Gelir düzeyinden cinsiyete, eğitim düzeyinden kültürel farklılıklara kadar pek çok değişkenin yer aldığı bu yaklaşımda sayısal eşitsizliği belirleyen etmenler erişim, kullanım ve enformasyon okuryazarlığı olarak üç başlıkta sıralanır. Bu yaklaşımın temsilcileri sayısal eşitsizliği bilgi toplumu önündeki en büyük engel olarak görmekte ve ülkeler ya da toplumun katmanları arasındaki bu eşitsizliği azaltacak politikalar uygulanmasını istemektedir.

Örneğin Türkiye’de e-Devlet Kapısı pek çok kamu kuruluşunun sunduğu hizmetin, internet üzerinden kısa sürede alınabilmesini sağlayan bir sistemdir. Sisteme ‘erişmek’ için bir iletişim aracı, internet bağlantısı ve PTT tarafından verilen özel bir şifre gereklidir. Erişilen hizmetten yararlanmak için ise açma/kapama, seçme, bilgi ekleme vb. gibi ‘kullanım’ ve sistemin hizmetlerine nasıl ulaşılacağı, nasıl sonuçlandırılacağı veya kişiselleştirileceği gibi ‘enformasyon okuryazarlığı’ bilgisine de sahip olmak gerekir. Bu hizmetten faydalananlar ve faydalanamayanlar arasındaki fark ise sayısal eşitsizlikle açıklanır.

Dil Bilimsel ve Gösterge Bilimsel Yaklaşımlar, iletişim bilimini dil ve dil dışı göstergeler üzerinden açıklamaya çalışan çalışmalar, dil bilimsel ve gösterge bilimsel yaklaşımlar adı altında sınıflandırılır. Bu yaklaşım doğrusal

modellerden farklı olarak metinler üzerinde çalışmalar yapar ve alıcının etkin olduğunu savunur. Ayrıca bu yaklaşımda alıcı yerine ‘okuyucu’ terimi daha yaygın kullanılır.

Gösterge, genel olarak, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır. Herhangi bir somut nesne, durum ya da kavramın yerine geçen, onu işaret eden resim yazı ya da görüntü gösterge adını alır (Rifat, 2014:11). Bu göstergelerin ve çalışma biçimlerinin incelendiği alan ise gösterge bilimi olarak isimlendirilir. Gösterge biliminde yapılan çalışmalarda toplumsal olan her şey gösterge kabul edilir ve var olmaya başladığı andan başlayarak da kendi göstergesine dönüşür.

İletişimde dil bilimsel ve gösterge bilimsel yaklaşımlar dil bilimciler Ferdinand de Saussure ve Roman Jakobson, yapısalcı antropolog Claude Lévi-Strauss ve göstergebilimciler Charles Sanders Peirce ve Roland Barthes’ın çalışmalarına dayanır. Saussure iletişimde dil-söz ayrımı yapmaktadır. Dil, tüm toplumlarda ortaklıklar taşıyan bir yapıdır ve bu yapıyı oluşturan ortak kodlar mantığa değil toplumsal uzlaşma dayalıdır. Söz ise konuşulan dildir. Bu alanın temel tanımlarından gösteren, gösterilen, gösterge ve gönderge kavramları Saussure tarafından ortaya atılmıştır.

Barthes, ideolojik bulduğu çağdaş popüler kültür metinlerini gösterge bilimi üzerinden çözümlemiştir. Bugün gösterge biliminde sıkça kullanılan düz anlam, yananlam, okurcul metin ve yazarsıl metin kavramları Barthes tarafından türetilmiştir. Pierce görüntüsel gösterge (ikon), belirtisel gösterge (indeks) ve simge kavramlarını, Jakobson ise eğretileme ve düzdeğişmece kavramlarını gösterge bilime kazandırmıştır.

Anlamanın özne-metin ilişkisi ile kurulabileceğini savunan postyapısalcı dil bilim çalışmaları, etken izleyici kavramının oluşmasına temel hazırlamıştır. Postyapısalcılığı iletişim alanına taşıyan bilim insanları Stuart Hall, David Morley, John Fiske ve bazı feminist araştırmacılarıdır. Stuart Hall’un ‘*Kodlama Kod Açma*’ adlı makalesi medya metinlerinin kod açımı

sırasında, ortaya kodlandıkları niyetlerden daha farklı anlamlar çıkabileceğini savunmuştur. Hall'un bu makalesi üzerinden çeşitli çalışmalar yapan Morley ise izleyiciyi, bağdaşık bir kitle değil, her biri kendine özgü tarihsel ve kültürel geleneğe sahip sayısız alt kültür gruplarının toplamı sayar (Dağtaş, 2013:142-143)

Morley'in etkiledikleri arasında yer alan Fiske de medya metnlerinin etken izleyiciler tarafından izlediğini ve medya metnlerinin okunduğu anda metinleştiğini söyler. Fiske ayrıca medya metnlerinin izleyiciler tarafından farklı biçimlerde anlamlandırılmaya açık ya da kapalı olmasını açık metin ve kapalı metin kavramlarıyla, izleyicinin bir açık metin kaynağı olan televizyondan ürettiği birbirinden farklı anlamları ise yapımcıl metin olarak tanımlar. Fiske, bir metnin hem yazılırken hem de okunurken anlamlarının farklı metinler üzerinden oluşturulması anlamına gelen metinlerarasılık kavramını da çalışmalarında kullanmıştır. Bu durumda medya metnleri anlamlarını kendi başlarına değil, diğer metinlerle aralarında kurulan bağ üzerinden sağlarlar. Bu bağ benzer tür metinler arasında kurulursa (televizyon dizisi – televizyon dizisi) yatay metinlerarasılık, farklı tür metinler arasında kurulursa (televizyon dizisi - sinema filmi) dikey metinlerarasılık olarak isimlendirilir (Dağtaş, 2013:151).

Dil bilimsel ve gösterge bilimsel yaklaşımlara Jean Baudrillard'ın katkısı yadsınamaz. Bazı düşünürlerce postmodern dönem² olarak adlandırılan bu dönemin önemli düşünürleri arasında gösterilen Baudrillard, eserlerinde postmodern dönemdeki bireyin medya ile kuşatılmış yaşamının gerçekliğini sorgular. Baudrillard'a göre postmodern dönemde bireyler medya tarafından oluşturulan göstergeler ve taklitlerle öylesine kuşatılmıştır

² **Postmodernizm:** Modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin genel adıdır. 'Çağdaşlık ötesi/sonrası' anlamına gelir. Postmodernizm, Aydınlanma Felsefesi, olguculuk ve Marksizmin bütüncül ve evrensel yaklaşımlarını eleştirmekte ve araçsal aklın eleştirel aklın önüne geçtiği gibi onu yıkmaya çalıştığını öne sürer. Ancak bu kavram tüm sosyal bilimcilerin üzerinde anlaştığı bir kavram değildir. Bir kesim sosyal bilimci, modernizmin sürdüğünü düşünmektedir ve postmodernizmin bir kavram olarak tanımlanmasına katılmadıkları için 'post-modernizm' yazımını kullanmaktadır. Metinde Türk Dil Kurumunun kabul ettiği yazım kullanılmıştır.

ki, oluşturulan bu kod düzeni ile insanlar yeni bir gerçekliğin içine girmişlerdir. Bu yeni gerçekliğin ismi ise *hipergerçeklik*'tir. Baudrillard, medyanın kendi gerçekliği olduğunu (hipergerçeklik) ve bunun gerçek yaşamın gerçekliğini yansıtmadığını ileri sürer. Kısaca ifade etmek gerekirse hipergerçeklikte göstergelerin varlıkları somut göndergelere dayanmaz. Bu da gerçeğe kurgu arasındaki çizginin kaybolması anlamına gelir (Baudrillard'dan akt. Yumrukuz, 2016:88).

Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi Baudrillard tarafından *simülasyon* (benzetim) kavramıyla tanımlamıştır. Bu bir anlamda gösteren konumundaki görüntünün gösterilen konumundaki nesnel gerçeği yansıtmama niteliğinin kaybolmasıdır. Medya tarafından kodlanan ve toplum yaşamının bir taklidi olan hipergerçeklik ve bir hipergerçeklik evreni olan simülasyon her ne kadar bir kurguysa da, bireyler bunu gerçek kabul ederek yaşarlar. Bireylerin bu kabulü ise *simülakr* kavramıyla açıklanır (1998:3). Simülakrı da üç çağa ayıran Baudrillard'a göre, Birinci Simülakr Çağı Rönesans'la, İkinci Simülakr Çağı Sanayi Devrimi'yle, Üçüncü Simülakr Çağı ise postmodern dönemle birlikte başlamıştır.

Eleştirel Yaklaşımlar, iletişimdeki ana akım yaklaşımları eleştiren ve bu yaklaşımlara yeni bir bakış açısı geliştiren çalışmalara genel olarak verilen addır. Eleştirel yaklaşımların çıkış noktasını büyük ölçüde Karl Marx'ın görüşleri oluşturur. Bu nedenle bu yaklaşımda kitle iletişim araçları da kapitalizm, sınıf çatışması, toplumsal iktidar ilişkileri ve ideoloji kavramlarıyla tartışılır. Çok geniş bir çalışma alanı bulunan eleştirel yaklaşım çalışmalarının ortak noktası ise tüm toplumsal ve dolayısıyla iletişimsel ilişkilerin aynı zamanda iktidar ilişkileri olduğunu vurgulamasıdır (Yağlı, 2011:110-111). Eleştirel yaklaşımlar genel olarak 'siyasal ve ekonomik' ile 'kültürel ve ideolojik' olarak iki başlık altında toplanmaktadır.

Siyasal ve ekonomik yaklaşımlarda, toplumdaki iletişim olgusu üretim ilişkileri ve biçimi bağlamında, medya emperyalizmi, elektronik sömürgecilik, izleyicinin metalaştırılması, medyadaki sahiplik yapısı ve tekelleşme gibi olguları konu eder. Kültürel ve ideolojik yaklaşım adı verilen ve Frankfurt Okulunda³ gerçekleştirilenlerin başı çektiği çalışmalarda, kültür ve çağdaşlıkla ilgili sorunlar Marksist toplum kuramı üzerinden, varoluşçu ve ruhsal çözümleme yöntemleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Kitle iletişim araçlarına genel olarak olumsuz bir bakışı olan Frankfurt Okulunun düşünürlerinden Theodor Adorno ve Max Horkheimer, kültür varlıklarının iletişim araçları aracılığıyla topluca üretilen bir ticaret malına dönüştürülmesi olarak tanımladıkları ‘kültür endüstrisi’ kavramını ortaya atmışlar ve bu durumun insanların çıkarlarını bilinçli bir şekilde savunacak bağımsız bireyler olmalarını engellediğini söylemişlerdir. Herbert Marcuse da kitle iletişim araçlarının kitle bilincini ayarlama ve koşullandırma araçları olduğunu ve bireylerin yanlış gereksinimlerle koşullandırıldığını savunur (Kavurgacı & Selvitopu, 2019:105).

Eleştirel yaklaşımın temelleri tümünden Marksizm öğretilerine dayanmaz. Marksizm içindeki emekçi sınıfının aşırı otoriter yönüne karşı olan düşünürlerin kapitalist sisteme yönelik eleştirilerini otoriterlik karşıtlığı üzerinden kurguladıkları yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu düşünürlerden Noam Chomsky’nin kapitalist sisteme eleştiri getiren Propaganda Modeli’ne kısaca değinmek gerekir. Chomsky’ye göre medyanın ana görevlerinden en önemlisi propagandadır ve medya toplum içinde yaydığı ileti ve simgelerle içte egemenliği, dışta da kapitalizmi desteklemektedir. Medya - iktidar ilişkisinin temel amacı toplumda iktidar lehine rızanın üretimidir (2008:4-5).

Eleştirel yaklaşımlarda Birmingham Okuluna⁴ ya da diğer adıyla İngiliz Kültürel Okuluna da konumuna değinmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından İngiltere’de başlayan kültür, sanayi, demokrasi ve sınıf

³ Bugün: Goethe Üniversitesi Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü

⁴ Bugün: Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültür Araştırmaları Merkezi

arasındaki ilişkiler gibi araştırmalar 1960’larda ‘kültürel çalışmalar’ adı altında bir akıma dönüşerek 1964’te Richard Hoggart tarafından kurulan Birmingham Okulunun temellerini oluşturur. Bu okulun temsilcilerinin çalışmaları kültürel deneyimin sınıf, yaş, cinsiyet, ekonomik ve siyasi kurumlar ve süreçler arasındaki ilişkilere eğilir. Bu okuldaki çalışmalar, iletişimi parçası olduğu tarihsel süreçle birlikte anlamaya çalışması nedeniyle Amerika’daki benzerlerinden ayrılır.

İletişim teknolojileri gibi iletişim kuramlarının da tarihi uzun bir geçmişe sahip değildir. Birinci Dünya Savaşı sürerken ülkelerin propaganda gereksinimi üzerine ortaya çıkan iletişim çalışmaları, özellikle İkinci Dünya Savaşında ve sonrasında çok büyük önem kazanmıştır. Geçmişten bugüne iletişim çalışmalarında başı çeken Amerika Birleşik Devletleri, bu alanda oluşturulan kuramların da merkezi konumundadır. İletişim bilimciler başlarda savaş ortamının doğal bir sonucu olarak kitle iletişim araçlarının insanlar ve toplum üzerindeki etkisine odaklanan iletişim çalışmaları, zaman içinde insanların kitle iletişim araçlarını nasıl kullandığı anlamaya çalışmıştır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bazı iletişim bilimcileri bu alana yöneltirken 1970’lerle beraber var olan iletişim kuramları eleştirilmeye başlanmıştır.

İletişim kuramlarının ortaya çıkışında siyasi ideolojilerin etkisi de önemli yer tutmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşının tarafları ve ardından Soğuk Savaş dönemlerinde dünyaya egemen olan kapitalist ve sosyalist rejimler, bu çalışmalara da yansımıştır. Bu yönüyle soğuk savaş dönemindeki iletişim çalışmalarında siyasetin, ideolojilerin ve ekonomik politikaların izleri ve bunlara yönelik eleştiriler görülür. Son yıllarda öne çıkan eleştirel yaklaşımlar ise bugüne kadarki tüm iletişim kuramlarını ve diğer eleştirel yaklaşımları eleştirmektedir.

1.2. YENİ MEDYA KAVRAMI

İletişim, tarih içinde pek çok köklü değişim yaşamıştır ve yaşamaya devam etmektedir. Yaşanan her değişim kendinden önceki yöntemi yok

etmemişse de etkisizleştirmiş ya da değişime zorlamıştır. Genel olarak bakıldığında her yeni iletişim aracı, bir önceki popüler iletişim aracını, hızı ve yarattığı etkiyle geride bırakmış ve genellikle kendinden önceki iletişim araçlarını bünyesinde barındırmamıştır.

Yeni medya da kendinden önceki tüm iletişim araçlarından daha hızlı ve etkili olsa da, bunlardan farklı olarak kendinden önceki telefon, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarını da bünyesinde barındırabilmektedir. Bunun nedeni ise yeni medyanın kendine özgü yapısıdır. Bu yapıda anahtar kavramlardan biri yakınsamadır. Yeni medyanın yakınsamanın üzerine kurulan ve iletişimi fiziki bir ortamdan sayısal bir ortama taşıyan yapısı, ağa bağlılık ve etkileşimlilik başta olmak üzere bir takım ilkelere birleşerek kendine özgü bir iletişim modeli oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde yeni medya kavramına, bu kavramın neden böyle isimlendirildiğine, tarih içindeki gelişimine, onu oluşturan ilkelere ve sonucunda oluşan yeni iletişim ortamlarına değinilecektir.

1.2.1. Neden ‘Yeni’ Medya?

1964 yılında yayımladığı ‘Understanding Media: The Extensions of Man’ adlı eserinde televizyonun hem insanlar hem de toplumlar üzerindeki etkisini görerek kısaca ‘araç iletidir’ diyen Marshall McLuhan, her kültür çağı içinde bilginin kaydedilip aktarıldığı ortamın / aracın o kültürün karakterini belirlemede etkin bir rol oynadığını anlatmaya çalışmıştır. İnsan topluluklarının ve eylemlerinin biçim ve ölçeğini iletişim araçlarının biçimlendirdiğini ve denetlediğini ifade eden McLuhan, iletişim sürecinde kaynağın iletiyi alıcıya ulaştırırken kullandığı aracın, iletinin kendisi olduğuna vurgu yaparak iletinin içeriğinin önemi olmadığını söylemiştir.

McLuhan bugün internet adını verdiğimiz elektronik iletişim ağını hiç kullanmamasına karşın, onun ortaya attığı ‘araç iletidir’ ifadesi ile daha önce bahsettiğimiz ‘uzantı’ ve ‘küresel köy’ tanımları bugün televizyondan çok internete çok daha uygun olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle yeni

medyanın tanımını ilk kez McLuhan'ın yaptığını söyleyemeyiz ama yeni medyanın neye benzediğini anlatan ilk kişinin o olduğunu söyleyebiliriz.

Yeni medyayı tanımlamaya geçmeden önce bu kavramın üzerine kurulduğu bir başka temel kavramı, yakınsamayı, açıklamak gerekir. Yakınsama, 'aradaki açıklık sonsuz küçülerek fakat kesişmeden bir noktaya, bir sınıra doğru yaklaşma' anlamına gelen bir matematik ve fizik terimidir (Türk Dil Kurumu, 2011:2508). İletişimde kullanılan ve zaman zaman 'teknolojide yakınsama' ya da 'teknolojik yakınsama' olarak anılan yakınsama, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından ise 'geçmişte ayrı teknoloji, piyasa ya da politikalarla tanımlanmış endüstri yapılarını bir araya getiren teknolojik, hukuki, pazara ilişkin ya da düzenleyici kapasite' olarak tanımlanmıştır (1999:2).

Yakınsama, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Yeşil Belge'de, 'genel olarak farklı şebeke platformları aracılığıyla benzer hizmet çeşitlerinin taşınması ya da telefon, televizyon ve kişisel bilgisayar gibi tüketici aygıtlarının bir araya getirilmesi' olarak ifade edilse de bunun resmî değil yaygın bir tanım olduğu da metinde vurgulanmıştır (1997:1).

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü yakınsamayı 'her bir hizmetin belirli bir şebeke (mobil, sabit, kablo TV, IP) üzerinden verildiği bir yapıdan, tüm iletişim hizmetlerinin çeşitli şebekeler üzerinden, kopukluk olmadan ve birçok platform üzerinden etkileşimli bir şekilde verilmesine doğru geçiş' olarak tanımlamaktadır (2008:7). Tüm bu tanımlara ek olarak yakınsamayı, 'farklı medya içeriklerine (ses, video, fotoğraf, metin vb.) tek bir aygıt üzerinden erişilebilmesi' olarak da tanımlayabilir, yeni medya kavramının bu aygıtlar ve erişebildikleri içerikler üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz.

Teknoloji alanında kullanılan yakınsama terimi ilk olarak 1963'te Nathan Rosenberg tarafından yazılan ve Amerikan makine sanayisinin yetmiş yılının ele alındığı Technological Change in the Machine Tool Industry, 1840-1910 adlı makalede kullanılmıştır. İletişim alanı özelinde sözü edilen

yakınsama ise 1960'lı yıllarda telefon sistemlerinin sayısal altyapıya dönüşümü ve optik teknolojilerin ortaya çıkması ile başlamış; Böylece sayısallaşma ile bilginin işlenmesi, toplanması ve taşınması daha kolay hâle gelmiştir. 1970'lerin başından beri de yakınsama kavramı ağırlıklı olarak telekomünikasyon, bilgi, yayıncılık ve diğer bazı endüstriler için sıklıkla kullanılmaktadır (Güngör v.d., 2009:6).

Rosenberg, bugün teknolojide yeni bir gelişmenin bir önceki gelişmeyle birbirine bağlanarak ilerlemesini, teknolojinin 1950'li yıllardan başlayarak yakınsama ile ilerlemesine bağlamaktadır. Bu fikre katılanlardan iletişim ve toplum bilimci James Bengier, Kontrol Devrimi adlı eserinde bilgi toplumunun ekonomik ve teknolojik kökenlerine inerek, bilgi toplumuna uzanan sürecin birbirini tetikleyen rastlantılar üzerinden açıklanamayacağını, yakınsamanın birbirine paralel birçok etkenin teknolojiyle bütünleştirilmesi ve sürecin planlı şekilde yönetilmesiyle bu noktalara ulaşıldığını belirtir (Yanık, 2016:899).

Almanya merkezli sosyal medya ve kurumsal iletişim danışmanlığı veren Trendone şirketinin 2010 yılında yayımladığı ve Web 1.0'dan Web 5.0'a uzanan sürecin planlarını gösteren tablo, yakınsamanın internet tabanlı iletişim teknolojilerindeki gelişimini ve sadece bu teknolojilerin değil insanların da geleceğinin nasıl şekilleneceğini aktarmada önemli bilgiler sunmaktadır (Trendone, 2010).

Medya 1.0 <i>Arkaya Yaslanma</i>	Medya 2.0 <i>Öne Eğilme</i>	Medya 3.0 <i>İçine Dalma</i>	Medya 4.0 <i>Sürekli Etkin</i>	Medya 5.0 <i>Devrede Olma</i>
Çok Az Katılım	Az Katılım	Geçici Katılım	Kalıcı Katılım	Bilişsel Katılım
				
İçeriğine Dikkat Edilen İnternet	İletişimi Güçlendirme İnterneti	İçeriğine Dalınan İnternet	Nesnelerin Bağlandığı İnternet	Düşüncelerin Uzantısı İnternet
• İnternet • Televizyon • Yazıcı • Dış mekân • E-posta • Arama motorları • Radyo	• Kullanıcı Türevli İçerik • Weblog • Etkileşimli dış mekân uygulamaları • Anlık mesajlaşma • Kitle kaynak • Dijital ses dosyaları • Sosyal ağlar • Wiki sistemler • Viral içerik • Sosyal ticaret • Açık artırımlar • Widget araçlar	• Sinematik oyunlar • Holografik eğlence ve oyun • 3 boyutlu sohbet • Akıllı arama • Çevrim içi rol oyunları • Sanal 3 boyutlu alışveriş • Akıllı reklam • Konsol • Oyunlaştırma • Sanal mimik ve jest yaratımı	• Outernet • Artırılmış gerçeklik • Çoklu bulunma • Konum tabanlı ağ • Sanal zekâ ajanları • Bulut bilişim • Ses • Ses çözümlemesi • Giyilebilir teknolojiler • Dokunsal arayüzler • Nesne tanıma sistemleri • Yüz tanıma	• Beyin-Bilgisayar etkileşim arayüzü • Beyin akış kontrolü • Bağlantılı lens • Uza duyum • Yapay beyin • Artırılmış görüş • Nöro-Web • Nano ve Nöro Robotlar • Biyolojik doku ekimi • Robot takımlar • Beyin dalgası kontrolü • Sessiz iletişim • İnsan 2.0

Tablo 1.2 : Trendone'ın medya evrimi tablosu.

Tablo, teknolojide yaşanacak değişimlerin rastlantısal olmayacağını göstermesinin yanında, yalnızca teknolojik aygıtlarda değil, insanların bedenlerinde de yaşanması planlanan değişimleri ve medyanın insanları nasıl ve neden etkileyeceğini de içermektedir. Bir bakıma bu tablonun insan -

teknoloji yakınsamasının planları olduğunu söylemenin çok yanlış olmayacağı düşünülmektedir.

Tablonun işaret ettiği bir başka konu da teknoloji - insan bütünleşmesi ile fiziksel dünyadaki tüm nesnelerin sanal dünyada da büyük bir benzerlikle temsil edileceğidir. Bir başka deyişle, sanal dünyadaki temsiller fiziki dünyadaki asıllarına daha çok benzedikçe de teknoloji - insan bütünleşmesi de gittikçe hızlı biçimde gerçekleşecektir. Bunu ortaya çıkaran temel güç ise yakınsamayla başlayan dönüşümle birlikte her yeni medyanın yaygın bilişim⁵ nesnesi yani içinde bulunduğu ortamın bir parçası olabilmesidir. Yaygın bilişim nesneleri zamana ve yere bağlı olmadan sürekli ve görünmez bir etkileşim alanı yaratırlar (Weiser, 1993:74-83). Yeni medyanın yaygın bilişim nesnesi olma özelliği dolayısıyla birbiriyle bağlantılı her medya diğer medyayı kullanarak amacını gerçekleştirir. McLuhan bu durumu ‘her medya başka bir medyanın içeriğidir’ diyerek açıklamıştır (1964:8).

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda yeni medyanın çıkış noktası ve bugün tüm yeni medya aygıtlarının ortak noktası olan yakınsama, bugün nesnelerin interneti adını verdiğimiz ağ ile insanın fiziki çevresini sarmaya başlamıştır. Her geçen gün daha artacak bu etkileşimle insanlar yeni uzantılar kazanacak ve herkes yeni medyanın tüketicisi olmanın yanında üreticisi de olacaktır ki, bu da yeni medyayı sürekli ve büyük bir hızla değişen canlı bir varlık durumuna getirecektir. Özellikle kullanıcıların da içerik üretici olmasının yeni medyanın sağlayacağı yararları artırması kavramsal çelişkilerin giderilmesi ve etkin bir yeni medya okuryazarlığı ile olabilecektir (Yanık, 2016:901).

Yakınsama kavramıyla genel çerçevesi çizilen yeni medya kavramına gelecek olursak, öncelikle terimin köken bilimsel incelemesini yapmanın yerinde olacağı düşünülmektedir. Öncelikle ‘yeni’ ifadesini ele alacak olursak, vurgulanması gereken ilk konu ‘yeni’ ifadesini içeren kavramlardan

⁵ (İng.) Pervasive computing

anlaşılması gereken şeyin, kullanıldığı döneme göre değişiklik gösterebilmesinin oldukça olası olduğudur. Çünkü ‘yeni’ somut ya da soyut bir şeye verilen ve kalıcılığı olan bir isim değil, bir ismi niteleyen sıfattır. Yenilikler devam ettiği sürece yeni kavramının nitelediği kelime değişmese bile kavram bir bütün olarak başka bir biçimde anlaşılabilir.

Kimi iletişim bilimciler yeni medya kavramında kullanılan yeni ifadesinin aslında bir sıfat anlamından çok Batı’nın ortaya attığı ve her şeyin daha yenilikçi ve ilerici olduğuyula ilgili bir ideolojiye dayandığını kaydeder (Chun & Keenan, 2006:3). İdeolojik açıdan yeni medya ile ilgili yaratılan en çok kabul gören anlayış ise ‘yeni’ takısının zaman bilimsel bir yeniliği değil sürekli dönüşümü ve yenilikçiliği vurguladığıdır (Dilmen & Öğüt, 2006:19). Bunların yanında yeni sıfatının kavramlarla heyecan yaratılması için kullanıldığı zamanlar olduğu düşünüldüğünde bu durumun, ters bir etkiyle, yeni olana geçicilik anlamı katabilmesi ve yeni medyanın bu geçicilik kültürünü ‘yeni’ olarak sunması da olasıdır (Dewdney & Ride, 2006:21).

Medya kelimesi ise Türkçede ‘iletişim ortamı’ ve ‘iletişim araçları’ anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2011:1643). Kelime Türkçeye İngilizcedeki ‘media’ kelimesiyle geçmiştir ki, bu kelime de ‘çok sayıda insanın bilgi ve eğlence almasının temel yolları’ biçiminde tanımlanmıştır (Oxford University Press, t.y.). Ancak kelimenin kökenleri Latinceye kadar uzanmaktadır. İngilizcedeki media kelimesinin tekil biçimi olan ve ‘insanlara bilgi vb. iletmenin yolu’, ‘belirli bir amaç için kullanılan şey’ ve ‘manyetik bant veya disk gibi bilgisayar dosyalarının saklanması için kullanılan malzeme’ anlamlarında kullanılan ‘medium’ kelimesi, Latince de ‘ortada olan’ ve ‘aracı’ anlamlarını karşılamıştır (Etimoloji Türkçe, t.y.).

İletişimde medya kavramı bugün sözlük anlamlarından daha geniş olarak ‘insanların temel bilgi edinme ya da eğlenme aracı’ ve ‘bu aracın etkisi altındaki ortam’ anlamlarında kullanılmaktadır. Geçmişte gazete, dergi, televizyon, radyo gibi birbirinden bağımsız olan medya, bugün yakınsama sayesinde sayısal ortamda birleşmiştir. Bu birleşim medyanın etkisi altına

aldığı ortamı önce genişletmiş ardından nesnelerin interneti ve benzeri teknolojiler ile fiziksel dünyaya taşımıştır. 2010'ların sonunda başlayan -ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında da değindiğimiz- beyin-bilgisayar ve beyin-beyin arayüzleri ile giyilebilir teknoloji alanlarındaki çalışmalar yakınsamada sıranın insana geldiğini göstermektedir. Medyanın da bu sürece katılması uzun sürmeyecektir.

İletişim bilimciler yeni medyanın kavramını tanımlarken karşısına 'eski medya' tanımını koymamıştır. Çünkü yeni medya bir başka medyayı yerinden etmemiş, onu kullanılamaz duruma getirmemiştir. Bugün yeni medya, bir dönem parçası olduğu ve 'geleneksel medya' olarak tanımlanan birbirinden bağımsız medyayı yakınsama yoluyla birbirine bağlamış; Geçen zaman içinde bünyesine kattığı içeriklerle medyayı bugünkü yeni durumuna getirmiştir ki, yeni medyadan da kastedilen budur.

Yeni medyanın tanımı ile ilgili görüş bildiren pek çok iletişim bilimci bulunmaktadır. Haluk Geray, 'kitle izleyicisini bireysel kullanıcı olarak da kapsayabilen, kullanıcıların içeriğe ya da uygulamalara farklı zaman dilimlerinde ve etkileşim içinde erişebildikleri sistemler' olarak tanımlamıştır (2003:20). Ümit Atabek, yeni medya kavramının sorunlu olduğunu düşünenlerdendir. Yakınsamayla bilgi-işlem sistemlerinin tümleşik medyayı yarattığını vurgulayarak tarih boyunca adı 'yeni' olan teknolojik gelişmelerin eskiyi ortadan kaldırmadığının altını çizmiştir. Atabek, söz konusu durumda da bilgisayar sistemlerinin kendinden önce var olan medya türlerini yok etmediğini, ancak hem içerik hem de biçim/sahiplik yönünden değişime zorladığını bu nedenle yeni medya üzerine kestirimde bulunmanın riskli olduğunu kaydetmiştir (2017:1220).

Yeni medya kuramcısı Lev Manovich, yeni medya ortamını tanımlayabilmek için öncelikle nelerin yeni iletişim ortamı sayılacağının bilinmesi gerektiğini vurgulamakta ve yeni medyayı her şeyden önce sayısal formata çevrilen klasik medyum olarak görmektedir (2001:19).

Kısaca açıklama gerekirse, sayısal temsil ilkesi medyayı programlanabilir duruma getirmekte ve yeni medyayı algoritmik yönlendirme öznesi yapmaktadır (Yüksel & Yanık, 2014). Yani sayısal temsil ilkesi yeni medya içeriklerinin kopyalanmasını, dağıtılmasını, önce bozulup daha sonra kayıpsız bir biçimde yeniden yapılmasını sağlamaktadır. Bu süreçte kullanılan sayısal dilin tüm yeni medyada ortak olması, bir veri biçiminden diğerine geçişi kolaylaştırmaktadır. Kısaca sayısal temsil, yeni medyanın üzerine inşa edildiği ve yakınsamayı sağlayan temel ilkedir. Sayısal temsilin yeni medyaya kattığı önemli yeteneklerden biri de rastgele erişim yolları sağlayarak anti-çizgisel bir okuma sağlamasıdır (Manovich, 2001:59). Örneğin, okuduğumuz bir kitapta ya da gazetede, dinlediğimiz bir radyo yayınında, izlediğimiz bir televizyon yayınında istediğimiz bir medya içeriğini, bulabilmek için yayını baştan sona gözümüzle ve/veya kulağımızla taramamız gerekmektedir. Ancak sayısal temsil ilkesiyle yeni medyada bit biçimindeki veriler arasından metnin herhangi bir kısmına hemen atlayabilir ve geleneksel medyaya göre çok kısa zamanda sonuç elde edebiliriz. Bunu sağlayan şey, yeni medyanın fiziksel dünyadaki atomlar gibi sonsuz sayıda küçük parçalardan oluşan ve tamamı birbirine bağlı sayısal bir dünya olmasıdır.

Yeni medya kavramını bir bütün olarak değerlendiren Yanık'a göre, Yeni medya yazınında da 'yeni' takısının ideolojik zekâsı ile Manovich'in ortaya koyduğu genel-geçer kabuller net olarak anlaşılmadığından kavram üzerinde yanlış bir zaman bilimsel, teknolojik ve de araca dayanan bir vurgu egemen olmaya başlamıştır. 'Yeni' takısı medya kelimesini de etkileyerek medyanın 'ortam' olduğu gerçeğini bulanıklaştırmakta ve medyayı sadece bir aygıt / araç olarak göstermektedir. Medya kelimesinin ortam anlamına geldiğinin göz ardı edilmesi de yeni medyanın, ortam yapısının dönüşümünden doğduğu gerçeğini gölgelemektedir. Bu durum yeni teknolojiler ile yeni iletişim ortamları (yeni medya) arasındaki önemli bir ince ayrımın anlaşılmasını zorlaştırmakta ve her yeni iletişim teknolojisinin yeni medya olarak görülmesine neden olmaktadır (2016:905).

Yanık'ın bu noktada dikkat çektiği ayrımın yeni medyanın tanımlanmasında önemli bir aşamadır. Çünkü yeni medyayı her yönüyle yoruma kapalı biçimde tanımlamak 21. yüzyılın ilk çeyreğinde görünmemektedir. Ancak yine de bu kavramdan anlaşılması gereken bazı anlamlar ve ilkeler de olmalıdır ki, kavram belirgin biçimde tanımlanamayacak kadar geniş de olmamalıdır.

Yeni medyadan kast edilenin yeni iletişim araçları olması durumunda her bir yeni cep telefonu modelinin, kendinden önce çıkan ve hemen hemen aynı özelliklere sahip tüm cep telefonlarını eski yapacağını kabul etmek gerekir. Peki, böyle mi olmalıdır? Şüphesiz ki, yeni medya kavramı değişkendir ve araçlar bu değişimin kontrol merkezleridir. Ancak değişkenliğin yönü araca değil ortama dayalı bir değişimdir. Yeni medyadan anlaşılanın, yakınsama ile bir araya getirilmiş ve sayısal temsil üzerine kurulmuş çok geniş ve de genişlemeye devam eden bir iletişim alanı olması kavram için çok daha yerinde bir ifade olacaktır. Ayrıca bu tanım yeni medyanın yeni iletişim araçlarıyla bizlere görünen yüzü kadar arka planında yer alan teknolojiyi de işaret etmesiyle de ayrıca önemlidir. Ancak yeni medyanın altında yatan anlama bakıldığında bu tanımın da doyurucu olduğunu söylemek yerinde olmayacaktır. Bu sebeple çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yeni medyadaki iletişim ortamlarına ve bu ortamın temel ilkelerine değinilerek kavramın netleştirilmesine çalışılacaktır.

Kavramın tanımlanmasına ilişkin son olarak şunun altını çizmek gerekir ki, bu çalışmada açıklanan ve kullanılan 'yeni medya' kavramı da elbette bu çalışmanın tamamlandığı dönemde geçerli olan anlamını ve biraz da bu kavram hakkında herkesin kendi anladığını niteleyecektir. Bu çalışma yapılırken içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk çeyreğinde 'yeni medya' olarak tanımlanan kavram, 'yeni bir sistem üzerine inşa edilecek yeni bir yeni medya' oluşana kadar kendi içinde pek çok değişimi yaşayacaktır, dönüşecektir ve bir süre sonra onun hakkında yazılan her şey 'geçmişteki yeni medya'ya kıyasla çok daha hızlı eskiyecektir.

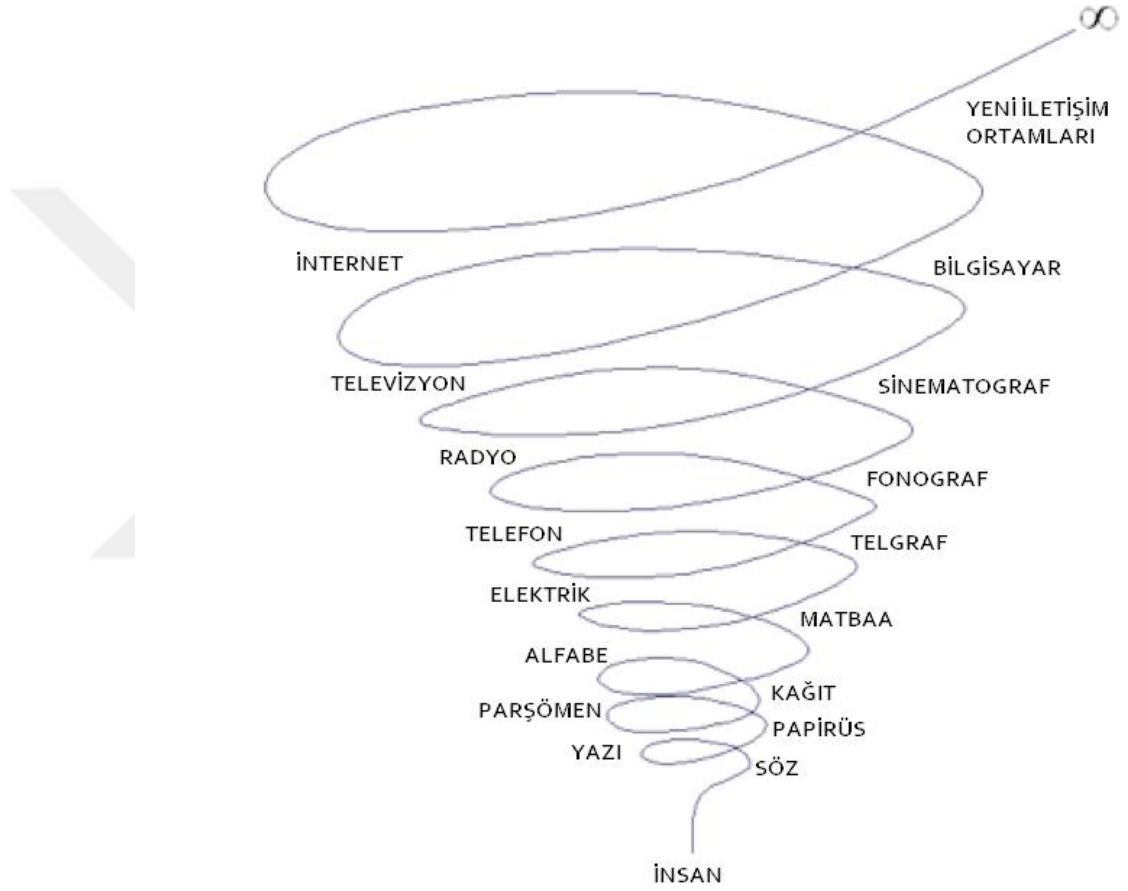
1.2.2. Yeni Medyanın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İnsanlar iletişim serüvenine önce diliyle toplum içinde geçerli bir kod sistemi oluşturarak başlamıştır. Ancak insanlar sözlü iletişimi, sosyal hayatlarını sürdürmek için yeterli görmemişler ve sözlerini belirledikleri sembollerle kayıt altına alarak yazıyı keşfetmişlerdir. Yazı, insan tarihinin en önemli buluşlarından biridir ve sunduğu kanıtlarla iletişim tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

İletişim biliminin temel kaynaklarından biri olan Massimo Baldini'nin İletişim Tarihi adlı kitabı, iletişim tarihini üç ana devre ayırmıştır. Baldini, bu üç devre geçişi sırasıyla yazının, matbaanın ve telgrafın bulunmasının sağladığını belirtmiştir. İletişim tarihinin ilk devri, el yazmalı dönemdir. Yazının Sümerliler tarafından bulunmasıyla sözlü kültür, yerini yazılı kültüre bırakmıştır. Yazı, sözlü ifadelerin kayıt almasını sağlayarak insan zihninin kalıcı bir uzantısı olmuş ve sözlü kültürde kaybolan bilgilere kalıcılık sağlamıştır. Yazıyla birlikte ortaya çıkan bilgi sistemli biçimde derlenmiş ve insanlar daha tutarlı ve mantıklı düşünebilme becerisini geliştirmiştir. Baldini'ye göre ikinci dönem Johannes Gutenberg'in matbaanın bulunmasıyla başlayan tipografik dönemdir. Matbaa ile yazılı eserlerden çok kısa sürede ve çok sayıda basılabilmesi, düşüncelerin çok çabuk yayılmasının önünü açmıştır. İletişimde üçüncü dönem ise elektronik dönemdir. Samuel Morse'un telgrafı buluşu ile başlayan bu dönem içinde bulunduğumuz süreci de içine almaktadır. Telgrafın bulunması, bilgilerin elektrik kabloları ve elektronik aygıtlarla çok daha hızlı biçimde iletilebilmesini sağlamıştır.

İletişim tanımlarını temsil ettikleri anlamla göre sıraladığı çalışmasıyla değindiğimiz Frank Dance, iletişim bilimine hazırladığı Sarmal İletişim Modeli de katkıda bulunmuştur. O güne kadar Laswell, Shanon – Weaver, Riley – Riley modellerindeki gibi zincir biçiminde ilerleyen iletişim süreci yerine merkezden dışarı doğru genişleyen bir sarmal model çizen Dance, iletişimin geçmiş ve gelecekteki olaylarla ilişkili olduğu savından hareketle bu ilişkiyi anlatabilmek için en iyi yolun sarmal model olduğunu

belirtmektedir. Etkileşim nitelikli sarmal model, dinamik ve kesintisiz bir yapıya sahiptir ve bu yapı kendi içinde birbiriyle ilişkili olmaktadır. İleti paylaşımı arttıkça süreç hızlanmakta ve bireyler arası iletişim artmaktadır (Dance, 1967:296). Yenğin, geçmişten bugüne yaşanan değişimi Dance'ın sarmal sistemi üzerinden şöyle açıklamıştır (2010:41):

Şekil 1.2 : Gelişimsel iletişim araçları sarmalı.

Her geçen gün daha da gelişen bu iletişim sisteminde yeni medyanın ortaya çıkışı, internetin hatta bilgisayarın icadına kadar götürülebilir. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri Ordusunun Balistik Araştırma Laboratuvarının hizmetine sunulan ve savaş sırasında topçu atışlarının hesaplanmasında kullanılan ENIAC isimli makine, ilk bilgisayar olma özelliğinin yanında, İkinci Dünya Savaşı ile başlayacak ve Soğuk Savaş dönemi boyunca sürececek teknoloji yarışında önemli bir kilometre taşıdır.

Savaşın ardından Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği merkezli iki kutba ayrılan dünyada, başta silahlanma anlamında olmak üzere, teknolojinin hemen her alanında yaşanan yarışın bir anlamda bugün kullandığımız teknolojilere çok daha hızlı kavuşmamızı sağladığını söyleyebiliriz. Bir yandan uzaya çıkma yarışını sürdüren iki ülke, bir yandan da uzun erimli füze ve ordu haberleşmesi gibi konularda yeni teknolojiler üretmişler ve geliştirmişlerdir. Bu yarış sürerken, üç yıllık bir çalışmanın ardından, 1969 yılında Amerikan ordusuna ait farklı konumlardaki bilgisayarlar ARPANET adı verilen ve dağıtılmış kontrole sahip geniş alan paket anahtarlama ağı ile TCP / IP protokol paketi üzerinden bağlanmış ve internetin teknik temeli atılmıştır. Birleşik Devletler’de bazı üniversitelerin de katıldığı ağ, CERN’de görev yapan Tim Berners-Lee’nin oluşturduğu WorldWideWeb (WWW) isimli tarayıcının kodlarının 30 Nisan 1993’te kamuya açılmasıyla internetin araştırma kuruluşların yanında ticari kuruluşlar ve halk tarafından da kullanılmasını sağlamıştır. İletişim tarihinde her yeni büyük keşif, kendinden önce gelen büyük keşfe göre daha hızlı yayılmıştır. Örneğin, radyo 50 milyon kullanıcıya 38 yılda ulaşırken, televizyonun bu sayıya ulaşması 13, internetin ise yalnızca 5 yıl sürmüştür (Aktaş, 2010:149). Bugün gelinen noktada insanlık iletişimini pek çok farklı elektronik araç üzerinden ve hiç olmadığı kadar hızlı bir biçimde sürdürmektedir. Bu araç çeşitliliğini ve hızı sağlayan ise yakınsama teknolojisiyle birlikte internettir.

İzleyicinin var olan medya içeriklerini önce seçebilmesi, daha sonra da bunlara karışabilmesi üzerine, geleneksel medyanın üzerine kurulduğu vericiden alıcıya bilgi aktarımı temeline dayanan iletişim sistemleri, yetersiz kalmaya başlamıştır. Yeni medya işte bu noktada geleneksel medyadan ayrılmaya başlamıştır. Bu ayrılığı başlatan gelişmelerden ilki olarak 1980’lerde kablolu yayın teknolojisinin ortaya çıkışması gösterilebilir. Analog televizyon sistemi yerine gelen kablolu televizyonlar, 1990’lı yıllarla birlikte belirli temalar üzerine (alışveriş, seyahat, spor, yaşam vb.) yayın yapan kanalları ortaya çıkararak hem var olan televizyon kanallarının sayısını katlamış hem de genele hitap eden kanallar yerine, seçtiği temaya uygun

olarak ayrıntılı bilgiler aktaran bir yayıncılık anlayışına geçmiştir. Böylece bir yandan tek taraflı bir televizyon yerine kullanıcının seçimlerine göre şekillenen yayınlar yapılmıştır. Bu durum da birkaç seçenekte toplanmak yerine izleyicilerin yüzlerce televizyon kanalına dağılarak ‘medyanın kitlesizleşmesi’ kavramını doğurmuştur (Taylor, 1997:24). Türk medyası için aynı süreç, özel radyoların ortaya çıkmasıyla beraber ülkedeki tek radyo yayıncısı olan TRT’nin kitlesini kaybetmesi üzerinden örneklendirilebilir (Erkal, 2017:102).

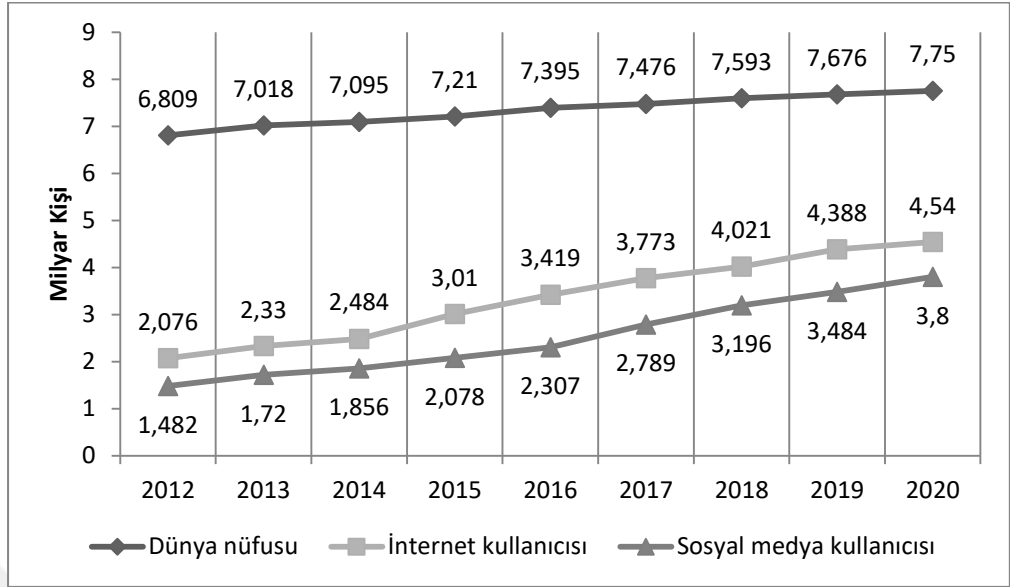
Yeni medyanın, geleneksel medyadan kopmamış olması, iki kavram arasında belirgin bir başlangıç ve bitiş tarihi ya da olayını işaret etmeyi ve bunun da ötesinde kavramın net bir tanımını zorlaştırmaktadır. Ancak yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılmasını internet tabanlı yakınsama teknolojileri sağlamıştır. İnternetin tek yönlü bir etki aracı olmaktan çıkıp karşılıklı bir etkileşim aracına dönüşmesi, daha farklı bir deyişle Web 1.0’dan Web 2.0’a geçiş ile birlikte, internet içeriğini kısıtlı bir kitlenin ürettiği bir ortamdan herkesin katkıda bulunabileceği bir ortama taşımış ve bu da yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılışını hızlandırmıştır.

Web 2.0’la başlayan karşılıklı etkileşim sürecini daha da hızlandıran etkenlerden biri sosyal medyadır. Çeşitli internet siteleri ya da uygulamalar aracılığıyla oluşturdukları sanal kimliklerle insanlar, sosyal medya ortamında benzer tercihleri olan insanlarla bir araya gelebilmekte, sayısal ortamlarda sonsuz sayıda içerik üretebilmekte ve fiziki uzaklıktan bağımsız olarak ortak bir bilgi, düşünce, tasarı çevresinde etkin biçimde bir araya gelebilmektedirler. Sosyal medya sitelerinin çok fazla türde ve daha da önemlisi çok fazla sayıda olması bu kavramın da tanımını zorlaştırmaktadır. Sosyal medyanın temel özellikleri, karşılıklı etkileşime dayanan Web 2.0 temelli olmaları, site içinde etkileşimlerin kişilerin bu siteler üzerinde oluşturdukları kimlikler ile metin, video, fotoğraf vb. çevrim içi içerikler üzerinden olması ve oluşturulan kimliklerin çeşitli gruplar altında bir araya getirilebilmesi olarak sıralanabilir.

Yeni medyanın en aktif parçalarından biri olan ve hatta yeni medyanın hızını artıran temel etken olan sosyal medya, çok kısa süre içinde üretilen sayısal içeriklerin insanlara sunulduğu yeni bir iletişim ortamı durumuna yükselmiştir. Kişilerin yanında kurumların da yer aldığı sosyal medya, kendisinden önce var olan hemen her iletişim ortamı ile birlikte hem bu ortamları hem de onların içeriklerine ilişkin yorum sunabilme ya da başka bir deyişle geri bildirimde bulunabilme olanağını bünyesinde barındırmaktadır. Sosyal medyanın gücü, şarkıcıların şarkılarını ya da video gösterimlerini, gazetelerin haberlerini, televizyon ve radyoların anlık olarak tüm içeriklerini, şirketlerin halkla ilişkiler etkinliklerini ve en önemlisi insanların duygu, düşünce ya da deneyimlerinin neredeyse tamamını metin, ses ya da görüntü vb. yoluyla paylaşırken sosyal medyayı tercih etme sıklığı üzerinden anlaşılabilir.

Gelinen noktada insanlar fiziki biçimde olduğu kadar sosyal medya üzerinden haberleşmekte, görüşmekte, örgütlenmekte, eğlenmekte, öğrenmekte ve keşfetmektedir. Günümüzde teknolojinin sunduğu olanaklar içinde ve çeşitli yakınsama temelli araçlar sayesinde, çok az güçlükle, çok kısa sürede erişilebilen internet ortamı üzerinden insanlar fiziki olarak erişmekte güçlük çekecekleri her türlü deneyimi yaşayabilmektedirler. Bu sürecin fiziki ve sanal dünyadaki farklar kapandıkça ya da önemsizleştikçe daha da güçlenerek süreceği düşünülmektedir.

İnsanları bu sürece yakınlaştıracak olan ise sosyal medya ya da dolaylı olarak yeni medya üzerinde yaşayacakları deneyimin süresi ve bu deneyimi yeni yakınsama teknolojileriyle birleştirebilecek teknik bilginin hayata geçmesi olacaktır. Bu sürecin ilk aşamasının gerçekleşme düzeyine bakıldığında, internetin ve sosyal medyanın kullanıcı sayısının her geçen gün artması ve bu sayıların dünya nüfusuna oranının her geçen gün yükselmesine bağlı olarak üretilen içeriğin çok büyük bir hızla arttığı görülmektedir.

Şekil 1.3 : Yıllara göre internet ve sosyal medya kullanıcı sayıları (2012-2020).

2012 yılından bu yana her yıl dünya çapında araştırmalar yapan We Are Social'e göre, o yıl tüm dünyada internet kullanıcısı olan kişi sayısı 2 milyar 76 milyon 140 bindir (We Are Social, 2012:2). Bu sayı, raporda belirtilen dünya nüfusunun yüzde 30,48'idir. 2020 yılında yayımlanan rapora göre ise internet kullanıcısı sayısı 4,54 milyara ulaşmıştır ve buna göre dünya nüfusunun yüzde 58,58'i internet kullanmaktadır (We Are Social & Hootsuite, 2020:33). Aynı dönemde sosyal medya kullanıcı sayısı da büyüme kaydetmiş ve 1 milyar 482 milyondan, 3 milyar 800 milyona yükselmiştir. Oransal olarak bakıldığında 2012'de dünya nüfusunun yüzde 21,76'sının sosyal medya hesabı bulunurken, 2020 yılında bu oran yüzde 49,03'tür. Tablodaki oranları topluca değerlendirdiğimizde 9 yıllık süreçte dünya nüfusu yüzde 13,81 oranında artarken, internet kullanıcı sayısı yüzde 114,35'lik, sosyal medya kullanıcı sayısı da yüzde 156,41'lik artış kaydetmiştir.

Yeni medyanın sunduğu tüm olanaklar elbette olumlu amaçla kullanılmamaktadır. Fiziki hayattan sayısal ortama taşınan eylemler sadece duygu, düşünce ve deneyimlerin aktarılması ve paylaşılması değildir. Günümüzde insanlar sanal dünyada olumlu olduğu kadar olumsuz deneyimler de yaşamaktadırlar. Bir suç unsuru olan ve fiziki dünyada gerçekleşmesi daha

zor olan eylemler de sayısal ortamlarda çok daha yoğun biçimde gerçekleşmektedir. Günümüzde insanlar ve özellikle de kurumlar, verilerini sayısal ortamlar üzerine işlemekte ve bu ortamlarda kaydetmekte, arşivlemektedir. Bu nedenle de bu verilere erişmek isteyen kimseler verilerin kaydedildiği sistemleri hedef almakta, buralardan bilgi ya da veri sızdırarak ve bunları maddi kazanca çevirmeye ya da kişi ya da kurumlara zarar vermeye çalışmaktadırlar.

Yeni medya ortamını oluşturan internet tabanlı teknolojileri kullananların sayısında yaşanan artış bu suça yönelen ve bu suçun hedefi olan kişilerin sayısını da her geçen yıl arttırmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yeni medya ortamında işlenen suçlara hem genel anlamda hem de ifade özgürlüğü özelinde değinilecektir. Bunun öncesinde yeni medyanın ortaya çıkışını ve gelişimini tarihsel açıdan ele almanın yanında, medyayı ve daha da ötesinde iletişimi temelden dönüştüren ve yeni medya adını alan iletişim ağının, üzerine kurulduğu temel ilkelere ve bunun sonucunda ortaya çıkan iletişim ortamlarına değinmenin yerinde olacağı düşünülmektedir.

1.2.3. Yeni Medyada İletişimin Temel İlkeleri

İletişimin yaşadığı dönüşüm sürekli dir. Ancak bu dönüşümün sürekli olması, her zaman aynı hızda ve aynı biçimde olduğu anlamına gelmemektedir. İletişimin bu özellikleri zaman içinde değişse de genel anlamda sürekli artan bir iletişim hızından ve sürekli yeni araçlar eklenen iletişim ortamlarından söz edebiliriz.

İletişim ortamlarının biçimini, içeriklerini ve niteliklerini belirleyen şey, McLuhan'ın da işaret ettiği gibi, iletişim araçlarıdır. Her yeni iletişim aracı beraberinde farklı farklı kodlama ve kod açma süreçlerini de beraberinde getirmiştir. İletişim aracı dil ise, yani yüz yüze bir iletişim ortamı varsa, sesin önem kazandığı bu ortamda iletişim için gerekli olan şey iyi duyan bir kulaktır. Eğer kitaplar aracılığıyla bir iletişim ortamından söz ediyorsak iletişimi kitapla beraber göz sağlamaktadır. Elektronik iletişimde

ise her bir iletişim aracının belirli ilkeler üzerine kurulmuş kendine ait bir iletişim ortamı ile bunun beraberinde getirdiği gereklilikleri vardır.

Yeni medya ortamındaki iletişimin temel ilkelerine ilişkin yapılan çalışmalarda iletişim bilimcilerin uzlaştığı ve ayrıştığı noktalar bulunmaktadır. Aslında bu noktada net bir ayrışmaktan çok, daha etkin olduğu düşüncesiyle öne çıkarılmak istenen ilkeler demek daha uygun olacaktır. Buradan hareketle farklı iletişim bilimcilerin yeni medyada iletişimin temel ilkeleri ile ilgili çalışmalarından ortaya çıkan verileri daha ayrıntılı inceleyerek yeni medyayı farklı bir açıdan tanımlamaya çalışabiliriz.

Yeni medya çalışmaları ile öne çıkan Lev Manovich, Yeni Medyanın Dili adlı eserinde yeni medyayı sayısal temsil, parçalılık (modülerlik), özişler (otomasyon), değişkenlik ve kod çevrimi⁶ ilkeleriyle tanımlanmıştır. Manovich, dijital sürecin gerçek yaşamda olan analog örneklemin üzerine temellendirilmiş şeyler olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifadeye göre, bilgisayar temelli iletişim ortamı, iletinin ikili sisteme göre zaman içinde değiştirilmiş biçimidir (Yenğin, 2010:48).

Sayısal temsil, yeni medyada iletişim ortamının kodlar üzerine oluştuğunu vurgulamaktadır. Yeni medyada iletişim ortamının nesneleri bilgisayarda oluşturulmuştur -ki bunlar hali hazırda sayısal biçimdedir- ya da analog olarak hazırlandıktan sonra sayısal ortama aktarılmıştır. Bu durum iki önemli sonuca yol açmaktadır:

Bunlardan ilki yeni medya nesnelerinin matematiksel ve biçimsel olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir deyişle, sayısal ortamda bir görüntü veya şekil, matematiksel bir işlev kullanılarak açıklanabilir. İkinci olarak da Yeni bir medya nesnesi algoritmik yönlendirmeye bağlıdır. Örneğin, uygun algoritmalar uygulayarak bir fotoğraftaki gürültüyü otomatik olarak kaldırabilir, karışıklığını geliştirebilir, şekillerin kenarlarını bulabilir veya oranlarını değiştirebiliriz. Kısaca yeni medya ile nesneler sayılabilen,

⁶ (İng.) Numerical representation, modularity, automation, variability, transcoding

parçalanabilen, birleştirilebilen ve programlanabilen bir biçime dönüşmüştür (Manovich, 2001:27).

Geleneksel medyanın pek çok biçiminden oluşan yeni medya içerikleri bilgisayar ortamına sayısal bir köken üzerinde kurularak taşınır. Bu işlem, verinin başlangıçta sürekli olduğunu yani, oluşturulan eksen ve boyutların, bölünebileceğini varsayar (Kerlow & Rosebush, 1986:14). Sürekli verilerin sayısal bir gösterime dönüştürülmesine sayısallaştırma denir.

Parçalılık ya da *modülerlik*, Manovich tarafından ‘yeni medyanın fraktal yapısı’ olarak tanımlanmıştır. Bir matematik terimi olan fraktal fonksiyonların sürekli olarak tekrarlanması sonucu elde edilen biçimlerdir (Cınbarcı, 2016:101). Fraktal cisimlerde, cismi oluşturan parçalar ya da bileşenler çoğunlukla cismin bütününe benzer. Düzensiz ayrıntılar ya da desenler giderek küçülen ölçeklerde yinelenir ve tümüyle soyut nesnelerde sonsuza değin sürebilir.

Kar tanesi ile örneklendirilebilecek fraktalın farklı ölçeklerde ancak aynı yapıya sahip olması gibi, yeni bir medya nesnesi de aynı parçalı yapıya sahiptir. Bu sayede tek bir medya ortamı içindeki bileşenler üzerinde değişiklik yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu değişiklikler medya ortamının, medya ortamı olma özelliğini değiştirmez. Çünkü yeni medya hali hazırda bu değişimlere izin veren bir yapıya sahip olmasıyla parçalılık özelliği gösterir. İnternet ortamında kullanılan www ortamı, parçalılık özelliği için oldukça belirgin bir örnektir. Kullanıcılar o ağ içinde diledikleri ekleme, çıkarma, değişim ve güncellemeleri yapabilirler. Hatta içerikleri bakımından sonsuz çeşidi bulunmaktadır. Ancak ağ, tüm bu sistemi kendi yapısına uydurarak bütünün bir parçası durumuna getirir.

Özişler ya da *otomasyon*, yeni medya ortamının kullanıcı olmadan üretebildiği sistemlerdir. Sayısal temsil ve parçalılık, yapı oluşturmak için kullanıcı katkısının az olduğu, çoğunlukla işlemlerin otomatik olarak yapılmasını sağlayan bir sisteme gereksinim duymaktadır.

Manovich, özişleri düşük ve yüksek düzey olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Düşük düzey özişler ortamlarında basit algoritmalar kullanılarak nesneler oluşturulmaktadır. Bir fotoğrafa filtre ekleme ya da fotoğrafın gürültüsünü, karışıklığını düzenlemek buna bir örnektir. Yüksek düzey olarak adlandırılan özişler ortamı ise karmaşık bir yapıya sahiptir ve bir bilgisayarın üretilen nesnelerin içerdiği anlamları, belli bir dereceye kadar anlamasını gerektirir (Manovich, 2001:32-33). Bu bir bakıma yapay zekâ projelerinin bir alt basamaklarından biri olarak düşünülebilir. Yürüttüğü işlemi ortamdaki değişikliklere göre düzenleyen akıllı kamera sistemleri (otomobillerin otomatik fren sistemine bağlı kameralar) de yüksek düzey özişler olarak örneklendirilebilir.

Değişkenlik, sayısal temsil ve parçalılık ilkelerinin sonucu olarak yeni medya ortamında nesnelerin karşımızdan sonsuz farklı biçimde çıkabilmesine vurgu yapan ilkedir. Değişkenlik aynı zamanda yeni medyanın durağan değil sürekli değişim ve hareket içinde olmasına da değinen ilkedir.

Manovich'e göre; geleneksel medya, yazılı, görsel ve/veya işitsel öğeleri elle işletilen bir biçimde birleştirdiği için insanlar da bu medya içeriklerini kalıplar üzerinden birbirinin kopyası biçiminde (örneğin baskı makinesi aracılığıyla) çoğaltmaktadır. Yeni medyada ise değişkenlik ilkesiyle ve özdeş kopyalar yerine farklı uyarlamalar söz konusu olmaktadır. Bu uyarlamaların bir bilgisayar tarafından kısmen otomatik bir biçimde birleştirilmesi nedeniyle değişkenlik ilkesi özişler ilkesiyle de yakından bağlantılıdır (Manovich, 2001:36). Ziyaret edilen bir internet sitesinin kullanılan araca göre farklı bir arayüz üzerinden işlem yapmaya izin vermesini bu ilkeye örnek olarak gösterilebilir.

Kod çevrimi, yeni medyanın sosyal katman ve bilgisayar katmanı olmak üzere iki temel kavramını temsil etmektedir. Geleneksel medya ortamındaki üretim ve yayın sürecinin bilgisayarlar tarafından ele alınmasıyla, geçmiş kültürel yargılar da bilgisayarlar ile bir geçiş içerisine girmiştir (Öğüt, 2005:3). Bu süreç içinde farklı biçimler arası geçişi mümkün

kılan bir medya ortamı oluşmuş ve süreç birbirine dönüşen yeni biçimlerin eklenmesiyle genişleyerek sürmektedir.

Örneğin Microsoft Word programında (.doc) uzantılı olarak oluşturulan bir metin belgesi içine (.jpeg) uzantılı görüntü dosyası ekleyebilmek ve böylece metin, ses, görüntü vb. sayısal verilerin tamamını aynı ortamda bulundurabilmek ve tüm bunları içeren dosyayı (.doc) biçiminde saklayabilmek kod çevrimi ilkesiyle açıklanır. Castells'e göre bu özellikler sayesinde tarihte ilk kez insan iletişimin yazılı, sözlü, görsel-işitsel biçimlerini aynı sistem içinde bütünleştiren bir hipermetin ve meta-dil oluşturmuştur (2005:440).

Manovich'in ilkelerinin ortak noktası, sayısallaşmadır. Yeni iletişim ortamında bulunan nesneler sayısal olarak ifade edilmektedir. Özetle, analogdan sayısala geçiş yapan ya da sayısal olarak üretilmiş farklı yapılardaki nesneler, parçalı yapıda olması sayesinde, özişler aracılığıyla, kod çevrimi yapılarak değişken olabilmektedir (Yenğin, 2010:50).

Yeni medya alanındaki çalışmalarıyla tanınan Profesör Roger Fidler'in 1997 yılında kaleme aldığı, Medyamorfoz: Yeni Medyayı Anlamak adlı eserinde yeni medyadaki iletişim ortamını; birlikte evrim ve birlikte varoluş, başkalaşım, yayılma, yaşam devamlılığı, fırsat ve gereksinim, gecikmiş benimseme⁷ ilkeleriyle sınıflandırmaktadır.

Bu ilkeleri kısaca açıklayacak olursak, *Birlikte evrim ve birlikte varoluş* ilkesi, her türlü iletişim medyasının, genişleyen, karmaşık bir uyarlanabilir sistem içinde bir ortak yaşamı bir arada barındırdığını vurgular. Var olan iletişim sistemleri zaman içinde ve değişen biçimlerde ortaya çıkarak yeni iletişim ortamlarının gelişimini etkiler. *Başkalaşım* ilkesi, yeni iletişim ortamı kendiliğinden ya da bağımsız olarak ortaya çıkmamasına ve her yeni iletişim ortamının bir önceki iletişim ortamı yıkmak yerine onu kendi

⁷ (İng.) Coevolution - coexistence, metamorphosis, propagation, survival, opportunity and need, delayed adoption

içerisinde başkalaşım göstererek yeni düzene uyum göstermesini sağladığına vurgu yapar. *Yayılma* ilkesi, her yeni iletişim ortamının önceki biçimlerin tamamından daha baskın özellikler gösterdiği ve bu özelliklerin, dil adı verilen iletişim kodları aracılığıyla aktarılıp yayıldığı anlamını karşılar. *Yaşam devamlılığı* ilkesine göre, tüm iletişim araçları ve iletişim kurumları sürekli değişen bir ortamda var olabilmek için uyum sağlamak ve gelişmek zorundadırlar. *Fırsat ve gereksinim* ilkesi yeni iletişim ortamlarının sadece teknoloji ile değil, sosyal, politik ve / veya ekonomik etkenlerle de gelişme göstereceği savını ortaya koyar. *Gecikmiş benimseme* ilkesinde ise yeni iletişim teknolojilerinin yayılarak ticari başarılar getirmesinin genellikle bir kuşak değişimi gerektirdiğini bunun da en az 20-30 yıl kadar bir süre alacağını ifade eder (Fidler, 1997:29).

Görsel kültür alanında profesör olan Martin Lister'in yazarlarından biri olduğu *Yeni Medya: Eleştirel Bir Giriş* adlı eserde, yeni medyanın temel ilkeleri sayısalılık, etkileşimlilik, hipermetinsellik, sanallık, ağa bağlılık ve benzetilmişlik⁸ olarak sıralamıştır. Lister v.d.'nin aynı eserinin ilk sürümünde 2002'de yazdığı kitapta ağa bağlı olma ilkesi, dağılma (*dispersal*) kavramıyla açıklanmış, benzetilmişlik ilkesine ise yer verilmemiştir.

Sayısalılık ilkesi, yeni medya ortamının üzerine kurulduğu sayısal ortamdaki verilerin ikili sayı sistemi adı verilen sıfır ve birler biçiminde kodlanarak ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Sayısalılık, doğrudan üretildiği gibi analogdan dönüştürülerek de elde edilebilmekte ve analoğa göre daha kolay işlenebilmektedir (Lister v.d., 2009:14-19).

Etkileşimlilik, yeni medya 'kitlesinin' bireysel üyelerinin, kısaca kullanıcıların, doğrudan müdahale etme ve eriştikleri resim ve metinleri değiştirme yeteneğini ifade eder. Böylece yeni medya izleyicileri görsel kültürün, filmin ve TV'nin 'izleyicisi' veya edebiyatın 'okuyucusu' yerine 'kullanıcısı' konumuna gelir. Bu durum yeni medya kullanıcılarına karışmak,

⁸ (İng.) Digital, interactive, hypertextual, virtual, networked, simulated

değiştirmek kavramlarıyla değil, oynamak, denemek ya da keşfetmek kavramlarıyla sunulur. Etkileşim, genel olarak, medya metinleriyle daha gl bir kullanıcı katılımı duygusu, bilgi kaynakları, bireyselleştirilmiş medya kullanımı ve daha fazla kullanıcı seçimi ile daha bağımsız bir ilişki anlamına gelir (Yenęin, 2010:50-51).

Hipermetinsellik ilkesi yeni medya içeriklerinin iletişim ortamı içinde birbirine bağlı olması durumudur ve basit biçimde bir internet sitesindeki bir bağlantıya dokunarak başka bir internet sitesine geçiş olarak örneklendirilebilir. Yunancadaki ‘st, ötesi, dışı’ anlamına gelen ‘hiper’ n ekinden türetilen kavram bir yeni medya içeriğinden bir başka yeni medya içeriğine geçme olanağına işaret eder. Hipermetin, esnek yapısı ve bilgiyi seçmek, paylaşmak ve bağlanmanın sınırsız olanaklarıyla, klasik metinden sayısal sanal metine bağlantının başlangıcıdır (Tıngy & Bostan, 2007:235). Öte yandan Manovich’in kod çevrimi ilkesi ile Lister’in hipermetinsel ilkesi birbirine benzeşmekle birlikte Lister’in ilkesinde metinler arasında geçişlerden söz edilirken Manovich kod çevrimi ilkesinde, aynı iletişim ortamında metin, görüntü ve ses vb. içeriklerinin birlikte var olabildesini vurgulamaktadır.

Sanallık ilkesi ise yeni medya ortamında gerçeğin kopyasının sunumudur. Kelime anlamı olarak sanal, ‘gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan’ anlamına gelmektedir. Sanal kavramı ilk ortaya çıktığında ‘neredeyse gerçek’ ya da ‘gerçek kadar iyi’ olarak görülürken sayısal dünyada sanallığın başarısını ve yeni medya ortamındaki varlığını belirleyen şey, fiziksel dünya ile ne kadar örtüşmesi veya onun yerini, bir ölçüde de olsa, alması olmuştur. Fiziksel dünya ile sanal dünya arasındaki fark ne kadar az olursa -ki gelecek yıllar bu farkın daha da azalacağını göstermektedir- yeni medyanın iletişim ortamı da bir o kadar genişleyecek ve daha çok kişiye etkisi altına alacaktır.

Ağa bağlılık ilkesi birbirinden ayrı durumdaki kitleye farklı mesajlar iletebilmeyi ve aynı zamanda merkezlesizeymeye vurgu yapmaktadır.

Geleneksel medya anlayışında merkezi bir yapı ve buna bağlı olarak üretim ve dağıtım süreçleri bulunmaktadır. Ancak yeni iletişim ortamında iletileri alacak olan kitle, birbirine geçmişteki kadar benzeyen özellikler göstermemektedir. Çünkü bir medya içeriğinde tüketici olan kişi, bir başka medya içeriğinin üretici konumuna hızla geçebilmektedir (Yengin, 2010:51). WorldWideWeb, yerel kurumsal ağlar, sanal öğrenme ortamları, devasa çok oyunculu çevrim içi rol yapma oyunları, sosyal ağ siteleri, blog ağları, her türlü çevrim içi forumları ağı bağıllık ilkesine örnek verilebilir.

Benzetilmişlik ilkesi ise sanal ilkesiyle yakın ilişkili bir kavramdır. Benzetim (simülasyon) kavramının taklit ve temsil gibi yerleşik anlamlar yerine kullanılarak özgün olan bir şeyin içi boş bir kopyası gibi sunulmaktaysa da bu doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bir benzetimin üretilmesi, bireşimi ve yapaylık süreci gerçektir ve sürecin sonunda gerçek nesneler üretir. Burada ikilik yaratan durumun somut olan benzetimlerin çoğunlukla soyut temsillerden oluşmasıdır.

Umberto Eco ve Jean Baudrillard'ın Disneyland çözümlemelerini hatırlayacak olursak, bu çözümlemenin merkezinde olan şey de benzetimdir. Her iki bilim insanının da ideal bir Amerikan Ana Caddesi olarak betimlediği Disneyland'da insanların gözleriyle gördükleri evler, makineler vb. her şey insanların zihnine hitap eden birer temsildir. Ancak bu temsilleri oluşturan ve insanların o anda algılamadıkları mekanik ve mimari çalışmalar (üretilmiş evler, makineler vb.) ise benzetimdir ve gerçektir (Lister, v.d., 2009:38).

İletişim kuramcısı Profesör Dennis McQuail ise kendine ait kitle iletişim kuramını açıkladığı kitabında iletişim ortamında yeni kavramının oluşumunu tüm görünümünün sayısallaşması, farklı ortamların yakınsaması, kitle iletişimde internet ayrımı, kamusal rollerin uyarlanması, kitle rolünün daha fazla içselleşmesi, medya kurumunun parçalanması ve bulanıklaştırılması ve azalan sosyal kontrol özellikleriyle açıklamaktadır (2010:139-140).

McQuail, yeni iletişim ortamının yedi önemli tipik özelliğini etkileşim, sosyal durum, medya zenginliği, özerklik, eğlenebilirlik, gizlilik ve kişiselleştirme⁹ olarak açıklamıştır.

Etkileşim, kullanıcının kaynak/göndericinin teklifleri karşısındaki girişimlerini; *Sosyal durum* ya da *Sosyalleşme* özelliği kullanıcı deneyimi gerektiren ve bir araç kullanarak başkaları ile kurulabilecek kişisel temas duygusunu; *Medya zenginliği* özelliği medyanın farklı referans çerçevelerini köprüleme, belirsizliği azaltma, daha fazla duyu içirme ve daha kişisel olmayı ifade eder. *Özerklik*, kullanıcının kaynaktan bağımsız olarak içerik ve kullanımı kontrol etme hissi derecesi; *Eğlenebilirlik*, fayda ve bireysellik karşısında eğlence ve keyif için kullanılma; *Gizlilik*, bir ortamın kullanımı veya tipik / seçilen içeriği kullanmayla olan ilişki; *Kişiselleştirme* ise içerik ve kullanımların kişisel ve benzersiz olma derecesi anlamına gelmektedir (2010:144).

Yeni medya konusunda adı sayılan ve görüşleri ayrıntılı olarak verilen bilim insanları dışında farklı iletişim bilimcilerin de saydıkları ilkelere kısaca değinmenin yerinde olacağı düşünülmektedir. Jan van Dijk yeni medyanın sayısal yapı, etkileşimli olma ve bütünleşmiş olma özelliklerini öne çıkarır. Everett M. Rogers yeni medyanın en belirgin üç özelliğinin etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık olduğunu vurgular. Binark, yeni medya tanımlamasında, sayısal kodlar içeren, kaynak ve mesaj alıcının karşılıklı etkileşimine dayanan, bu etkileşimin yüksek hızda ve çoklu medya ortamı öğeleriyle gerçekleşen medya biçimini kastetmektedir. Törenli, yeni medyayı, sayısal ağlara bağlanan, karşılıklı işleyen (etkileşimli) akışkan bir ağa sahip olan ve çoklu ortam özellikleri barındıran bir sistem olarak tanımlar. Son olarak Cardoso, yeni medya tanımlamasında da daha çok işlevsel yetenekler öne çıkmış ve yeni medyayı, iş birliği temelli bir yaklaşım içeren, yenilikçi

⁹ (İng.) Interactivity, social presence or sociability, media richness, autonomy, playfulness, privacy, personalization.

olan ve aynı zamanda bireyleri tek bir ortamda bir araya getirip etkileşim yaratan ortamlar olarak açıklamaya çalışmıştır (Yanık, 2016:902-903).

Tüm bu tanımlamaları hep birlikte düşündüğümüzde yeni iletişim ortamında öne çıkan özellikler sayısallık, etkileşimlilik ve ağı bağlılıktır. Bu çalışmada değinilen tüm konuları topluca değerlendirdiğimizde yeni medyanın ‘Yakınsama düzleminde sayısal kodlarla oluşturulmuş, ağı bağlılık özelliği ile sürekli ve hızla değişebilen ve hem kendi içinde hem de kişiler arası etkileşim kurulabilmesi nedeniyle her geçen gün daha da büyüyen ve sınır çizilemeyen iletişim ortamı’ olarak tanımlanabileceği düşünülmektedir.

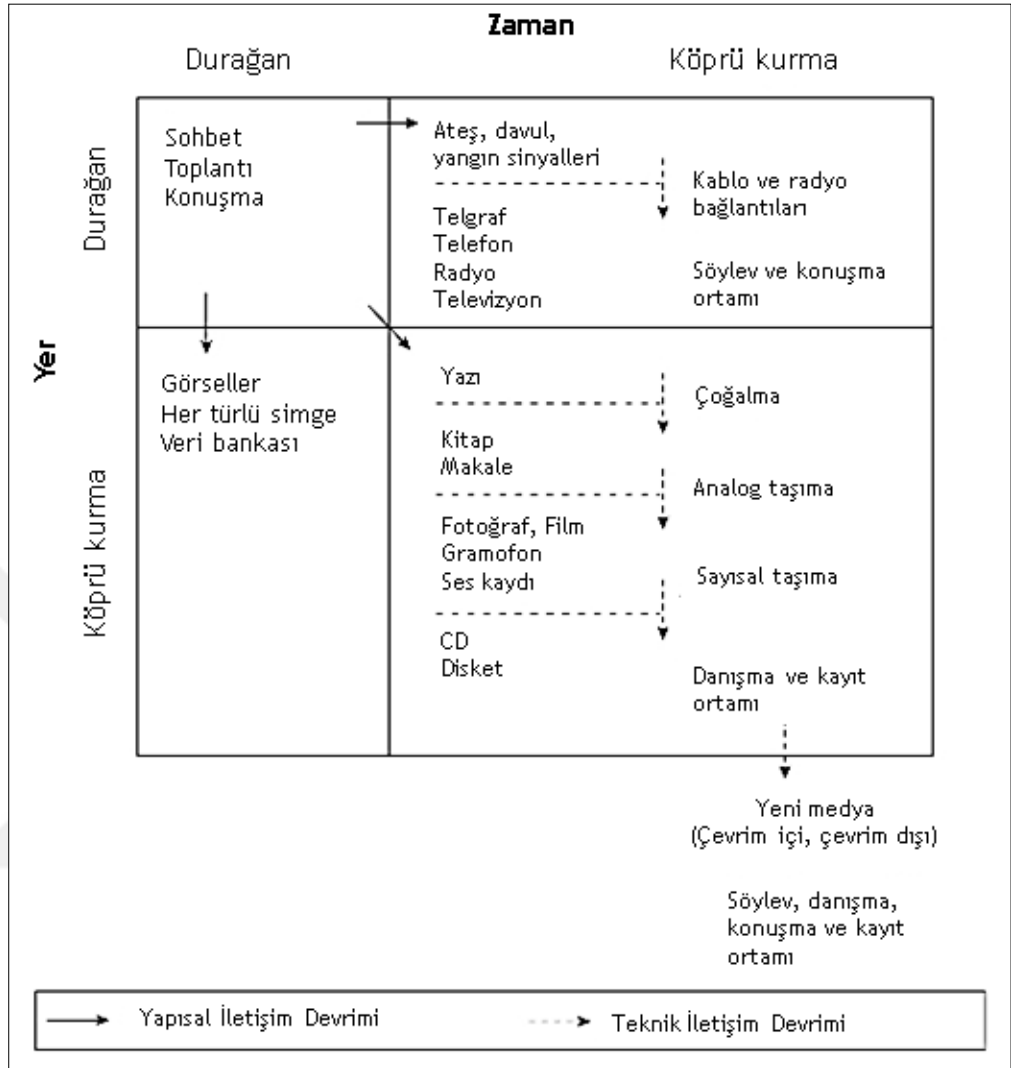
1.2.4. Yeni Medyada İletişim Ortamları

İletişim ve medya tarihinde bugüne kadar pek çok önemli devrim yaşanmış ve bu değişimlere medyadaki köklü yapısal ve teknik değişimler neden olmuştur. Yaşanan yapısal devrimlerin ilki duman, davul ya da çeşitli işaretlerle haberleşme ve mağara duvarlarına işlenen simgelerdir. Bu işaretleşmeler ve simgeler bize bilenen tarih hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan ilk eylemlerdendir. İkinci devrim ise yazının icadıdır. İnsanların birbirleri ile anlaşmak için üzerlerinde anlaştığı bir simgeler bütünü oluşturması, halen günümüzdeki en temel iletişim yollarından olan yazıyı ortaya çıkartmış, bilgi ver düşüncelerin aktarımı kalıcılık kazanmıştır.

Bu dönemlerde kullanılan iletişim araçlarının ise oldukça sınırlı sayıda olduğu görülür. El yazmalı kültürde iletişim araçları kâğıt, kalem ve mürekkeptir ve ortaya çıkan iletişim ürünleri çoğunlukla mektup ve kitaplardır. Tipografik dönemde kalemin yerini baskı makinesi aldığında ortaya çıkan yeni iletişim araçlarının arasında gazeteler önemli yer tutmuştur. Bir başka devrim olan matbaanın özellikle eserlerin çoğaltılması konusunda iletişim tarihine sunduğu katkı, daha önce sınırlı sayıda üretilmiş, bültenler, afiş, kitapçık gibi eserlerin de daha çok basılabilmesine ve yaygınlaşmasına olanak sağlamasıdır. Yüz yüze iletişimi bir kenara koyduğumuzda insanlar el yazmalı dönemde düşüncelerini bütüncül bir biçimde toparlayabilecekleri bir

eser oluşturmaya başarmış, matbaa ile bu düşünceleri yayma konusunda daha görece geniş bir etki alanına ulaşmıştır.

Ancak insanın bilgi ya da düşünceleri kaynaktan çok daha uzaklara erişirmesine en büyük katkıyı elektronik kültür sunmuştur. Van Dijk'e göre son iletişim devrimi olan yeni medya, zamanda ve mekânda sabitlenen medya ile bu boyutlar arasında köprü kuran medya arasındaki ayrımın bir sonucunu verir. Zaman ve mekân arasında köprü kurma amacı baskın olsa da, yeni medya çevrim dışı ortamlarda, örneğin bir harici bellek aracılığıyla da kullanılabilir. Yeni medya ortam, bilgisayar ağları ve kişisel bilgisayarlar gibi çevrim içi ve çevrim dışı ortamların birleşimidir. Bunlar, ayrı cihazlara da kurulabilen iletim bağlantılarının ve yapay belleklerin (metin, veri, görüntü ve / veya seslerle dolu) birleşimidir. Bu nedenle, yeni medyayı medya tarihi içinde incelerken şimdiye kadar tanımlayan uzay ve zamanı birbirine bağlayan devrimler planının dışına çıkmak gerekir. Van Dijk, medyanın hem yapısal hem de teknik yönden yaşadığı değişimi şu tablo ile açıklamıştır (2020:6-7):

Tablo 1.3 : Medyanın yaşadığı yapısal ve teknik iletişim devrimleri.

İletişim süreçlerinin yaşadığı teknik devrimler o güne kadarki bağlantıların ya da içeriklerinin çoğaltılmasında temel bir değişiklik meydana getirir. 1450’lerde matbaanın icadı yazının yeniden üretimi anlamında, 1830’lardan sonra da kablo vb. yollarla uzun mesafeli bağlantıları yapacak telgraf, telefon gibi aygıtların icadı ve merkezler arası hatların kurulabilmesi, yeni analog yapay anılar (fotoğraf, film, gramofon kaydı ve ses kaydı) ve yeni üretim tekniklerini ortaya çıkarmıştır.

O yıllarda medya teknolojilerini kullanmak için kullanılan yeni ifadesi ses, metin, veri ve görüntülerin ayrı kanallar ve uzun mesafeler üzerinden

doğrudan aktarılmasını nitelemiştir. Telgrafın ve telefonun icadı, on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın başlarına kadar yaşanan teknik iletişim devriminin öncüsü olmuş, 1890 ve 1925 arasında teleks, radyo ve televizyon başta olmak üzere çeşitli aygıtların icadıyla teknik devrimler gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda daha güçlü haberleşme için yapılan çalışmalar da savaştan sonra geliştirilmiş, uydu ve bilgisayar teknolojileri, yakınsama çalışmaları ve internet, son teknik iletişim devrimi olan sayısal devrimi doğurmuştur (van Dijk, 2020:7-8).

Tüm bu süreç ve ortaya çıkan medya araçları iletişim tarihinde kendinden önce gelen pek çok medyayı etkilemiş ve etkisizleştirmiş olsa da çok az medya aracı ortadan kalkmıştır. İnsanlık bugün yazıyı yüzyıllar öncesinde kullandığımız biçimde kullanma olanağına sahiptir. Matbaa beş yüz yıl önce olduğu gibi bugün de etkin biçimde kullanılmakta, kitaplar ve gazeteler başta olmak üzere pek çok eser basılmaktadır. Telgraf, telefon, radyo, televizyon hepsi hem olduğu gibi hem de çeşitli biçimler değiştirerek bugün de kullanılabilir. Bugün içinde bulunulan sayısal iletişim döneminin yakınsama ve internet temelli medyayı kendinden önceki tüm medya araçlarını içinde barındırabilmesi ve yeni iletişim sistemlerini kendi içinde üretebilmesiyle çağının en etkili ve en yaygın iletişim araçları olmayı başarmışlardır. Son yıllardaki teknolojik gelişmeler ışığında nesnelerin interneti ile giyilebilir teknolojilerin yaygınlaşmasının da çok uzun yıllar almayacağı düşüncesini göz önünde bulundurarak gittikçe genişleyen ve fiziki dünyaya alternatif olabilecek kadar gerçekçi ve etkin bir medya ile ilişkinin 21. yüzyılın ilk yarısında bile başlayabileceği değerlendirilmektedir.

Bu durum fiziki dünyada yaşanan tüm duygu, düşünce ve eylemlerin taşınması anlamına gelecek ve insanın bugünkü dünyada gereksinim duyduğu gibi sayısal dünyada da hukuki kurallara duyacağı gereksinimi doğuracaktır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde hem uluslararası hukuk sisteminde hem de Türk hukuk sisteminde yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda çizilen kapsam ve sınırlar ele alınacaktır.

İletişim ve yeni medya kavramlarını ele aldığımız bu bölümde genel bir değerlendirme yaptığımızda ilk kez iki insanın bir araya geldiği anda başlayan iletişim tarihi, doğal olarak insanlıkla eşit tarihe sahiptir. İçinde insana ilişkin her şeyi barındıran iletişim, bugüne kadar insanlığın ortaya koyduğu maddi ve manevi tüm eserlerin oluşturulmasına aracılık etmiş ve günümüzde başlı başına bir bilim alanı durumuna gelmiştir. Bilim insanları tarafından çeşitli biçimlerde açıklanan iletişim sürecinde kesin olan şey kaynak, kanal, ileti, alıcı ve geri bildirimden oluşan somut iletişim öğeleridir. Bu öğelerin birbirleri arasındaki ilişkiler ve iletişimin insanlar üzerine etkileri üzerine araştırmalar özellikle son 50 yılda gittikçe artmış, bunun sonucunda iletişim bilimciler tarafından ortaya atılan ve her biri iletişimi diğerinden başka anlatan iletişim kuramları ortaya çıkmıştır. Başlarda televizyon ekseninde ele alınan bu bilimsel çalışmalar, günümüzde ağırlıklı olarak yeni medya alanı üzerine yapılmaktadır.

Teknoloji merkezli iletişim kuramların temsilcilerinden olan Marshall McLuhan'ın ilk ipuçlarını verdiği ve 20. yüzyılın son çeyreğinde yavaş yavaş hayatımıza giren yeni medya, çok kısa sürede insanlar tarafından benimsenerek iletişimin temel aracı konumuna erişmiştir. Yakınsama temelli yeni medya, interneti de içine almasıyla sonsuz bir evrene dönüşmüştür. Kısa ve orta vadeli öngörüler iletişim teknolojilerinin doğrudan insan bedeniyle doğrudan bağlantılı bir hâl alacağı ve gerçeklik ve sanallık algısının birleşeceğine işaret etmektedir. Üzerinde uzlaşılan bir tanıma sahip olmayan yeni medyanın, kendine has özelliklerine bakıldığında, insanlığın bu kavramı bugüne kadarki deneyimleriyle açıklayabilmesi pek olası değildir. Bu alanda çalışma yapan bilim insanlarının büyük ölçüde fikir birliğine vardığı konu, yeni medyanın sayısallık, etkileşimlilik ve ağa bağlılık özellikleri gösteren bir ortam olduğudur. Sayısallık özelliğinin beraberinde parçalı bir yapıya sahip olan yeni medya somutlaştırılamayacağı için olasılıkla hiçbir zaman net bir tanıma sahip olamayacaktır. Bu çalışmada incelenecek hukuki metinlerde, yeni medyanın nasıl ele alındığına değinilirken sözü edilen bu üç ilkenin gözetilip gözetilmediğine bakılarak değerlendirme yapılacaktır.

Yeni medyanın ulaştığı ortamlar da her geçen gün artmaktadır. Özellikle kendinden önceki iletişim araçlarını da içine alan yeni medya, böylece tercih edilebilirliğini de arttırmış ya da insanlar yeni medyayı tercih etmek zorunda kalmıştır. Bugün hayatımıza iyiden iyiye girmiş olan nesnelerin interneti ile yeni medya zaman içinde canlı cansız tüm varlıklara erişecek ve insanlar böylece vreleriyle hem etkin hem de kesintisiz iletişim içinde olacaktır. Bunun ne gibi sonuçları olacağını da yine zaman gösterecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE YENİ MEDYA

İnsanın toplumsal bir varlık olması, onun çevresiyle iletişim kurmasının doğal bir sonucudur. İletişim, insanların birbirlerini tanımlarına, deneyimlerini aktarmalarına, kendilerini geliştirmelerine ve toplumların ilerlemesine önemli katkılar sunan ve sunacak olan temel süreçlerin başında gelmektedir. İletişim sayesinde insanlar çevrelerinde olup bitenden haberdar olmakta ve yaşamlarını bu iletişim sürecinden elde ettikleri bilgilerle şekillendirmektedirler.

Geçmişte olduğu gibi bugün de iletişim insanlar için temel gereksinimlerin başında gelmektedir. Herkes çevresinde olup bitenlerin farkında olmak, değişen koşullara kendini uydurmak ve içinde yaşadığı dar ya da geniş anlamdaki çevreyle ilişkisini sürdürmek için iletişim süreçlerine katılırlar. İnsanların yakın çevresiyle kurdukları ilişki çeşitli biçimlerde ve çeşitli araçlarla olsa da iletişim süreçleri çeşitlilik gösterir ve hatta günümüzde aynı zaman diliminde birden çok iletişim sürecinin içinde olabilmek de olasıdır.

Bireylere ve topluma katkısı ortada olan iletişimin bu katkılarının sürebilmesi ise sürekliliğine bağlıdır. İletişimin kesintiye uğraması sunduğu katkılarının da etkisini yitirmesine neden olmaktadır. Çağdaş dünyada iletişimin sürekliliği ifade özgürlüğü hakkı ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bugün, kişilerin bir düşünceyi oluşturmasından bu düşünceyi istediği araçlarla paylaşılmasına kadar geniş bir kapsamı olan ifade özgürlüğü hakkının tanımlanması milattan öncesine dayansa da günümüzde kullanıldığı biçime gelmesi 20. yüzyılın ortasında mümkün olmuştur. İfade özgürlüğü kavramı, bu kavramı düzenleyen ve uluslararası geçerliliği olan hukuki metinler sayesinde çağdaş dünyada hemen hemen aynı biçimlerde tanımlanmaktadır. Yeni medyanın yaygınlaşması ifade özgürlüğü tanımının kapsamında çok büyük değişiklikler yaratmasa da bu hakkın kullanım alanını

çok büyük ölçüde genişletmiş ve zaman içinde yeni medyayı ve bu alandaki ifade özgürlüğünü ele alan hukuki metinler oluşturulmaya başlanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ifade özgürlüğü kavramının ortaya çıkışından günümüzde anlaşıldığı biçime nasıl ulaştığı incelenecektir. Daha sonra günümüzdeki özgürlük anlayışının bir gereği olarak bu özgürlüğün dünyada ve Türkiye’de hangi koşullar altında sınırlandırıldığına değinen hukuki metinler ve içtihatlarla değinilecek, ardından bu kavramın yeni medya ortamında nasıl ele alındığı ve bu alanda yürütülen çalışmalara bakarak yakın zaman içinde nasıl ele alınabileceği açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. KLASİK ANLAMDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü, bir bireyin ya da toplumun sansür, yasal yaptırım veya misilleme korkusu olmadan görüş ve fikirlerini açıklayabilmesi ilkesidir. İfade özgürlüğü, zaman zaman konuşma özgürlüğü terimiyle eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak ifade özgürlüğü, konuşma eyleminden daha kapsamlı olarak, düşünceyi ifade etme aracından bağımsız olarak bilgi veya fikir almayı, vermeyi, aramayı ve bunun için kullanılan araçları da kapsar.

İfade özgürlüğü, insan haklarını temel alan uluslararası metinlerde ön sıralarda yer alan bir hak olmakla beraber, bu kavram uluslararası hukukta mutlak bir hak olarak görülmemektedir. İfade özgürlüğünün çeşitli sebeplerle kısıtlanabilmesi de yasal olarak mümkündür. Bu bölümde ifade özgürlüğü kavramının ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadarki geçmişi ve kapsamı ile bu özgürlüğe yasal olarak çizilen sınırlar ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1.1. İfade Özgürlüğü Nedir?

İnsanların insan olmasından kaynaklı haklar Birinci Kuşak Haklar ya da Klasik İnsan Hakları olarak tanımlanırlar. Bu haklar insanlara sonradan verilmeyen, doğuştan sahip olunan haklardır. İfade özgürlüğünün de aralarında yer aldığı bu hakların kullanımı konusunda insan haklarına dayalı bir hukuk sistemine sahip devletlerin olabildiğince edilgen kalmaları ve bu

özgürlüklerin olabildiğince geniş biçimde kullanılmasını sağlaması beklenmektedir.

İlk olarak milattan önce demokrasi ile yönetilen şehir devletlerinde var olduğu bilinen ifade özgürlüğü, Orta Çağ'ın sonlarında yeniden ortaya atılmış, Yeni Çağ ile birlikte tartışılmaya ve talep edilmeye başlanmıştır. ABD'nin kuruluşu ve Fransız Devrimi ile ifade özgürlüğü, anayasalarda tanımlanan haklar arasında yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bugünkü bilinen anlamda ifade özgürlükleri tanımlanmış ve hukuki metinlerde yerini almıştır. İfade özgürlüğü çağımızın demokratik toplumlarında ve uluslararası mahkemelerin kararlarında milletlerin ilerleyip gelişmesinin anahtarı olan haklardan sayılmaktadır.

Kişilerin düşünce edinebilmelerinden başlayıp bu düşünceyi geliştirebilmeleri ve sonunda bunu açıklayıp açıklamama konusunda özgür irade gösterebilmeleri olarak tanımlanabilecek ifade özgürlüğünü düzenleyen çok sayıda hukuki metin vardır. Ancak ifade özgürlüğünün, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerde tanımlanması ve bunların dünya genelinde kabul gören hukuki metinler olması nedeniyle bu kavram, tüm dünyada hemen hemen aynı biçimde tanımlanmaktadır. Çalışmanın bu başlığı altında ifade özgürlüğünün ortaya çıkışından başlayarak geçmişte ve günümüzde nasıl tanımlandığını anlatmanın bu çalışmanın temel ögesi olan kavramın açık bir şekilde ortaya konması açısından önemli olacağı değerlendirilmektedir.

2.1.1.1. 18. Yüzyıl Sonlarına Kadar İfade Özgürlüğü Kavramı

Bu çalışmada temel alınacak ifade özgürlüğü tanımının temelleri 16. yüzyıldaki Aydınlanma Çağı'nda atılmış ve kapsamı 20. yüzyılda ortaya konmuş olsa da, ifade özgürlüğüne ilişkin ilk metinlere Antik Yunan döneminde rastlanmaktadır. Atina demokrasisinin uygulandığı şehir devletlerinde özgür konuşma ilkesinin ortaya çıkışının, M.Ö. 6. yüzyıl sonları ile M.Ö. 5. yüzyıl başları arasındaki dönemde olduğu değerlendirilmektedir

(Raaflaub, Ober, & Wallace, 2007:65). İfade özgürlüğü, din özgürlüğü ile birlikte Roma Cumhuriyeti'nin demokrasisinin temel taşlarından biridir. Ancak bu özgürlüğün meclis üyelerine verildiğini ve bahsi geçen dönemde kadınların seçme ve temsil gibi haklarının olmadığını hatırlatmak gerekir.

Matbaanın icadından önce yazılı bir eserin oluşturulması oldukça güçtür ve eserler hataya açıktır. Buna bağlı olarak, üretilen yazılı eserlerin sayısı matbaanın icadından sonrasına kıyasla oldukça azdır. 14. yüzyıla kadar oluşturulan tüm yazılı eserler üzerinde içeriği yüzünden tartışma ya da kısıtlamalar nadiren yaşanmıştır. Bu nedenle basılı eserler üzerinde belirgin bir kısıtlama ya da sansür sisteminden söz edilemez (de Sola Pool, 1983:14). Ancak yazının, makinelerle hızlı bir şekilde çoğaltılması, fikirlerin ve bilgilerin daha hızlı dağıtılmasını ve yayılmasını sağlayınca papalık, zararlı bulunduğu eserlerin sansürlenmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Bugünkü anladığımız biçimiyle ifade özgürlüğü kavramı da 16. yüzyılda Avrupa'daki Reform hareketi sürecinde ortaya çıkmıştır. Papalığın baskılarına, karşı çıkan Hristiyanların girişimleriyle ifade özgürlüğü kavramı, düşünce ve inanç özgürlüğüyle birlikte öne çıkmıştır. 16. yüzyılın hemen başında, 1501 yılında, Papa VI. Alexander, izinsiz olarak kitap basımına karşı kanun çıkartmıştır. 1529'da Hollanda'da, 1543'te Venedik'te çeşitli kitaplar yasaklı olarak ilan edilmiştir. 1551'de Fransa'da Kral II. Henri, 14 maddesi sansürle ilgili olan 46 maddelik Châteaubriant Fermanı'nı yayımlamıştır. Fermana göre, Paris Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin onaylamadığı ve onaylamayacağı herhangi bir kitabın basılması, satılması ve dış alımı yasaklanmıştır (Farge, 1985:218).

1557'de hangi basılı eserlerin yasaklı olduğuna dair Papa IV. Paul'un emriyle bir liste yayımlansa da, bu liste bilinmeyen sebeplerle geri çekilmiştir. Ancak iki yıl sonra, 1559'da, yine IV. Paul'un emriyle çok daha geniş kapsama sahip Yasaklı Kitaplar Listesi¹ yayımlanmış ve René

¹ (Lat.) Index Librorum Prohibitorum

Descartes, Giordano Bruno, Galileo Galilei, David Hume, John Locke, Daniel Defoe, Jean-Jacques Rousseau ve Voltaire'in de aralarında olduğu 550 kişinin eserlerinin izinsiz olarak okunması yasaklanmıştır. Gerek Papalık, gerekse diğer krallıklarda bu kararların alınmasının temel nedeni, hiç şüphesiz ki, 1517'de Martin Luther'in görüşleriyle doğan ve gün geçtikçe daha çok taraftar kazanan Protestanlığın yayılmasını engellemektir. İfade özgürlüğünün düşünce ve inanç özgürlükleriyle olan bağı bu tarihsel sürece dayalıdır.

İfade özgürlüğü talebi ilk kez bir kitapçıktaki ifadelerle kayda geçmiştir. İngiliz şair John Milton tarafından 1644'te yayımlanan Areopagitica'da ifade özgürlüğü talebinin açık bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Kitapçığın bir sansüre uğramadan yayımlanması isteği, 1643'te İngiliz Parlamentosundaki Presbiteryenler tarafından kabul edilmeyince John Milton, eserinde bir kitap basmak için Parlamento'dan izin alma zorunluluğunu eleştirmiştir. Bu durumun düşünce özgürlüğünü kısıtladığına vurgu yapan Milton, "Bana tüm özgürlüklerin üstünde vicdanıma uygun şekilde tartışma, bunu ifade etme ve bilme özgürlüğünü verin" ifadesini kullanmıştır (Werhan, 2004:3).

Milton'un ardından Baruch de Spinoza da Tanrıbilimsel Politik İnceleme adlı eserinde ifade özgürlüğü kavramına şöyle yer vermiştir (Ağaoğulları, Zabcı, & Ergün, 2005:62-63):

Devletin varlık sebebi insanların güvenlik içinde yaşamalarını sağlamaktır. Ancak devlet bu görevi insanlar üzerinde baskı kurarak ve devamlı onları yönlendirerek yapmamalıdır. Böyle bir durum aslında mümkün de değildir. Çünkü, hiç kimse gücünü ve bunun bir sonucu olarak haklarını insan olmaktan çıkmasına yol açacak biçimde, bir başkasına tümüyle aktaramaz. Bu sebeple devlet, yurttaşlarının özgürce gelişmelerine olanak sağlamalıdır. Devlet ya da 'siyasal düzen' insanlar arasındaki sorunları gidermeli, düşüncelerin ise özgürce ifadesine olanak tanımalıdır. İnsanları düşündüklerini ifade etmekten yasaklamak mümkün değildir. Bununla birlikte ifade özgürlüğü toplumun barışını tehdit etmeden kullanılmalı, devletin otoritesine zarar vermesi önlenmelidir.

İçerdiği ifadelerden dolayı görebileceği tepki nedeniyle önce 1670'te isimsiz olarak ve Latince yayımlanan, 1677'de ise Spinoza'nın ölümünden sonra onun adıyla basılan bu eserde, ifade özgürlüğünün siyasi bir gücün ve o

gücü ortaya çıkaran halkın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olduğu, toplum güvenliği dışında sınırlanmaması gerektiği vurgulanmıştır (Akgül, 2012:6).

İfade özgürlüğüne eserlerinde yer verenlerden biri de İngiliz filozof John Locke'tur. Liberalizmin Babası sayılan Locke, liberal bir ortamın oluşturulması için sahipliğin yanında düşünce özgürlüğünün de varlığının gerektiğini ifade etmiştir (Hakyemez, 2000:40). Ayrıca Locke, 1689'da yazdığı Hoşgörü Üzerine Bir Mektup adlı eserinde devlet ve kiliseye hitaben gerçeğin zorlama ile belirlenmesinin olanaksızlığına dikkat çekerek ifade özgürlüğünün önemini vurgulamıştır. Ancak Locke'un ifade özgürlüğünün sınırları içinde Katolikler, ateistler ve huzursuzluk yaratanlara yer yoktur (Trager'dan akt. Ağaoğulları, Zabcı, & Ergün, 2005:222).

İfade özgürlüğünün hukuki olarak ortaya çıkışı ise İngiltere'de 1689 Haklar Bildirisi'nin² yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir (Akgül, 2012:4). Hükümdarın yetkilerine sınır koyan bildirinin Meclis'in haklarını ve düzenini ortaya koyan maddelerinin 9.'sunda şu ifade yer almıştır:

Parlamentodaki konuşma ve tartışma özgürlüğü veya işlemler, Parlamento dışında hiçbir yerde ve mahkemede suçlanamaz, sorgulanamaz.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere İngiliz hukuk sistemindeki ifade özgürlüğü ilk olarak, milletvekillerinin meclis çatısı altında söyledikleri sözlerinden dolayı bir soruşturmaya uğramamalarının sağlanması açısından gerekli görülerek, bildiri içinde kendine yasal olarak yer bulmuştur. Bu da ifade özgürlüğünün henüz Milton, Spinoza ve Locke'un istediği bireysel bir hak olarak tanımlanmadığını göstermektedir. Bu üç yazarın da talep ettikleri ifade özgürlüğü, 18. yüzyıla gelindiğinde, Denis Diderot, Baron d'Holbach ve Claude Adrien Helvétius gibi Fransız felsefecilerinin başını çektiği bir grup tarafından savunulmaya devam etmiştir.

² (İng.) Bill of Rights 1689. ABD Anayasası'na 1791'de eklenen Bill of Rights ile karıştırılmamalıdır.

İfade özgürlüğü kavramının somut olarak ortaya çıkış süreci, bugün ifade özgürlüğünün bir alt basamağı sayabileceğimiz basın özgürlüğünün devletlerce güvence altına alınmasıyla başlamıştır. 1766'da İsveç Krallığı'nda basın özgürlüğü ilan edilse de, bu özgürlük din alanını kapsamamıştır. Sınırsız basın özgürlüğüne ilişkin ilk devlet fermanı, İsveç'ten 4 yıl sonra, 4 Aralık 1770 tarihinde ilan edilmiştir. Bugün iki ayrı ülke olan Danimarka ve Norveç'in Danimarka-Norveç adıyla tek bir kral tarafından yönetildiği söz konusu dönemde, Kral VII. Christian'ın Devlet Konseyi Başkanı olarak atadığı ve ülke politikalarında önemli yetkilere sahip olan Johann Friedrich Struensee, ilerici fikirlerinin bir parçası olarak ülke genelinde basın özgürlüğünü ilan etmiştir. Birleşik Krallık ve Hollanda gibi ülkeler, yüzyıllarca basın özgürlüğüne saygılı bir politika izleseler de bunu bir devlet politikasına getiren ilk ülke Danimarka-Norveç'tir (Laursen, 2000:190-191). Struensee, ilan ettiği basın özgürlüğüne 1771'de küçük sınırlamalar getirmiştir. 1772'de idam edilen Struensee'nin ardından yapılan kanunlarla Danimarka-Norveç'te basın özgürlüğü sansüre uğramasa da, önemli kısıtlamalarla karşılaşmıştır (Barton, 1986:90-91).

Basın özgürlüğünü güvence altına alan metinlerden biri de Virginia Haklar Bildirisi'dir. Amerikan sömürgelerinin Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan ettiği 4 Temmuz 1776 tarihinden 23 gün önce, 12 Haziran 1776'da, Beşinci Virginia Kongresi kapsamında ilan edilen bildiri, Amerikan sömürgelerindeki yurttaşlarının haklarını savunmak için hazırlansa da, hükümleri bakımından tüm insanlığın, doğal haklarını ilan eden bir bildiri olarak kabul edilmektedir.

George Mason tarafından hazırlanan ve kongre üyelerinin oy birliğiyle kabul edilen Virginia Haklar Bildirisi, aynı zamanda diğer Amerikan sömürgelerine de bağımsızlık için ayaklanmanın doğal bir hak olduğu çağrısını içermektedir. Bildirisi metninin 12. maddesi, kavram olarak ifade özgürlüğüne yer vermese de, günümüzde ifade özgürlüğü kavramının içinde yer alan basın özgürlüğünü açıkça savunan şu hükmü içermektedir:

Basın özgürlüğü, özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisidir, despotik yönetimler dışında, asla sınırlandırılmaz.

Kongre’de kabul edilen bu bildiride, o dönem dünya çapında büyük bir kabul görmemiş olan basın özgürlüğünü de kapsamının nedenlerine de kısaca değinmek gerekmektedir. Birleşik Krallık’ın kontrolünde olan ve bağımsızlıklarının ardından Amerika Birleşik Devletleri’ni kuran On Üç Koloni’nin medya etkinlikleri, sömürge oldukları dönemde Birleşik Krallık yöneticileri tarafından denetimindedir ve bu yöneticiler onaylamadıkları ve sakıncalı buldukları bilgilerin yayımlanmasını ve dağıtımını yasaklama girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişimlerden en bilineni New York Valisi William Cosby’nin New York Weekly Journal’ı çıkartan John Peter Zenger’e karşı açtığı davadır.

1732’de görevine başlayan Cosby, şehirdeki tek gazete olan ve İngiliz yönetimini destekleyen New-York Gazette’den ayrılarak ertesi yıl New York Weekly Journal’ı kuran Zenger’i, gazetede kendine yönelik kışkırtıcı ifadeler kullandığı gerekçesiyle tutuklatmış ve dava etmiştir. 1735’te kararı açıklanan davada, Zenger aklanmış ve karara temyiz yolu kapatılmıştır (Kammen, 1996:206). Bu davada elde edilen sonuç, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki basın özgürlüğünün dayanaklarından biri olmuş ve bu hakkın Virginia Haklar Bildirisi’nde savunulan haklar arasında yer almasının gerekçelerinden biri durumuna gelmiştir.

2.1.1.2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

İfade özgürlüğünün kavram olarak çağdaş dünyada yer aldığı ilk metin ise 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’dir. 18. yüzyılda çeşitli mali sorunlar yaşasa da, Avrupa’nın en güçlü ülkelerinden olan Fransa’da sosyal ve ekonomik sorunlar yüzyılın sonuna doğru belirginleşmesiyle toplumsal sınıfın en alt tabakasındaki köylülerde monarşi yönetimine yönelik tepkiler oluşmaya başlamıştır. Bu tepkiye burjuva sınıfının da yönetimde söz sahibi olma isteği eklenince, 14 Temmuz 1789 tarihinde Fransa Krallığının başkenti Paris’te çıkan halk

ayaklanması bir devrime dönüşmüş ve ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Ulusal Kurucu Meclis ülkede bir anayasa ilan etmeden önce temel insan haklarını ortaya koyan ve güvence altına alan 17 maddelik bir bildiri yayımlamıştır.

Abbé Sieyès ve Marquis de Lafayette tarafından kaleme alınan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin maddeleri -on üç yıl önce ABD'yi kuran Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin hazırlanmasında en büyük katkıyı veren- Thomas Jefferson'ın görüşleri alınarak hazırlanmıştır (Fohlen, 1992:26-27). Jefferson'ın bu katkısının nedeni olarak, o dönem Fransa'da diplomat olan Thomas Jefferson ve Benjamin Franklin'in Fransa'da entelektüel kesimle kolayca bir araya gelebilmesiyle 1776'da demokrasi temelinde bir yönetim sistemine geçen Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransız Devrimi'ne giden süreçte Fransız toplumu için bir rol model olarak görüldüğünü de belirtmek gerekmektedir.

Bu bildirinin 11. maddesi, ifade özgürlüğü kavramına ilişkin olarak *“Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş kanunların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir”* ifadesi yer almaktadır (Fransa Hükümeti, t.y.). Bu metinde yer alan ifadeyi incelediğimizde 11. maddenin ilk cümlesi, hüküm bildirmekten çok bir hakkın tanınması işlevini görmektedir. Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumunun en değerli insan haklarından bir tanesi olduğunun vurgulanması, ardından gelen hüküm verici cümlelerin gerekçesi olarak gösterilmiştir.

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, iki yıl sonra 3 Eylül 1791'de ilan edilen 1791 Anayasası'nın başlangıç maddelerini oluşturmuştur. Ancak kanun metni içinde ifade özgürlüğü kavramına yer verilmemiştir. Kısa ömürlü olan 1791 Anayasası'nın ardından ilan edilen 1793 Anayasası'nda ise ifade özgürlüğü kavramına üç maddede yer verilmiştir.

1793 Anayasasının 7. maddesinde ifade özgürlüğü şu şekilde tanımlanmıştır:

Düşüncelerini ve görüşlerini basın yoluyla veya başka bir şekilde ifade etme hakkı, barışçıl bir şekilde toplanma hakkı, bir din arayışı özgürlüğü peşinde koşmak, yasaklanamaz.

Bu hakların duyurulmasının gerekliliği, despotizmin varlığını ya da yeni hatırlandığını varsayar.

Maddenin ilk bölümü, üzerinde tartışmaya olanak tanınmayan bir kesinlikte düşünce, haber ve görüş verme, din ve vicdan özgürlüğü hakları kabul edilmiş ve bu hakları basın yoluyla da paylaşmanın bir hak olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında söz konusu maddede toplantı hakkına da değinilmiş, ancak bu hakkın ancak barışçıl bir amaçla kullanılabileceği vurgulanmıştır.

Maddenin ikinci bölümünde yer alan ifadeden ise bu hükmün neden konulduğu anlaşılmaktadır. Kanun koyucular, dönemin uluslararası koşulları ve Avrupa kıtasının tarihsel arka planı düşünüldüğünde, bu hakların yasal metinlere, özellikle de anayasada bulunmasının bir devrim olduğunun bilincindedirler. Öte yandan da, bu hakları öylesine benimsemişler -ve benimsetmek istemiş olacaklar ki- bu kanunları oldukça temel, yazıya geçirilmesinin dahi bir noktada gerekli olmadığını; ancak bu hakları yurttaşlarına vermeyen baskıcı hükümetlerden bir farklarının olması gerektiği inancıyla yazıya geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

1793 Anayasası'nın 26. maddesinde ise meclisteki ifade özgürlüğünden söz edilir. Bu maddede şu ifadeler hükme bağlanmıştır:

Halkın hiçbir kısmı, halka ait gücün tümünü kullanamaz; fakat egemenliğin her bir bölümü, mecliste, iradesini tam bir özgürlükle ifade etme hakkından yararlanmalıdır.

Bu ifadelerde ulusal egemenlik kavramının altı çizilmiş ve ulusal egemenliğin gücünün halkın bir bölümüne kullanılamayacağına altı çizilmiştir. Ulusal egemenlik, o egemenliğin paydaşı olan her bir unsurun bir araya gelmesi ile oluşacaktır. Bu unsurların bir araya gelmesi ve ulusun

kalkınmasını sağlaması, olabilecek en üst düzeyde düşünce ve görüş açıklama özgürlüğü ile olanaklıdır. Dolayısıyla bu maddede her bir bireyin ulusal egemenliğin bir parçası olduğu ve milletin temsilcilerinin, milletin meclisinde görüşlerini özgürce dile getirmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Son olarak aynı anayasanın 43. maddesinde ise, bugünün çağdaş demokrasilerinin de benimsediği, milletvekillerinin kürsü dokunulmazlığı şu ifadelerle yasal güvenceye alınır:

Milletvekilleri, yasama organı içinde ifade ettikleri görüşler için hiçbir zaman sorgulanamaz, suçlanamaz veya yargılanamaz.

43. maddenin içeriğine bakıldığında da milletvekillerine verilmiş olan kürsü dokunulmazlığı hakkından söz edilmektedir. Bu hak sayesinde milletvekilleri meclis kürsüsünde neyi konuşup konuşmayacakları konusunda yönlendirilemezler ve ya bu görüşleri nedeniyle hesap vermezler. Çünkü kürsüde konuşan milletvekilleri kendileri değil, temsil ettikleri topluluklar adına konuşmaktadırlar. Dolaylı yoldan meclis kürsüsünde konuşan milletvekillerine görüşlerinden dolayı yaptırım uygulanması millete yaptırım uygulanması anlamına gelecektir.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin yayımlanmasından iki yıl sonra, 15 Aralık 1791 tarihinde, Amerikan Kongresi'nin ABD Anayasası'nda yaptığı ilk değişiklikte de (*First Amendment to the United States Constitution*) ifade özgürlüğünü güvenceye alan hükümler yer almıştır. Kongrenin anayasadaki ilk değişikliğinde şu ifadeler yer almaktadır (Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, 2004:33):

Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyetle neden olan bir hâlin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir kanun yapmayacaktır.

Bu ifadelere bakıldığında ABD Kongresi, Anayasa'daki ilk değişikliğinde açık ve kesin bir ifadeyle ibadet, ifade, basın ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayacak yasal düzenleme yapılamayacağını kabul etmiştir. Böylece bir anayasa sayılamayan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları

Bildirisi'nin ifade özgürlüğüne ilişkin hükümleri 1791'de Anayasa metnine girmiş olsa da, ifade özgürlüğünün bir anayasal metinde güvence altına alınması Amerikan Anayasası'ndaki ilk değişiklikle gerçekleşmiştir.

Öte yandan 19. yüzyılda yayımlanan ifade özgürlüğüne ilişkin öne çıkan metinlerden biri John Stuart Mill'in Özgürlük Üzerine adlı eseridir. Mill, bu eserinde insanlığın bilimde hukukta ve politikada ilerleyebilmesi için her alanda özgür olması, insanların görüşlerinin özgürce tartışılması gerektiğini yazmıştır. Bu eser zaman içinde Mill'in ifade özgürlüğüne ilişkin klasik savunmasına dönüşmüştür (Sanders, 2003:66).

İfade özgürlüğü, 20. yüzyılın ortalarına kadar gerek düşünürler, gerek gerekse siyasiler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış ve bu özgürlükten bir biçimde söz edildiyse de, bu tanımlamalar ABD ve Fransa'daki istisnalar dışında belirli kişilerin görüşleri olmaktan öteye gidememiştir. Kişilerden bağımsız olarak ifade özgürlüğünü tüm insanlığın ortak hakkı olarak güvence altına alan bir metin, ancak 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilan edilmesiyle ortaya çıkabilmiştir.

2.1.1.3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

20. yüzyılın ilk yarısında insanlık tarihinin iki dünya savaşı görmesi ve bu savaşın dünya genelinde yarattığı, ekonomik ve sosyal yıkım sonucunda insan haklarının belirgin bir şekilde tanımlanması gereksinimi ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın Müttefik Devletler tarafı, 6 Ocak 1941'de ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in Dört Özgürlük Konuşması'nda yer verdiği özgürlükleri savaş sonrası hedef olarak kabul etmişlerdir. Roosevelt bu özgürlükleri ifade özgürlüğü, Tanrı'ya kendi yolunda ibadet etme özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü olarak tanımlamıştır.

Roosevelt bu açıklamayı yaptığında Birleşik Devletler'in II. Dünya Savaşı'na girmesine daha 338 gün vardır. Savaş sonrasındaki dünya düzenine kaynaklık etmesi hedefiyle açıklanan bu ilkeler, savaşın son aylarında

Almanya'nın teslim olmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Savaş sonrasında oluşturulacak barış ortamının, kendi lehlerine de olsa,³ sürdürülmesi için yeni bir devletlerarası örgütün olacak Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulması için 25 Nisan 1945'te San Francisco'da bir konferans toplanmıştır. Bir ay boyunca yapılan görüşmelerin sonucunda, 26 Haziran günü, 111 maddelik Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. Japonya'nın henüz teslim olmadığı ve dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bu süreçte imzalanan antlaşma, savaşın bitişiyile ve BM Güvenlik Konseyi'nin beş sürekli temsilcisi ve üye ülkelerin çoğunun yürütme organlarında onaylanmasıyla, 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir.

BM'nin kurucu antlaşması, tüm üye devletlerin temel insan haklarına olan inancı, insanın saygınlığını ve değerini onaylayarak, ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı olmadan, temel özgürlüklere uyulmasını ve evrensel olarak saygı gösterilmesini kabul ettiğine yer vermektedir. BM'nin kuruluşunun ardından 10 Ocak 1946 tarihinde üye ülkeler, örgütün ilk oturumunda bir araya gelmişler ve bu oturum 10 Ocak - 14 Şubat ve 23 Ekim - 15 Aralık 1946 tarihlerinde olmak üzere iki farklı kısımda gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 14 Aralık 1946'de düzenlenen 65. genel kurul toplantısında Uluslararası Bilgi Özgürlüğü Konferansı Çağrısı başlıklı 59 numaralı kararda bilgi özgürlüğü ile ilgili şu ifadeler kabul edilmiştir (Birleşmiş Milletler, 1946):

Bilgi özgürlüğü temel bir insan hakkıdır ve Birleşmiş Milletlerin kutlandığı tüm özgürlüklerin mihenk taşıdır;

Bilgi özgürlüğü, haberleri izinsiz olarak bir yerde ve her yerde toplama, iletme ve yayınlama hakkını ifade eder. Bu nedenle, dünyanın barışını ve ilerlemesini teşvik etmek için yapılan herhangi bir ciddi çabada önemli bir etmendir;

³ Metnin bu kısmı için bir açıklama yapılma gereksinimi hissedilmektedir. Birleşmiş Milletlerin, kararları tüm üye ülkelere bağlayıcılık taşıyan ve bu yönüyle en güçlü organı olan, Güvenlik Konseyinde karar alabilmek için 15 üyeden 9'unun onayı gerekmektedir. Bunun yanında Konseyin Beş Daimi Üyesi'nin (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Çin, Fransa ve Rusya) beşinin de kararın geçmesi yönünde oy kullanması koşulu vardır. Beş üyeden herhangi birinin kararı veto hakkını kullanması, kararları geçersiz kılmaktadır. Bu nedenle metinde 'kendi lehlerine de olsa' ifadesi eklenmiştir.

Vazgeçilmez bir unsur olarak bilgi özgürlüğü, sağladığı ayrıcalıkların kötüye kullanılmamasını ve onu kullanabilme kapasitesini, temel bir disiplin olarak, ahlaki yükümlülüğü, gerçekleri önyargısız biçimde aramayı ve kötü niyetli olmadan bilgiyi yaymayı gerektirir.

Uluslar arasında anlayış ve iş birliği, tamamen bilgi özgürlüğüne bağlı olan bir uyarı ve sağlam dünya görüşü olmadan olanaksızdır.

Düzenlenmesi planlanan Uluslararası Bilgi Özgürlüğü Konferansının gerekçeleri olarak kabul edilen bu metin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde kabul edilen ifade özgürlüğü hakkının öncülü ve bir bakıma açıklamasıdır.

Savaşın sona ermesiyle birlikte Nazi Partisi yönetimindeki Almanya'nın işlediği insanlık suçları iyiden iyiye gün yüzüne çıkınca dünya kamuoyunda Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna zemin oluşturan temel hakların ayrıntılı şekilde tanımlanmamış olduğuna yönelik tartışmalar başlamıştır. Bunun sonucunda insan hakları konusunda uluslararası boyutta geçerli bir bildirgenin oluşturulmasının gerekliliği kanısı yaygınlaşmıştır. Bildirgenin yazımını gerçekleştiren komite, Birleşik Devletler Başkanı Franklin Roosevelt'in eşi Eleanor Roosevelt'in başkanlığında Nisan 1946'da bir araya gelmiştir. Komisyon oluşturulurken seçilen temsilcilerin hem sosyalizm hem de kapitalizm gibi ayrı ekonomik ve politik görüşlere sahip ülkelerden olmasına dikkat edilmiştir. Öte yandan halkının çoğunlukla inandığı din ya da inanç sisteminin farklı olması da gözetilmiştir. 18 temsilci ve çeşitli ülkelerden yaklaşık 80 uzman tarafından 1947'nin ilk aylarında başlayan çalışmalar, 1948'in Aralık ayında tamamlanmıştır. Sonucunda Fransız temsilcisi olan hukuk profesörü René Cassin'in taslağı üzerinde uzlaşmıştır (Öndül, 2017).

René Cassin, taslağını Antik Yunan mimarisinden esinlenerek bir temel üzerinde dört sütun ve sütunların taşıdığı üzerinde bir alınlığa benzetmiştir. Cassin, bildirgenin ilk iki maddesini benzetimindeki temel kabul etmiştir. Bu maddeler saygınlık, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri ile bildirgenin temel taşlarıdır. Bu maddelerden önceki, bildirgenin

hazırlanma nedenlerini açıklayan 7 paragraflık giriş bölümü de temele çıkan basamaklardır.

Temelin üzerindeki dört sütundan ilki, 3-11. maddeleri temsil etmektedir. Bu maddeler, bireyin yaşama hakkı ve köleliğin yasaklanması gibi hakları oluşturmaktadır. İkinci sütun, 12-17. maddeleri kapsamaktadır. Bu maddeler insanların siyasi ve sivil toplum haklarını güvence altına alır. Üçüncü sütun, 18-21. maddelerde düzenlenen din, ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi manevi, kamusal ve politik özgürlükleri temsil etmektedir. Dördüncü ve son sütun ise 22.-27. maddeleri kapsar ve bu kısımda da sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ortaya konmaktadır. Cassin modelinde bildirgenin son üç maddesi de, yapıyı bir arada tutan alınlığı temsil eder. Bu maddeler, bireyin topluma karşı görevi ile Birleşmiş Milletlerin amaçlarına aykırı olarak hakların kullanımının yasaklanması konularında hükümler içerir (Glendon, 2002:191).

Cassin'ın önerisi üzerinde uzlaşan komisyon, bildirgeyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşınmış ve 10 Aralık 1948 tarihinde Genel Kurul'da oy hakkı olan 58 ülkeden 56'sının katıldığı oturumda oylanmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 48 ülke bildirenin kabulü yönünde, 8'i de çekimser yönde oy kullanmış ve oy çokluğu ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Kabul edilen bildirge, aynı zamanda uluslararası hukukta esas alınacak temel bir metin özelliği de taşımaktadır. Bu bildirgenin 19. maddesi, çalışmamızın öznesi olan ifade özgürlüğü kavramından söz etmektedir. 1946 yılında BM Genel Kurulu'nun ilk oturumunda alınan kararın özeti sayılabilecek madde, ifade özgürlüğünü şu hükümlerle güvence altına almaktadır (T.C. Resmî Gazete, 1949):

Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzuubahis olmaksızın malûmat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını gerektirir.

19. maddenin metnine baktığımızda ifade özgürlüğü hakkı koşulsuz olarak tanımlandığı ve bu haktan kastedilenin ne olduğunun açıklandığı görülmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü, BM'nin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının yükseltilmesi ve teşvik edilmesi yolundaki ilk adımıdır (Schmidt, 2010:391). Ancak, bildirgenin hukuki bakımdan bağlayıcı olup olmamasına ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Genel kabul gören görüşe göre, BM Şartı'nda da belirtildiği üzere Genel Kurul kararları bağlayıcılığı olmayıp tavsiye niteliğindedir (Kalabalık, 2009:68-69). Bu bağlamda Bildirge, kendisinden sonra oluşturulan, ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinin dayanak noktası olmuştur. Yine BM tarafından ortaya konan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi gibi farklı örnekleri olan uluslararası pek çok sözleşme İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni temel alarak oluşturulmuş, sözleşmenin geçerliliğine ve insan haklarının benimsenmesine katkı sunmuştur. Bildirgede yer alan ve aralarında ifade özgürlüğünün de bulunduğu pek çok hak, 1966 yılında ilan edilen ve bu bölümün ilerleyen kısımlarında ayrıntılarından söz edilecek olan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (ICCPR) bağlayıcılığı da olacak şekilde hükme bağlanmıştır.

2.1.1.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin hazırlanmasına kaynaklık eden gerekçeler, bugün insan hakları ihlali olarak adlandırılan eylemlerin en yoğun düzeyde gerçekleştiği Avrupa kıtasındaki ülkeler için de büyük bir ölçüde geçerlidir. Savaştan sonra Avrupa kıtasındaki ülkeler, son 31 yılda yaşanan iki dünya savaşının ardından, yaşananların tekrarlanmaması için ortak hareket etmişler, ekonomik, hukuki ve siyasi alanlarda iş birliğine yönelmişlerdir. Bu yönelişin sonuçlarından biri Avrupa Konseyi'nin kurulması olmuştur.

Avrupa Konseyi'nin kurulması fikri ilk olarak savaş devam ederken, 21 Mart 1943'te, İngiltere Başbakanlığını yürüten Winston Churchill tarafından, BBC'de katıldığı bir radyo programında dile getirilmiştir. Winston Churchill, savaş devam ederken yaptığı açıklamada, paramparça olmuş bir kıtada yeniden bir barış inşa etmeyi ve bunun sürdürmeye çalışıldığını ifade

etmiş ve iki dünya savaşının göbeğinde olan Avrupa’da bunun başarılmasının muazzam bir iş olacağını söylemiştir.

Savaşın ardından Churchill’in Zürih Üniversitesinde yaptığı konuşmanın ardından yeniden gündeme gelen bu birliktelik fikrine şekil verilmesi, 1948 yılında Hollanda’nın Lahey kentinde düzenlenen ve Avrupa kıtasının önde gelen politikacı, hükümet temsilcisi ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin katıldığı kongrede mümkün olmuştur.

Söz konusu kongrede adı henüz konmamış bu birlikteliği oluşturacak kişilerle ilgili iki görüş savunulmuştur. Bir grup hükümet temsilcilerinin olacağı klasik bir örgütlenmeyi savunurken, diğer grup parlamenter bir yapıda ısrar etmiştir. Avrupa Konseyi’nin kurulma yolunda her iki görüş de kabul görmüş ve Konsey bünyesinde hükümetlerin temsil edildiği Bakanlar Komitesi ile ulusal parlamentolardan temsilcilerin yer aldığı Danışma Meclisinin kurulması öngörülmüştür.

Nihayetinde 5 Mayıs 1949’da 10 ülkenin⁴ katılımıyla imzalanan Londra Anlaşması’yla Avrupa Konseyi⁵ resmen kurulmuştur. Konseyin üç ay sonra, 10 Ağustos’ta, yapılan ilk toplantısına kadar Türkiye ve Yunanistan da Konsey’e kurucu üye olarak katılmış ve 12 ülkeden 100 milletvekili 18 oturumda düzenlenen ilk genel kurul için Strazburg’da bir araya gelmişlerdir.

Konsey, kuruluşundan bir süre sonra, II. Dünya Savaşı’nın en yoğun yaşandığı Avrupa kıtasındaki insanların haklarının hukuksal olarak bir çerçevede tanımlanması ve savaş sırasında Avrupa’da yaşanan insan hakları ihlallerinin yeniden yaşanmaması hedefiyle uluslararası bir sözleşme hazırlanması için çalışmalara başlamıştır. Sözleşmenin hazırlanmasında kayda değer başka etkenlerin de varlığından söz etmek gerekmektedir. Bunların en önemlisi savaşın ardından Avrupa’nın doğusunda sosyalist

⁴ Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç

⁵ (İng.) Council of Europe. Avrupa Birliği’nin bir parçası olan European Council ile karıştırılmamalıdır.

yönetimlerin kurulmasıdır. Kıtanın batısındaki kapitalist devletler için sosyalizm bir tehlikedir ve hazırlanacak sözleşmelerle çizilecek insan hakları, Avrupa Konseyi'ne üye ülkeleri sosyalizm ve komünizm akımından korumayı hedeflemiştir. Sözleşme metninde 10 kez geçen 'demokratik bir toplumda / siyasi rejimde gerekli' ifadeleri, sözleşmeyi hazırlayanların sosyalizme olan bakış açısının, metne yansımaları olarak düşünülebilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi adını alan ve yazım aşamasında İngiliz Haklar Bildirisi (1689), Amerikan Haklar Beyanı (1776), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve Alman Temel Hukuku'nun ilk bölümünden geniş ölçüde faydalanılmıştır.

4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 3 Eylül 1953 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren sözleşme metni sırasıyla, 21 Eylül 1970'te yürürlüğe giren 3 Numaralı Protokol, 20 Aralık 1971'de yürürlüğe giren 5 Numaralı Protokol ve 1 Ocak 1990'da yürürlüğe giren 8 Numaralı Protokol ile değiştirilmiştir. Tüm bu değişiklikler daha sonra 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren ve Sözleşmenin bütününde kapsamlı bir düzenleme yapan 11 Numaralı Protokol ile geçersiz hâle gelmiştir. Ayrıca bu düzenlemeyle Beş bölümden oluşan sözleşme maddeleri, üç bölümde toplanmıştır. Son olarak 1 Haziran 2010'da Sözleşme'ye 14. Protokol hükümleriyle verilen son şekil, 10 yıldır yürürlükte olan hükümleri içermektedir.

İnsan haklarına saygı yükümlülüğünü içeren 1. maddeden sonra başlayan Temel Hak ve Özgürlükler başlıklı birinci bölüm, 2-18. maddeler arasını kapsamaktadır. Bunun ardından gelen ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başlığını taşıyan ikinci bölüm 19.-51. maddeler arasındaki kısmı ifade eder. Çeşitli Hükümler başlıklı son 8 maddenin (52.-59. maddeler) ardından Sözleşme'ye daha sonradan ek protokoller ile eklenen maddeler yer almaktadır.

Sözleşme’de ifade özgürlüğü 10. madde ile güvence altına alınmıştır. 10. madde, iki paragraftan oluşan ve ifade özgürlüğünü ulusal sınırlardan bağımsız bir hak olarak tanımlayan ve bu özgürlüğü mutlak bir özgürlük olarak görmeyip, kısıtlanabileceği durumları da düzenleyen hükümler içermektedir. Buna göre, birinci fıkrada ifade özgürlüğü bir hak olarak tanımlanmış ve kapsamı çizilmiş, ayrıca bu hakkın kullanması için bazı ek kuralların getirilebileceği öngörülmüştür. İkinci fıkrada ise bu hakkın kısıtlanmasının hangi koşullar altında haklı gerekçeler sayılabileceği açıklanmıştır.

2.1.1.4.1. 10. Madde 1. Fıkra

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ifade özgürlüğünü kesin bir yargıyla kabul edip kapsamını belirleyen 10. maddesinin ilk fıkrası şu şekildedir:

Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

Maddenin birinci fıkrasına bakıldığında ilk cümlede kesin bir yargı bildirilmekte ve ifade özgürlüğünün tüm insanlar için bir hak olduğu açıkça belirtilmektedir.

İkinci cümlede, ilk cümlede herkes için geçerli olan bu hakkın kapsamı çizilmiştir. Bu nedenle ikinci cümle ifade özgürlüğünden neyin anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu cümlede sonundaki yargıya bakıldığında ifade özgürlüğü ile sadece bir düşüncenin özgürce ifade edilmesinin kastedilmediği görülmektedir. İfade özgürlüğünün bir alt basamağı olarak sayılabilecek düşünce özgürlüğü de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında kişilerin en temel gereksinimlerinden olan yakın ve uzak çevresinde olan bitenleri bilme isteği de bu kapsamda sayılmıştır. Dolayısıyla diğer kişi ve kurumlardan haber ya da görüş alma ve verme özgürlüğü de ifade özgürlüğünün bir parçasıdır.

Buradan hareketle ifade özgürlüğünden bir düşüncenin özgürce ifade edilebilmesi hakkı olmasının yanında, ifade edilen bir düşüncüyü özgürce öğrenebilme ve paylaşabilme hakkı olduğunun da anlaşılması gerekmektedir.

Öte yandan ikinci cümlede ilk kısmına bakıldığında bu özgürlüğün kullanım alanı açıklanmıştır. Buna göre, Sözleşme'ye taraf olan tüm ülkeler bir bütün olarak bu hakkın kullanımından sorumludurlar. Bir diğer deyişle, insanların kullandığı ifade özgürlüğü, sadece kişinin yurttaşlık bağıyla bağlı olduğu ülkede değil, Sözleşme'ye taraf olan tüm ülkelerde geçerlidir. Dolayısıyla ifade özgürlüğü, yere ve kişiye göre değişebilecek ya da bir ülkenin yurttaşı olarak kazanılabilecek bir hak değildir. Bu hak, kişilere yalnızca insan olmaları gerekçesiyle sunulmuştur.

Fıkranın son cümlesinde, bir önceki cümlede açıklanan kapsamın, devletlerin bu hakkın kullanımını sağlarken bazı düzenlemeler yapabileceğine ilişkin bir kabul ifadesi olarak dikkat çekmektedir. Buna göre, ifade özgürlüğünün kitle iletişim araçları yoluyla kullanılacağı durumlarda, devletler, ifade özgürlüğü hakkına bir kısıtlama getirmeden, bu araçların kullanımını için kurallar belirleme ve kayıt sistemi oluşturma hakkına sahiptir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarına sahip olan kişi ya da kurumların, ifade özgürlüğü hakkını ellerindeki araçlarla kullanabilmeleri için bu araçlara sahip olmaları tek başına yeterli değildir ve bu hakkı kullanırken devletlerin belirledikleri kurallara uymaları da gerekmektedir.

2.1.1.4.2. 10. Madde 2. Fıkra

İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde sınırsız bir hak olarak düzenlenmemiştir. Bu hakkın kullanımının hangi durumlarda ve hangi gerekçelerle sınırlandırılabilmesi de Sözleşme'de hükme bağlanmıştır. Bu hükümlerin yer aldığı 10. maddenin ikinci fıkrası şu şekildedir:

Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının

önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

Bu tek cümlelik fıkra, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, belirtilmesi gereken ilk nokta bu metinde ifade özgürlüğünü tümüyle engelleyen ya da askıda bırakan bir hükmün yer almamasıdır. Dolayısıyla burada bir engellemeden değil, sınırlandırma ve yaptırımlardan söz edilmektedir. Bu sınırlandırmanın ya da yaptırımların da, ancak bu hakkın o yerde yaşayan toplumun büyük bir kısmını olumsuz olarak etkileyebilecek ya da devlet organlarının etkin şekilde çalışmasını engelleyecek biçimde kullanılması durumunda uygulanabileceği ifade edilmektedir.

Fıkrayı oluşturan ifadelere baktığımızda ilk vurgulanan konu, bu hakkın beraberinde getirdiği görev ve sorumluluklar olduğudur. Çünkü ifade özgürlüğü hakkının bir düşünceyi dış dünyaya açıklama (*forum externum*) boyutu, düşünce özgürlüğü hakkından (*iç inanç dünyası veya forum internum*) farklı olarak, mutlak bir hak değildir (Weber A. , 2009:1).

Bunun ardından ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilirliği durumlar gelmektedir. Bu durumlar da metinde, üzerinden yeniden geçilmeye gerek duyulmayacak biçimde açık olarak sıralanmıştır. Ancak bu durumların sıralanmasından hemen önce iki önemli ifadeye değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki ‘yasayla öngörülen’ ifadesidir. Burada ifade özgürlüğünün kısıtlanması ya da yaptırım uygulanabilmesi için bu fıkroda sıralanan gerekçelerin, o ülkenin mevzuatında da açıkça suç sayılması gerektiği kabul edilmektedir. Ayrıca yasayla öngörülen ifadesinden kastedilen kanunun da, Sözleşme’de belirlenen kısıtlama gerekçelerine dayanması gerekmektedir (Çamak, 2015:1082). Yasada suç sayılmayan bir eylemden dolayı kimsenin suçlu bulunamayacağı ilkesi, ceza hukukunun genel bir kuralıdır ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 7. maddesinde de düzenlenmiştir.

Bu noktada uygulanacak basit bir tümevarım yöntemiyle ikinci fıkradaki ‘yasayla öngörülen’ ifadesinin, birinci fıkradaki ifade özgürlüğü kavramının bir sağlaması olduğu düşünülebilir. Çünkü ifade özgürlüğü

kapsamında kişilerin haber verme ve alma hakları vardır. Buna göre, eğer kişinin yapacağı eyleme karşılık, suçlanabileceğini bilme olanağı yoksa eyleminden dolayı suçlu bulunması da olanaksızdır.

Üzerinde durulması gereken ikinci konu ise ‘demokratik bir toplumda ... gerekli olan’ ifadesidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ruhuna yansımış olan bu ifade ile devletlerin ifade özgürlüğünü kısıtlamalarının temel gerekçesi ortaya konmuştur. Bir başka deyişle, devletler bu yönde yapacakları kısıtlamaların demokratik bir toplumda gerekli olması, yani başkalarının özgürlüklerinin engellenmemesi nedeniyle yapabileceklerdir. Bu noktada ifade özgürlüğünü başka temel hak ve özgürlüklerle olan ilişkisi akla gelmektedir. Geçmişten bugüne düşünce ve inanç özgürlükleriyle aynı kapsamda değerlendirilen ve bu özgürlüklerle etkileşim durumunda olan ifade özgürlüğünün kullanılması, zaman zaman bu hakla diğer temel hakların çatışması sonucunu doğurmaktadır.

10. madde kapsamında korunan ifadenin, yazılı veya sözlü ifadelerle sınırlı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bu kapsam, yazılı ve sözlü ifadelerin yanında, bir fikri açıklama veya bilgi sunmayı amaçlayan resim, fotoğraf, eylem ve hatta kültürel mirasa kadar uzanır. Bazı durumlarda, kıyafet de ifade özgürlüğü kapsamına girebilir. Dahası 10. madde yalnızca bilgi ve düşüncenin kendisini değil aynı zamanda ifade ediliş şeklini de korur. Bu nedenle basılı doküman, radyo yayınları, tablolar, filmler, şiir, romanlar ya da elektronik bilgi sistemleri bu madde altında korunmaktadır. Hiciv niteliğindeki ifadeye de Mahkeme tarafından özel koruma sağlanmıştır. Çünkü hiciv, bir sanatsal ifade ve toplumsal yorum biçimidir ve doğal olarak kışkırtmayı amaçlar (Bychawska-Siniarska, 2018:21).

Son olarak, ifade özgürlüğü, olumsuz ifade özgürlüğünü - konuşmama hakkını - içermektedir. Mahkeme tarafından 1992 yılında karara bağlanan K. v. Avusturya davasında bu tür bir hakka atıfta bulunulmuş ve ceza yargılaması ile bağlantılı olarak ifade vermesi hâlinde kendisi de ceza alacak olan başvurucuyu, kendi kendini suçlamasına karşı korumuştur. Oy verme

hakkı ise 10. madde kapsamında korunmamaktadır; bu hak devletlerin, “halkın görüşlerini özgürce ifade edebilmelerini sağlayacak koşullar çerçevesinde, gizli oyla makul aralıklarla yasama organı için özgür seçimler yapılması” görevinin bir parçası olarak göz önüne alınmaktadır.

Sayısız konuda ve biçimde kullanılabilen ifade özgürlüğünün sınırları hiçbir zaman tam olarak çizilememiştir ve olasılıkla da çizilemeyecektir. Ayrıca değişen iletişim biçimleri ve süreçleriyle günümüzde ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde öngörülemeyen yeni durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu da ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerin sürekli olarak güncellenmesini gerektiren farklı bir süreçte işaret etmektedir.

2.1.1.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin bağlayıcılığının tavsiye niteliğinde olması, zaman içinde taraf devletlerin temel hak ve özgürlüklere saygı göstermemesi ve yeni sorumluluklar yüklenmesi durumunda uygulanacak denetim ve yaptırım sisteminin gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini hazırlayan BM İnsan Hakları Komisyonu, BM Genel Kurulu’nun verdiği yetkiyle, taraf devletlerin üzerinde anlaşabileceği, temel hak ve özgürlükleri açık bir şekilde ifade eden ve bunların ihlali durumunda alınması gereken tedbirleri içeren yeni bir sözleşmesinin hazırlanması için 1950’lerin başında çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

O dönem Soğuk Savaş nedeniyle iki kutba ayrılan dünyada bu girişimlerin tüm taraflarca kabulü çok zor olmuş ve 1954’ten itibaren madde madde onaylanan taslak maddeleri üzerinde 1966 yılına kadar tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. 12 yıl süren görüşmelerin sonunda 16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, herhangi bir karşı oy olmadan 106 oyla, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Ek Seçimlik Protokol ise 38 çekimser ve 2 ret oya karşı 66 oyla kabul edilmiştir. Kabul edilen sözleşmelerin, 35 devletin onay ve katılma belgesini BM Genel Sekreterliği’ne sunmasında üç ay sonra yürürlüğe

girmesi kararlaştırılmıştır. Dokuz yıl süren bu sürecin sonunda, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Ek Seçimlik Protokol'ün yürürlüğe girmesi ve sözleşmelerin denetim organı olarak kurulan BM İnsan Hakları Komitesi'nin (İHK) çalışmalarına başlaması 23 Mart 1976 tarihinde gerçekleşebilmiştir (Çalık, 2008:83).

Türkiye, 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladığı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, 21 Temmuz 2003'te yayımlanan 25175 sayılı; 3 Şubat 2004'te imzaladığı Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Ek Seçimlik Protokolü ise 5 Ağustos 2006'da yayımlanan 26250 sayılı Resmî Gazete'de beyan ve çekincelerle onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşmenin ifade özgürlüğünün ele alındığı 19. maddesi şu şekildedir (T.C. Resmî Gazete, 2003):

1. Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir.

2. Herkes düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir.

3. Bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, özel bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Dolayısıyla, bunlara bazı sınırlamalar da konulabilir; ancak, bu sınırlamaların kanunlarda öngörülmüş olması ve;

a) Başkalarının haklarına ve şöhretine saygı bakımından ve;

b) Ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da kamu sağlığı ve genel ahlakın korunması bakımlarından gerekli olması zorunludur.

Sözleşmenin 19. maddesinde ifade özgürlüğünün ayrıntılı biçimde ele alındığı görülmektedir. Bunun yanında ifade özgürlüğünün kullanım şekli bakımından da bir kısıtlamaya gidilmeyerek kişinin bu özgürlüğü kendi seçeceği bir yolla kullanabileceği kabul edilmiştir. Bunun yanında ifade özgürlüğünün sınırları da 3. fıkrada açıklanmış ve bu hakkın kullanımının beraberinde çeşitli ödev ve sorumlulukları getirdiği vurgulanmıştır. İfade özgürlüğünün kısıtlanabilmesinin ise başkalarının şöhretleri ve haklarının,

ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması amacıyla yapılabileceği belirtilmiştir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile kurulan İHK ise hem özel bir olay için istediği, hem de devletlerin her yıl düzenli olarak sunduğu raporları incelemek ve değerlendirmek, devletlerin bir başka devlet hakkındaki başvurularını almak ve bu konularda görüşlerini açıklamak ve gerektiğinde ilgili devletlerden savunma almak görevlerini yürütür. Bunun yanında Sözleşmeye İlişkin Ek Protokolün ilk maddesinden doğan İHK'ye bireysel başvuru hakkı da bulunmaktadır. Komite, bir devletin uygulamasından zarar görenin (ya da onun yasal temsilcisinin) başvurularını daha önce uluslararası bir organ tarafından incelenmemiş ve tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olması koşullarını göz önünde bulundurarak değerlendirir. Başvurunun kabulü durumunda şikâyet edilen devletten altı ay içinde savunma istenir ve bu savunmaya karşı şikâyetçinin yorumu da eklenerek Komite'nin karar aşamasına geçilir. Gerekli görülmesi durumunda son karar açıklanana kadar önlem amaçlı geçici bir kararı da açıklayabilecek olan İHK, son kararında ise devletlere başvurucunun, eğer varsa, uğradığı zararın giderilmesi için etkili bir hukuk yolu önerir. Devletlerin ihlali ya da ihlalin yarattığı zararı gidermek için attığı adımların üç ay içinde sonuca ulaşıp ulaşmadığı Özel Raportör aracılığıyla izlenir (Cankaya & Batur Yamaner, 2006:16).

Tüm bu anlatılanlarla beraber ifade özgürlüğü konusunu genel olarak değerlendirdiğimizde, pek çok tanım yapılan bu kavram için 'kişilerin dışarıdan hiçbir baskı altında kalmadan düşüncelerini diledikleri yolla açıklayabilmeleri ve hatta açıklamamayı isteyebilmeleri' denilebilir. Ortaya çıkışı, Atina şehir Devleti'ne kadar uzanan ancak hem o dönemlerde hem de bu özgürlüğün yeniden canlılık kazandığı Batı Avrupa'da bir dönem sadece milletvekillerinin kürsü dokunulmazlığı gibi dar bir kapsamda kalan ifade özgürlüğünün, tüm insanların temel hakkı olarak tanınması ancak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile mümkün olmuştur. İletişim tarihinin insanlık tarihi ile eşit olduğunu ve yüzyıllar boyunca iletişim

araçlarında yaşanan gelişmeleri düşündüğümüzde, ifade özgürlüğünün iletişim tarihi boyunca bir hak olarak görüldüğü sürenin ne kadar kısa olduğu çok daha net biçimde anlaşılacaktır.

Bugün çağdaş hukuk anlayışında özgürlüklerin var olması kadar ölçülü biçimde sınırlandırılması da bir gerekliliktir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu anlayışın hukuki bir belgeye dönüştüğü ilk metindir. Bu Sözleşme ile taraf devletler, ifade özgürlüğünün varlığı ile birlikte bu özgürlüğü yasal olarak nasıl sınırlandırılacaklarını de belirlemişlerdir. Sözleşmede ifade özgürlüğünün sınırlandırılma gerekçelerinin üç başlık altında toplanmasının yanında bu gerekçeler üzerinden yapılacak bir sınırlamada devletlere sonsuz bir yetki verildiği söylenemez. Sözleşmenin oluşturduğu kurumlardan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uygulanacak her yaptırımda ülkelere bu adımın gerekçelerini topluma net biçimde aktarılmasını ve kamuoyu genelinde bir rahatsızlık yaratılmaması gerektiğini pek çok kararında vurgulamıştır.

Son olarak, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde tanımlanan hakların ayrıntılandırıldığı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile aynı doğrultuda düzenlemeler yapılmıştır. Bir bakıma Avrupa kıtasında geçerli hukuk anlayışının dünya geneline uyarlandığı bu sözleşmenin ardından, ifade özgürlüğünü düzenleyen uluslararası kurallara, önce mahkemelerin içtihatları, 1990’lı yıllardan sonra da bilgisayar ve internet aracılığıyla işlenen suçları önlemeye yönelik sözleşmeler eşlik etmiştir.

2.1.2. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

İnsanların temel hak ve özgürlükleri pek çok başlıkta ve alt başlıkta toplanabilmektedir. Bu haklardan yaşama hakkı sınırları en geniş olan ve sınırlanabilmesi ve sınırlanma biçimi kanunlarda açık bir şekilde belirtilmesi gereken bir haktır. Yaşama hakkından sonra gelen birinci kuşak haklar, farklı başlıklar altında toplanan, ancak temelde insanın, insan olmasından dolayı kazanılan haklardır. Bu noktada kimi haklar birbirine çok yakın kapsamda

olabilirlerken, kimi haklar da kullanılma biçimlerinin bir sonucu olarak birbiriyle çatışabilirler.

Elbette her demokratik düzende olduğu gibi sahip olunan hakların sınırları da söz konusudur. Örneğin ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilceği hâller AİHS'nin 10. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu sınırlamalara yakından bakıldığında sınırlandırılma gerekçelerine göre üç başlık altında toplandığı görülmektedir. İfade özgürlüğü, kişilerin şöhret ve haklarının, genel ahlakın veya ulusal güvenliğin korunması amaçlarıyla diğer temel haklarla çatışabilir ve bu çatışma sonucu kısıtlanabilir.

Ayrıntılarına girmeden önce bu noktada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 'Hakları kötüye kullanma yasağı' başlıklı 17. maddesinden de söz etmek yerinde olacaktır. Bu madde, çatışan iki temel insan hakkının da korunmasını öngören şu hükmü içermektedir (Avrupa Konseyi, 1950):

Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.

Sözleşme, bu noktada hakların çatışması durumunda hakkın/hakların ölçülü şekilde kısıtlanabilmesine izin vermekte, ancak hakkın sonlandırılmayacağına vurgu yapmaktadır. Bir diğer deyişle, bir başka hakkın kullanılmasına engel olan hakkın kısıtlanması amacıyla uygulanacak yaptırım, o hakkın özüne dokunarak, tümünden ortadan kaldırılması ya da kaldırmamakla beraber kullanılamayacak düzeye indirgenmesi biçiminde uygulanamaz (Macovei, 2005:23). Örneğin, ifade özgürlüğü hükümlerinden faydalanarak ortaya konan ifade, özel hayatın gizliliğini ihlal ediyorsa, bu durumda söz konusu kişiye Sözleşme uyarınca uygulanacak yaptırım, ifade özgürlüğü hakkının elinden alınması olamayacaktır. Sözleşme, bu noktada tüm kişi haklarını birbiriyle eşit mesafede tutarak hepsinin varlıklarının sürekliliğini vurgulamış, ancak gerektiğinde kısıtlanabilmesine de ölçülü olmak koşuluyla olanak sağlamıştır.

Günümüzde kişilerin içinde yaşadıkları toplumlar hiçbir zaman aynı kültüre, inanca ya da daha genel bir deyişle aynı yaşam biçimine sahip insanlardan oluşmaz. Bunun sonucu olarak dünyanın pek çok yerinde, özellikle yerleşimin yoğun olduğu şehirlerde, insanlar çok kültürlü toplum yapıları içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Farklı yaşam biçimlerinin bir arada olduğu toplumların bir arada yaşayabilmeleri için ise, demokrasinin toplum içine yerleşmesi gerekir. Demokratik toplumlarda herkesin din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı olduğu gibi, özgürlüklerinden dolayı ayrımcılığa uğramama hakkı da bulunmaktadır. Bu nedenle günümüzün çağdaş toplumlarında özgürlüklerin herkes tarafından kullanılabilmesi için çeşitli ilkeler kapsamında sınırlandırılması gerektiği inancı yaygın olarak kabul görmektedir.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilceği durumlar, uluslararası bir metin içinde, ilk kez Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanmıştır. Genel hatlarıyla çizilen bu sınırların ülkelerin mevzuatlarında ayrıntılı olarak düzenlenmesi istenmiştir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme de ifade özgürlüğünün hangi gerekçelerle kısıtlanabileceğinin açıklandığı bir başka uluslararası metindir. İki sözleşmenin hükümleri kıyaslandığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi toprak bütünlüğünün korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayımlanmasına engel olunması, suç işlenmesinin önlenmesi ve yargı gücünün otoritesi ile tarafsızlığının sağlanması gibi yasal sayılan gerekçeleri içermektedir. Bu maddeleri içermeyen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye kıyasla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda daha çok ayrıntı içermektedir.

İfade özgürlüğünü kullanımına ilişkin olarak uluslararası hukuki metinler, belirli ifade biçimlerini tanımlamayarak kişinin düşüncelerini istediği herhangi bir biçimde iletebileceğini vurgulamışlardır. Bu çalışmada ise ifade özgürlüğünün internet aracılığına kullanımına ve kısıtlanma gerekçelerine ilişkin olarak yapılan araştırmalar aktarılacaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecek yeni medyada ifade özgürlüğü ve bu

ortamdaki ifade özgürlüğünün hangi koşullar altında sınırlandırılabilirliği konusuna geçmeden önce, genel olarak ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilirliği başlıklar altında AİHM'nin verdiği ve günümüzdeki içtihadı yön veren davaları incelemenin yerinde olacağı düşünülmektedir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasına gerekçe olabilecek konu başlıkları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de de büyük ölçüde uyuşan, genel ahlakın korunması, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması olarak belirlenmiştir.

2.1.2.1. Genel Ahlakın Korunması

İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi konusunda uluslararası anlaşmalara dayanan hukukun kanun koyucuya yetki veren başlıklardan biri genel ahlakın korunmasıdır. Buna karşın genel ahlakın korunması AİHM'nin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında üye devletlere en geniş yetkiyi verdiği ve bununla birlikte en az içtihat ürettiği başlıktır. İfade özgürlüğünün genel ahlakın korunması nedeniyle sınırlandırılması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinin ikinci fıkrasında ifade özgürlüğünün kısıtlanabilme gerekçeleri arasında sayılmıştır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de de yer alan ifade özgürlüğünün genel ahlakın korunması gerekçeyle sınırlandırılması pek çok ülkenin mevzuatında da yasal kabul edilmektedir (Cankaya & Batur Yamaner, 2006:29).

Genel ahlakın korunması gerekçesiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda AİHM'nin 1976'da yılında karar bağladığı Handyside v. Birleşik Krallık ve 1988'de sonuçlandığı Müller v. İsviçre davalarının kararlarını incelemek Mahkeme'nin bu konudaki görüşlerini anlamak açısından yerinde olacaktır. Handyside v. Birleşik Krallık davasında, başvuru Richard Handyside'in sahibi olduğu Stage 1 adlı yayınevi tarafından cinsellik hakkında gençlere yönelik bir başvuru kitabı olması amaçlanan bir kitap basılmıştır. Dava, Küçük Kırmızı Ders Kitabı adlı bu eserin yayınlandığı pek çok ülkede yayın izni almasına karşın Birleşik

Krallık'taki Müstehcen Yayınlar Kanunu'nu ihlal ettiği gerekçesiyle toplatılması ve yok edilmesi kararı hakkındadır.

AİHM yargıçları, bu davanın kararını vermeden önce uygulayacakları yöntem üzerinde tartışmışlardır. Bir görüş, davanın AİHS'nin ifade özgürlüğü için çizdiği sınırlar içinde değerlendirilmesini savunurken diğer görüş, AİHS ile tüm ülkelere tanınan değerlendirme serbestisini İngiliz yargı organlarının ne kadar iyi niyetli ve Sözleşme'ye sadık olarak gözettiğini incelemeyi önermiştir. Mahkeme'nin yargıçları bu değerlendirmede çoğunlukla ikinci seçeneğe yönelerek verecekleri kararlarda, kendilerini yerel yargı organlarının yerine koymamaları gerektiği görüşünü benimsemişlerdir (Handyside v. The United Kingdom, 1976).

Yargılama aşamasına geçen Mahkeme, kararında kitabın pek çok Avrupa ülkesinde yayın izni almasına karşın İngiltere'de yasaklanmasını genel ahlakın belirsiz bir kavram olduğunu değerlendirerek ve farklı üye ülkelerin iç hukuklarında aynı ahlak kavramının yer almadığını vurgulayarak açıklamıştır. Ayrıca Mahkeme'nin üye ülkelerdeki ahlak anlayışını devlet makamlarından daha iyi değerlendiremeyeceğini, çünkü ahlakın aynı ülke içindeki bölgelerde bile farklı şekilde anlaşılabilceğini ve bu nedenle ahlaki gerekçelerle yapılan kısıtlamalarda devletlere diğer alanlara kıyasla daha geniş bir takdir alanı bırakıldığını açıklaması da bu konu hakkında kayda değer bir başka önemli içtihatır.

Genel ahlakın korunması başlığında AİHM'nin verdiği bir başka karar da Müller vd. v. İsviçre kararıdır. Dava, İsviçre'nin Fribourg kantonunda açılan bir modern sanatlar sergisinde yer alan bazı tabloların ahlaka aykırı bulunması ve yargılama sonucunda başvuru Josef Felix Müller'in para cezası almasına ve tablolarına el konulmasına karar verilmesi hakkındadır (Müller and Others v. Switzerland, 1988).

Konu AİHM'nin önüne gelmeden önce Fribourg Kantonu Yargıtayı tarafından verilen cezanın gerekçesi sanat eserlerinin ifade özgürlüğü konusunda ayrıcalıklı olmadıkları, mahkemenin tablolarda sanatsal bir kaygı

olup olmadığını belirleme zorunluluğunun olmaması, niyetle sonuç arasında fark olduğu ve Müller'in tablolarının iğrenme duygusu yarattığı gibi gerekçelerle açıklanmıştır. İsviçre Federal Mahkemesi de alt mahkemenin verdiği ifade özgürlüğünün kısıtlanması kararını -yine sanatsal açıdan bir değerlendirme yapmadan- onamıştır. AİHM yaptığı değerlendirmede yapılan müdahalenin kanunla öngörülebilir ve demokratik bir toplumda gerekli olduğunu, halkın her üyesinin hiç bir kısıtlama olmadan girebildiği bir sergi salonunda bu eserlerin sergilenmesine karşı alınan bu kararın ifade özgürlüğünü engellenmesi olarak değerlendirmedeğini ve İsviçre'nin AİHS'nin 10. maddesini ihlal etmediği sonucuna ulaşmıştır. Bu karar içinde yer alan bir diğer değerlendirme de her ne kadar Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan ifade biçimleri arasında yer almasa da ifade biçimleri arasında bir ayrım yapılmaması ilkesinden hareketle sanat eserlerinin de 10. madde kapsamında değerlendirilebilir görülmesidir. Bu sebeple Müller v. İsviçre kararı Mahkeme'nin sanat özgürlüğü hakkında verdiği ilk karar olma özelliğini taşımaktadır.

Yargı organlarının ifade özgürlüğünü kısıtlayabilmesine olanak sağlayan başlıklardan biri olan genel ahlakın korunması konusu AİHM'nin yargı organlarına geniş bir değerlendirme alanı vermesi nedeniyle üzerinde uluslararası bir birliktelik sağlanamayacak bir konudur. Bu noktada AİHM'nin yaklaşımının doğru olduğu düşünülmektedir. Gerek fiziki gerekse sanal dünyada neyin ahlaklı neyin ahlaksız olduğuna sadece AİHM yargıçlarının karar vermesi, olasılıkla önce yargıçları ardından da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını tartışmaya açacak ve yargıya olan güveni azaltacak bir yaklaşım olacaktır.

2.1.2.2. Başkalarının Şöhret ve Haklarının Korunması

Kişilerin şöhretleri ve haklarının korunması dünyadaki tüm uluslararası sözleşmelerde ifade özgürlüğünün sınırlarından biri sayılmıştır. Bu durum kişinin ifade özgürlüğü hakkını kullanırken bir başkasına ait hakka zarar vermesini önleme ilkesine dayanır. İfade özgürlüğünün kısıtlanabilme

gerekçelerinden olan başkasının şöhret ve haklarının korunması ilkesi ile ilgili davalar, ifade özgürlüğü hakkının diğer temel hak ve özgürlüklerle ve bazen de kendisiyle çatıştığı olayları içermektedir. Bu çalışmada bu konudaki davalar dine hakaret, kişiye hakaret ve nefret söylemi başlıkları altında toplanmıştır.

Dine hakaret konusunda AİHM'nin verdiği bazı kararlar, Mahkeme'nin konuya bakışını açıklamak konusunda önemli kanıtlar sunmaktadır. Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya davasına konu olan olay, Werner Schroeter'in yönetmeni olduğu Liebeskonzil filminin gösteriminin yapılacağını duyurmasıyla başlamıştır. Filmde Tanrı bunak, İsa Peygamber zihinsel engelli ve Meryem iffetsiz ve Şeytan'ı alkışlayan biri olarak betimlenmiştir. Şeytan ise tüm bu karakterlerden, daha üstündür ve diğer tüm karakterler Şeytan'la samimi bir ilişki içindedir (Eren, 2016:362). Roma Katolik Kilisesi Innsbruck Piskoposluğunun talebi üzerine başlayan soruşturma sonucunda açılan davada ulusal mahkeme, filme el koymuş, Otto Preminger Enstitüsü de bu kararı AİHM'ne taşımıştır.

AİHM yargıçları, Sözleşme'nin tümünü göz önünde bulundurarak yaptığını belirttiği değerlendirmede, gösterimin yapıldığı bölgede halkın %87 gibi büyük çoğunluğunun Hristiyan olması ve toplum hayatına inançlarının etkisine bakarak filmin yasaklanması kararının ifade özgürlüğünü ihlal etmediğine karar vermiştir. Davaya katılan üç yargıç ise film için gerekli uyarıların yapılması ve filmin olasılıkla çok dar bir kitle tarafından izleneceğini iddia ederek, filme el koyma kararının toplumda bu durumun normal karşılanmasını sağlayabileceğine vurgu yaparak çoğunluğa katılmamıştır (Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya, 1994).

Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya davasında açıklanan kararın hukuki öğretilerde tartışmalı olarak gösterilmesine de kısaca değinmek gerekir. Mahkeme, daha önce Müller v. İsviçre davasında olduğu gibi bu davada da, inanç özgürlüğünün önüne dini korumayı koymuştur. AİHS 10. maddesinin 2. fıkrası hatırlanacak olursa ifade özgürlüğünün

sınırlandırılabilmesi için sayılan gerekçeler arasında ‘dini koruma’ kavramı yer almamaktadır.

Mahkemenin kararında, üzerinde durduğu konulardan olan ve bölgede yaşayan Hristiyanların çoğunluk olmasından bahsetmesi, benzer bir başvurunun başka bir azınlık grup tarafından yapılması durumunda sonucun ne olacağı sorusunu akla getirmektedir. Ancak benzer konuların ele alındığı Gündüz v. Türkiye ve Wingrove v. Birleşik Krallık davalarında Mahkeme Türkiye ve Birleşik Krallık’ın ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir.

Kişiyi hakaret nedeniyle ifade özgürlüğünün kısıtlanabilmesi doğal kabul edilebilecek bir gerekçedir. Ancak bu iki kavram, hakaret iddiasının gerçekten ‘hakaret’ mi yoksa ‘kabul edilebilir eleştiri’ mi olduğu konusundaki belirsizlik durumunda karşı karşıya gelir. Hakaret başlığı özelinde gazetecilerin yazdıkları yazılardan dolayı Mahkeme’nin önüne gelen pek çok dava dosyası vardır. AİHM içtihatlarında da yer aldığı üzere gazeteciler, demokratik toplumlarda ‘bekçi köpeği’ rolünü üstlenirler ve politikacıların, yargıçların ve memurların görevlerini yapıp yapmadıkları konusunda bir kontrol işlevi görürler.

AİHM’nin yerleşik içtihatlarına göre bir kişinin toplumsal statüsü ne kadar yüksekse eleştirilere katlanma zorunluluğu da o düzeyde artmaktadır. Politikacılar ve özellikle de ülkelerin yöneticileri bu anlamda kendilerine yönelik ifadelere en çok katlanması gereken grubu oluştururlar. Hatta politikacılar açıklamalarında saldırgan ifadeler kullandıkça karşısındaki insana tanınan ifade özgürlüğü alanını daha da genişletirler (Lopes Gomes da Silva v. Portugal, 2000). Bununla beraber politikacılara yönelik sert eleştiriler Mahkeme tarafından kabul edilebilir bulunmaktadır. İçtihadı yön veren davalardan olan Lingens kararında AİHM, Avusturya Şansölyesi’nin politikalarını ‘ahlaksız, yüz kızartıcı ve en adi türden fırsatçılık’ olarak niteleyen gazeteciye verilecek bir cezanın onun kamu görevini yerine getirmesi konusunda caydırıcı olabileceği gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir (Lingens v. Avusturya, 1986).

Yargıçlara yapılacak eleştirilerin ülkedeki adalet sistemine de yönelmesinin kamu düzenine zarar verebileceği düşüncesi, AİHM'nin yargıçlara karşı kullanılan ifade özgürlüğüne tanıdığı alanı daraltmaktadır (Prager ve Oberschick v. Avusturya, 1995). Mahkeme, bir yargıca yönelik eleştirilerin, kamuoyunda her zaman için önemli görüleceği ön kabulüyle, ulusal mahkemelerden yargıçlara yönelik eleştirileri değerlendirirken, ilgili yargıcın onuru ile haber verme özgürlüğü arasında demokratik bir toplumda gereklilik ilkesi üzerinden denge kurulmasını beklemektedir. Ancak bu beklenti, devam eden yargı süreçlerini kapsamaktadır. Sona ermiş bir yargılamanın ardından duyurulan kararın, kamuoyunda açıkça tartışılmasının önünde herhangi bir engel yoktur (Bychawska-Siniarska, 2018:85). Yargı kararlarına yönelik eleştirilerde ise AİHM'nin içtihatları, ifade özgürlüğünün sınırlarını, eleştirinin kamu yararına olan katkısı açısından belirlenmektedir (The Sunday Times v. The United Kingdom, 1979).

Devlet görevlilerine yönelik ifadeler konusunda mahkemenin değerlendirmesi, devlet görevlilerinin eleştirilere karşı hoşgörülü olma konusundaki konumunun sıradan kişiler ile politikacılar arasında bir noktada olduğudur. Üst düzey devlet görevlileri kendilerine yönelik eleştirilere daha çok katlanmak durumundadır. 1999 yılında karara bağlanan Janowski v. Polonya davası, bu konuda Mahkeme'nin görüşünü net şekilde ortaya koymaktadır. İlk olarak Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun⁶ değerlendirdiği ve bir yurttaşın belediye polislerine 'kaba' ve 'aptal' demesi üzerine ceza alması hakkındaki davada AİHM, Komisyon'un politikacılar ve devlet görevlilerinin eleştiri hakkının sıradan yurttaşlara göre daha geniş olduğu görüşüne katılmamıştır. Mahkeme devlet görevlisi ile yurttaşın eleştirilmesi konusunda bir ayrımın olduğunu kabul etse de bu sınırlarının da aynı olamayacağını ifade etmiş ve Janowski'ye verilen cezanın 10. madde

⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ile birlikte, Temmuz 1954'ten Ekim 1999'a kadar Strazburg'da görev yapan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Taraf Devletlerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerine uyup uymadıklarını denetlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 1 Kasım 1998 tarihinde kalıcı olmasının ardından, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun varlığına son verilmiştir.

ihlali olmadığını açıklamıştır. Mahkeme ayrıca devlet görevlilerinin görevlerini yapabilmesi için toplumun kendilerine güven duyması gerektiğini, bu sebeple görevleri sırasında sözlü saldırılardan korunması gerektiğine de hükmetmiştir (Janowski v. Polonya, 1999). AİHM'nin kararı kabul edilebilir eleştiri sınırlarının bir hiyerarşik düzene göre genişlediğini bildirmektedir. Buna göre yurttaşa yönelik eleştirilerin sınırı dar iken devlet görevlilerinde bu sınırlar genişlemekte; söz konusu politikacılar olunca eleştirilmeye katlanma zorunluluğu en geniş sınırlarına ulaşmaktadır.

İfade özgürlüğü ile kişilik haklarının çatışmasından söz etmişken, Mahkeme'nin son yıllarda bilgiye erişim hakkı konusunda verdiği kararlardan söz etmenin çalışmanın güncelliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. İnternet temelli teknolojilerin gelişmesi, bilgiyi ve buna ulaşma yollarını çeşitlendirmiş ve bugünkü enformasyon toplumunun oluşmasına kaynaklık etmiştir. Ancak internetin gün geçtikçe daha kolay erişilebilir olmasıyla bu ortamda üretilen içerikler katlanarak artmıştır. Bu artış da internet yoluyla işlenen suçları ve suç olduğu iddia edilen içeriklerin de kolayca üretilip tüketilmeye hazır duruma getirilmesini sağlamıştır. Bu sebeptendir ki AİHM, son yıllarda bilgiye erişim hakkına ilişkin davaları da karara bağlamıştır.

Konunun ayrıntısına geçmeden bilgiye erişme hakkının neden başkalarının haklarının korunması başlığı altında ele alındığını da açıklamak gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi, ifade özgürlüğünü güvence alan ve bu özgürlüğün hangi gerekçelerle sınırlandırılabilmesine belirleyen iki paragraflık bir metindir. Bu iki paragraftan ilkinin ele aldığımızda, ifade özgürlüğünün temel bileşenleri karşımıza çıkar. Bunlar, fikir sahibi olma özgürlüğü, haber ve görüş alma özgürlüğü, haber ve görüş verme özgürlüğüdür. Bu üç bileşenin herhangi bir sınırlamaya tabi tutulması demokratik toplum düzeni ile bağlaşmaz.

Bu üç bileşenden ilki olan fikir sahibi olma özgürlüğü, ifade özgürlüğünün özüdür. Bu özgürlüğün sınırları o kadar geniş tutulmuştur ki, sınırlandırılması, Sözleşme'nin 10. maddesinin 2. fıkrası aracılığıyla

neredeyse olanaksızdır. İdealize edilen demokratik toplum düzeninde bu özgürlüğün en geniş haliyle kullanımı devlet ve onun yurttaşları arasındaki ilişki üzerinden değerlendirilebilir. Bu konuda belirleyici olan ilkeler, devletlerin yurttaşlarına herhangi bir fikri aşlamaya çalışmaması, bir düşüncenin taraftarlarını, karşıt görüşlü kişilere karşı korumaması ve tek taraflı bilgileri özendirmemesidir. Bu gibi durumlar, fikir sahibi olma özgürlüğü için ciddi ve kabul edilemez engeller oluşturabilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Vogt v. Almanya davasının sonucunda oluşan hukuki durumda olduğu gibi, fikir sahibi olma özgürlüğü, bireyin görüşlerini bildirmeye mecbur bırakılmamasını içeren, negatif özgürlük⁷ alanını da kapsamaktadır. Başka bir deyişle, kişi düşüncelerini ifade etme hakkını özgürce kullandığı gibi bu hakkı kullanmamayı seçmekte de özgürdür. Bu nedenle de insanlar bildiği / inandığı ama açıklamadığı / açıklamak istemediği düşüncelerden sorumlu tutulamaz ya da inanmadığı düşünceleri kabul etmek zorunda bırakılamaz (Erdem, 2018:170).

Bileşenlerin ikinci ögesi olan haber ve görüş alma özgürlüğü, basın özgürlüğü ile ilişkilidir ve olası tüm yasal yol ve yöntemler aracılığıyla bilgi araştırma ve toplama anlamına gelir. AİHM, bu özgürlüğü hem sözü edilen yollarla elde edilmiş bilgilerin kamuoyuna sunumunun sağlanması hem de kamuyu ilgilendiren konularda toplumun uygun koşullar altında olması durumunda tüm bu haber ve görüşleri edinme hakkı olarak görmektedir.

Bu konuda örnek gösterilecek en önemli dava, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklama zorunluluğunun olmadığı kararının verildiği Goodwin v. Birleşik Krallık davasıdır. Gizli bir kaynaktan aldığı şirket sırrını doğrulatmak için ilgili şirketi arayan Goodwin, şirketin isteği üzerine mahkemeye çağırılmış ve kendisinden haber kaynağını açıklaması ve elindeki notları teslim etmesi istenmiştir. Bu karara uymadığı için para cezası ve

⁷ Kişilerin özgürlüklerini kendi değer, inanç, ilgi ve amaçlarına göre istedikleri biçimde kullandıkları, devlet ya da başka bir güç tarafından zorlanmadan hayatlarını kendi isteklerine göre yaşayabilmeleri. Negatif özgürlükler devletler tarafından sağlanmadıkları için kullanımı konusunda devletlere düşen görev bu hakkın kullanımına olabildiğince az karışmaktır.

mahkeme emrine uymamaktan ayrıca farklı bir ceza alan Goodwin, konuyu AİHM'ye taşımıştır. Mahkeme, gazetecilerin haber kaynaklarının çeşitli nedenlerle kendilerini gizlemelerini kabul edilebilir bulmuş ve haber kaynağının korunmaması durumunda toplumun faydası için açığa çıkması gereken bilgilere sahip kişilerin her zaman cesaretli olamayacağını kaydetmiştir. Karara göre, bu da basının hayati nitelikteki kamunun bekçi köpeği olma rolü sarsabilecek ve basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yeteneğini kötü yönde etkileyebilecektir. Dolayısıyla Mahkeme, Goodwin'e verilen cezayı ifade özgürlüğünün ihlali saymıştır (Goodwin v. The United Kingdom, 1996).

Bileşenlerin üçüncü ve son ögesi olan haber ve görüş verme özgürlüğü ise, bir ülkedeki siyasi ve demokratik yaşamda olmazsa olmazdır. Çünkü bu özgürlükten söz edilemediği durumlarda, serbest seçimlerden de söz edilemez. Mahkeme, ilk kez Lingens kararında olmak üzere pek çok kararında, bilgi ve fikir vermenin, siyaset de içinde olmak üzere kamu yararına olan konularda, basının üzerine düştüğünü, basın bu gibi bilgi ve fikirleri yayma hakkının yanında, halkın da onları almaya hakkı olduğunu vurgulamıştır. Bu da, haber ve görüş alma özgürlüğü ile haber ve görüş verme özgürlüğünün birbirinin tamamlayıcısı olduğu anlamına gelmektedir. Tüm bu açıklamalara bakılarak bilgiye erişim hakkının engellenmesinin, bir bakıma ifade özgürlüğü hakkının kendisiyle çatışması anlamına gelebileceği düşünülmektedir. AİHM'nin 10. maddenin ihlaline ilişkin değerlendirmelerinde bilgi alma özgürlüğü kavramının, bilgiye erişim hakkının tanınmasını da kapsayacak şekilde daha geniş yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. İnternet ortamında bilgiye erişimin engellenmesi konusunda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Nefret söylemi başkalarının şöhret ve haklarının korunması hususunda üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. İfade özgürlüğü demokratik bir toplumda ne kadar gerekli olursa olsun, bu hakkın kullanımının getirdiği bir takım yükümlülükler vardır. Özellikle günümüzde, kişilerin içinde yaşadıkları toplumlar aynı yaşam biçimine sahip insanlardan oluşmamaktadır.

Bunun sonucu olarak dünyanın pek çok yerinde, özellikle yerleşimin yoğun olduğu şehirlerde, insanlar çok kültürlü toplum yapıları içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Demokratik toplumlarda herkesin din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı olduğu gibi, özgürlüklerinden dolayı ayrımcılığa uğramama hakkı da bulunmaktadır.

Sözleşme tarafından pek çok hakkın eşit şekilde korunması, hakların birbiriyle rekabeti sonucunu doğurabilir. İfade özgürlüğü özelinde bakıldığında, bu özgürlük zaman zaman düşünce, vicdan ya da din özgürlüğü hakkı tarafından sınırlanabilir. Ayrıca ifade özgürlüğü hakkı, ifadenin içeriğinden dolayı, kimi zaman mahremiyete saygı hakkıyla kimi zaman da, bir nefret söylemine dönüşerek ‘her türlü ayrımcılığın yasaklanması’ ilkesiyle çatışabilir. Bu noktada ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki sınırı çizmek gerekmektedir. Çünkü ifade özgürlüğü ile nefret söylemi birbiriyle kısmen de olsa kesişen ve bu nedenle birbirinden tamamen ayrılamayan alanlardır.

Resmî bir tanımı olmasa da, kısaca ‘ifade özgürlüğünün kötüye kullanımı’ olarak açıklayabileceğimiz nefret söylemi konusunda ülkelerin kendileri için yaptıkları tanımlamaların kapsamlarında ise çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. 20. yüzyılın ortalarında yürürlüğe giren uluslararası sözleşmeler bu konuyla ilgili olarak ‘ayrımcılık’ kavramı üzerinden bir mevzuat geliştirmişlerdir. Örneğin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’de ayrımcılık kavramı ele alınmıştır. AİHS ise 10. madde 2. fıkrada ayrımcılık ya da nefret söylemi kavramlarını kullanmamıştır. Ancak bugüne kadar AİHM’nin geliştirdiği içtihat, başkalarının şöhret ve haklarının korunması ve kamu düzeninin korunması gerekçeleriyle nefret söylemini, ifade özgürlüğünün kapsamı içine almadığını açık biçimde göstermektedir.

Bunun yanında Avrupa yönetim organlarının nefret söyleminin tanımına ilişkin çeşitli hukuki metinleri de bulunmaktadır. Bu metinlerden

biri, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 30 Ekim 1997’de yayımlanan nefret söylemi konulu 97(20) sayılı Tavsiye Kararı’ndaki tanımıdır. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 1997):

Nefret söylemi kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda nefret söylemi muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır.

Mahkeme tarafından bu yönde bir karar olmasa da Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları’nın 118. Bakanlar Komitesi Oturumu’nda kabul edilen Kültürler Arası Diyalog İçin Beyaz Kitap’ın 133. paragrafında yer alan ifadelerden homofobik söylemin de nefret söylemi içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2008:41). Bu yönüyle homofobik söylem, nefret söylemi kapsamına giren ırka ve dine dayalı ayrımcılık unsurlarıyla bir arada sayılmıştır.

Nefret söylemine ilişkin olarak AİHM’nin de karar metnine yansıttığı tanımlar yer almaktadır. Örneğin Erbakan v. Türkiye davasında nefret söylemi için “hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi” göndermesinde bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin nefret söylemi konusundaki içtihatları, verilecek kararlarda belirleyici bir etki taşır. Mahkemenin içtihatları, ifade özgürlüğü ile bir başka hakkın çatışması durumunda izlenecek yol konusunda belirleyicidir. Yargılama sürecinde ifade özgürlüğü ile Sözleşme’de insanlara verilen bir başka temel hak arasında denge kurulması gerekliliğinde, AİHM’nin önünde iki seçenek yer alır. Bunlardan ilki Mahkeme’nin AİHS’nin 17. maddesine dayanarak söz konusu ifadeyi, Sözleşmenin sunduğu koruma kapsamının dışında bırakmasıdır. İkinci seçenek ise, Sözleşmenin 10. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamanın yasal olup olmadığının sorgulanmasıdır.

Ayrıca AİHM'nin kararlarında bazı ifadelerin nefret söylemi kapsamında değerlendirilmemesi, ifade özgürlüğüne yönelik ihlallerin yasal durumlarının belirlenmesini sağlar (Weber A., 2009:4). Bu noktada Mahkemenin, kesin bir tanımın bulunmayan nefret söyleminin varlığını nasıl belirlediği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir ifadenin nefret söylemi olup olmadığı konusunda kendi içtihatları dışında çeşitli anlaşmalar, tavsiye kararları ve araçlar kullanmaktadır. Mahkeme, nefret söylemini belirleme sürecinde, bu kavram altında sınıflandırılacak beyanların, her zaman nefret ifadeleri veya duygusu aracılığıyla dışa vurulmaması nedeniyle zorlanmaktadır. Çünkü nefret söylemi, zaman zaman ilk bakışta mantıklı veya normal görünebilecek ifadelerde de gizli olabilmektedir. İşte bu noktada mahkeme, nefret söyleminin ayırt edilmesini sağlayacak, konuyla ilgili olarak yürürlükte bulunan metinlerden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin veya diğer kurumların içtihat hukukunda bulunan ilkelerden faydalanmaktadır (Weber A., 2009:7-18).

Mahkeme'nin ele aldığı örnek davalara bakıldığında ise öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, AİHM, ırk ayrımcılığı üzerinden nefret söylemini kesinlikle ifade özgürlüğünü içinde değerlendirmemekte ve dolayısıyla savunmamaktadır. Başka bir deyişle bunu basit anlamda düşünce açıklama özgürlüğü kapsamında değerlendirmemektedir. Yahudi soykırımının yadsınması ya da bu soykırımı olduğundan daha hafif gösterme çabalarına ilişkin davalarda bir içtihat oluşturan Mahkeme, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 'nefret söylemi' tanımında da yer verdiği, Yahudi düşmanlığına (Yahudi soykırımını ya da soykırımın abartıldığını savunmak) ve Neo-Nazist akımlara karşı tavrını ortaya koymuştur.

Irkçı söylemlerle Mahkeme'nin önüne gelen ilk dava olan ve medya içeriği aracılığıyla yaşanmış Jersild v. Danimarka davası bugünkü içtihatların oluşmasında önemli yer tutmaktadır. Søndagsavisen dergisi yazarı ve Danmarks Radio (radyo ile birlikte aynı isimle televizyon yayınları da yapan

Danimarka Yayın Kurumu iletişim organı) sunucusu Jens Olaf Jersild, sosyal ve politik konularda yazılar yazıp programlar yapmaktadır. 31 Mayıs 1985'te yazarı olduğu dergide kendilerine Yeşil Ceketliler adını veren ırkçı bir grupla ilgili bir yazı yayımlayan Jersild, ele aldığı konu üzerine araştırmalarını genişletmek amacıyla, Yeşil Ceketlilerin üç üyesiyle yaptığı röportajı 21 Temmuz 1985'te Danmarks Radio'nun televizyon kanalında yayımlamıştır. Röportajda geçen bazı ifadeler şöyledir:

Zenciler insan değildir. Kölelik serbest olmalıdır. Bir zenci ile gorili karşılaştırın; aynı hareketler, aynı uzun kollar, aynı vücut, aynı yüz yapısı. Zenciler insan değildir. Onlar birer hayvandır. Tıpkı Türkler ve Yugoslavlar gibi; tüm yabancı işçiler gibi. Aynı şey onlar için de geçerlidir.

Bu ifadelerin yayımlanmasının ardından röportaj yaptığı üç gençle birlikte yargılanan Jersild ırk, milliyet, etnik köken gibi bir nedenle bir grup insanı tehdit etme, küçümseme ya da hakaret ederek bunu geniş kitlelere yayma suçundan hüküm giymiştir. Yapılan başvuru üzerine AİHM, konuya Jersild'in bu yayını yapmaktaki amacının ırkçı düşüncüyü yaymak olup olmadığını belirlemek yönünden bakmış ve Jersild'in kamuoyunu yakından ilgilendiren ırkçılık konusunda ırkçı bir grubun davranışlarını göstermeyi hedeflediğine kanaat getirerek yediye karşı on iki oyla Danimarka'nın 10. maddeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir (Jersild v. Denmark, 1994).

Ancak Jersild kararı da tıpkı bu karardan üç gün önce açıklanan Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya davası gibi hukuki öğretilerde tartışma yaratmıştır. Karara muhalefet eden yargıçlar, Jersild'in röportajda kullanılan ifadelerle katılmadığını açıklaması gerektiğini görüşündedir. Bazı hukukçular da Mahkeme'nin, verdiği bu kararla gazetecilerin düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğü konusunda taraf devletlerin takdir hakkına kısıtlama getirildiği ve ifade özgürlüğünün gereğinden fazla korunduğu görüşündedir (Cankaya & Batur Yamaner, 2006:70). Bunun yanında AİHM, genel yargılama ilkelerinden farklı olarak nefret söylemi konusunda ulusal mahkemelerin ya da mevzuatların belirlediği sınırları değil, kendi belirlediği sınırları esas almaktadır. Jersild v. Danimarka davasında da ülkelerin takdir yetkisini kısıtladığı için eleştirilen AİHM, Sürek v. Türkiye davasında, Türk

yargısının ayrılıkçı propaganda yapmak suçundan verdiği mahkûmiyet kararını bozmuştur (Sürek v. Türkiye (No. 1), 1999).

Genel bir değerlendirme yaptığımızda açıkça görülmektedir ki, ifade özgürlüğünün sınırlarını büyük ölçüde, bu kavramın nefret söylemi ile olan ilişkisi belirlemektedir. İnternet teknolojileri aracılığıyla ifade özgürlüğünün kullanma biçiminin daha da çeşitleneceğini göz önünde bulundurursak ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki ilişki bir süre daha bu şekilde süreceğe benzemektedir. Bunun temel nedeni de özellikle son birkaç yıl içinde üretilen içeriklerin, bugüne kadar üretilen içeriklerden katbekat fazla olmasıdır. İçerik sayısındaki bu artışın getirdiği temel sorunlardan biri de, internet ortamında yapılan paylaşımlar üzerinden her türlü eleştirinin kolayca yapılabilmesidir. Böylece insanlar, sosyal hayatta bir söyleme dönüşmesi durumunda yaptırımla karşılaşacakları ifadeleri, internet üzerinden kolayca herkesin görebileceği sayfalarda paylaşabilmektedirler.

İletişim alanındaki her yeni teknolojik gelişmede olduğu gibi, internet temelli iletişim de geçmişte ‘yeni teknoloji’ olarak sunulan radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından daha hızlı şekilde dönüşüp gelişmektedir. Elbette orta ve uzun vadede ifade özgürlüğünün bugün yeni medya adıyla anılan medya düzeninde nasıl şekilleneceğini kestirmek zordur. Ancak bugün elimizdeki verilerle ve ilerleyen sayfalarda incelenecek davalarla yakın gelecekte yeni medyada ifade özgürlüğüne ilişkin kayda değer bilgiler ortaya konabilmektedir.

Son yıllarda ifade özgürlüğü üzerine çalışmalar yapan uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, cezai yaptırımların uygulanması kadar, bu yaptırımların uygulanma olasılığının da ifade ve bilgi özgürlüğü üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2007 yılında yayımladığı 1577 sayılı kararında bu görüşü bir eyleme dönüştürerek, ifadeler yoluyla kişilik haklarına saldırının suç olmaktan çıkartılması çağrısında bulunmuştur (Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, 2007). 2012 yılında benzer bir gelişme Avrupa Konseyi

Bakanlar Komitesi tarafından da ele alınmış ve 4 Temmuz tarihindeki 1147. toplantıda ‘forum shopping’⁸ ve ‘itibara saldırı turizmi’ olarak adlandırılan konularda, ifade özgürlüğünün sağlanabilmesi için uluslararası standartların benimsenmesinin gerekliliği konusundaki bildirge, bakan vekilleri tarafından kabul edilmiştir. Bu iki gelişme, önümüzdeki yıllarda sözlü hakarete karşılık bir yaptırım uygulanmaması yönünde alınacak olası kararların öncülü olabilecektir. Böyle bir sürecin nasıl hayata geçeceği ise olasılıkla, hakaret ile nefret söyleminin birbirinden nasıl ayrılacağı tartışmalarını beraberinde getirecek ve bu tartışmaların sonucu uygulama aşamasında belirleyici olacaktır.

Genel olarak bakıldığında ifade özgürlüğü ile kişi haklarının korunması konusundaki konuların içtihatlarla yansımaları konusunda bir hakkın diğer hakka karşı belirgin bir üstünlüğünden söz edilememektedir. Kaldı ki AİHS’nin 17. maddesindeki ifadeler de bu yönde hükümler içermektedir. Mahkeme ifade özgürlüğünün diğer haklarla ilişkilerini ele alırken öncelikle kişinin toplumdaki konumunu ve eleştiriye katlanabilme ölçüsünü belirlemeye çalışmaktadır. Eğer kendisine yönelik ifadelerden ya da yasal yaptırımlardan rahatsızlık duyan kişiler toplumda belirgin rollere sahip değillerse Mahkeme bu kez de ifadenin niteliğini ve bu eylemin karşıdaki kişiyi ne düzeyde kısıktırdığını ele almakta ve bunun üzerinden bir denge kurmaya çalışmaktadır. Mahkemenin içtihatlarına genel olarak bakıldığında yargıçların ifade özgürlüğünün kullanılmasından doğacak yarar ile doğuracağı sorunlar arasındaki dengeyi kurmaya çalıştıkları ve kararlarını buna göre vermeye çalıştıkları görülmektedir.

İfade özgürlüğü ile hakaret arasındaki denge konusunda her ne kadar bir yaptırım uygulanması tehdidinin de ifade özgürlüğünü kısıtladığından söz edilmişse de, idealize edilen demokratik toplum düzenindeki temel ilkelerinden birisinin, hakların sürekli ama kısıtlanabilir olduğu gerçeği

⁸ Haklarında dava açılan kişilerin, davaları hakkında en olumlu kararı verecek mahkemeyi bulma arayışı

unutulmamalıdır. Gelecek dönemde hakaretin ifade özgürlüğü olarak kabul görmesi durumunda davaların, ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki dengenin nasıl kurulacağı sorusuna yanıt arayacağına inanılmaktadır. Bu yönde bir adımın atılması durumunda ise ifade özgürlüğünün, diğer kişi haklarına yönelik görece bir üstünlüğü olacağı, bunun da Sözleşmenin 17. maddesi ve ilgili tüm maddeleri arasında bir eşitsizliğe yol açacağı değerlendirilmektedir.

2.1.2.3. Ulusal Güvenliğin ve Toprak Bütünlüğünün Korunması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilceği durumlar arasında ulusal güvenliğin korunması ile toprak bütünlüğü ve kamu düzeninin sağlanması durumları da gösterilmiştir. Ancak dünya siyasi tarihi göstermiştir ki, ulusal güvenlik ve kamu düzeni kavramları zamana ya da iktidarlara göre anlam değiştirebilen ifadelerdir. Dolayısıyla bu durum, hukuki metinler olarak kabul edilen uluslararası sözleşmelerin yorumlanmasında ve uygulanmasında sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

Örneğin ifade özgürlüğü gibi kapsamı geniş ve sınırları net olarak belli olmayan bir kavramın, özellikle demokrasiyi tam olarak benimsememiş iktidarlar tarafından ‘ulusal güvenlik’ ya da ‘kamu düzeni’ gibi gerekçelerle ölçsüz şekilde sınırlandırılması sık rastlanan bir durumdur. Özellikle terörle savaşım içinde olan ülkelerde iktidarların bu özgürlüklere daha mesafeli olduğu söylenebilir (Cankaya & Batur Yamaner, 2006:76). AİHM ise özgürlüklere karşı devlet müdahalesini olabildiğince sınırlı tutmaya çalışmaktadır. Çünkü demokrasilerde iktidarlar yaptıkları uygulamalar üzerinden eleştirilmektedir. Bu eleştiri de ifade özgürlüğü ile olanaklıdır. Bu noktada iktidarlar da kendilerine yönelik eleştirileri bahsi geçen gerekçelerle göğüslemeye çalışabilmektedir.

İfade özgürlüğünün kullanılması konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde aleyhine en çok dava olan ülke Türkiye’nin bu alanda

kazandığı davalar olsa da ifade özgürlüğünü engellediğine ve tazminat ödemesi gerektiğine hükmeden onlarca kararla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada AİHM, ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması konusunda bir karar almadan önce davaya konu olan olayı açıklamayı yapan kişi, açıklamanın yapıldığı ortam, açıklamanın yapılma biçimi ve açıklamanın içeriği olmak üzere dört ana başlıkta değerlendirmektedir.

Sözleşme organları, açıklamayı yapan kişiye özel bir önem vermişlerdir. Çünkü açıklamayı yapan kişinin toplum içindeki konumu, açıklamanın etkisi üzerinde önemli rol oynamaktadır. AİHM'nin bu noktada ifade özgürlüğünü ele alırken sert eleştirilere hoşgörüyle yaklaşmaya çalışan bir tutum sergilemektedir. Mahkeme, şiddet dilini desteklememe çizgisinde olduğunu ifade etse de bu durum tartışmalıdır. Bunun yanında terör ya da salgın hastalık gibi tehditlerin belirgin biçimde söz konusu olduğu ortamda şiddete özendiren ya da kargaşa yaratacak ifadelere karşı getirilen kısıtlamalar, AİHM tarafından haklı bulunmuştur (Zana v. Turkey, 1997).

Açıklamanın yapıldığı ortam da karar öncesinde göz önünde bulundurulacak ölçütlerdendir. Bu noktada 'ortam' ifadesinden yer ve zaman kavramları anlaşılmalıdır. Açıklamaların ulusal güvenlik, kamu sağlığı, toprak bütünlüğü gibi korunması amaçlanan ögelere yönelik saldırıların yakın zamanda yaşandığı ya da yaşanabileceği bir ortamda yapılması Mahkeme tarafından alınacak karara ilişkin bir ölçüt olarak kabul edilebilecektir (Sürek v. Türkiye (No. 1), 1999).

Açıklamanın yapılma biçimi de açıklamanın yaratacağı etki bakımından incelenmektedir. Burada da açıklamanın hangi araç üzerinden nasıl bir kitleye yönelik olarak yapıldığı sorusu öne çıkmaktadır. Açıklamanın sınırlı sayıda dağıtılan bir dergide ya da belirli bir alanda yayın yapan akademik bir dergide yer almasının yaratacağı etki ile günlük bir gazete, televizyon ya da internet ortamı aracılığıyla yapılmasının yaratacağı etki elbette aynı olmayacak ve karar aşamasında da bu durum göz önünde bulundurulacaktır.

Açıklamanın içeriği AİHM'nin verdiği kararların temel dayanağını oluşturmaktadır. Buradaki temel nokta, açıklamanın şiddet ögesi içerip içermediğidir. Bunun yanında diğer üç ölçüt ile birlikte açıklamanın yaratacağı etkinin de değerlendirildiğini hatırlatmak gerekir.

Mahkeme'nin verdiği kararlarda ise şiddet ögesinin varlığına karşı net bir duruş sergilediğini söylemek zordur. Örneğin, terör örgütlerinin bildiri ya da açıklamalarının yayımlanması hakkında AİHM'nde görülen ve Türkiye'nin ifade özgürlüğünü ihlal ettiği kararı verilen Sürek ve Özdemir v. Türkiye davasında bölücü terör örgütü liderlerinden birinin *“Bu savaş Türk Devleti Kürdistan halkının isteklerini kabul etmeyi reddettiği sürece devam edecektir. Geriye tek bir adım atılmayacaktır. Savaş, saflarımızda tek bir kişi kalıncaya kadar devam edecektir”* sözlerini yayımlayan gazete çalışanı ve yöneticisinin aldığı cezayı, 15'e karşı 17 oyla, ifade özgürlüğünün ihlali saymış ve Türkiye'yi mahkûm etmiştir. İhlal olduğu yönünde oy kullanan bu 17 üye, söz konusu ifadelerin şiddet unsuru içermediği gibi 'Türkiye'nin güneydoğusunda uygulanan politikaların muhalefetin canlı güçlerini oluşturan kişilerin psikolojilerini anlamaları ve çatışmanın risklerini değerlendirmeleri için bilgi kaynağı' olduğu iddiasındadır. Ancak aynı AİHM, Brind ve diğerleri v. Birleşik Krallık (18714/91), Hogefeld v. Almanya (35402/97) ve Purcell ve diğerleri v. İrlanda (15404) davalarında ise devletlerin yapılan açıklamalara kısıtlama getirmesini 'terör örgütlerin kitle iletişim araçlarının gücünden yararlanmasını engelleme' olarak nitelendirmiştir (Cankaya & Batur Yamaner, 2006:85-89). Bunun yanında açıklamaların içeriğinde sınıf, ırk, renk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek nefret söyleminde bulunma, bölücü propaganda yapmak da ulusal kanunlarla beraber AİHM içtihatlarında da kabul edilemez görülmektedir.

AİHM bu konuda resmî bir istatistik yayımlamasa da çalışma boyunca incelenen davalar göz önünde bulundurularak yapılan incelemede ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması konusu, başkalarının şöhret ve haklarının korunması konusundan sonra AİHM'nin ifade özgürlüğünün kısıtlanabilmesi açısından en çok içtihat ürettiği ikinci alandır. Daha önce de

ifade edildiği gibi ülkelerin siyasi ve hukuki alanda yaşadığı değişimler ulusal güvenlik kavramını ele alma biçimlerini de değiştirebilmektedir. Özellikle yurttaşlarının özgürlük alanını genişletmeyen ve devlet görevlilerinin güvenliğinin ön planda tutulduğu yönetim anlayışına sahip ülkeler, fiziksel eylemlerden önce sözlü eylemleri ve dolayısıyla ifade özgürlüğünü engelleyecek yaklaşımlar sergilemektedir. Bunun yanında etnik çeşitlilik açısından zengin ülkelerde insan hak ve özgürlükleriyle ilgili, dışlanmak istenen etnik gruplar veya göçmenler aleyhine düzenlemeler yapılabilmektedir. Tüm bunlara yürütme organının yargı organlarını da baskı altına alması ya da yargı organlarının bağımsızlıklarını kaybederek siyasi kararlar vermesi eklendiğinde bu ülkelerden AİHM'ne yapılan başvuru sayıları belirgin biçimde artmaktadır.

AİHM'nin ifade özgürlüğüne bakışı konusunda bugüne kadar verdiği kararları değerlendirecek olursak, öncelikle 2008-2019 yılları arasında Türkiye'nin AİHM yargıcı olarak görev yapan Işıl Karakaş'ın görüşlerini hatırlatmak gerekir. Görevini tamamlamadan bir ay önce verdiği demeçte genel olarak AİHM'nin davalara bakışının zaman içinde farklılıklar gösterdiğini kaydeden Karakaş, görev yaptığı dönemde AİHM'nin davaları ele alış biçiminin, 'Büyük Prensipler' olarak adlandırılan ve 'ifade özgürlüğünün en rahatsız edici ifadeler için dahi geçerli olması' ilkesinin içtihat hâline getirildiği dönemden farklı olduğunu belirtmiştir. Mahkeme'nin Lautsi v. İtalya kararına atıfta bulunan Karakaş, geçmişte uluslararası hukuk alanında ilkesel içtihatlar çıkaran AİHM'nin 2010'lu yıllarda 'Yetki İkamesi' ilkesine yöneldiğine dikkat çekmiştir. Karakaş, Mahkeme'nin, vereceği kararın çok büyük etkileri olabileceğini öngördüğü davalarda çoğunlukla üye ülkelerin kararlarını desteklemeyi tercih ettiğini, başka bir deyişle AİHM içtihatlarında 'ülkelerin kendi iç işlerine karışmama' yönünde bir görüşün ağırlık kazandığını kaydetmiştir (Karakaş, 2019)

Bu açıklamaları ifade özgürlüğü özelinde değerlendirdiğimizde söylenecek ilk şey, olayların yaşanmasının da yaşanan olayların yorumlanmasının da zamanın ruhu ile doğrudan ilişkili olduğu gerçeğidir.

İfade özgürlüğünün 1950’de üzerinde uzlaşılan tanımı geçen 70 yılda olduğu gibi korunsada kavramın, hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin taraf ülkeleri hem de bu Sözleşme sayesinde kurulan AİHM tarafından farklı zamanlarda farklı biçimlerde yorumlanabildiği görülmüştür.

Bu durum, her olayın kendi koşullarına göre değerlendirilmesi ve değişen hayat koşullarına karşın yargılamaların yıllarca tek bir kararın çizdiği alanda yapılmaması açısından olumlu görülebilir. Ancak bu durumda kendi koşullarına göre değerlendirilen her olayın aynı zamanda zamanın ruhuna göre de yorumlandığını kabul etmek gerekir. Bu kabulle birlikte ise karşımıza ‘İçtihatlar konusunda tutarlılıklar nasıl sağlanacaktır’ ve ‘İçtihatların hukuk sistemi içindeki tamamlayıcılık özelliği ve bu özelliğinden kaynaklanan yaptırım gücü nasıl korunacaktır’ soruları çıkmaktadır ki, bunlar da hukukçuların yanıtlaması gereken sorulardır.

2.2. YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İlk olarak demokrasi ile yönetilen Atina Şehir Devleti’nde izlerine rastlansa da çok uzun ömürlü olmayan ve 17. yüzyıla kadar da dünyanın gündemine neredeyse hiç gelmeyen ifade özgürlüğü, Batı Avrupa’da yaşayan yazarlar tarafından dile getirilse de bu çağrı 18. yüzyılın sonuna kadar yöneticiler katında karşılık bulmamıştır. Fransız İhtilali ile değişen bu durum 1789’da ilan edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 1791 Fransız Anayasası’nın başlangıç maddeleri olmasıyla somut bir değişim yaratmış ve ifade özgürlüğü ilk defa anayasal güvence altına alınmıştır.

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabulü ile uluslararası hukukta da tanınan ifade özgürlüğü hakkıyla ilgili en önemli gelişmelerden biri de 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin kabulü ile bu hakkın kabul edilmesinin yanında nasıl kullanılabileceğinin ve sınırlandırılabilmesinin de ortaya konmasıdır. Sözleşmeye göre, ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için sınırlandırılması istenen ifadelerin kullanılmasıyla ilgili, ülkede genel ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının, ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün tehdit altına girmesi gibi

gerekçelerin yanında yapılacak kısıtlamanın kanunda öngörülebilirlik ve demokratik bir toplumda gereklilik ilkelerini sağlanması gereklidir. AİHM'nin kararlarına bakıldığında tüm bu gerekçelerin var olmasının yanında verilen kararlar sadece yasama ve adli otoritelerin değil, aynı zamanda kamuoyunun da yakın takibinde olmalıdır (Özbey, 2013:65). Kısıtlamaya duyulan gereksinimin de kamuoyu nezdinde ikna edici bir biçimde ortaya konması gerekmektedir (Pakdemirli v. Türkiye, 2005).

1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de de ifade özgürlüğü hakkına yer verilmiş ve bu hakkın kullanımının kısıtlanabilmesi için öncelikle bu sınırlamaların hangi koşullarda olacağının kanunlarda açıklanmış olması ön koşul olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kısıtlamanın yapılabilmesi için başkalarının haklarına ve şöhretine saygının, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da sağlığının veya genel ahlakın korunmasının gerekçe olabileceği kaydedilmiştir.

İfade özgürlüğünün tarihinde önemli yer tutan bu belgelerin en son örneği hayata geçtiğinde dahi internetin temeli saydığımız teknolojiler hayata geçmemiştir. Yaşanan teknolojik gelişmeleri düşündüğümüzde yaşanan onca yeniliğe ve bugün internetin hayatımızdaki yerine bakıldığında, tarihsel süreçte yeni medyada ifade özgürlüğünü uluslararası hukukta düzenleyen metinlerin var olmaması şaşırtıcı görünse de, henüz yeni medyanın üzerinde ulaşılan net bir tanımının olmadığını düşündüğümüzde bu durum bir ölçüde olağan kabul edilebilir. Çalışmanın bu bölümünde az sayıda da olsa uluslararası hukukta kabul görmüş ve yeni medyada ifade özgürlüğüne değinen belgeler ile Türk Hukuk Sisteminde yer alan kanun ve sınırlamalara değinerek gelecek bölümlerde eğer sözleşmelerde ya da kanunlarda belirtilmeyen konularda yargı makamlarının verdiği kararlar ile yeni medyada ifade özgürlüğünün sınırları gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın bu noktadan sonraki kısımlarında sözü edilecek hukuk kuralları ve uygulamalar yeni medya ortamındaki karşılıklı etkileşimden

kaynaklanan olaylar olacaktır. Etkileşimin olması da bu olayların yeni medya ortamı içindeki sosyal medya ortamında da gerçekleştiğinin kanıtıdır. Ancak çalışmamızın odak noktası yalnızca sosyal medya değil, onu da kapsayan yeni medya olduğu için çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de, yeni medya ifadesinin kullanılmasına devam edilecektir.

2.2.1. Uluslararası Hukuk Sisteminde Yeni Medyada İfade Özgürlüğü ve Sınırlar

İfade özgürlüğünün düzenleyen ulusal ya da uluslararası sözleşme ve anlaşmalar, günümüzde yapılan çeşitli eklemelerle yeni medya ortamı için de kullanılabilir. Ancak insanlar arasındaki sosyal hayatı düzenlemek için oluşturulan hukuki düzenlemelerin, bu hayattan ayrılarak kendine has özellikleri olan ve her geçen gün etki alanını daha da genişleten yeni medya ortamında uygulanabilirliği konusunda çeşitli hukuki boşluklar oluşmaktadır. Yeni medyanın daha önce saydığımız özelliklerini düşündüğümüzde yeni medya ortamını bu özellikleri gözeterek düzenleyen ülkelerin sayısı oldukça azdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yeni medya ortamında yaşanan olaylarla ilgili verdiği kararlardan Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin yeni medyada yaşanan olaylarla ilgili yargılamalarını kendi mevzuatlarında var olan kanunlara çeşitli eklemeler yaparak ya da kanunları olduğu gibi yeni medya alanına uygulayarak yaptığı görülmektedir. AİHM kararlarına yansıdığı kadarıyla yeni medyaya uyum sağlamak için eklemeye yapılan kanunlar ise çoğunlukla ceza kanunlarıdır. Ceza kanunları üzerinden yapılan düzenlemeler temel hak ve özgürlüklerin kapsamını değil, net bir şekilde olmasa da sınırlarını bildirmektedir. Ancak bu durum hukuken tartışmalı bir yeni medya kullanımında AİHM yargılamalarında sıkça vurgulanan yasal öngörülebilirlik ilkesini boşa çıkarmaktadır. Kişilerin ulusal ya da uluslararası mahkemelerde kapsamı belli olmayan, sınırları ise kısmen belirlenmiş yeni medya alanında suç işlediği iddiasıyla yargılanmalarının temel

gerekçelerinden birinin de bu alanı doğrudan düzenleyen kanunların yine yeni medyanın kendine has özellikleri gözetilerek oluşturulamamasıdır.

Çalışmamızın sınırlarını çizmeye çalıştığı yeni medyada ifade özgürlüğüne uluslararası alanda değinen bir sözleşme ve bu sözleşmeye bağlı bir protokol bulunmaktadır. Bunlar Avrupa Konseyi tarafından hazırlanarak tüm ülkeler için imzaya açılan Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi⁹ ve Siber Suçlar Sözleşmesine İlişkin Ek Protokol¹⁰'dür.

Ülkemizde bilişim suçları ya da siber suçlar olarak tanımlanan bu suçların sınıflandırılmasında dünya genelindeki hukuki öğretilerde tam bir uzlaşa sağlanamasa da 'klasik, hedeflere yönelik ve amaca yönelik' olarak adlandırılan ve Avrupa Birliği müktesebatında da yer bulan üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki olan klasik sınıflandırma şu başlıklarla ikiye ayrılmaktadır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2019):

- a. Bilgisayarda, sistemde mevcut olan kaynağa veya herhangi bir değere gayri meşru şekilde ulaşarak transferini sağlamak için kasten bilgisayar verilerine girmek, bunları engellemek, bozmak, silmek, yok etmek,
- b. Ticari anlamda yararlanmak amacı ile bilişim ürünü veya bilginin yasal sahibinin haklarını zarara uğratmak

Hedefe yönelik sınıflandırma yaklaşımlarında ise şu iki başlık üzerinden ayrıma gidilmektedir:

- a. Sisteme Yönelik Suçlar: Sistemin çalışmasını durdurmak, bozmak, çalışmasını aksatmak ve engellemek,

⁹ Özgün adı Convention on Cybercrime (Siber Suçlar Sözleşmesi) olan metni, Türkiye mevzuatına uygularken 'Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi' olarak isimlendirmeyi tercih etmiştir.

¹⁰ Sözleşme için 'Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi' isimlendirmesini yapan Türkiye, 2016'da imzaladığı Ek Protokol'ü mevzuatına eklediğinde olasılıkla 'Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol' adını kullanacaktır. Ancak bu konunun resmîyet kazanmaması nedeniyle çalışmamızda ilgili protokolden özgün adına bağlı kalınarak sözleşmeden 'Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol' ya da kısaca 'Ek Protokol' olarak söz edilecektir.

- b. Bilgiye Yönelik Suçlar: Bilgiyi çalma, değiştirme, bozma, yayma ve saklama.

Bu yaklaşımlardan çalışmamıza en uygun olan yaklaşım ise amaca yönelik sınıflandırmadır. Geleneksel suçların bilgisayar yoluyla işlenmesi ve teknolojinin ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni suç tiplerini kapsayan bu sınıflandırma türünde, yeni medyada ifade özgürlüğünü ilgilendiren suç grubu, bilgisayarın terörizm amacıyla kullanılması, kişilerin tehdit edilmesi, organize suçlar gibi alt kategorilere sahip ‘Yasa dışı yayınlar’ başlıklı suçlardır. Yeni medya ortamının yaygınlaşması ile fiziki hayatta işlenebilen hemen her suç sanal ortamlarda da işlenebilmektedir ve bu nedenle bilişim sistemleri aracılığıyla işlenen suçların sınırlarını belirlemek yeni medyanın yapısını ve üzerine kurulduğu ilkeleri de düşündüğümüzde olanaksızdır.

2.2.1.1. Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi

Yeni medya sayesinde sadece ulusal değil uluslararası düzeyde de işlenebilen bilişim suçlarının yalnızca birkaç ülkenin çabasıyla önlenemeyeceği gerçeğinden hareketle Avrupa Konseyi 2001 yılında Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesini imzaya açmıştır. Taraf devletler arasında etkili bir uluslararası adli yardımlaşma düzeni oluşturabilmeleri amacıyla hazırlanan sözleşme, telif hakları ve güvenlik ağırları ihlali, bilişim yoluyla yapılan sahtecilik, çocuk pornografisi ve uluslararası adli yardımlaşma ile bilişim suçlarına karşı savaşım düzeni oluşturmayı hedeflemektedir (Avrupa Konseyi, 2001). Sözleşme, çeşitli eleştirilere maruz kalsa da hazırlanma amaçlarına büyük ölçüde hizmet etmekte, taraf devletlere siber suçlarla savaşım için gerekli maddi ceza hukuku ve usul hukukun temel çatısını sağlamakta, sınır aşan kovuşturmalar için devletlerin birbirleriyle süratli bir şekilde eşgüdüm sağlamasına uygun bir zemin sunmaktadır (Weber A. M., 2003:444).

Sözleşme için çalışmalarına 1997’de başlayan Avrupa Konseyi, 23 Kasım 2001’de imzaya açıp 1 Temmuz 2004’te uygulamaya başladığı sözleşmeyle ilgili 28 Ocak 2003’te Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol’ü

hazırlamış, 1 Mart 2006'da bu ek protokolü de yürürlüğe koymuştur. Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi yalnızca Avrupa Konseyi üyelerine değil, isteyen tüm ülkelerin katılmasına olanak sağlayan bir sözleşmedir. Hatta sözleşmeyi 2001 yılında imzalayan ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika, Japonya ve Kanada da yer almıştır. Bu ülkelerden Güney Afrika sözleşmeyi yürürlüğe koymamıştır ve gözlemci konumundadır. Türkiye ise bu sözleşmeyi 10 Kasım 2010'da, ek protokolü ise 19 Nisan 2016'da imzalamıştır. Sözleşme 9 Ağustos 2014'te onaylanarak 1 Ocak 2015'te yürürlüğe konmuştur (T.C. Resmî Gazete, 2014). Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol'ün yürürlüğe girmesi için gereken yasama ve yürütme onayları 2020 sonuna kadar alınmamıştır.

Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi'nin içeriğine geçmeden önce sözleşmeye yönelik eleştirilere de kısaca değinmek gerekmektedir. Sözleşmenin 44. maddesinde yer alan ve sözleşmede değişiklik yapılabilme koşullarını düzenleyen hükümler olası düzenlemeleri çok zorlu koşullara bağlamaktadır ki, bu da koşulları çok hızlı değişen bilişim suçları ile mücadelede sözleşmenin güncellikten uzaklaşma tehlikesine kaynaklık etmektedir. Bunun yanında taraflar sözleşmenin maddelerinden dokuzu için, yalnızca yazılı bildirimde bulunarak çekince açıklanabilmektedir. Çekincelerin bu kadar kolay ve çokça açıklanabilmesi devletleri, mevzuatlarını sözleşmeye uydurma zorunluğundan uzaklaştırmaktadır. Bu durum ayrıca ülkelerin birbirinden farklı kanunlarla düzenleme yapmasına neden olarak uluslararası iş birliğini zorlaştırmaktadır. Son olarak sözleşmenin hazırlık aşamasında devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının yeterli şekilde temsil edilmemiş olması da bir başka eleştiri konusudur (Önok, 2013:1245).

Dört ana bölüm ve kırk sekiz maddeden oluşan Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi, ilk bölümünde temel kavramları, ikinci bölümünde taraf devletlerin ulusal düzeyde yükümlülüklerini, üçüncü bölümünde uluslararası adli yardımlaşma ilkelerini, dördüncü bölümde de çeşitli hükümleri içermektedir. Bunun yanında sözleşmeye ilişkin Siber Suçlar Sözleşmesine

Ek Protokol ise ortak hükümler, ulusal düzeyde alınacak önlemler, Sözleşme ve Ek Protokol arasındaki ilişkiler ve son hükümler olmak üzere dört ana bölüm ve on altı maddeden oluşmaktadır ve her iki hukuki metinde de ifade özgürlüğüne değinen hükümler yer almaktadır.

Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi'nin hazırlanmasında gözetilen ilkeler, sözleşmeler ve kararların sıralandığı Giriş kısmında yer alan paragraflardan biri şu ifadeleri içermektedir (Avrupa Konseyi, 2001) (T.C. Resmî Gazete, 2014):

Avrupa Konseyi'ne üye Devletler ve bu Sözleşme'yi imzalayan diğer Devletler; ...

Herkesin, müdahale olmaksızın, düşünceye sahip olma hakkını, sınırlardan bağımsız olarak her türlü bilgi ve düşünceyi arama, alma ve iletme hakkı da dâhil olmak üzere, ifade özgürlüğü ve özel hayata saygı gösterilmesine ilişkin hakları düzenleyen 1950 Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, 1966 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve diğer ilgili insan hakları anlaşmalarında güvence altına alındığı üzere, kanunların uygulanması ile temel insan haklarına saygı arasında uygun bir dengenin sağlanmasına ihtiyaç duyulduğunu dikkate alarak;

1981 Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesinde Bireylerin Korunması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi tarafından belirtildiği gibi kişisel verilen korunması hakkını dikkate alarak¹¹; ...

Aşağıda belirtilen hususlarda mutabık kalmışlardır:

Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi'nin maddeleri içinde ifade özgürlüğüne değinen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Ancak yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, sözleşme maddeleri ifade özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği konusunda daha önce imzalanan

¹¹ 28 Ocak 1981 tarihinde imzaya açılan Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesinde Bireylerin Korunması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi -ve 8 Kasım 2001'de imzaya açılan Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ne Ek Denetleyici Makamlar ve Sınırışan Veri Akışına İlişkin Protokol- bu çalışmanın odaklandığı yeni medyada ifade özgürlüğüne değinmemektedir. Bununla birlikte, Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinde bu sözleşmelerden bahsedilmesiyle kişisel verilerin bilgisayar sistemleri aracılığıyla işleneceğinin kabul edildiği ve dolaylı olarak da olsa yeni medya ortamını düzenleyen uluslararası hukuki metinlerden oldukları değerlendirilmektedir. Türkiye, söz konusu iki metni de imzalamış ve mevzuatına eklemiştir. Ayrıntılı bilgi için: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list> (Avrupa Konseyi'nin 108 ve 181 numaralı anlaşmaları)

sözleşmeleri ve bu sözleşmelerde verilen hakları tanımaktadır. Ancak sözleşmede kamusal otorite ile temel hak ve özgürlükler arasında dengeyi kurması için yine kamusal otorite olan devlet kurumuna görev vermesi taraflılık eleştirilerini de beraberinde getirmektedir (Sınar, 2004:781). Bu konuda dengenin günümüz siyaseti ve toplum yapısı düşünüldüğünde yakın vadede kurulabilmesi olası değildir. Çünkü böyle bir dengenin kurulabilmesi için kamusal otoriteyle yani devletle, temel hak ve özgürlükleri denetleyecek bir üst yapıya gereksinim duyulacaktır. Kurulacak uluslararası bir denetim kuruluşunun ne kadar bağımsız ve devletler üzerindeki yaptırım gücünü nereden alacağı da yanıtlanması gereken önemli sorulardır.

2.2.1.2. Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol

Resmî adı Bilgisayar Sistemleri Yoluyla İşlenen Irkçı ve Yabancı Düşmanlığı Niteliğindeki Eylemlerin Suç Hâline Getirilmesine İlişkin Siber Suçlar Sözleşmesi'ne Ek Protokol olan ve kısaca Siber Suçlar Sözleşmesine Ek Protokol olarak isimlendirilen sözleşme adından da anlaşılacağı üzere nefret söylemine ilişkin eylemlerin suç olarak sayılmasını düzenlemektedir.

Bazı devletlerin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına dönük endişeleri sebebiyle, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının bilişim sistemleri aracılığıyla işlenmesinin cezalandırılması konusunda uzlaşa sağlanamadığından (Önok, 2013:1242), ayrı bir protokolde düzenlenmesi kararı alınan Ek Protokol'ün giriş kısmında şu ifadelerle yer verilmiştir (Avrupa Konseyi, 2003):

Avrupa Konseyi üyesi Devletler ve Siber Suçlar Sözleşmesine taraf olan diğer Taraf Devletler, ... Bilgisayar sistemlerinin dünya çapında ifade ve iletişim özgürlüğünü kolaylaştırmak için benzeri görülmemiş bir yol sunduğunu bilerek; İfade özgürlüğünün demokratik bir toplumun temel dayanaklarından birini oluşturduğunu ve ilerletilmesinin her insanın gelişimi için temel koşullardan biri olduğunu kabul ederek; Bununla birlikte, ırkçı ve yabancı düşmanlığı propagandasını yaymak için bu tür bilgisayar sistemlerinin kötüye kullanılması veya kötüye kullanılması riski nedeniyle; İfade özgürlüğü ile ırkçı ve yabancı düşmanlığı eylemlerine karşı etkili bir mücadele arasında uygun bir denge sağlama gereksiniminin farkında olarak; Bu Protokol'ün ulusal hukuk sistemlerinde ifade özgürlüğü ile ilgili belirlenmiş ilkeleri etkilemeye yönelik olmadığını kabul ederek; ...

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Ek Protokolün ilk maddesi sözleşmenin amacını yinelemektedir. İkinci maddenin ilk fıkrasında ise ırkçı ve yabancı düşmanı materyal kavramı için şu tanımlama yapılmıştır:

1. Bu Protokolün amaçları açısından, ‘ırkçı ve yabancı düşmanı materyal’ kavramı, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik köken, inanç, farklılığı gerekçeleriyle herhangi bir bireye ya da gruba karşı nefreti, ayrımcılığı veya şiddeti temsil eden herhangi bir yazılı materyal, fikir ya da kuramları temsil eden herhangi bir görsel ya da bir başka temsil anlamına gelir.

Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise protokolde kullanılan terim ve ifadelerin, Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesindeki kapsam içinde yorumlanacağı belirtilmiştir.

Protokolü imzalayan ülkeler, protokolün ‘Ulusal düzeyde alınacak önemler’ başlıklı ikinci bölümünde yer alan hükümler uyarınca bilgisayar sistemleri aracılığıyla ırkçı ve yabancı düşmanlığı kaynaklı ifadelerin açıklanmasını, halka yayılmasını, dağıtılmasını ya da herhangi bir biçimde sunulmasını (Madde 3) suç sayacaklardır. Bahsi geçen ülkeler, aynı sistemler aracılığıyla tehditleri (Madde 4), hakaretleri, ayrımcılıkları (Madde 5) ve bunların yanında ayrıca soykırımın veya insanlığa karşı işlenen suçların yadsınmasını, küçümsemesini, onaylanmasını veya gerekçelendirilmesini de (Madde 6) mevzuatlarında suç sayacaklarını kabul ederler. Ancak yine protokole göre taraf devletler 3., 5. ve 6. maddeler için kısmen ya da tamamen çekince açıklayabilirler.

Protokolde 3. madde için açıklanacak çekincenin dayanabileceği iki gerekçe olabileceğine hükmedilmiş ve bunlara maddenin 2. ve 3. fıkralarında yer verilmiştir. 2. fıkra göre, taraf devletler mevzuatlarında daha etkili çözüm yollarının bulunması koşuluyla, nefret veya şiddet ile ilişkili olmayan ancak ayrımcılığı savunan, özendiren veya kışkırtan ifadelere protokolde sunulan hukuki yaptırımları uygulama konusunda çekince sunabilirler. 3. fıkra göre taraf devletler, ulusal hukuk sisteminde ifade özgürlüğüyle ilgili yerleşik ilkeler nedeniyle, ırkçı ve yabancı düşmanı materyal içeren ifadelerin açıklanmasını, halka yayılmasını, dağıtılmasını ya da herhangi bir biçimde

sunulmasını suç saymakla ya da 2. fıkrada belirtildiği gibi daha etkili çözüm yolları bulmakla ilgili de çekince sunabilirler.

Hem Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi hem de sözleşmeye ilişkin Ek Protokol'e birlikte bakıldığında toplamda altı defa ifade özgürlüğü kavramından söz edildiği görülmektedir. Sözleşme, içerdiği maddelerle ifade özgürlüğü için daha önce diğer uluslararası sözleşmelerle sağlanan hakların gözetileceğine ilişkin güvence vermektedir.

Ek Protokolde ise ifade özgürlüğüne çok daha hassas yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Giriş bölümünde bilgisayar sistemleri sayesinde kullanımı kolaylaşan ifade özgürlüğünün, demokratik bir toplumun temel dayanaklarından birini oluşturduğu ve bu özgürlüğün ilerletilmesinin ve her bir insanın gelişimi için temel koşullardan biri olduğu vurgulanmıştır. Ardından yine aynı bölümde, ifade özgürlüğü ile ırkçı ve yabancı düşmanlığı eylemlerine karşı etkili bir mücadele arasında uygun bir denge sağlamanın bir gereksinim olduğu ve Ek Protokol'ün hazırlanması aşamasında uluslararası hukukta ifade özgürlüğü için belirlenen sınırların etkilenmemesi için hassasiyet gösterildiği kaydedilmiştir.

Protokol maddelerinde de ifade özgürlüğüne karşı aynı hassasiyetin gösterildiği anlaşılmaktadır. 3. maddede yer alan çekince sunma gerekçelerine bakıldığında, ifade özgürlüğünü kısıtlayarak ceza vermek yerine bu özgürlüğün serbestçe kullanımını önceleyen taraf devletlere bu konuda düzenleme yapma olanağı tanınmıştır. Bu noktada Ek Protokol'ün sunduğu bu olanak sayesinde ifade özgürlüğünün kullanımını önceleyerek, bilgisayar sistemleri aracılığıyla nefret veya şiddet ile ilişkili olmayan ancak ayrımcılığı savunan ifadeleri mevzuatında suç olarak tanımlamayan ülkelere de kısaca değinmek gerekir.

31 Aralık 2020 tarihine kadar Hırvatistan ve Danimarka 3. maddenin 2. fıkrası uyarınca sözü edilen ifadeleri suç olarak tanımlamamıştır. Danimarka ayrıca 3. maddenin 3. fıkrasına dayanarak kısmen ya da tamamen çekince gösterme hakkının saklı olduğunu da belirtmiştir. Finlandiya ve

Norveç, ulusal hukuk sistemlerinde yer alan ifade özgürlüğüne ilişkin hükümler nedeniyle yine 3. fıkra da tanınan çekince hakkını kullandığını duyurmuştur. Polonya ise şiddet ve nefretle ilişkili ayrımcılık ifadeleri istisna olmak üzere 3. fıkra da tanınan çekince hakkından yararlandığını açıklamıştır (Avrupa Konseyi, 2020). Böylece 42 ülkenin imzaladığı, üçü imzalamadan olmak üzere toplam 32 ülkenin kendi ulusal hukuk sisteminde yürürlüğe koyduğu Ek Protokol’de yalnızca beş ülke nefret ve şiddet unsuru içermemesi koşuluyla ayrımcılığı savunan ifadelere sözleşmede öngörülen yaptırımları uygulamayacağını açıklamıştır.

Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi ve Ek Protokol’ü genel olarak değerlendirdiğimizde dünyanın çeşitli ülkelerinden taraf devletleri bu alanda işlenen suçlarla ilgili iş birliği yapmak için bir araya getirmiş olması, yeni medyada ifade özgürlüğü hakkına doğrudan değinen ve tarafların üzerinde büyük ölçüde anlaştığı bir sözleşme olması önemli görülmektedir. Özellikle Ek Protokol’de ifade özgürlüğün öncelediğinin çok açık biçimde ortaya konması, her iki metnin de bu alanda gelişmekte olan hukuka olumlu anlamda katkı sunduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında özellikle Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi’ne karşı yapılan eleştiriler de kayda değerdir. Sözleşmenin uzun yıllar boyunca amacında hizmet edebilmesi, en az yeni medya ortamı kadar hızlı güncellenebilmesine bağlıdır. Bu nedenle bahsi geçen sözleşmenin ek protokollerle ya da doğrudan 44. maddedeki koşulların esnetilmesiyle daha hızlı güncellenebilmesinin önü açılmalıdır.

2.2.1.3. Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar politikaları

Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi ve bu sözleşmenin ek protokolü yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda yapılan ilk düzenlemeler olmakla beraber yeni medyada ifade özgürlüğü konusunu doğrudan ele alan hukuki metinler değildir. Yeni medya alanında politikalar üreten Avrupa Birliği ise 2015 yılından bu yana Dijital Tek Pazar hedefi kapsamında çeşitli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Tek bir alanda düzenleme içermeyen bu

politikalar kapsamında AB organları, ifade özgürlüğü konusunda da çeşitli hukuki metinleri kabul ederek bunları uygulamaya başlamıştır.

1993 yılında Avrupa Birliği üye ülkelerinde kişilerin, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşabilmesini sağlamak için oluşturulan Avrupa Tek Pazarı'nın, her bir üye ülkenin ekonomik yapısına çok ciddi katkıları olmuştur. Avrupa Tek Pazarı'nın bu başarısında üye ülkelerin mevzuatlarını serbest dolaşım yönünde uzlaştırmasının büyük etkisi vardır. O dönemden bu döneme serbest dolaşım konusunda değişen koşulları gören Avrupa Birliği 2015'te dijital pazarlama, e-ticaret ve telekomünikasyon alanlarını kapsayan Dijital Tek Pazar'ın oluşturulacağını açıklamıştır.

Avrupa Komisyonu Dijital Tek Pazar'ın üç temel sütununu çevrim içi ürün ve hizmetlere erişim, sayısal ağların ve hizmetlerin büyütülmesi ve geliştirilmesi, Avrupa dijital ekonomisinin büyümesi olarak duyurmuştur. Bu politika kapsamında Avrupa Telif Hakkı Kanunu ile AB telekomünikasyon kurallarının yeniden düzenlenmesi ve görsel-işitsel medya için kuralların gözden geçirilmesinin yanında coğrafi engelleme, sınır ötesi satışlar, sayısal hizmetlerin kişisel verilerin işlenmesi ve veri güdümlü ekonomi alanlarında düzenlemeler yapılacağı duyurulmuştur (Avrupa Birliği, 2015:3).

Avrupa Birliği, Dijital Tek Pazarın sürekliliği için yeni medyada ifade özgürlüğü alanında da çeşitli politikalar yürütmektedir. 'Sosyal medya ve ağlar, yenileşim ve politika' başlıklı politikaya göre, gelecekteki sosyal medya ve ağların güvenli, açık ve yaratıcı bir ortam olarak şekillendirilmesi için yenileşim ve politika arasında güçlü bağlantılara gereksinim duyulduğu belirtilmiştir (Avrupa Birliği, 2018a). AB, bu politika kapsamında sayısal ortamda sahte, çarpıtılmış ya da kanun dışı içeriklerle ve bunların yayılmasıyla savaşım içinde olacağını bildirmiştir. Birlik, bu politikasının gerekçesini de sahte ve çarpıtılmış haberlerin toplumda kutuplaşmaya yol açabilmesi ve bu gibi asılsız bilgilerin, düşünce ve ifade özgürlüğüne zarar vermesi olarak açıklamıştır (Avrupa Birliği, 2019a). Öte yandan sayısal ortamda terörizme ve çocuk istismarına özendirici, nefret söylemi içeren

kanun dışı içeriklerin kaldırılması, fikri hakların ve tüketicinin korunması konularında etkin bir işleyişin olmadığından söz edilen politikada bu alanlarda AB çapında güçlü bir eşgüdüm yaklaşımının gerektiği vurgulanmıştır. Birlik, bu konuda sayısal ortamda kanun dışı içerikleri hızlıca belirleyecek ve bu sırada ifade özgürlüğü ile kişisel verilere ilişkin hakları gözeterek otomatik sistemler oluşturulmayı amaçlandığını kaydetmiştir (Avrupa Birliği, 2020).

Avrupa Birliği'nin yasama sürecini başlatan ve Birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamaktan ve idari denetimden sorumlu kurum olan Avrupa Komisyonu'nun bu konuda ürettiği politikaların dönüştüğü hukuki metinler de bulunmaktadır. 2015 yılında başlayan çalışmalar kapsamında Komisyon'dan geçen ilk hukuki metin, 28 Eylül 2017 tarihli Çevrim İçi Kanun Dışı İçerikle Mücadele adlı rehber niteliğinde hazırlanan ve yasal olarak bir geçerliliği olmayan bildiridir. Bu bildiride çevrim içi platformlar tarafından barındırılan kanun dışı içeriğin artmasının, AB toplumunda gerçek bir zarar oluşturduğuna ve bu durum doğru biçimde ele alınmazsa, bu zararların, önce sayısal hizmetlere duyulan güvene, sonra da büyüme ve iş hayatının kilidi olan Dijital Tek Pazar'a zarar vereceğine vurgu yapılmaktadır (Avrupa Birliği, 2017). Bildirinin 'Çevrim içi platformların içerik politikasında şeffaflık' başlıklı 15. maddesinde çevrim içi platformların sakıncalı olabilecek içeriklerin kaldırılmasıyla ilgili izleyeceği politikalarla kullanıcıların bunlara itiraz etme yollarının hizmet şartlarında açıklamasının ve bunu yaparken de temel ifade ve bilgi özgürlüğü hakkı üzerindeki olası olumsuz etkinin azaltılmasına yardımcı olmalarının bir gereklilik olduğu belirtilmiştir.

Komisyon'dan geçen ikinci metin ise dezenformasyonun tanımının¹², nedenlerinin, türlerinin, yayılımının açıklandığı ve dezenformasyona karşı alınacak önlemlere ilişkin temel ilkeler ve atılacak adımların sıralandığı 26

¹² Dezenformasyon kavramı, Fransızcada 'bilerek yanlış bilgi verme' anlamına gelen désinformation kelimesi ile Türkçeye girmiştir. Türk Dil Kurumu bu ifade için 'bilgi çarpıtma' tanımını kullanmaktadır.

Nisan 2018 tarihli ‘Çevrim İçi Dezenformasyonla Mücadele: Avrupa Yaklaşımı’ adındaki bildiridir. Bu bildirinin giriş kısmında da çarpıtılmış bilginin kurumlara, sayısal ve geleneksel medyaya güveni aşındırdığına ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda yer alan temel bir hak olan ifade özgürlüğünü bozduğuna değinilmiştir. Ancak bu konuda adım atacak devletlerin veya kurumların çarpıtılmış bilgiyle mücadele ederken temel görevlerinin medya ve ifade özgürlüğünün sağlanması olduğunu hatırlatılarak ve AİHM’nin karara bağladığı bir davada geçen şu ifadeye atıfta bulunularak önemli bir uyarıda bulunulmuştur (Avrupa Birliği, 2018b) (Case of Bowman v. The United Kingdom, 1998):

Zararlı içerik olduğu iddia edilen yasal içerik, genellikle ifade özgürlüğü ile korunmaktadır ve içeriğin, kaldırılmasının haklı olabileceği kanun dışı içerikten farklı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu durum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararları arasında olduğu üzere, özellikle siyasi seçim dönemleri açısından önemlidir.

Çevrim İçi Dezenformasyonla Mücadele: Avrupa Yaklaşımı adlı bu belgenin yayımlanmasının ardından Eylül 2018’de çevrim içi platformların, önde gelen sosyal ağların, reklam endüstrisinin temsilcilerinin, ilk kez çevrim içi ortamda çarpıtılmış bilgi ve sahte haberlerin yayılmasını önlemek için kendi kendini düzenleyen bir uygulama kuralları üzerinde anlaşmışlardır. Dezenformasyon Uygulama Kuralları adı verilen ve tarafların uygulamada ifade özgürlüğünü gözetmesinin ön koşul olduğu bu bildiriye imzalayan şirketlerin arasında Google, Facebook, Twitter, Mozilla, Microsoft gibi internet dünyasının dev şirketleri de yer almaktadır. Taraflar çarpıtılmış bilgiye karşı çabalarını rapor durumuna getirip yıllık olarak Avrupa Komisyonu’na sunmaktadırlar (Avrupa Birliği, 2018c).

Haziran 2019’da Komisyon tarafından çarpıtılmış bilgiyle mücadelede kaydedilen ilerlemeyi ve Avrupa seçimlerinden çıkarılan başlıca dersleri kapsayan bir değerlendirme raporu yayımlanmıştır. Raporda, üzerinde birkaç ay önce uzlaşılan kararların değerlendirilmesi için erken olduğu kabul edilerek Mayıs 2019 AB seçimlerinin çarpıtılmış bilgilerden yeterince korunamadığı, ancak birçok gazetecinin, resmî görevlilerin, çevrim içi

platformların, ulusal otoritelerin, araştırmacıların ve sivil toplumun ortak hareket etmesinin, haber çarpıtma kampanyalarının alanını kayda değer ölçüde daralttığı vurgulanmıştır. Çarpıtılmış bilgilerin engellenememesinin ‘yeni normal’ olarak kabul edilmemesi gerektiği kaydedilen raporda, bu durumun uzun vadeli bir savaşım olduğu ve yapılacak daha çok işin olduğu kaydedilmiştir (Avrupa Birliği, 2019b).

Ekim 2019’da ise uzlaşılan kuralların uygulanma kararının ardından imzacı kuruluşlar ilk öz değerlendirme raporunu Avrupa Komisyonuna sunmuşlardır. Yapılan değerlendirmede olumlu gelişmeler, bir yıl önceye göre şeffaflık konusunda ilerleme sağlanması, yürütülen çalışmalara imzacı kuruluşlarla birlikte medya, sivil toplum ve resmî kurumların desteği olarak sıralanmıştır. Gösterilen çabanın çarpıtılan bilginin yayılmasını önlemede yetersiz kalması, imzacı kuruluşların şeffaflık ve hedefler konusunda daha çok çaba göstermesi gerekliliği, yürütülen savaşımın uygulama aşamasında tam anlamıyla tutarlılık ve iş birliği içinde olunmamasıyla beraber, tarafların açıkladıkları politikaların AB’nin tüm dillerini kapsayacak biçimde yayımlanmaması da olumsuz yanlar olarak gösterilmiştir (Avrupa Birliği, 2019c). Avrupa Birliği’nin gelecek dönemde atacağı adımların başında ise özellikle terör örgütlerinin yayımladıkları olmak üzere aşırılık yanlısı videoları barındıran sosyal medya sayfalarının bu içerikleri bir saat içinde kaldırmasını sağlama konusu gelmektedir. İlgili içeriği sitesinde bir saatten fazla tutan kuruluşa para cezası öngören bu tasarı kanunlaşırse AB, ilk kez teknoloji şirketlerinin barındırdığı içeriklere direkt karışabilme yetkisine sahip olacaktır (British Broadcasting Corporation, 2020).

Avrupa Birliği, kuruluş amacına uygun olarak merkezine ekonomiyi alan Dijital Tek Pazar’ın, sürekliliğini korumak için ekonomiye olan güven duygusunun sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Ekonomiye en büyük zararın ona duyulan güvenin kaybolması olacağını kabul eden AB, bunun için gerekli olan temel araçlardan birinin ifade özgürlüğü olduğunun bilinciyle hareket etmektedir. Bireylerin özgürlüğünün ekonomiye katkısı bu denli yüksek olunca özgürlüklerin hukuki olarak sınırlandırılması da bir o kadar

önemlidir. AB'nin bu konudaki yaklaşımının en başta ekonomik temelli olduğu görülmektedir. AB'nin, dezenformasyona karşı savaşımının gerekçesinin ekonomik dalgalanmaları önlemek ve böylece Birlik içinde mal ve hizmetlerin taşınmasını sanal ortamda da kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Ancak burada kurulmak istenen denkleme iletişimin eklenmesi, bilim dünyası açısından da ekonomi, hukuk ve iletişimi kapsayan yeni bir ortak çalışma alanına zemin hazırlamaktadır.

2.2.2. Türk Hukuk Sisteminde Yeni Medyada İfade Özgürlüğü ve Sınırlar

Türk hukuk sistemi kavramı ortaya konduğunda tarihsel açıdan karşımıza Türklerin bilinen ilk devleti olan Büyük Hun Devleti'nden bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan hukuk sistemi çıkmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk sisteminde ifade özgürlüğünün bir hak olarak tanımlanmasından bugüne kadar geçen sürede yaşanan değişimler ele alınacaktır. Genel olarak ifade özgürlüğünün ve özel olarak yeni medyada ifade özgürlüğünün Türk hukuk sisteminde içindeki durumunu açıklayabilmek için öncelikle yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası merkezinde bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

2.2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen ve 9 Kasım 1982'den bu yana yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici nitelikli olanlar dışında 177 maddesi bulunmaktadır. Anayasanın çeşitli maddelerinde ifade özgürlüğü ile ilgili doğrudan ya da dolaylı hükümler bulunmaktadır. Ancak bu hükümlerden önce yine Anayasa hükümlerinden biri olan 'Milletlerarası andlaşmaları¹³ uygun bulma' başlıklı Madde 90'ı incelemek gerekir.

¹³ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte 'andlaşma' kelimesi yer almamaktadır ve kelimenin doğru yazımı 'antlaşma'dır. Anayasada yazım yanlışı olsa da, yürürlükte olan bir anayasa metnindeki ifadelere sadık kalınmak istenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 90'ın birinci ve beşinci fıkralarında, devletlerle ya da uluslararası kuruluşlarla yapılan ve uygunluğu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından bir kanunla kabul edilerek hukuk sistemine katılan anlaşmaların Anayasa'dan üstün olduğu kabul edilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin imzaladığı ve bu çalışmada ayrıntıları da verilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinin maddelerinin, hukuken Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ve doğal olarak diğer kanunlarda yer alan maddelerden daha üstün olduğunu unutmamak gerekir.

İçinde 'ifade özgürlüğü' kavramı geçmeyen, bunun yerine ifade özgürlüğünün bileşenlerinden 'düşünce özgürlüğü' kavramını benimseyen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ifade özgürlüğü ile ilişkili çok sayıda hükmü bulunmaktadır. Bu ilişki Anayasa'nın hükümlerine bazen doğrudan bazense dolaylı olarak yansımıştır. Temel hak ve özgürlüklerle ilgili hükümleri içeren 10, 13 ve 14 numaralı maddeler dolaylı olarak ifade özgürlüğünü de düzenlemektedir.

Anayasa'da 'Kanun önünde eşitlik' başlıklı Madde 10, *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir"* hükmünü içermektedir. Madde 13'te *"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz"* biçiminde düzenlenmiştir.

Madde 14'te ise *"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin*

yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz” ifadeleri yer almaktadır.

Bu maddelerde yer alan hükümler doğrudan ifade özgürlüğü kavramını kastetmeden ifade özgürlüğü ile birlikte tüm temel hak ve özgürlükler için güvence sağlamaktadır. Bunun yanında belirli özel haklar ya da ödevlerle ilgili hükümler içeren ancak bunların sağlanabilmesi için ifade özgürlüğünün kullanılmasını gerektiren maddeler de yer almaktadır. Anayasanın 39, 64, 74, 130 ve 133 numaralı maddeleri bu kapsamda değerlendirilebilir (Karan, 2018:193-200).

Anayasa’da ifade özgürlüğüne doğrudan değinen ilk madde ise ‘Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması’ başlıklı Madde 15’tir. Maddenin hükümleri şu şekildedir:

Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

Madde 15’te olağanüstü durumlarda anayasadaki çeşitli özgürlüklerin kısmen ya da tamamen askıya alınabileceği açıklanmış, ancak uluslararası hukuk ve ölçülülük ilkesi gözetilerek yapılacak bu gibi düzenlemelerde tamamen kısıtlanamayacak haklar arasında ifade özgürlüğüne de yer verilmiştir. Bu hüküm, düşünce ve kanaatlerin açıklanmaya zorlanamayacağını öngörmesi nedeniyle negatif özgürlük kapsamını da içinde barındırmaktadır.

Anayasada Kişinin Hakları ve Ödevleri başlıklı İkinci Kısım, ifade özgürlüğüne ilişkin doğrudan hükümler içermektedir. Bu kısımda yer alan maddelerden ilki ‘Özel hayatın gizliliği ve korunması’ başlıklı bölümün

‘Haberleşme hürriyeti’ adlı alt başlığında ele alınan ve ‘*Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır*’ ifadesini içeren Madde 22’dir. Maddenin diğer fıkralarında haberleşme özgürlüğünün engellenebilmesi için gereken koşullar ile istisnai durumlarda izlenecek hukuki yok açıklanmıştır.

Anayasa’da ifade özgürlüğünü doğrudan güvence altına alan hükümler 25 ve 26 numaralı maddelerde yer almaktadır. Bu maddelerden ‘Düşünce ve kanaat hürriyeti’ başlıklı Madde 25’in hükümleri şu şekildedir:

Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Madde 25, Anayasa’nın genelinde olduğu üzere ifade özgürlüğü kavramının bileşenlerinden olan düşünce özgürlüğünü öne çıkarmakta ve kesin bir hükümle tanımlamaktadır¹⁴. Maddenin ikinci fıkrasında önce Madde 15’te yer alan hükümde de olduğu gibi düşünce özgürlüğünün negatif anlamda da korunduğu yinelenmiş, ardından bu özgürlüğü kullanarak düşüncelerini ifade eden kişilerin kınanmasını ve suçlanmasını yasaklamıştır.

‘Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti’ başlıklı Madde 26 ise şu hükümleri içermektedir:

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması,

¹⁴ Türk Dil Kurumu ‘Kanaat’ kelimesini ‘kanış, kanı, inanç, düşünce’ olarak tanımlamıştır. ‘Kanı’ ve ‘Kanış’ kelimeleri ise ‘inanç, düşünce’ olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle ‘Düşünce ve kanaat hürriyeti’ kavramından ‘düşünce ve inanç özgürlüğü’ anlamının kastedildiği düşünülmektedir.

başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

Madde 26'nın birinci fıkrasının ilk iki cümlesi, Türk hukuk sisteminde ifade özgürlüğünü tanııdır. Bu tanımda ifade özgürlüğünün sadece yazı ya da sözlerden ibaret olmadığı vurgulanmış ve 'başka yollarla' ifadesiyle bu özgürlüğe yeni medya ortamını da kapsayan geniş bir kapsam çizilmiştir. 'Başka yollarla' ifadesi Türkiye'deki yargı organlarının yeni medya ortamında yapılan yayınlara ilişkin verdiği kararların temel dayanağıdır. Bunun yanında bu özgürlüğünün diğer iki bileşeni haber alma ve haber verme özgürlüklerini kapsadığını belirtmiştir.

Birinci, üçüncü ve dördüncü fıkarda AİHS 10. madde 1. fıkarda da yer aldığı gibi ifade özgürlüğünü engellemek koşuluyla bu alanda kitle iletişim araçlarının ve bunların kullanım biçimlerini düzenleyecek kanunların hayata geçirilmesine izin verilmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında ise ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği durumlar sıralanmıştır. Bu durumlar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre benzerlikler ve farklılıklar içermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
Ulusal güvenlik	Millî güvenlik
Toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması	Kamu güvenliği ile devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması
Kamu düzeninin sağlanması	Kamu düzeninin korunması
	Cumhuriyetin temel niteliklerinin korunması
Suç işlenmesinin önlenmesi	Suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması
Sağlığın veya ahlakın korunması	
Başkalarının şöhret ve haklarının korunması	Başkalarının şöhret veya haklarının korunması
	Özel ve aile hayatlarının korunması
Gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi	Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması
	Kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması
Yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması	Yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi

Tablo 2.1 : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasını gerektirecek durumların karşılaştırılması.

İki hukuki metni karşılaştırdığımızda benzeşen başlıkların fazla olduğu görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan hüküm uyarınca ifade özgürlüğünün sağlığın ve ahlakın korunması gerekçesiyle de sınırlandırılabilir olması, Türkiye'nin bu sözleşmeyi kanunla kabul etmesi sebebiyle Türk hukuk sisteminde de yer almaktadır. Türkiye, anayasasında AİHS'ye ek olarak Cumhuriyetin temel niteliklerinin, özel hayatın, aile hayatının ve kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması için de ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilirliğini açıklamıştır.

Bir bütün olarak bakıldığında Anayasa’da Madde 25 ve 26’nın AİHS 10. madde ile büyük ölçüde benzeştiğini söylemenin yerinde olacağı düşünülmektedir. Ancak AİHS’de ifade özgürlüğünün bileşenleri bir bütün olarak ele alınmış, Anayasa’da ise somut olarak bir eylem içermeyen düşünce özgürlüğüyle, kullanılması için eylem gereken haber alma ve haber verme özgürlükleri iki ayrı maddede düzenlenmiştir. Böylece düşünce özgürlüğü herhangi bir kısıtlamaya tabi değilken, haber alma ve verme özgürlüklerinin nasıl yapılacağı ve hangi gerekçelerle kısıtlanacağı çeşitli hükümlere açıklanmıştır.

‘Bilim ve sanat hürriyeti’ başlıklı Madde 27’de herkesin, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahip olduğuna, ancak yayma hakkının, Anayasa’nın ilk üç maddesinde yer alan hükümlerin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamayacağına hükmeder. AİHM’nin Müller v. İsviçre kararından da hatırlanacağı üzere sanat eserlerinin de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi nedeniyle bu madde de ifade özgürlüğü ile ilgili hükümler arasında gösterilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının ifade özgürlüğünü düzenleyen bu hükümlerinin ardından ‘Basın ve yayımla ilgili hükümler’ başlıklı basın özgürlüğünü düzenleyen beş madde sıralanmaktadır. Basın özgürlüğünü düzenleyen Madde 28 şu üç fıkra ile başlamaktadır:

Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Bu hükümlerin ardından gelen fıkralarda 26 ve 27. maddelerde sayılan suçlar yinelenmekte ve bu suçları basın yoluyla işleyenler hakkında yasal sürecin nasıl işleyeceği açıklanmaktadır.

Sürelî ve süresiz yayın hakkı ile ilgili hükümler içeren Madde 29'un ilk iki fıkrasında sürelî veya süresiz yayın çıkarmanın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağını ve sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili makama verilmesinin yeterli olduğu belirtilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında ise ifade ve basın özgürlüklerine de değinen şu hükümlere yer verilmiştir:

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamaz.

Madde 29'da ifade özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımına aracılık edecek basın yayın araçlarının kullanımlarını düzenleyecek kanunların ifade özgürlüğünün temel bileşenlerinden haber alma ve verme özgürlüklerini engelleyemeyeceği kaydedilmiştir. Madde 30'da kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçlarının, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceği veya işletilmekten alıkonulamayacağı belirtilmiştir. Kişiler ve siyasal partilerin, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkının yasal güvenceye alındığı Madde 31'de bu haktan yararlanma koşullarının düzenlenecek bir kanunla belirleneceği kaydedilmiştir. Devamında ise bu kanunun ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve sağlığın korunması sebepleri dışında, haber alma, düşünce ve kanaatlere ulaşma haklarını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyecek hükümler içermeyeceği bildirilmiştir. Son olarak Madde 32'de kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınacak düzeltme ve cevap hakkının kullanımına ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, ifade özgürlüğünü doğrudan ve dolaylı olarak düzenlese de, yalnızca bu hükümlere bakarak Anayasa'da yer alan hükümlerin doğrudan yeni medya ortamını da kapsadığını söylemek olanaksızdır. Ancak bu durum Anayasa'daki ifade

özgürlüğü hakkının yeni medya ortamını kapsamadığı anlamına gelmemektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de bu alandaki düzenlemelerin çoğu, mahkemelerin yargılamalarıyla oluşan içtihatlar üzerinden oluşmuştur. Bu konuda oluşan içtihadı çalışmamızın ilerleyen kısımlarında değinilecektir.

2.2.2.2. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

Türkiye’nin internet ortamındaki yayınların düzenlenmesi için TBMM’nde düzenlemeler yapılması düşüncesi Şubat 2007’de iki farklı kanun teklifi sunulmasıyla hayata geçmiştir. Bu kanunlardan ilki 1/1305 esas numaralı Elektronik Ortamda İşlenen Suçların Önlenmesi ile 2559 ve 2937 sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, ikincisi ise 2/958 esas numaralı Bilişim Sistemi Üzerinden Suç Teşkil Eden Zararlı Yayınlarla Mücadele Hakkında Kanun Teklifi’dir. Her iki kanun teklifinde de çocuklar ve gençlerin internette yer alan zararlı ya da kanun dışı içeriklerden korunması ve suçun önlenmesi amaçlarının yanında güncel koşulların internet ortamını düzenleyen bir kanunu zorunlu kıldığına vurgu yapılmıştır.

Kanun teklifleri Adalet Komisyonu’nda 1/1305 esas numaralı teklif temel alınarak birleştirilmiş ve TBMM’ye tek bir metin gönderilmiştir. Ancak bu birleştirme sırasında çalışmamızın konusunu yakından ilgilendiren önemli bir düzenleme yapılmıştır. Adalet Komisyonu’na sunulan ikinci teklif olan Bilişim Sistemi Üzerinden Suç Teşkil Eden Zararlı Yayınlarla Mücadele Hakkında Kanun Teklifi’nin 3. maddesinde birleştirmeden önce ‘Kişilerin bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü esastır. Bu özgürlükler ancak kanunda belirtilen hallerde sınırlandırılabilir’ hükmü yer almıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2007:2). Türk hukukunda ifade özgürlüğünün yeni medya ortamında da tanımlanmasının ve korunmasının dayanağı olabilecek bu hüküm, tekliflerin birleştirilme aşamasında metinden çıkarılmış ve TBMM

Genel Kurulu'na sunulan ve 5651 sayısını alarak kabul edilen kanun metninde yer almamıştır.

5651 sayılı Kanun'u incelediğimizde bu kanunun internet ortamında yürütülecek eylemlerin kapsamını belirlemekten çok bu alanın sınırlarını çizen, haklardan değil ödev ve sorumluluklardan bahseden, ağırlıklı olarak devletin uygulayacağı yaptırımları içeren bir metin olduğu görülmektedir. 1 Ekim 2020 itibariyle¹⁵ 17 maddeden oluşan kanunun, dört ek, beş geçici maddesi bulunmaktadır. İçinde temel hak ve özgürlüklerin hiçbirinden söz edilmeyen 5651 sayılı Kanun'un 8, 8/A, 9 ve 9/A numaralı maddelerinde hukuka aykırı olduğu belirlenen içeriklere erişimin hangi gerekçelerle ve nasıl engelleneceği kısmı açıklanmaktadır. Bunun yanında kanuna Temmuz 2020'de eklenen ek maddelerle sosyal medya sitelerinin uyması gereken kurallar, zorunluklar ve yaptırımlara ilişkin hükümler de yer almaktadır. Bahsi geçen bu kısımlar kanunda geniş yer tutmaktadır.

Madde 8'de yer verilen düzenlemelere göre, 5816¹⁶ ve 7258¹⁷ sayılı kanunlarda sayılanlar ile 5237 sayılı Kanun'da¹⁸ yer alan bazı suçların¹⁹ internet ortamında da suç teşkil ettiğine dair yeterli şüphe olması bu içeriklerin kaldırılacağı açıklanmıştır. Maddenin devamında içerik engelleme kararının nasıl alınacağı, buna yönelik itiraz mekanizmaları ve izlenecek yargı yolu açıklanmıştır. Madde 8/A'da, Madde 8'de anlatılan hukuki aşamaların yaşam hakkı, kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması amaçlarıyla işletilebileceği belirtilmiştir. Madde

¹⁵ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde 31202 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5253 sayılı 'İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'daki hükümler uyarınca 5651 Sayılı Kanun'a eklenen bir bent ve iki maddenin yürürlüğe giriş tarihi 1 Ekim 2020 olarak duyurulmuştur.

¹⁶ Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun

¹⁷ Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun

¹⁸ Türk Ceza Kanunu

¹⁹ İntihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama

9/A'da ise yine Madde 8'de açıklanan ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına olanak sağlayan yargı yolunun özel hayatın gizliliğinin korunması gerekçesiyle de izlenebileceği ve bunun nasıl yapılacağı açıklanmıştır. Burada sayılan gerekçelerin ifade özgürlüğünün kısıtlanabilmesine olanak sağlayan gerekçelerden bazıları olduğu görülmektedir.

Kanundaki Madde 9'da ise Madde 8'de anlatılan, engelleme kararının nasıl alınacağı ve itiraz mekanizmaları ile ilgili sürecin sonunda içerik engellenmenin nasıl uygulanacağı açıklanmıştır. 5651 sayılı Kanun ifade özgürlüğü hakkını değil, bu hakkın hangi gerekçelerle ve nasıl engelleneceğini açıklayan bir kanundur. Bu kanuna dayanarak 30 Kasım 2007'de çıkarılan 11746 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te ise dolaylı olarak temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir.

İçerik sağlayıcıların, yer sağlayıcıların ve erişim sağlayıcıların hem genel olarak hem de internet ortamında işlenen belirli suçlardaki sorumluluklarının düzenlendiği bu yönetmelikte 'İlkeler' başlıklı Madde 4'te internet yayınlarının insan onuruna, temel hak ve hürriyetlere saygılı olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu iki hukuki metin Türkiye'de yeni medya alanındaki düzenlemelerin temel niteliklerini oluştursalar da hükümlerinde çoğunlukla kısıtlamaların gerekçelerini ve bunların hayata geçirilme usullerini içermektedir.

Buradan hareketle bu iki temel hukuki metnin Türkiye'de internet alanında temel hak ve özgürlüklere bakışa ilişkin ipuçları verdiği görülmektedir. Her şeyden önce her iki metinde de ifade özgürlüğüne ilişkin hiçbir güvence verilmemiştir. Genel anlamda geçerli olan ifade özgürlüğünün interneti kapsama konusunda, her zaman yeterli olmadığına çalışmamızın önceki bölümlerinde değindiğimiz anımsandığında, Türkiye'de bu yasal çerçeve içinde kişilerin günümüzün en temel iletişim aracı durumuna gelen yeni medya ortamında ifade özgürlüklerini kullanırken sorunlar yaşadığı ve yaşayacağı açıktır.

Kişilerin internet ortamındaki ifade özgürlüğü, elbette ifade özgürlüğünün sadece kanun metinlerinde yer almasıyla sağlanamaz. İfade özgürlüğünün negatif bir özgürlük olduğu hatırlanırsa burada kamu gücüne düşen ifade özgürlüğünün kullanımına olabildiğince az karışmasıdır. Bunun nasıl olacağı bugün ifade özgürlüğünü tanımlayan, kapsamını ve sınırlarını belirleyen hukuki belgeler ve bu ekseninde oluşturulmuş hukuki içtihatlar ile ortaya konmaktadır. Bugün dünyanın iletişim teknolojileri anlamında geldiği noktada, yeni medyanın ve internetin kısıtlanmaya çalışılması kesin bir sonuca ulaşması mümkün olmayan bir dizi girişimle sınırlı kalacağı ve devletlerin yurttaşlarına yeni medya iletişiminin nasıl kullanılmayacağından çok, nasıl kullanılacağını aktarmaya yönelmesinin çok daha yerinde bir tercih olacağı değerlendirilmektedir.

2.2.2.3. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun

Türkiye’de radyo yayıncılığı 1927’de devlet destekli özel şirket olan Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ) tarafından, televizyon yayıncılığı da 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) tarafından İTÜ TV adıyla başlatılmıştır. TTTAŞ, 1937’de ekonomik sebeplerden, İTÜ de 1972’de yasal gerekçelerde yayıncılık alanından çekilmiş ve bu tarihlerden başlayarak radyo ve televizyon yayıncılığı devlet tekeline geçmiştir. 2 Ocak 1964’te Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu (TRT) Kanunu’nun yayımlanmasından dört ay sonra 1 Mayıs 1964 tarihinde radyo yayınlarına başlayan TRT, 31 Ocak 1968’de ilk televizyon yayını gerçekleştirmiştir. 1982 Anayasası’nın ilan edilmesiyle kanunda yer alan Madde 133, TRT’nin radyo ve televizyon yayıncılığındaki tekel rolünü anayasal güvence altına almıştır (Erkal, 2017:100).

Türkiye’de özel radyo ve televizyonların kurulmasına engel olan anayasa hükmü, 1990 yılında Magic Box / Star 1 Televizyonu ile kanun dışı olarak da olsa aşılmış ve sayıları hızla artan özel radyo ve televizyonların Türk halkı tarafından benimsenmesiyle 1993 yılında radyo ve televizyon

yayınların düzenlenebilmesi için anayasada değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğin ardından 13 Nisan 1994'te 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun kabul edilmiştir. 2011 yılına kadar radyo ve televizyon yayıncılığının temel kanunu olan bu metinde 'İlkeler' başlıklı Madde 4 ile radyo ve televizyon yayınlarının kamu hizmeti anlayışı içerisinde yapılırken anlatım özgürlüğüne, iletişim ve yayında çoğulculuk esasına uygun olarak da yapılmasının gerekliliği kabul edilmiştir.

Bu kanunun yerini alan ve 3 Mart 2011'de yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ise internet yayınlarını da kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Kanunun amacı ilk maddede *'Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi, ifade ve haber alma özgürlüğünün sağlanması, medya hizmet sağlayıcılarının idarî, malî ve teknik yapıları ve yükümlülükleri ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşu, teşkilâtı, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları belirlemek'* olarak açıklanmıştır.

İfade ve haber alma özgürlüğünün sağlanmasını amaç edinen kanun hükmünde bahsi geçen, 'İsteğe bağlı yayın hizmeti' kavramı, 'programların kullanıcının seçtiği bir zamanda ve münferit isteği üzerine medya hizmet sağlayıcı tarafından düzenlenmiş bir program kataloğuna bağlı olarak izlendiği veya dinlendiği yayın hizmeti' anlamına gelmektedir. Bu ifadeden ve kanunun bireysel yayınları kapsamadığını bildiren hükümlerinden yola çıkarak, ticari bir amaçla kurulmuş kurumsal bir şirket bünyesindeki radyo ve televizyonlar ya da içeriklerini tamamen internet üzerinden sunan platformlar ile bunların yayımladıkları ses, görüntü ve/veya video biçimlerindeki yayınlar bu kapsama girmektedir.

Kanunda yer alan Madde 7'de ise şu ifadeye yer verilmiştir:

Savaşlar, terör amaçlı saldırılar, doğal afetler ve benzeri olağanüstü durumların ortaya çıkardığı kriz zamanlarında da ifade ve haber alma özgürlüğü esas olup, yayın hizmetleri önceden denetlenemez ve yargı kararları saklı kalmak kaydıyla durdurulamaz. Ancak, millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hâllerde yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasının kuvvetle muhtemel olduğu durumlarda, Cumhurbaşkanı veya

görevlendireceği Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan geçici yayın yasağı getirebilir.

Bu maddede ifade ve haber alma özgürlüğünün ancak ulusal güvenlik veya kamu düzeninin korunması gibi gerekçelerle sınırlandırılabilceği ve bunun da geçici bir süreliğine uygulanabileceği vurgulanarak radyo, TV ve yeni medya ortamında yer alan yayınlardaki ifade özgürlüğü büyük ölçüde yasal güvence altına alınmıştır. Kanunda ayrıca Madde 7'nin hükümlerinin uygulanmaması üzerine ilgili kuruluşa yönelik yaptırıma karşı itirazda Danıştay'ın yetkili olduğu bildirilmiştir.

Madde 7'de ifade özgürlüğüne sağlanan güvencenin sınırları 'Yayın hizmeti ilkeleri' başlıklı Madde 8 ve 9'da çizilmiştir. Madde 8'de yer alan hükümlerde medya hizmet sağlayıcıların, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla yerine getirirken uymaları gereken 24 ilke, Madde 9'da ise yayın hizmetlerinde ticari iletişimin genel esasları sıralanmıştır. Bu ilkeler ve esaslar arasında, yayınların 'ırk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan, küçük düşüren ifadeleri içermeyeceği' ve 'toplumda özgürce kanaat oluşumuna engel olmaması gerektiği' biçiminde ibareler de yer almaktadır. Son olarak kanunda Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkilerini düzenleyen Madde 37'nin a) fıkrasında kurulun ilk görevleri arasında 'Yayın hizmetleri alanında ifade ve haber alma özgürlüğünün, düşünce çeşitliliğinin ve çoğulculuğun güvence altına alınması amacıyla gerekli tedbirleri almak' hükmü de bulunmaktadır.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Türkiye'de radyo, televizyon ve bireysel olmayan internet yayınlarının düzenlendiği temel kanundur. Kanunun internet yayınları ile birlikte yeni medya alanını da içermesi Türkiye'nin bu alanda düzenleme yapabilmesini sağlaması açısından önemlidir. Kanun, yeni medyayı da kapsayan bu alanda düzenleme yapabilme ve yaptırım uygulayabilme yetkisini Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna vermiştir. Bunun yanında kanunda ifade özgürlüğünün esas olduğu bildirilmiştir ve bu özgürlüğün

sınırlandırılabilmesi için gerekli koşullar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ve uluslararası sözleşmelerde sayılan gerekçelerle uyumaktadır.

2.2.2.4. Türk Ceza Kanunu

Kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek amacıyla çıkarılan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Temelde 'Birinci Kitap - Genel Hükümler' ve 'İkinci Kitap – Özel Hükümler' olmak üzere iki ana kola ayrılan kanun, kendi içinde de kısım ve bölümlere ayrılmaktadır. Türk Ceza Kanununda, ifade özgürlüğü kavramı yer almamaktadır. Kanunda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda olduğu gibi düşünce ve kanaat hürriyeti kavramı yer almaktadır. Bunun yanında kanunda dolaylı olarak ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına olanak sağlayabilecek hükümler bulunmaktadır.

Yasada, ifade özgürlüğünü dolaylı olarak koruyan ilk madde, 'Adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi' başlıklı Madde 3'tür. Bu madde, Anayasa Madde 10'a paralel olarak, *'Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, millî veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz'* hükümlerini içermektedir.

Yasada ifade özgürlüğünü doğrudan koruyan hükümler İkinci Kitap – Özel Hükümler kısmında bulunmaktadır. Bu kısımda yer alan Kişilere Karşı Suçlar kısmında yer alan 'Hürriyete karşı suçlar' bölümünde ifade özgürlüğüne ilişkin 3 madde yer almaktadır. Bu suçlar arasında sayılan ve 'İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme' başlığını taşıyan Madde 115'in birinci fıkrasında, cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişilerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmektedir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise cebir veya tehdit

kullanarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir kimsenin inanç, düşünce veya kanaatlerinden kaynaklanan yaşam tarzına ilişkin tercihlerine müdahale eden veya bunları değiştirmeye zorlayan kişiye de birinci fıkradaki yaptırımların uygulanacağı öngörülmüştür.

Hürriyete karşı suçlara ilişkin ortak hükümleri ele alan Madde 119'da ise aralarında inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme suçunun da yer aldığı bir takım suçların silahla, kişinin kendisini tanınmayacak bir hâle koyması suretiyle, imzasız mektupla veya özel işaretlerle, Birden fazla kişi tarafından birlikte, Var olan veya var sayılan suç örgütlerinin oluşturdukları korkutucu güçten yararlanılarak ya da kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle işlenmesi hâlinde, verilecek cezanın bir kat artırılacağı açıklanmıştır.

Türk Ceza Kanunu nefret suçu kavramını da tanımaktadır. Ceza Kanununun yürürlüğe girişinden yaklaşık 9 yıl sonra 13 Mart 2014'te yayımlanan Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun aracılığıyla Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik sayesinde, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında nefret suçu ilk kez tanımlanmıştır.

Daha önce, 'kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak' çeşitli hakların kullanımını engelleyenlere altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası öngören 'Ayrımcılık' başlıklı kanun hükmü 2014'te 'Ayrımcılık ve nefret' başlığını alarak şu biçimde değiştirilmiştir:

Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yapılan bu düzenleme Türk hukukunda ifade özgürlüğü açısından önemli bir gelişmedir. Nefret suçunun ‘Hürriyete karşı suçlar’ bölümünde tanımlanmasının yanında, bu suçu işleyenlere daha önce öngörülenden en az iki kat daha fazla cezanın öngörülmesi hem sosyal hayatta hem de yeni medya ortamında bu suçun olduğundan daha hafif gösterilmesinin de önüne geçmektedir. Ancak metne bakıldığında ifade özgürlüğüne dokunan bir hüküm olmadığını da hatırlatmak gerekir.

Ceza kanununda ‘Şeref karşı suçlar’ bölümündeki ‘Hakaret’ başlıklı Madde 125’te bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişiye, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası verileceği hükmolunmuştur. Ancak hakaretin dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı işlenmesi hâlinde, yani hem şeref hem de hürriyete karşı bir suç özelliği kazanmasıyla, cezanın alt sınırının bir yıldan az olamayacağı kaydedilmiştir. Hakaret suçunun alenen işlenmesi durumunda ise ki, yeni medya ortamı buna oldukça uygundur, uygulanacak cezanın altıda bir oranında artırılacağına bilgisi de aynı maddenin dördüncü fıkrasında verilmiştir.

Türk Ceza Kanunu’nda son olarak Topluma Karşı İşlenen Suçlar ile Millete ve Devlete Karşı Suçlar adlı kısımlarında eleştiri amaçlı düşünce açıklamanın suç unsuru oluşturmayacağı belirtilmiştir.²⁰ Türkiye’de yürürlükte olan çeşitli kanunlar, amaç ve kapsamı uyarınca ifade

²⁰ Türk Ceza Kanununun ‘Kamu Barışına Karşı Suçlar’ başlıklı bölümünde sayılan Halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit, Suç işlemeye tahrik, Suçu ve suçluyu övme, Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama ve Kanunlara uymamaya tahrik suçları hakkında ortak hükümleri içeren Madde 218 ve ‘Devletin Egemenlik Alaketlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar’ arasında sayılan Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama suçuna ilişkin hükümleri düzenleyen Madde 301’de ‘eleştiri amaçlı düşünce açıklamanın suç unsuru oluşturmayacağı’ ifadesi yer almaktadır.

özgürlüğünün kısıtlanabilmesine olanak sağlayan hükümler içermektedir. Bu kanunlar arasında yer alan 5187 sayılı Basın Kanunu'nun ilk maddesinde yer alan 'Bu Kanun basılmış eserlerin basımı ve yayımını kapsar' ifadesinden dolayı bu çalışmada Basın Kanunun ayrıntılarına yer verilmemiştir. Bunun dışında, daha önce bahsedilen Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ile Terörle Mücadele Kanunu'nun yanı sıra çeşitli maddelerinde ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesine ilişkin hükümler yer alan başka kanunlar da bulunmaktadır (Karan, 2018:192-242):

Bu bölümde Türkiye'de hem genel olarak ifade özgürlüğünü, hem de özelde yeni medyada ifade özgürlüğünü düzenleyen kanunlara ilişkin hükümler incelenerek Türk hukuk sisteminde ifade özgürlüğünün kapsamı kuramsal düzeyde ele alınmıştır. Geline nokta hem uluslararası hukukta hem de Türk hukukunda ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerin yeni medya alanını da kapsamı ve düzenlemelerin sadece ceza kanunları üzerinden yapılmamış olması olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Bunun yanında ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesine olanak sağlayan kanun hükümlerine çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecektir.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak şu ana kadar incelenen ulusal ve uluslararası metinlere bakıldığında bu özgürlüğün sınırlandırılmasına gerekçe olabilecek nedenler arasında ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması ve devlet sırlarının gizliliği gibi başlıklar da yer almaktadır. Öngörülebileceği üzere bu kavramlardan ne anlaşıldığı, hangi olayın ulusal güvenliğe tehdit, hangi olayın devlet sırrı olarak kabul edileceği ya da yapılan bir yargılamada verilen kararın kamu düzenini nasıl koruduğu gibi konular bir miktar öznellik içermektedir. Bu konuda yargılamayı adli makamlar yapsa da, zaman zaman devletlerin yasama ve yürütme unsurlarınca, bu gibi yoruma açık olabilecek konularda, suçun işlendiği iddiasıyla çeşitli eylemlerde bulunulabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak davalarda yargı organlarının ifade özgürlüğünün sınırlandırılması kararında kanunda yazılı olan hükümleri nasıl yorumladıkları ve özellikle yeni medya ortamında ifade özgürlüğüne

kuramsal bakışın ötesinde, yani uygulamada nasıl bir sınır çizdikleri ele alınacaktır.

İfade özgürlüğü ile yeni medya ilişkisini ele aldığımız bu bölümü genel olarak değerlendirdiğimizde, ilk olarak ifade özgürlüğü kavramının ortaya çıkışının Atina Şehir Devleti'ne kadar uzandığı görülmektedir. Bu özgürlük, Roma İmparatorluğu'nun ardından yaklaşık 2 bin 200 yıllık bir kesintiden sonra Yeni Çağ ile birlikte İngiltere'de yeniden ama sadece milletvekillerine tanınan bir hak olarak yeniden tanımlanmıştır.

Tüm insanlığın bu özgürlükten tam anlamıyla faydalanması, ya da başka bir deyişle bu hakkın günümüzde anlaşıldığı biçime dönüşmesi ise ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan siyasi ve hukuki düzende mümkün olmuştur. 2020 sonuna kadar BM üyesi 193 ülkenin kendisine kaynaklık eden dokuz bağlayıcı anlaşmasından birini imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, ifade özgürlüğünün tanımlandığı ve üzerinde en çok imza bulunan hukuki metindir. Bu bildirgenin tamamlayıcısı niteliğindeki belgelerden Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile bu sözleşmeden önce imzaya açılan ve Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ifade özgürlüğünün nasıl tanımlandığının yanında bu hakkın nasıl sınırlandırılabilirliğinin de belirlendiği belgeler olarak tarihteki yerlerini almıştır.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için birden çok gerekçe bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel hukuki metinlerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin 2. fıkrası incelendiğinde bu gerekçeler genel ahlakın korunması, başkalarının şöhret ve haklarının korunması ve ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilmektedir. AİHS ile kurulan yargı organı AİHM, genel ahlakın korunması konusundaki davalara tek bir ahlak anlayışı bakışıyla yaklaşmamak için üye ülkelere daha geniş takdir alanı vermiş ve davaları AİHS'ye bağlılık yönünden inceleme konusunda içtihat oluşturmuştur. Başkalarının şöhret ve haklarının korunmasına ilişkin

davaların kapsamı çok geniş olup bu davalarda ifade özgürlüğünün kendisinin de içinde yer aldığı tüm diğer temel hak ve özgürlükleriyle çatışması sonucu çatışan haklar arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır. Ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması konusundaki davalar ise üye ülkelerin temel hak ve özgürlüklere yaklaşımı ile doğrudan ilgilidir. Çünkü iktidarlara göre değişebilen ulusal güvenlik kavramının dava konusu olduğu yargılamalarda AİHM, bugüne kadar oluşturduğu içtihatlardan yararlanmaktadır. Ancak başkalarının şöhret ve haklarının korunması ile ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ilkelerinin görüldüğü davalarda AİHM'nin birbiriyle çelişen kararlarına da rastlamak mümkündür.

İfade özgürlüğünün yeni medyayla olan ilişkisi 21. yüzyılın hemen başında hukuki metinlerde tanımlanmaya başlamıştır. Bu konudaki ilk metin 2001 yılında imzaya açılan ve Türkiye'nin Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi adıyla mevzuatına eklediği uluslararası sözleşme ile bu sözleşmenin henüz Türkiye'nin mevzuatında yer almayan 2003 tarihli ek protokolüdür. Söz konusu sözleşmede ifade özgürlüğüne sadece giriş kısmında değinilirken, sözleşmenin ek protokolünde giriş kısmıyla beraber 5 maddede ifade özgürlüğünü doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren hükümler bulunmaktadır. Son yıllarda Avrupa Birliği'nin oluşturmaya çalıştığı Dijital Tek Pazar'ın hukuki altyapısını oluşturacak bir takım hukuki metinler Avrupa Birliği'nin yasama organlarında kabul edilmiştir.

Türkiye'de ise yeni medyada ifade özgürlüğünü düzenleyen en önemli hukuki belge Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'dır. İfade özgürlüğünün her bir türünün anayasal güvenceye alındığı Türkiye'nin hukuk sisteminde yeni medyayı düzenlemede temel alınabilecek bir kanun ve bu kanunla bağlantılı olarak hazırlanan bir yönetmelik bulunmaktadır. Ancak bu iki metninde de uygulamada ifade özgürlüğünün esas alınacağına ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ülkedeki radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen kanun ile ceza kanununda dolaylı olarak yeni medyada ifade özgürlüğüyle ilişkilendirilebilecek ifadeler yer almaktadır. Mevzuatında yeni medyada ifade özgürlüğünü tanımlamayan Türkiye'nin çağın gerekliliği olan böyle bir

konuda adım atarak kanunlarının ilgili hükümlerinde düzenlemeler yapması gerektiği düşünülmektedir. Bu düzenlemelerin hangi ilkeleri ve konuların gözetmesi gerektiğine çalışmanın üçüncü bölümünde değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUKUKİ METİNLER VE İÇTİHATLARLA YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN BUGÜNÜ VE OLASI YENİ SORUNLAR

Klasik anlamda ifade özgürlüğü, uluslararası hukuki metinlerde yer alan tanımı ve sınırlamalarıyla kapsamı büyük ölçüde belirlenmiş bir kavramdır. Hukuki metinlere ek olarak bugüne kadar uluslararası yargı organları tarafından karara bağlanan davalar da ifade özgürlüğünün kapsamını netleştirmiştir. İfade özgürlüğünün hukuki kapsamı her yeni içtihatla beraber kuramsal olarak biraz daha netleşirken bu durumun dünyadaki tüm çağdaş hukuk sistemlerine aynı hızda yansıdığı söylenemez.

İfade özgürlüğü konusunda yaşanan gelişmelerin son yıllarda artan bir hızla yeni medya alanında olduğu açıkça görülmektedir. 20. yüzyılın sonlarında hayatımıza iyice giren ve hızla yaygınlaşan yeni medya, hem bu ortamın kendisi hem de ona ulaşmak için gereken iletişim araçları sayesinde ifade özgürlüğüyle doğrudan bir ilişkiye girmiştir. Bu ilişki yeni medya ortamında yer alan kişilerin sayısının yıllar bazında artışını sürdürmesi ve bu kişilerin yeni medya ortamında ürettikleri içeriğin sayısının da ölçülemeyecek düzeyde artışıyla kendini göstermektedir.

Elbette insanların kitleler hâlinde sosyal medya kullanımı bu alanda düzenlemeleri beraberinde getirmiş ve bu kapsamda bir takım uluslararası sözleşmeler oluşturulmuştur. Ancak bu sözleşmeler ifade özgürlüğü açısından çok genel kavramlar içermektedir ve her hukuk sisteminde aynı biçimde ve aynı yaptırım gücüyle uygulanabilmesi olanaksızdır. Bunun için ülkeler yeni medya alanını düzenleyen bir takım kanunları hazırlayarak uygulamaya geçirmişlerdir. Yeni yeni oluşturulmaya çalışılan bu hukuki alandaki gelişmeler, özelde yeni medyada ifade özgürlüğünün, genelde de ifade özgürlüğünün sınırlarını ve kapsamını belirlemektedir. Bu belirleme sürecinin etkin olarak kalmasını da mahkemelerin bu alanlardaki uyuşmazlıkları ele

aldıkları yargılamalar sonucunda ortaya çıkan içtihatlar sağlamaktadır ve sağlayacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de ve dünyada yeni medyada ifade özgürlüğünün bugününü ve yakın geleceğini ortaya koyabilmek için yapılan araştırmaların sonuçları ortaya konacaktır. Bu kapsamda öncelikle Türkiye’nin yeni medyayı düzenleyen kanunları ayrıntılı biçimde incelenerek yeni medyada ifade özgürlüğünün nasıl ele alındığı ve ifade özgürlüğünün yeni medya ortamında yasal olarak nasıl sınırlandırılabilceğine değinilecektir. Daha sonra Türkiye’deki en yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesinin yeni medyada ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına hükmettiği davaların karar metinleri incelenerek bu alandaki hukuki metinlerin içtihatlarla nasıl desteklendiği açıkça ortaya konacaktır. Ardından Türkiye’nin yargı yetkisini tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu alanda Türkiye’nin aleyhine açılan davalarda yeni medyada ifade özgürlüğünü nasıl ele aldığı açıklanacaktır.

AİHM’nin yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda oluşturduğu içtihatların sayısı her geçen gün artarken çalışmamızda 2020 yılı sonuna kadar AİHM’nin bu alandaki içtihatlarına vurgu yapılarak dünyanın en etkili uluslararası yargı organlarından olan bu mahkemenin yeni medyada ifade özgürlüğüne içtihatlarıyla sunduğu katkılar sıralanacaktır. Çalışmanın son kısmında ise yeni medyanın yakın geleceği mercek altına alınacak; Geliştirilmekte olan teknolojilerle beraber yeni medyada ifade özgürlüğünün yakın gelecekte karşılaşması olası yeni sorunları eldeki somut örnekler üzerinden ortaya konacaktır.

3.1. TÜRKİYE’DE YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YASAL OLARAK SINIRLANDIRILMASI SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Türkiye’deki yargı yetkisini ve yargı organlarını düzenleyen hükümler iki ayrı kısmında bulunmaktadır. Birinci Kısımda yer alan ve ‘Yargı yetkisi’ başlığını taşıyan Madde 9, ‘Yargı

yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır' ifadesinden oluşmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 'Yargı' alt başlığını taşıyan Üçüncü Kısım Üçüncü Bölümü Türkiye'de yargı organları, yüksek mahkemeler, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun yapısı, görevleri ve yetkileri ile Sayıştay'a ilişkin hükümleri içerir.

Türkiye'de yargı örgütü, pek çok ülkede olduğu gibi, niteliklerine göre çeşitli kollara ayrılmıştır. Tüm yargı kollarında son inceleme makamı olan bir yüksek mahkeme organı vardır. Anayasa yargısında hüküm veren tek mahkeme Anayasa Mahkemesidir ve Anayasa Mahkemesi Türkiye'deki yargı sistemindeki en üst mahkemedir. Sivil yargının alt kolları olan adli yargı kolunda Yargıtay, idari yargı kolunda ise Danıştay yüksek mahkeme görevini yürütmektedir. Bunun yanında adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını kesin olarak çözümlemeye yetkili Uyuşmazlık Mahkemesi de Türk yargı örgütünde yer alan dördüncü ve son yüksek mahkemedir.

Bu çalışmada ele alacağımız Anayasa Mahkemesinden ve yapısından çalışmamızı ilgilendirdiği düzeyde söz etmek gerektiği düşünülmektedir. 1961 yılında kurulan Anayasa Mahkemesi (AYM), kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin¹ ve Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün, Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.

Mahkeme, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm ve Genel Kurul hâlinde çalışır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Anayasa Mahkemesi, Türkiye'deki yargı örgütünün tepesinde yer aldığı için AYM'nin kararları kesindir ve Resmî Gazetede hemen yayımlanır. Anayasaya göre,

¹ Olağanüstü hâl ve savaş durumunda çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz. (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası - Madde 148)

AYM kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

Anayasal bir hakkın kullanımının kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasını taşıyan gerçek ya da tüzel kişilerin başvurularını da karara bağlayan AYM'ye bireysel başvuru yapmak için Türkiye'deki olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Mahkemeye yapılan başvurular komisyonlarca incelenir. Kabul edilen başvurular, Birinci Bölüm ya da İkinci Bölüm tarafından karara bağlanır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Yeni medyada ifade özgürlüğünün Türkiye'deki yasal sınırlarını çizmeyi amaçlayan bu çalışmada Türkiye'de ifade özgürlüğünün yasal olarak nasıl kısıtlandığı kanunlar ve çeşitli AYM kararları üzerinden aktarılacaktır. Ancak bunun öncesinde çalışmamızda pek çok kez kullandığımız 'ifade özgürlüğünün yasal olarak sınırlandırılması' ifadesini açıklamak yerinde olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kilit davalarından² biri olan Morice kararında, ifade özgürlüğünün, yalnızca hoş karşılanan veya zararsız ya da önemsenmez olarak görülen bilgiler veya düşünceler için değil, aynı zamanda 'hoşa gitmeyen, sarsıcı ya da rahatsız edici' olan ifadeler için de geçerli olduğunu kabul etmiştir (Morice v. France, 2015). Dolayısıyla bu çalışmada incelenecek davaların sonucunda ifade özgürlüğü hakkının kullanılarak kişilik haklarına zarar verildiği yönünde mahkeme kararı bulunsa dahi, bu durum çalışmada ifade özgürlüğünün kısıtlanması olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle 'ifade özgürlüğünün yasal olarak sınırlandırılması' kavramından bu çalışmada 'ifade özgürlüğü hakkının kötüye kullanılmış olsa bile koşulsuz olarak savunulması' değil, 'basılı eserlerde veya internet ortamında yer alan içeriklerin çıkarılması ya da bu içeriklere erişimin engellenmesi' kast edilmektedir.

² AİHM Başkanlık Kurulu tarafından, hukuk danışmanlarının tekliflerine dayanarak resmî olarak seçilmiş ve büyük önem teşkil eden kararlar ve hüküm derlemeleri

Yeni medya yayınlarının yasal temeli, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda üstü kapalı olarak da yer almaktadır. Anayasa'da 'Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti' başlığını taşıyan Madde 26'da yer alan '*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir*' cümlesindeki 'başka yollarla' ifadesi Türk hukukunda yeni medyada yapılan yayınlara ilişkin verilen hükümlerin yasal dayanağıdır. İfade özgürlüğü kullanıldığı alanlara göre bilim ve sanat özgürlüğü ya da basın özgürlüğü gibi özerk özgürlük kavramlarını ortaya çıkarsa da bu özgürlüklere yapılan atıflar da özünde ifade özgürlüğüne işaret ederler.

Anayasa Mahkemesi, internetin ifade özgürlüğünün güvencesi altında olduğunu ve internet erişimine yönelik bir müdahalenin ifade özgürlüğü kapsamında incelenmesi gerektiğini kabul etmekle beraber, internetteki her türlü haber ve fikirlerin iletilmesinin Anayasa'nın 28 ila 32. maddelerinde güvence altına alınan basın özgürlüğü kapsamında kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. AYM, basın özgürlüğü kapsamında yapılacak bir değerlendirmenin Anayasa'nın ilgili maddeleri ile birlikte, ele alınan her bir olayın kendi özellikleri üzerinde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında Anayasa'da tanımlanan basın özgürlüğü temel olarak basılı kitle iletişim araçları çerçevesinde açıklanmışsa da AYM, internette önemli yer tutan internet haberciliğinin, basının temel işlevi olan 'gözetleyicilik' görevini yerine getirdiği sürece, basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilebileceğini kabul etmiştir (Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A. Ş. Başvurusu, 2015). Yeni medyada ifade özgürlüğünün anayasada tanımlanmasının yanında, AYM'nin Medya Gündem Dijital Yayıncılık'ın başvuru üzerine açıkladığı kararındaki bu hükümler de internet ortamında ifade özgürlüğünün kapsamını netleştiren hukuki belgelerdir. Mahkeme basın özgürlüğüne ilişkin olarak daha sonraki yıllarda yayımladığı birçok kararda 2015 yılında verdiği bu karara atıfta bulunmuştur.

Bunun yanında Anayasa Mahkemesi, her üç ayda sonuçlandırdığı davalara ilişkin istatistiki bilgiler yayımlamaktadır. AYM'nin bireysel

başvuruları kabul etmeye başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bu çalışma tamamlanmadan önce yayımladığı son raporunun tarihi olan 30 Eylül 2020'ye kadar geçen sürede 285 bin 220 başvuru almış ve bunların 244 bin 743'ünü sonuçlandırmıştır. Sonuçlandırılan başvuruların 220 bin 202'si kabul edilemezlik, 12 bin 178'i ise idari ret gerekçesini taşımaktadır. 696 davada herhangi bir hakkın ihlal edilmediği sonucuna varılmış, bin 239 dava ise düşme, iptal vb. gibi gerekçelerle kapanmıştır. Son olarak 10 bin 428 başvuruda en az bir hakkın ihlal edildiğine hükmedilmiştir. Aynı başvuruda birden fazla hakkın ihlal edilmesi kararları da eklenince, Mahkeme'nin verdiği hak ihlali kararı sayısı 10 bin 652'ye ulaşmaktadır.

Bu dönemde AYM'ye yapılan başvurular konularında göre dağıtıldığında ifade özgürlüğü, en çok başvuru yapılan yedinci hak ihlali başlığı olmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2020:300). 2020 yılında sonuçlanan davaların kararları, ihlal edilen temel hak ve özgürlüklere göre sıralandığında ise ilk üç sırayı adil yargılanma hakkı (9 bin 39 ihlal kararı), mülkiyet hakkı (2 bin 764 ihlal kararı) ve ifade özgürlüğü (605 ihlal kararı) almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 2021:10).³

Türk hukukunda yeni medyada ifade özgürlüğü konusunu düzenleyen temel yasal metninin ise 5651 sayılı Kanun olduğu çalışmamızın önceki bölümünde ifade edilmiştir. Bu kanunda yer alan dört madde internette yer alan içeriklerin çıkarılması, erişimin engellenmesi konuları ele alınmakta ve sürecin hukuki olarak nasıl yürütüldüğü açıklanmaktadır. 2020 yılında yapılan düzenlemelerle sosyal ağ sağlayıcılarına yüklenen sorumluluklar da bu kanunun kapsamına alınmıştır.

5651 sayılı Kanun'a göre ifade özgürlüğünün yasal yollardan kısıtlanabilmesi, kısıtlanma isteğinin gerekçesine göre değişmektedir. Kanunda bu gerekçeler 'suç oluşturduğu hususunda yeterli şüphe bulunan

³ İstatistiklerde ifade özgürlüğüne ilişkin daha ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi aracılığıyla internette ifade özgürlüğüne ilişkin bilgiler Anayasa Mahkemesinden istendiyse de bu isteğe Şubat 2021'e kadar yanıt verilmemiştir.

durumlar' (Madde 8), yaşama hakkı kamu güvenliği ve genel sağlığın korunması gibi gerekçelerle 'gecikmesinde sakınca bulunan durumlar' (Madde 8/A), 'kişilik haklarının ihlali' (Madde 9) ve 'özel hayatın gizliliğinin ihlali' (Madde 9/A) olarak sıralanmıştır. Madde 8 ve 8/A'da yer verilen suçlara bakıldığında kamu düzenini ilgilendiren konularda düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Bununla beraber Madde 9 ve 9/A'da ise gerçek ve tüzel kişilerin haklarının ifade özgürlüğü hakkıyla çatıştığı durumları düzenleyen hükümler yer almaktadır. Bunların yanında kanundaki Ek Madde-4'te yer alan sosyal ağ sağlayıcılara ilişkin hükümlerde de ifade özgürlüğünün hangi biçimlerde kısıtlanabileceği açıklanmıştır.

Bu kanunda internet sitelerine erişim engeli için öngörülen yöntemler içerik çıkarma, ilgili ağ sayfasını erişime engelleme, site engelleme, trafik bant genişliğini daraltma olarak belirlenmiştir. Bu yöntemlerin uygulanmasında Bilgi Teknolojileri Kurumu ile içerik, yer ve erişim sağlayıcılar pek çok görev üstlenmektedir. Kanunda içerik sağlayıcı, 'internet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişiler' olarak tanımlanmıştır. Belli bir internet sitesinde yayın yapan kişiler kadar sosyal medyada paylaşım yapan kişiler de içerik sağlayıcı olarak kabul edilirler.

Yer sağlayıcı, 'hizmet ve içerikleri barındıran sistemleri sağlayan veya işleten gerçek veya tüzel kişiler' anlamına gelmektedir. Bir internet sitesine sunuculuk hizmeti veren kişiler bu tanıma girmektedir. Türkiye'de yer sağlayıcı olmak, BTK'den faaliyet belgesi almayı gerektirmektedir. Erişim sağlayıcı ise kanunda 'kullanıcılarına internet ortamına erişim olanağı sağlayan her türlü gerçek veya tüzel kişiler' olarak tanımlanmıştır. Kişilere sundukları abonelik hizmetiyle internete bağlanmasını sağlayan şirketler erişim sağlayıcılarına örnek gösterilebilir. Erişim sağlayıcıların Türkiye'de çalışabilmeleri için faaliyet belgesi almaları ve Erişim Sağlayıcı Birliğine üye olmaları zorunludur.

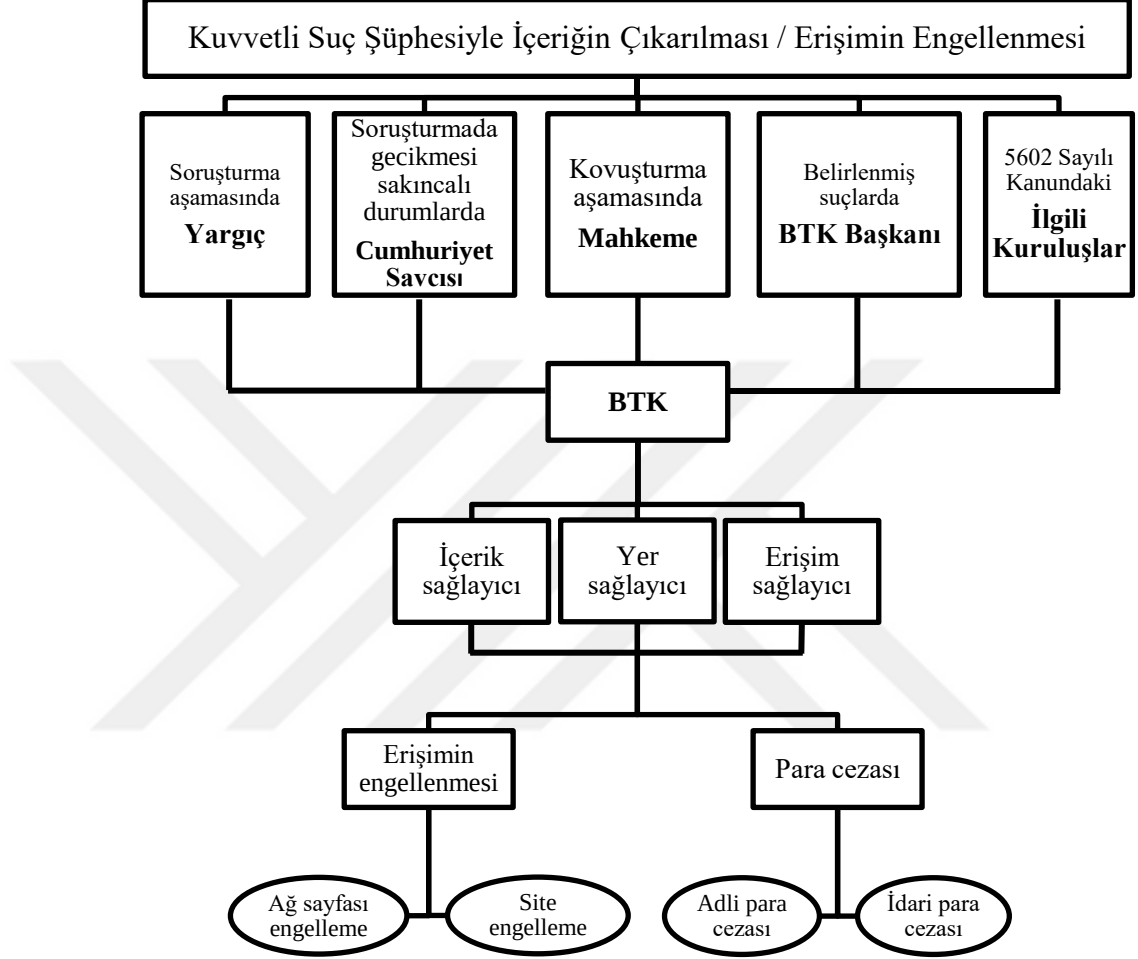
3.1.1. Suç Oluşturduğu Hususunda Yeterli Şüphe Bulunan Yayınlarla İlgili İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci

5651 sayılı Kanun'da Madde 8, 'İçeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi kararları ile yerine getirilmesi' başlığını taşımaktadır. Kanunun ilk fıkrasında, işlenebileceği hakkında yeterli şüphe olması durumunda müdahale edilebilecek suçları sıralanmakta, diğer fıkralarda ise içerik kaldırma ya da erişim engelleme kararlarının nasıl uygulanacağı ve buna itiraz süreçleri açıklanmaktadır.

Madde 8'in ilk fıkrasında açıklanan suçlar arsında üç kanundan bahsedilmektedir. Bu kanunlar 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun bazı maddeleridir. Maddede, kapsamın TCK'nin intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama konularını düzenleyen maddelerini kapsadığı belirtilmiştir.

Kanunda kapsamı en geniş madde olan Madde 8'de içeriğin çıkarılması ya da erişimin engellenmesi konusunda başvuruda bulunabilecek makamlar beş farklı başlıkta toplanmıştır. Buna göre, devam eden bir soruşturmada erişimin engellenmesi kararı yargıç ya da -kararın gecikmesinde sakıncalar varsa- cumhuriyet savcısı tarafından verilmektedir. Kararı cumhuriyet savcısı alırsa, kararını 24 saat içinde yargıcın onayına sunmakla yükümlüdür. Yargıç, kararı 24 saat içinde onaylamazsa cumhuriyet savcısı tedbiri kaldırmak zorundadır. Kovuşturma evresine geçilen vakalarda ise erişimin engellenmesi kararını yetkili mahkemeler almaktadır. Soruşturma evresi sonunda kovuşturmaya yer olmadığı kararı ya da kovuşturma evresi sonunda mahkemeden çıkan beraat kararı, içeriğin çıkarılması / erişimin engellenmesi kararını hükümsüz kılar. Soruşturma sonucundaki kararı

cumhuriyet savcısı, kovuşturma sonucundaki kararı ise mahkeme BTK'ye gönderir.

Şekil 3.1 : Türkiye’de ifade özgürlüğünün kuvvetli suç şüphesinin varlığı nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 8’de öngörülen aşamalar.

BTK Başkanı, 7258 sayılı Kanun’a aykırılık içeren yayınlar dışında çocukların cinsel istismarı, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçları nedeniyle ya da Madde 8’in birinci fıkrasında yer alan suçları oluşturan yayınların içerik veya yer sağlayıcısının yurt dışında

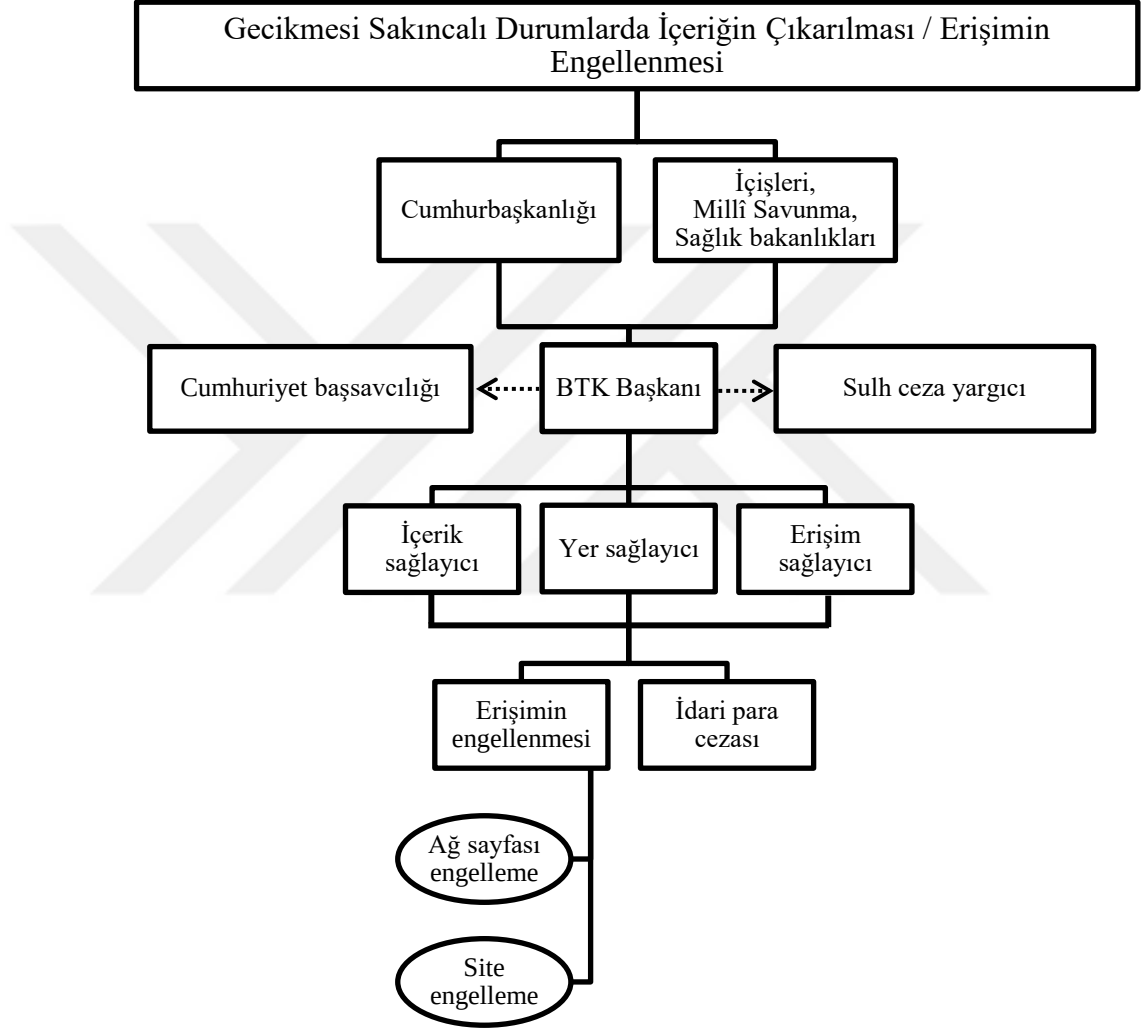
bulunması durumunda içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı verebilir. Başkan tarafından verilen kararda, karara konu yayını yapanların kimlikleri belliyse, Başkan, Cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunur. Öte yandan 5602 sayılı Şans Oyunları Hasılatından Alınan Vergi, Fon ve Payların Düzenlenmesi Hakkında Kanuna göre şans oyunu tertip etme hak ve yetkisine sahip kurumlar kendi görev alanına giren suçların internet ortamında işlendiğini tespit etmeleri durumunda, bu yayınlarla ilgili olarak erişimin engellenmesi kararı alabilirler.

Bilgi Teknoloji Kurumuna iletilen erişimin engellenmesi tedbir kararları, gereğinin yapılması için içerik, yer ve erişim sağlayıcılarına iletildikten sonraki dört saat içinde duruma göre içeriğin çıkarılması, içeriğin yer aldığı ağ sayfasının engellenmesi ya da zorunluluk durumlarında içeriğin yer aldığı siteye erişimin engellenmesi kararlarından biri uygulanmaktadır. Eğer süreç soruşturma aşamasındaysa erişim engeli getirme görevini yapmayanlar beş yüz günden üç bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Mahkemenin verdiği kararı uygulamayan sağlayıcılara ise 10 bin TL'den 100 bin TL'ye kadar idarî para cezası verilmektedir. İdarî para cezasının verildiği andan başlayarak 24 saat içinde kararın erişim sağlayıcı tarafından yerine getirilmemesi durumunda ayrıca BTK'nin yaptığı yetkilendirmenin iptaline karar verilebilir. Kanunda erişimin engellenmesine ilişkin tedbir kararlarına, mahkeme kararlarına ve para cezalarına 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre itiraz edilebileceği konusu da hükme bağlanmıştır.

3.1.2. Gecikmesinde Sakınca Bulunan Durumlarda İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci

5651 sayılı Kanun'da özellikle Madde 8'in kapsamına giren konularda Cumhurbaşkanlığı ve ilgili bakanlıkların başvurusu üzerine alınacak tedbirleri düzenleyen Madde 8/A, 'Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi' başlığını taşımaktadır. Maddede yer alan 'millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin

önlenmesi veya genel sağlğın korunması ile ilgili bakanlıkların talebi üzerine’ ifadesinden söz konusu bakanlıkların Millî Savunma, İçişleri ve Sağlık bakanlıkları olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.2 : Türkiye’de ifade özgürlüğünün gecikmesi sakıncalı durumların varlığı nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 8/A’da öngörülen aşamalar.

Madde 8/A, yaşama hakkı, can ve mal güvenliği, ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığı korunması gibi gerekçelerle BTK Başkanı'na iletilen erişimin engellenmesi isteğinin içerik, yer ve erişim sağlayıcılar tarafından en geç dört saat içinde yerine getirilmesini öngörmektedir. Erişim engeli, içerik çıkartma, ilgili sayfaya erişimi engelleme ya da gerekirse siteye erişimi engelleme biçiminde uygulanabilir. Kararın uygulanmaması ya da uygulanmasının gecikmesi durumunda BTK Başkanı elli bin Türk lirasından beş yüz bin Türk lirasına kadar idari para cezası vermeye yetkilidir.

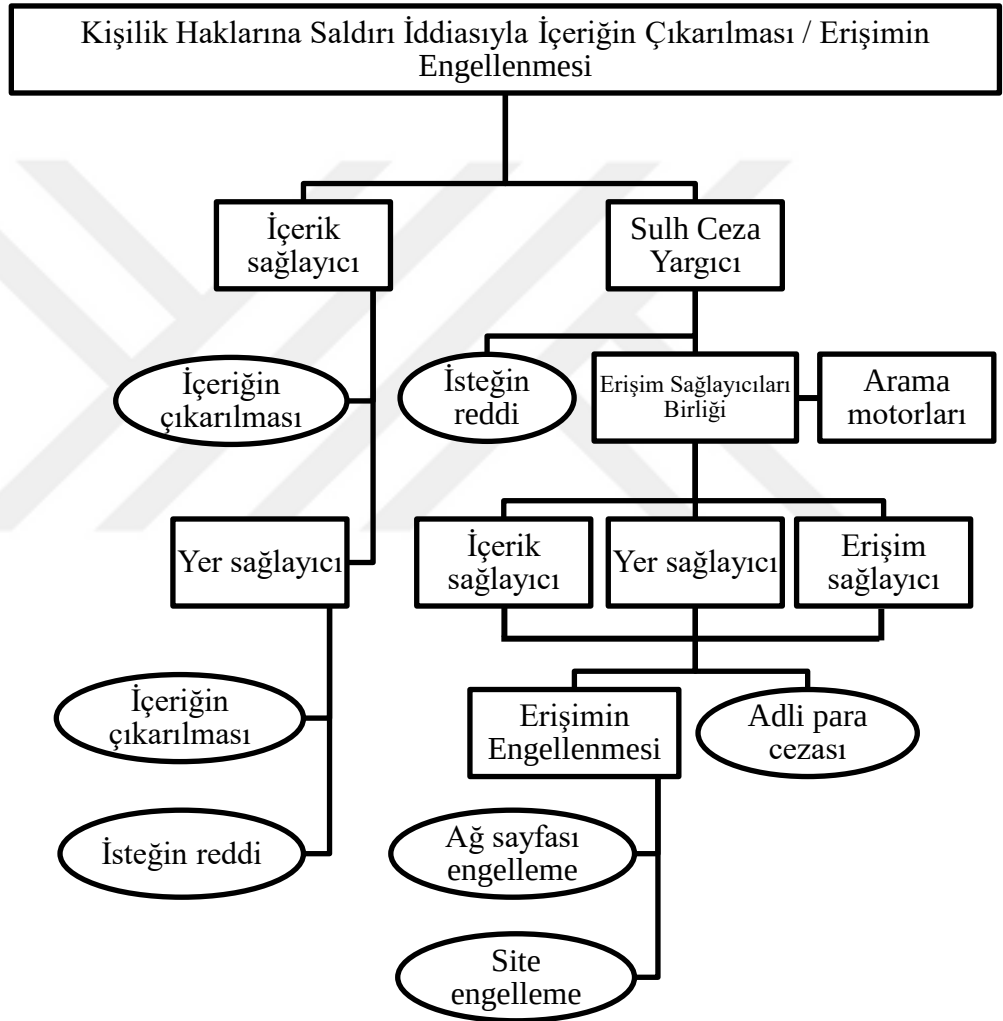
Öte yandan kararın üç günden daha uzun süre geçerli kalabilmesi için BTK Başkanının kararı 24 saat içinde sulh ceza yargıcına sunması ve yargıcın da 48 saat içinde kararı onaylaması gerekmektedir. Aksi durumda karar geçerliliğini yitirir ve uygulanan tedbir kaldırılır. BTK Başkanı ayrıca suça konu internet içeriklerini oluşturan ve yayanlar hakkında cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunmakla yükümlüdür. İçerik, yer ve erişim sağlayıcılar da soruşturma için gereken bilgi ve belgeleri adli makamlara sunmak zorunda olup bu yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumunda üç bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 8/A'da sayılan gerekçeler AİHS 10. maddede ve T.C. Anayasası Madde 26'da düzenlenen ifade özgürlüğünü yasal olarak kısıtlanmasının gerekçeleriyle örtüşmektedir. Bununla beraber bu madde kapsamında alınan kararlara karşı itiraz yolu olup olmadığı, varsa bu yolun nasıl işletileceği madde metninde açıklanmamıştır.

3.1.3. Kişilik Haklarının İhlal Edildiği İddiasıyla İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması Süreci

Kişilik haklarının ihlal edildiği düşüncesiyle içeriğin yayından çıkarılmasını ya da erişimin engellenmesi isteyen gerçek ya da tüzel kişiler için 5651 sayılı Kanun Madde 9'da iki yol sunulmuştur. Buna göre kişiler isteklerini önce içerik sağlayıcısına, eğer 24 saat içinde yanıt alamazsa da yer

sağlayıcıya iletme yoluna gidebilirler. Ancak kişiler doğrudan sulh ceza yargıcına başvurarak da içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi ve hatta içeriğin arama motorlarından da çıkarılması isteklerini iletebilirler. Sulh ceza yargıcına yapılacak başvurularda daha önceden içerik ve yer sağlayıcıya başvurma koşulu aranmamaktadır.

Şekil 3.3 : Türkiye’de ifade özgürlüğünün kişilik haklarına saldırı iddiası nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 9’da öngörülen aşamalar.

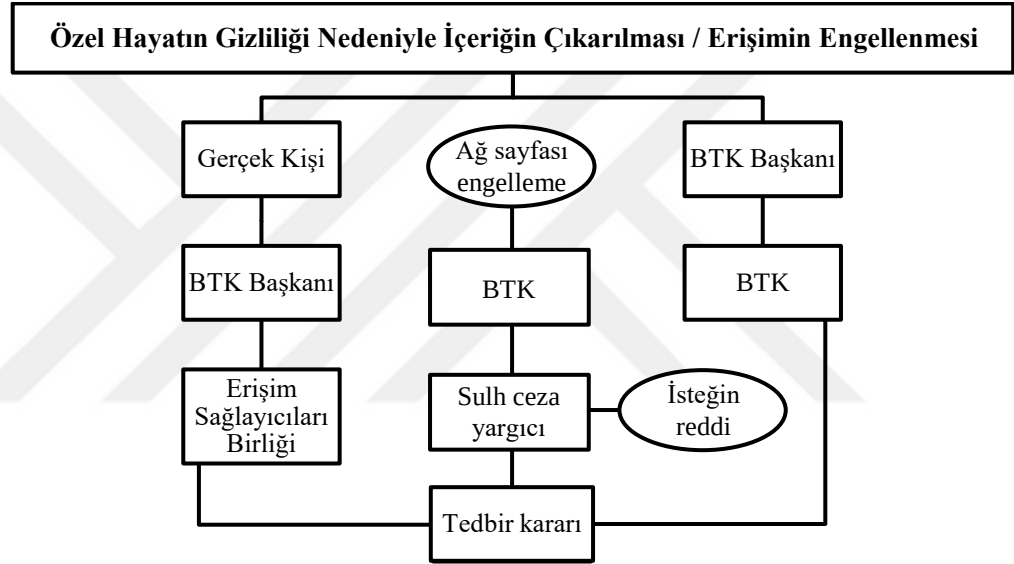
Yargıç kendisine iletilen başvuruyu duruşmaya gerek duymadan kabul etme ya da reddetmeye yetkilidir. Maddede yargıcın kararını vermesi için aşmaması gereken süre, 24 saat olarak belirlenmiştir. Başvurunun kabulü durumunda yargıç, kararını Erişim Sağlayıcıları Birliğine iletir. Kararda yapılan başvuruya göre, bildirimde bulunulacak arama motorlarına da yer verilir. Birlikten içerik, yer ve erişim sağlayıcılarına yapılan bildirimden sonraki 4 saat içinde kararın uygulanması gerekmektedir. Bu kararı uygulamayanlara ya da uygulamakta gecikenlere beş yüz günden üç bin güne kadar adli para cezası verilebilmektedir.

Erişimin engellenmesinde uygulanacak ilk yöntem sadece ihlalin bulunduğu sayfadaki içeriğin çıkarılmasıdır. Eğer bu sağlanamıyorsa içeriğin yer aldığı ilgili sayfaya erişimin engellenmesi kararı verilebilir. Ancak ihlal iddiası olan içeriğe erişim bu yöntemle de engellenemiyorsa sitenin tamamına erişimin engellenmesi de kanunda öngörülen hükümler arasındadır. Kanun yoluna başvuran kişiler, erişim engeli kararı alınan içeriklerin başka internet sitelerinde yer alması durumunda sulh ceza yargıcından yeni bir karar almaya gerek duymadan Erişim Sağlayıcıları Birliğine yapacakları başvuruyla bu sitelerde de aynı kararı uygulatabilirler. Bunun yanında ihlal iddiasına konu olan içeriğin çıkarılması durumunda yargıcın verdiği erişimin engellenmesi kararı kendiliğinden hükümsüz kalır. Yargıcın verdiği erişimin engellenmesine ilişkin karara 5271 sayılı Kanun hükümlerine göre itiraz edilebileceği konusunun hükme bağlandığı Madde 9'da yargıcın duruşma yapmadan verdiği kararın geçerlilik süresinin ne kadar süre olduğu ve verilen para cezasına nasıl itiraz edileceğine dair bilgiye yer verilmemiştir.

3.1.4. Özel Hayatın Gizliliğini Sağlamak İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanma Süreci

Kişilerin yeni medyada yer alan içeriklerden birinde haklarına ilişkin ihlal olduğu iddiası, doğrudan özel hayatları ile ilgiliyse 5651 sayılı Kanun'un 9/A maddesindeki hükümler uygulanmaktadır. Böyle bir durumda kişiler hakkın ihlaline neden olan yayının bulunduğu sayfanın adres bilgisi,

hangi eylemle özel yaşamın gizliliği hakkının ihlal edildiğine ilişkin açıklama ve kimlik bilgilerini kanıtlayacak belgelerle doğrudan BTK'ye başvurabilmektedir. Kurum, başvuruyu BTK Başkanı üzerinden ESB'ye, Birlik de erişim sağlayıcılara iletmekte ve dört saat içinde ilgili sayfadaki içeriğe ya da ilgili sayfaya erişimin engellenmesi için tedbir kararı alınmaktadır. Eğer tedbir kararının gecikmesinde sakınca varsa BTK Başkanının isteği üzerine BTK siteye erişimle ilgili tedbir kararını uygulamaya yetkilidir.

Şekil 3.4 : Türkiye’de ifade özgürlüğünün özel hayatın gizliliği nedeniyle kısıtlanması için 5651 sayılı Kanun Madde 9/A’da öngörülen aşamalar.

Ancak tedbir kararının süreklilik kazanması için BTK’ye başvuru yapan kişilerin ya da BTK Başkanı’nın tedbir kararının uygulanmasından sonraki 24 saat içinde sulh ceza yargıcına da başvurması gerekmektedir. Konuyu değerlendiren yargıç başvurudan sonraki 48 saat içinde kişinin başvurusuna kabul ya da ret yanıtı verebilir. Yargıç, başvurunun kabulü durumunda BTK’ye bildirimde bulunur. Yargıcın kararına 5271 sayılı Kanun hükümlerine göre itiraz edilebilir. Yargıcın ret kararı vermesi ya da şikâyeteye konu olan içeriğin yayından kaldırılması durumunda ise tedbir kararı hükümsüz kalır.

Madde 9/A hükümlerinin uygulanmasında içerik, yer ve erişim sağlayıcılarının rolü olmaması nedeniyle kararın uygulanmamasından kaynaklı yaptırımlara da madde metninde yer verilmemiştir. Ayrıca özel hayatın gizliliğinin ihlali nedeniyle yeni medya içeriğine erişimin engellenmesini düzenleyen bu maddede uygulanacak yaptırımlar arasında sitenin tamamına erişimin engellenmesine ilişkin hüküm bulunmamaktadır.

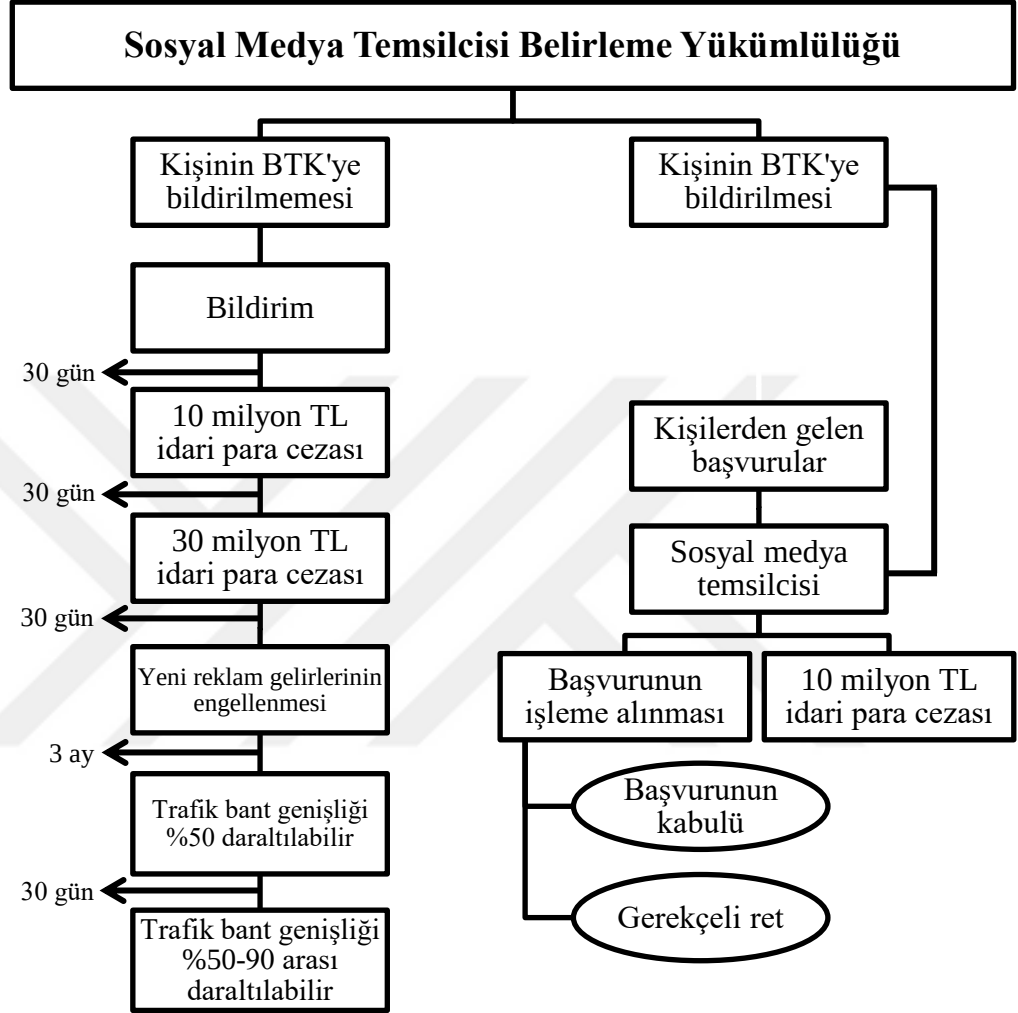
3.1.5. Sosyal Ağ Sağlayıcıların Yükümlülükleri

5651 sayılı Kanun’u kapsayan ve Temmuz 2020’de TBMM’de kabul edilen düzenlemeler, Türkiye’nin yeni medya alanındaki hukuki düzenlemelerine yenilerini eklemiştir. Kanuna eklenen ‘sosyal ağ sağlayıcı’ tanımıyla sosyal medya sitelerine yer sağlayıcı olmalarının yanında, sosyal ağ sağlayıcı da oldukları için bir takım ek yükümlülükler getirilmiştir. Sosyal ağ sağlayıcı Kanun’da ‘Sosyal etkileşim amacıyla kullanıcıların internet ortamında metin, görüntü, ses, konum gibi içerikleri oluşturmalarına, görüntülemelerine veya paylaşımlarına imkân sağlayan gerçek veya tüzel kişiler’ olarak tanımlanmıştır.

Kanun’da yer alan Ek Madde 4’teki Türkiye’den günlük erişimi bir milyondan fazla olan sosyal ağ sağlayıcıların Türkiye’de bir temsilci belirleme zorunluluğu, Türkiye’nin sosyal ağ sağlayıcılarına ilişkin düzenlemelerinin temelini oluşturmaktadır. Kanuna göre, sosyal ağ sağlayıcı, kendisine BTK, ESB veya idari ve adli makamlardan gelecek tebligat, bildirim veya isteklerin gereğinin yerine getirilmesi ve kişilerden gelecek başvuruların cevaplandırılması için en az bir yetkili kişiyi Türkiye temsilcisi olarak belirlemeli ve bu kişiyi BTK’ye bildirmelidir. Bunun yanında belirlenen kişinin, gerçek kişi olması durumunda Türkiye yurttaşı olması ve bu kişiye ait isim ve iletişim bilgilerinin sosyal ağ sağlayıcının sahip olduğu sitede kolayca erişilebilecek bir yerde bulunması zorunlu tutulmuştur. Belirlenecek temsilci Türkiye’deki kişi ve kurumlardan gelecek istekleri 48 saat içinde değerlendirerek kabul edebilir ya da gerekçesini açıklayarak

reddedebilir. Aksi takdirde BTK Başkanı tarafından sosyal ağ sağlayıcıya 10 milyon TL idari para cezası verilir.

Maddede yargıç veya mahkeme kararını uygulamayan ya da uygulamakta geciken sosyal ağ sağlayıcının doğacak zararlardan sorumlu olacağı belirtilmiştir. Sosyal ağ sağlayıcılar ayrıca tüm bu istek, tebliğ ve bildirimlerle ilgili yaptığı işlemlerin istatistiksel dökümünü altı ayda bir BTK'ye bildirmekle, bunları kendi sosyal ağ sayfasında yayımlamakla ve Türkiye'deki kullanıcıların verilerini Türkiye'de barındırmakla ilgili tedbirleri almakla yükümlü tutulmaktadır.

Şekil 3.5 : Türkiye’den günlük erişimi 1 milyonun üzerinde olan sosyal ağ sağlayıcılarının adını BTK’ye bildirmek zorunda oldukları temsilcilerin görevleri ve kanun dışı durumlarda öngörülen yaptırımlar.

Öte yandan sosyal ağ sağlayıcının Türkiye’ye temsilci atamaması durumunda karşılaşılabilecek yaptırımlar da ilgili ek maddede düzenlenmiştir. Bu yönde adım atmayan sosyal ağ sağlayıcılara önce bildirimde bulunulacaktır. Bu bildirim karşın temsilci atamayan sosyal ağ sağlayıcılara bu kararlarına

bağlı kaldıkça, bildirimden sonraki ilk 30 günün sonunda 10 milyon TL, takip eden 30 günün sonunda ise ayrıca 30 milyon TL idari para cezası verilecektir. Para cezalarının ardından gelen 30 günün sonunda temsilci atamayan sosyal ağ sağlayıcının Türkiye’deki vergi mükelleflerinden yeni reklam alması engellenecektir. Sosyal ağ sağlayıcının kararını yine de değiştirmemesi durumunda trafik bant genişliğinin ilk 3 ayın sonunda %50, daha sonraki 30 günün sonunda da %50-%90 arasında daraltılması yönünde yaptırımlar uygulanabilecektir. Kanuna göre, trafik bant genişliği ile ilgili yaptırımlarının hayata geçirilmesi BTK Başkanı’nın sulh ceza yargıcına yapacağı başvuru ve yargıcın vereceği kararın erişim sağlayıcılara bildirilmesinden sonraki dört saat içinde uygulanması esasına dayanmaktadır.

Öte yandan BTK, sosyal ağ sağlayıcıları yakından ilgilendirecek bir takım yeni düzenlemelerin çalışmalarına başladığını duyurmuştur. Sosyal ağ sağlayıcı tanımının ve bu tanıma uyan kuruluşların yükümlülüklerinin 5651 sayılı Kanun’a eklendiği gün BTK, düzenlediği toplantıda sosyal medya platformları, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerden oluşan bir çalışma grubuna yürütülen çalışmalar hakkında bilgiler verildiğini ve kendilerinden, yapılacak düzenlemelerle ilgili görüşler aldığını duyurmuştur (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2020).

5651 sayılı Kanun’a genel olarak baktığımızda, öncelikle Türkiye’nin internet ve yeni medya alanını düzenleyen bir kanuna sahip olması oldukça önemlidir. Çağdaş hukuk sistemlerinde bu alanı düzenleyen kanunlar bulunmaktadır ve hukukun bu yeni alanı üzerinde hemen her ülkede tartışmalar yapılmaktadır ve yapılmalıdır. Sözü edilen kanunun en önemli iki özelliği, Türkiye’de internetle ilgili aktörlerin belirlenmesi ve sorumlulukların tanımlanmasıdır. Hatta AYM’nin 2019 yılında verdiği bir kararda 5651 sayılı Kanun’un kapsamının geniş anlamda yorumlanması gerektiğine hükmedilmiştir.

Bir gazetenin internet sitesinde yayımladığı yazısından sonra içerik sağlayıcısı olduğu gerekçesiyle ceza alan Başvurucu, içerik sağlayıcı olma

koşullarını sağlamadığı ve dolayısıyla cezai sorumluluğu olamayacağını iddia ettiyse de AYM, olayların meydana geldiği tarihte gazetenin internet sitesi sorumlusu olan Başvurucunun, içeriği internet ortamında kullanıma sunma görevi nedeniyle içerik sağlayıcı olduğunu belirtmiştir. Gazetenin internet sitesi sorumlularının 5651 sayılı Kanun'un ilgili maddesinde içerik sağlayıcı olarak açıkça belirtilmemiş olmasının kanuni düzenlemede belirsizlik yaratmadığı görüşünde olan AYM, söz konusu kanunda yapılan tanımlamaların soyut olmasını kanun koyucunun bilinçli bir tercihi olduğunu vurgulamıştır. Sanal ortama özgü kavramların kapsamını, içeriğini, boyut ve sınırlarını belirlemenin güç olduğu belirtilen kararda, Kanun'un maddi ortam ile kurulacak ilişkiyi yürütme ve yargı organlarının yetkisi ve denetimine bırakması olağan bulunmuştur (Ufuk Çalışkan Başvurusu, 2019).

Öte yandan 5651 sayılı Kanun'un üzerinde tartışmalı kısımlar da bulunmaktadır. Akdeniz ve Altıparmak'a göre, 5651 sayılı Kanun bir siber suç kanunu değildir. Çünkü sözü edilen kanunda geçmişte olmayan bir suç tanımlanmamış, ceza muhakemesi hukukuyla idare hukuku hükümlerinden yeni bir kanun oluşturulmuştur (2008:16). Kanun, devlete hukuki yaptırımları uygulama hakkı verirken kişilere bu uygulamalara itiraz etme dışında bir seçenek tanınmamaktadır. Bunun yanında kanun metninde yer alan hükümlerin uluslararası sözleşmelerde tanınan tüm haklara eşit mesafede olduğunu, dolayısıyla uygulanan yaptırımların da uluslararası ölçütlere uygun olduğunu iddia edebilmek güçtür (Canata, 2016:200). Kaldı ki, 2007-2020 yılları arasında çeşitli gerekçelerle 20 kez değişen bu kanunda söz konusu olan 13 yıllık dönemde yapılan düzenlemeler, Türkiye'deki mevzuatın uluslararası hukukla uyumunu sağlamak amacıyla yapılmamıştır.

Üstelik kanun metninde devletin hatalı uygulamaları olması durumunda kişilerin ihlal edilen haklarından doğan zararın nasıl karşılanacağına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Kanun metninde yer alan internet sitesine erişimin tümünden engellenmesi yaptırımını nedeniyle AİHM tarafından iki kez ifade özgürlüğünü ihlal ettiği kararı verilen Türkiye'nin uygulamada kendisine büyük sorunlar çıkaran ve gelecekte de çıkarması olası

bu yaptırım biçiminden vazgeçmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü suçun işlendiği içeriğin çıkarılması ya da ilgili sayfaya erişim engeli getirilmesi adaletli bir seçenek olarak sayılabilecekken internet sitesine erişim engeli getirme biçimindeki bir yaptırım, işlenen suçla hiçbir ilgisi olmayan internet kullanıcılarını da doğrudan etkileyebilmektedir. Türkiye'nin YouTube, Twitter ve Vikipedi'ye getirdiği erişim engelleri bahsi geçen yaptırımdan ülkedeki tüm internet kullanıcılarının etkilendiği uygulamalara örnek gösterilebilir.

Burada sayılan ve daha da arttırılabilecek gerekçelerle 5651 sayılı Kanun'un uluslararası ölçütler temel alınarak ve internetin hem çağımızın hem de geleceğimizin en önemli iletişim aracı olduğu gerçeğini unutmadan düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenleme hayata geçirilirken de gerçek ya da tüzel internet kullanıcılarının hem tüm temel hak ve özgürlükleri arasında hem de bu kişilerin internet kullanımında devletle olan ilişkisinde denge kurulması oldukça önemli görülmektedir.

3.2. ÖRNEKLERLE ANAYASA MAHKEMESİNİN YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜ KISITLAMA KARARLARI

Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen kanunları ve bu kanunların bütününe inceleyen bilime hukuk adı verilmektedir. İlk örnekleri asırlar öncesinde dayanan hukuki metinler tarih boyunca insanların diğer insanlarla ve bağlı olduğu devletle olan ilişkilerini düzenlemiştir. Toplumlar ve devletler değiştikçe hukuk kuralları da değişmiş, farklı toplumlar arasında artan ilişkiler ise hukuk kurallarında bugün temel hak ve özgürlükler adını verdiğimiz ilkesel bazı ortaklıklar doğurmuştur.

Toplumlarca benimsenen her davranış biçimi, ardından yeni bir hukuk kuralını getirmiştir. Belli bir konuda davranışlar, toplumda benimsendikçe önce yeni kurallar, ardından da bu kurallara odaklanan hukuk dalları ortaya çıkmıştır. Örneğin bilgisayar teknolojilerinin yaygınlaşması, her türlü bilgi ve verinin, elektronik bilgi işlem araçlarıyla işleme ve değerlendirme tekniklerinin yaygınlaşması bilişim hukuku kavramını doğurmuştur. Bilişim

hukuku dalı genel olarak bilgi ve teknolojinin kötüye kullanımı ile insan haklarına zarar verilmesini önlemeyi amaçlar.

Ancak bilişim hukuku kavramını ortaya çıkaran bilgi ve teknolojiler, bugün nicelik ve kullanım alanı olarak çok daha ileri düzeydedir ve bu durum her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu da bugün bilişim hukukunun ortaya çıktığı döneme göre çok daha genel bir kavram durumuna getirmiştir. Teknolojinin iletişim alanında gösterdiği gelişim bir süre sonra iletişim hukukunu doğurmuştur. Teknoloji ile şekillenen iletişim sürecine basın kuruluşların da katılması bir süre sonra başka bir hukuk dalı olan basın hukukunu ortaya çıkarmıştır. Yaşanan yeni teknolojik gelişmeler ve bu alanda artan etkinlikler basın hukukunun bugün ‘kitle iletişim hukuku’ ya da ‘medya hukuku’ olarak da tanımlanmasını sağlamıştır. İnsanlığın 21. yüzyılda tanıştığı sosyal medya sitelerinin çok kısa sürede benimsenmesiyle son yıllarda sosyal medya hukuku kavramı ortaya atılmıştır ve teknolojiadaki gelişmelere bakılırsa sosyal medya hukuku alanı da gelecekte hızla gelişecektir.

Hukuk kuralları çeşitli kaynaklara dayanır. Bunların bazıları zaman içinde kendiliğinden ortaya çıkıp süregelen ve gelenek hukuku adı verilen kaynaklar, bir kısmı kanun koyucu tarafından oluşturulan yazılı hukuk, bir kısmı da yargıçların kararlarından oluşan içtihat hukukudur. Kaynaklar bağlayıcı ve yardımcı olmak üzere ayrılırlar. Kaynakların türleri ve bunların alt başlıkları ülkelerin bağlı oldukları hukuki geleneğe göre değişmektedir. Belirli bir anayasaya sahip olmayan ülkelerin uygulamalarında çeşitli farklılıklar olmakla birlikte, dünya genelinde anayasa, milletlerarası anlaşmalar, yasa, tüzük ve yönetmelik gibi kaynaklar ile hukuk kuralı durumuna gelmiş gelenek hukuku⁴ öğeleri bağlayıcılık niteliği taşırlar. Bunun yanında Anglosakson hukuk sisteminde içtihatlar bağlayıcı kaynaklarken,

⁴ Yazılı hukuk kurallarının yaygınlaşmasıyla önemini yitiren ancak bugün dahi varlığını sürdüren gelenek hukuku hükümlerinin çağdaş hukuk sistemi değerlendirilebilmesi için geleneğin uzun süredir uygulanması, toplum genelinde kabul edilmesi ve devletin bu gelenek kuralını yaptırımla desteklemesi gerekmektedir (Gözübüyük, 2010:56).

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Kara Avrupası Hukuk Sistemi, içtihatları yardımcı kaynaklar olarak kabul eder.

Arapçadan Türkçeye giren içtihat kavramı, kuramsal olarak, bir hukuk kuralını mantık, akıl ve yorum yoluyla incelemek ve öğrenmek demektir. Yargısal içtihatlar ise mahkemelerce verilen kararlarda bir sorunun çözümü için izlenen yolu ifade eder ve somut bir konu hakkında, yargının uyumsuzluğu çözen kararı anlamına gelir. Yargısal içtihatlar olaya özgü kararlardır. Benzer uyumsuzluklarda aynı çözüm yolu izlendikçe ve benzer kararlar verildikçe yargıçlar zamanla içtihatlar aracılığıyla bir yargı geleneği oluşturlar. Hukuk sistemi içinde oluşan bu geleneğin bağlayıcılık kazanması gerekli görülürse yetki alanına göre Danıştay ya da Yargıtay 'ıçtihadı birleştirme kararı' verebilir. Ancak Türk hukukunda böyle bir karar olmadan içtihatların tek başına bağlayıcı niteliği yoktur. Başka bir deyişle, bir mahkemenin kanunu yorumlayarak verdiği karar, aynı düzeyde bir başka mahkeme için bağlayıcı olarak kabul edilemez. Buna karşın içtihatlar, hukuk sistemi içinde yasal boşlukların nasıl doldurulduğunu ve yargılamanın yönünü göstererek bir bakıma soyut kuralların somutlaştırılmış hâlini içerdikleri için yargıçlar, avukatlar ve hatta yurttaşlar için birincil kaynaklar kadar önemlidir (Gedik & Koç, 2009:158-161).

Hukuka aykırı davranışlar gerçekleştirildiğinde, bozulan hukuk düzenini sağlamak ya da haksızlığı gidermek için mahkemelere gereksinim duyulur. Mahkemeler baktıkları bir davayı sonuçlandırmak için hukuk kurallarını somut olaylara uygulamak zorundadırlar. Bu da mahkemelerin sürekli olarak kanun hükümlerinin anlamlarını araştırmasını ve bunları yorumlamasını gerektirir. Böylece mahkemeler bir yandan temel görevlerini yerine getirirken bir yandan da hukuk düzeninin oluşmasına katkı sağlarlar (Gözübüyük, 2010:57).

Türk hukuk sisteminde görev yapan bir yargıcın karar verirken izlemesi gereken normlar hiyerarşisi anayasa, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar, kanun, kanun hükmünde kararname,

tüzük, yönetmelik vb. yazılı kaynaklarla başlar. Türk Medeni Kanunu'nun ilk maddesine göre, yargıçlar yazılı kaynaklarda uygulanabilir bir hüküm yoksa örf ve âdet hukukuna göre, bu da yoksa kendisini kanun koyucu yerine koyarak anayasal çerçeve içinde hareket edebilir.

Çalışmamızın bu bölümünde temel hak ve özgürlüklerden biri olan ifade özgürlüğünün internet ortamında kullanımıyla birlikte çakışan hakların Anayasa Mahkemesince nasıl çözüme kavuşturulduğu, ifade özgürlüğünün kısıtlanması yönünde verilen kararlar⁵ üzerinden ele alınacaktır. Sonuçlanan davalara ilişkin kararlara, Anayasa Mahkemesinin internet ortamında erişime açtığı kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr adresinden ulaşılmış, 31 Aralık 2020 tarihinden sonra karara bağlanan davalar incelemeye alınmamıştır. Dava seçimleri önce sitede yer alan filtreleme seçenekleri aracılığıyla, ardından da sonuçların içinden yeni medya ortamında yaşanan olaylara ilişkin davaların belirlenmesiyle yapılmıştır. Kararlar son olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına olanak sağlayan üç ana gerekçeye göre gruplandırılmıştır.

3.2.1. Genel Ahlakın Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması

İfade özgürlüğü hakkını güvence altına alan hukuki metinler içinde bu hakkın yasal olarak kısıtlanabilmesine de olanak veren ilk uluslararası metin olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinde bu özgürlüğün genel ahlakın korunması gerekçesiyle sınırlandırılabilirliği belirtilmiştir. Bunun yanında AİHM'nin Handyside v. Birleşik Krallık kararında da belirtildiği üzere genel ahlakın korunması nedeniyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda ulusal mahkemelerin görece daha geniş takdir yetkisi bulunmaktadır. İlgili kararda kendi takdir yetkisi üzerinden bir değerlendirme yapan AİHM, bir ülkede yerleşmiş ahlak düzenini ve bununla

⁵ Kararlar Bilgi Bankasında davayı açan tarafa göre mahkemenin ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin ihlal, ihlal olmadığı, açıkça dayanaktan yoksunluk yönünde karara bağlanan davalar ele alınmıştır. Davalar, ifade özgürlüğünü kısıtlanmasına ya da var olan kısıtlamanın onanmasına hükmeden kararlar üzerinden belirlenmiştir.

ilgili bir yaptırım kararındaki dengeyi en iyi gözetecek kişinin ulusal mahkemelerde görev yapan yargıçlar olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı kararda ifade özgürlüğü ile genel ahlak arasında dengeyi sağlayacak sonuç ya da yaptırım, izlenecek meşru amaçla aynı doğrultuda olmalıdır. Dolayısıyla ulusal mahkemelere tanınan görece geniş takdir yetkisi sınırsız değildir.

Türkiye’deki mevzuata baktığımızda ise en temel metin olan anayasada ifade özgürlüğünün kısıtlanabilmesini gerektirecek gerekçeler arasında ahlakın korunmasına dair bir ifade yer almamaktadır. Usulüne göre yürürlüğe girmiş ve kanun hükmünde olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesi, Basın Kanunu, Türk Ceza Kanunu ile 1117, 5651 ve 6112 sayılı kanunlar gibi pek çok kanunda ise genel ahlakın korunması gerekçesiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilceği hükmü bulunmaktadır. Ancak soyut bir ahlak kavramı üzerinden somut bir yaptırımın uygulanması için ahlakın da kanunlarla somutlaştırılması gerekmektedir.

Daha önce ifade özgürlüğünün kapsamını belirleyen maddeleri üzerinde durduğumuz Türk Ceza Kanununun ifade özgürlüğüne sınır çizen maddelerine bakıldığında ilk olarak ifade özgürlüğü ile genel ahlakın korunması kavramları arasında nasıl bir sınır çizildiği incelenecektir. Kanunun, Genel Ahlaka Karşı Suçlar başlığını taşıyan üçüncü kısım yedinci bölümünde bu suçlar hayâsızca hareketler, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve olanak sağlama ile dilencilik olarak sıralanmıştır. Bu suçlardan hayâsızca hareketler ve müstehcenliğin ifade özgürlüğü ile ilişkisi daha belirgindir.

Türk Ceza Kanunu (TCK) Madde 225, ‘Hayasızca⁶ hareketler’ başlığını taşır ve “*Alenen cinsel ilişkide bulunan veya teşhircilik yapan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*” hükmünü içerir. Bu

⁶ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte yer alan ‘haya’ kelimesi, Farsça kökenlidir ve er bezi anlamına gelmektedir. Bu kanunda kastedilen ‘utanma duygusu, utanç’ anlamlarına gelen kelime ise Arapça kökenli hayâ’dır. Kanunda yazım yanlış olsa da, yürürlükte olan bir kanun metnindeki ifadelerle sadık kalınmak istenmiştir.

hükmün ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilebilmesi şu nedenle olasıdır: Teşhirciliğin yalnızca cinsel organların değil, vücut bölgelerinin ihlal niteliğindeki her tür teşhiri olarak tanımlanması, yasanın gerek uygulayıcının hayat görüşüne, gerekse belli bir yörenin sosyolojik özelliklerine göre farklı biçimlerde uygulanmasına olanak sağlayabilir. İfade özgürlüğü ile örneklendirilecek olunursa, protesto amacıyla tamamen ya da kısmen soyunan kişilerin eyleminin suç sayılıp sayılmayacağı büyük ölçüde yasayı uygulayacak yargıca bağlı olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken konu, çıplaklıkla ifade özgürlüğünün iç içe geçmiş olmasıdır. Kişiye çıplaklık nedeniyle verilecek ceza aynı zamanda ifadenin cezalandırılması olacaktır. Ancak bilindiği üzere hem uluslararası sözleşmelerde hem de T.C. Anayasası'nda ifade özgürlüğü hakkı, yalnızca ifadeyi değil ifadenin aktarılma biçimini de korumaktadır (Koyuncu Gülseven, 2008:17). Bu nedenle Madde 225, hem kuramsal hem de uygulama yönünden boşluklar içermektedir. Bu durum da, yasanın yaptırım gücünün büyük ölçüde içtihatlardan gelmesinin önünü açmaktadır.

Müstehcenlik konusunu ele alan ve internette ifade özgürlüğü ile de ilişkilendirilebilecek Madde 226'nın içerdiği yedi fıkrada, birden fazla suç sayılmaktadır. Maddede müstehcenlik tanımına yer verilmemiş olması yaptırım aşamasında yine uygulayıcının öznel görüşlerine göre karar vermesine olanak tanımaktadır. Buna karşın fıkralar incelendiğinde müstehcenlik suçunun kategorilere ayrıldığı söylenebilir. İlk iki fıkrada müstehcen görüntüleri çocuklara ulaştıran kişiler ile bu yayınlara çeşitli yollarla ulaşılmasını kolaylaştıran ya da aleniyet kazandıran kişilere üç yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bunun yanında şiddet içeren, hayvanlara veya ölü insan bedenine yönelik ya da doğal olmayan yoldan yapılan cinsel davranışlara ilişkin içerikleri üreten, depolayan, dağıtan ya da kullandıran kişilere dört yıla kadar, çocuk pornografisini üreten, basın yoluyla yayan ya da bunlara aracılık eden kişilere on yıla kadar hapis cezası verilebileceği hükmolunmuştur. Maddenin son fıkrasında bu hükümlerin bilimsel eserler

olması, çocuklara ulaşmaması ve çocuk pornografisi olmaması koşuluyla, sanatsal ve edebi değeri olan eserlere uygulanmayacağı da açıklanmıştır.

Madde 226'da kesin olan, müstehcen içeriklere çocukların erişebilmesinin sağlanması ya da bu içeriklere aleniyet kazandırma çabası açık bir suçtur. Ancak bu maddede dikkate değer bir nokta da dördüncü fıkrada yer alan 'doğal olmayan yoldan yapılan cinsel davranış' kavramıdır ki, yoruma açık olan bu kavramın hangi cinsel yönelimleri kapsayıp hangilerini kapsamadığı belirsizdir. Kanun metninde açıkça yazmasa da heteroseksüelliğin bu kapsamda değerlendirilemeyeceği açıktır. Heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelimleri ilgilendiren belirsizlik de, kanunun ilgili maddesinin uygulanmasında öznel yorum üzerinden değerlendirmelerin önünü açmaktadır.

5651 sayılı Kanun'da yer alan ve yeterli suç şüphesi içermesi durumunda internette ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını gerektirecek suçlar arasında sayılan 'Çocuğun cinsel istismarı' başlıklı Madde 103'ü ele alacak olursak, bu maddede yer alan hükümlerin ifade özgürlüğü konusuyla ilişkilendirilmesinin çocuk pornografisi içeriklerinin aynı zamanda çocuğun cinsel istismarı sayılmasıyla mümkün olduğu düşünülmektedir. İlgili maddede cinsel istismarın tanımına yer verilmiş, bu tanımda on beş yaşını tamamlamayan ya da tamamlasa da cinsel istismarın hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayacak düzeyde olan çocuklara karşı işlenen her türlü cinsel davranış suç sayılmıştır. On beş ile on sekiz yaş arası çocuklara karşı yapılan cinsel davranışlarda ise cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedenin varlığının aranacağı belirtilmiştir. Maddenin diğer fıkralarında uygulanacak cezanın arttırılmasına neden olan eylemler sayılmıştır. Bu nedenler arasında eylemin basın yayın veya internet vb. yollarla yayılmasını sağlamak gibi ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilebilecek bir hüküm bulunmamaktadır.

Gerek TCK gerekse 5651 sayılı Kanun'da açıkça belirtilmese de kanunların uygulanması aşamasında ifade özgürlüğünün genel ahlakın

korunması nedeniyle sınırlandırılması en çok pornografik içerikler üzerinden yapılmaktadır. Bu konudaki tartışmalar pornografinin bir ifade olup olmadığı noktasından başlayıp ifade olarak kabul edilmesi durumunda ifade özgürlüğünden nereye kadar yararlanacağına kadar uzanmaktadır ki, yorumlaması pek çok etkene dayanan bu konuda hukuki bir sınır çizilebilmek oldukça zordur (Koyuncu Gülseven, 2008:27-28).

Türk hukukunda genel ahlakın içtihat yoluyla tanımlanması AYM'nin 1964 yılında karara bağladığı bir davaya kadar uzanmaktadır. Bu kararda genel ahlak, 'belli bir zamanda bir toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş bulunan ahlak kuralları ile ilgili hareketleri gösteren ve kolayca anlaşılan kurallar' olarak açıklanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 1964). Anayasa Mahkemesinin ifade özgürlüğünü genel ahlakın korunması gerekçesiyle sınırlandığı kararlarından bir tanesi de yeni medya ortamında yaşanan bir olayla ilgilidir. 2016 yılında karara bağlanan dava, Başvurucunun hakkında beraat kararı verilmiş olmasına rağmen karara konu olan internet sitesi hakkında uygulanan erişim engelleme tedbirinin kaldırılmaması nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Davaya konu olan olaylar şöyle gelişmiştir:

Başvurucu-1⁷, İsveç'te yaşayan bir Türkiye yurttaşdır ve müstehcen içerikli bir internet sitesinin sahibidir. 2011 yılında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu sitede, 5651 sayılı Kanun Madde 8'de sayılan ve Türk Ceza Kanunu'nun 103 ve 226. maddelerine atıfta bulunan çocuğun cinsel istismarı ve müstehcenlik içerikli görüntü ve fotoğrafların yer aldığını belirlemiştir. Başsavcılık konuyla ilgili hem müstehcenlik suçunun işlendiği iddiasıyla kamu davası açmış hem de Telekomünikasyon İletişim Başkanlığına (TİB) bildirimde bulunmuştur. Davaya bakan sulh ceza mahkemesinin bildirimin yapıldığı güne ait kararıyla Türkiye'den siteye erişim engellenmiştir. Başvurucunun bu karara itirazı da reddedilmiştir.

⁷ Bu çalışmada AYM'nin kararlarına ilişkin yapılacak incelemelerde başvurucuların isimlerine sadece Kaynakça bölümünde yer verilmesi tercih edilmiştir. İncelenecek davalarda okuyucular açısından karışıklık olmaması için başvurucular verilen numaralarla ayrılmıştır.

Açılan kamu davasında sanık olarak yargılanan Başvurucu-1, ‘yasada tanımlanan suç işlediğinin sabit olmaması nedeniyle’ aklanmıştır. Mahkeme gerekçesinde savcılığın sitedeki içeriklerin varlığına ilişkin iddialarını kabul etmekle beraber söz konusu internet sitesinin İsveç kanunlarına ve denetimlerine göre kurulması, siteye her ülkeden erişimin mümkün olması ve sırf Türkiye üzerinden erişim sağlanmasının sanığın sorumluluğunu gerektirmeyeceğine hükmetmiştir. Bunun yanında sanığın Türkiye yurttaşı olması dışında Türkiye’de erişimcilere herhangi bir uyarı vermeden siteye giriş sağladığının kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Bunun üzerine Başvurucu-1, siteye erişim engeli kararı veren mahkemeye engelin kaldırılması için başvurmuştur. Ancak ilgili Mahkeme, kararının itiraz başvurusu üzerinden kesinleşmesi dolayısıyla esastan irdeleme yapılmasının hukuken olanaksızlığı gerekçesiyle bu isteği reddetmiştir. Bu karara yapılan itiraz da reddedilince Başvurucu-1, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur.

Konuyla ilgili TİB’den siteye ilişkin bilgiler isteyen AYM, gelen belgeler üzerinden yaptığı değerlendirmede sitede müstehcenlik içeren ifadelerin, seks oyuncaklarıyla ilgili resim ve yazıların, yaşlarının küçük olduğu anlaşılan kız çocuklarıyla ve hayvanlarla cinsel ilişkiyi gösteren pornografik nitelikte öğeler içeren fotoğraf ve animasyonların yer aldığını belirlemiştir. Başvurucu-1, 5651 sayılı Kanun Madde 8 gereğince aklanmasıyla erişim engelleme kararının hükümsüz kalması gerektiğini savunmaktadır. Başvurucu-1, bunun için birinci derece mahkemenin, verdiği erişim engelleme kararının kaldırılması için TİB’e bildirimde bulunmadığını ve böylece tedbiri süresiz duruma getirdiğini, bunun bir sansür olduğunu yetkili mercilerin konu ile ilgili adımları atmaktan çekindiklerini, tüm bunların sonucunda ifade özgürlüğü, adil yargılanma ve etkili başvuru haklarının ihlal edildiği iddiasındadır. Başvurucu ayrıca AYM’den yeniden yargılama ve tazminat isteğinde de bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi, olayların başvuru tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki nitelendirmesini

kendisinin yapacağını belirterek başladığı değerlendirme yazısında Başvurucunun iddialarından yalnızca birini değerlendirmeye almıştır. AYM, Başvurucu-1'in 5651/8 gereğince beraat etmesiyle erişim engelleme kararının hükümsüz kalması, ancak beraat kararının erişim engelleme kararının kaldırılması için TİB'e gönderilmesi gereğinin ilgili Mahkemece yerine getirilmediği iddiasının, Anayasa'nın 36. maddesinde tanımlanan adil yargılanma hakkı kapsamında kaldığından başvurunun bu çerçevede incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Korkut Duman Başvurusu, 2016).

AYM'nin bu kararıyla, başvuru ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmemiştir. Başka bir deyişle AYM, pornografi içerdiğini kabul ettiği bir siteye ilişkin ifade özgürlüğü eksenli değerlendirmeler yapmamış, bu yönde bir içtihat oluşturma yoluna gitmemiştir. Böylece hem genel olarak hem de yeni medya ortamında ifade özgürlüğünün sınırlarının netleştirilmesi açısından bir fırsatın kaçırıldığı söylenebilir. Ancak AYM'nin yargılama sırasında bu konuyu ele almaması, davaya konu olayda ifade özgürlüğü ihlali görmediğini ve dolayısıyla da pornografiyi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmede biçiminde yorumlanabilir. İncelenen bu dava dışında AYM'nin yeni medyada ifade özgürlüğü ile genel ahlakın korunması ilişkisini ele alarak sonuçlandırdığı başka bir dava bulunmamaktadır.

3.2.2. Başkalarının Şöhret ve Haklarının Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması

İfade özgürlüğü kişilerin kendini geliştirmelerinin yanında toplumların ilerlemesine aracılık eden vazgeçilmez haklardandır. Bu noktada bir düşünceyi ifade etmenin doğurduğu etkileşim nedeniyle çok yönlü bir eylem olduğunu bir kez daha vurgulamak gerektir. İfade, düşüncenin somutlaşmış ve dış dünyaya yansımış şeklidir ve bu yansıma diğer insanları da çeşitli biçimlerde etkilemektedir.

Bu etki düşünsel birikimin sağlanması, tartışma ve hoşgörü ortamının yaratılması ve doğrulara ulaşılması işlevleri görebilir. Ancak aynı etkileyiş sürecinde insanları aldatmak, kandırmak ve yanlış yönlendirmek gibi

sonuçların da ortaya çıkabildiği görülmektedir (Benedek, 2014:408). Buradan hareketle de bazı ifadelerin bireyler, toplumlar, devletler vb. kurumlar üzerinde zarara neden olabilecek sonuçlar doğurduğu söylenebilecektir. İfadelerin hedef aldığı kişi ya da kurumlar belirginleştikçe haklar arasındaki çatışmalar daha çok gündeme gelmekte, ardından da bu haklar arasındaki dengeyi tesis etme gereksinimi, ifade özgürlüğünün ayrıntılı bir çözümlemesini, amacını ve sınırlarını ortaya koyma zorunluluğunu doğurmaktadır (Tümay, 2015:357). Bu sınırlar bir yandan fiziksel dünyada çizilmeye devam ederken diğer yandan da kendine has özellikleri olan yeni medya ortamına göre dönüştürülmekte ya da yeniden oluşturulabilmektedir.

İfade özgürlüğünün yasal olarak kısıtlanmasında başkalarının şöhret ve haklarının korunması, yargı kurumlarınca en çok kullanılan gerekçedir. Çok sayıda davaya konu olan ifade özgürlüğü ile diğer hakların çatışması sorunu, konunun kapsamının genişliği nedeniyle de ilgilidir. AİHS’de tanımlanan özel ve aile hayatına saygı hakkı ile düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi ifade özgürlüğü ile çatışabilecek hakların yanı sıra ifade özgürlüğünün nefret söylemine dönüşmesi, hakaret, bilgiye erişimin engellenmesi gibi konular da bu kapsamda ele alınmaktadır. Bunun yanında ifadenin hedefi olan kişinin toplumdaki statüsü ile hakların çatıştığı ortam da davaya etki eden değerlendirme ölçütlerindendir.

Anayasa Mahkemesinin yargılamalarında ifade özgürlüğü ile şeref - itibar dengesi olarak tanımladığı konuyla ilgili, çalışmamızın inceleme yaptığı tarih aralığındaki yeni medya ortamında yaşanan ve karara bağlanan davaların ikisinde ifade özgürlüğünün gazeteciler aleyhine kısıtlanması kararı verilmiştir. Bu davalardan ilki, yerel bir gazete köşe yazarı olan Başvurucu-2’nin köşe yazıları nedeniyle hakkında soruşturma açılarak hakaret ve iftira suçlarından verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılması yaptırımının ifade ve basın özgürlüklerini ihlal ettiği iddiasıyla tazminat talebinde bulunduğu başvurusu hakkındaki karardır. Bu başvuruda ‘Ucuz Olmak’ ve ‘Motosikletli Zibidiler’ başlıklı yazılarından dolayı aldığı cezaları AYM’ye taşıyan Başvurucu-2’nin ‘Motosikletli Zibidiler’ başlıklı yazısından dolayı

verilen ceza ile ilgili Mahkeme'den ifade özgürlüğünün ihlal edildiği kararı çıksa da 'Ucuz Olmak' başlıklı yazısı nedeniyle aldığı cezada ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar verilmiştir. 'Ucuz Olmak' başlıklı yazıdan kaynaklı başvuru üzerine görülen davaya konu olan olaylar şöyle gelişmiştir:

Çine Madran Gazetesinin yayın yönetmeni ve köşe yazarı olan Başvurucu-2, 2 Nisan 2012 tarihinde Çine Madran gazetesinde 'Ucuz Olmak' başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Başvurucu-2, bu yazıya Osmanlı döneminde geçen bir olayla ilgili anlattığı fıkra ile başlamıştır. Fıkroda bir köye atanan asayişten sorumlu ve zalim bir komutan ile köy ağası arasında geçen konuşmalar yer almakta ve komutanın annesinin başlık parasının az olması sebebiyle köy ağasının komutana *"Oğlum belli zaten senin ucuz kadından olduğun"* dediği hikâye edilmektedir. Bu fıkranın ardından yazısına devam eden Başvurucu-2, günümüzde de benzer olayların yaşandığını söylemiş, kamusal güce sahip, motosikletlerine -son üç rakamı aynı olan- özel plaka taktıran ve yalancı şahitlik yapan kişileri, halkın iradesiyle seçilip kendi çıkarını düşünen siyasetçileri, halkı yok sayıp zenginin askeri, güçlünün uşağı olanları, 'toplum mühendislerini' ve 'memleket şekilcilerini' ucuzlar sınıfına koyduğunu belirtmiştir. Yazar yazısının sonunda bu ucuzluğun sorumlusunun ise bu kişilerin annelerinin olmadığını, kamusal yetkiyi kötüye kullanmaları, şahsiyetsiz oluşları, açgözlü ve çirkin dünya hırsları nedeniyle, eleştirdiği kişilerin arasında kendisinin de olduğunu söylemiştir.

Yazısından dolayı hakkında Çine Emniyet Müdür Vekili H.Y.'ye hakaret ettiği iddiasıyla Başvurucu-2 hakkında Çine Asliye Ceza Mahkemesinde kamu davası açılmıştır. Mahkeme kararında, yazıda açıkça belirtilmese de, 'kamusal güce sahip, motosikletlerine -son üç rakamı aynı olan- özel plaka taktıran ve yalancı şahitlik yapan kişi' ifadesinden kastedilenin H.Y. olduğunun açık olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Başvurucu-2, kamu görevlisine hakaret ettiği gerekçesiyle 7 bin 80 TL adli para cezasına mahkûm edilse de hükmün açıklanması geri bırakılmıştır. Üst mahkemeye yaptığı itiraz, ortada somut bir ceza olmadığı gerekçesiyle

reddedilen Başvurucu-2, daha sonra Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur.

Başvurucu-2, esasa ilişkin savunmasında fıkra da geçen asayiş komutanı ile emniyet müdür vekili arasında bağlantı kurmanın doğru olmadığını, fıkra da geçen olayları örneksene yöntemiyle günümüze uyarladığını, yazısını haber sitesini Türkiye’den ve dünyadan takip eden herkesi dikkate alarak yazdığını ve herhangi bir şahıs ve kurumu doğrudan hedef almadığını ifade etmiştir. Başvurucu-2 ayrıca kendisine tazminat davası açıldığı için otomobilinin haczedildiğini ve yazı yazmaya çekindiğini de belirterek ifade özgürlüğünün kısıtlandığı iddiasındadır.

Mahkeme ise yaptığı değerlendirmede yazının ‘ucuz olmak’ kavramı üzerinden kurgulandığını ve bu kavramın kişileri değersizleştirme amacıyla kullanıldığını açık olduğunu, ayrıca yazıda kadınların alınıp satılabildiği ve değerinin para ile ifade edilebildiği gibi cinsiyetçi bir söyleme yer veriliğini belirtmiştir. Yazıda açıkça isim verilmediği gerekçesiyle kimin değersizleştirilmek istendiğini belirleme yoluna giden AYM, ilk derece mahkemesinin, ‘kastedilen kişinin Çine Emniyet Müdürü Vekili H.Y. olduğu’ yönündeki değerlendirmesine bir keyfilik görülmemesi nedeniyle katıldığını ve ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin haklı ve demokratik toplum düzeni açısından gerekli olduğu görüşüne katıldığını açıklamıştır.

Verilen cezanın ölçülü olup olmadığına da bakan AYM, yazarın kendi değer yargılar üzerinden yaptığı değerlendirmede geçen ifadeleri kanıtlaması beklenemezse de yazının içeriğinin genel olarak basın etiğine uygun olmasının beklendiğini kaydetmiştir. Mahkeme, ayrıca gazetecilik mesleğinin belli ölçüde abartı, hatta kışkırtıcı yargıları da hoş görebileceği kabul etmekle birlikte, bunun hiçbir şekilde üçüncü kişilerin anayasal haklarını ihlal edilebileceği anlamına gelmeyeceğini ve kamu görevlilerinin de kendilerine yapılan eleştiriye sıradan insanlara göre daha çok katlanmak zorunda olduğunu hatırlatmıştır.

Bu değerlendirmelerin ardından görüşünü aııklayan AYM, yazıdaki hedef kişinin nüfuzunu kullanarak son üç rakamı aynı olan plaka alması nedeniyle ‘ucuzlar’ sınıfına dâhil olduğu yönündeki yargıya katlanması gerekmediği ve yazıda yer alan cinsiyetçi sylem ve bu kişilerin ucuzluklarında annelerinin suçu olmadığı gibi ifadelerin demokratik bir toplumda korunmasının gerekmeyeceğini belirtmiştir. Mahkeme, Başvurucuya verilen cezada hapis cezası yerine adli para cezası verilmesinin ve bu cezada da hükmün açıklanmasının geri bırakılmasının somut olay özelinde yapılan değerlendirmede ölçülü bir yaptırım olduğu sonucuna ulaşarak Başvurucu-2’nin ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine hükmetmiştir (Emin Aydın Başvurusu, 2014).

AYM’nin verdiği bu kararın yeni medyada ifade özgürlüğüne nasıl etkileri olabileceğine ilişkin değerlendirmemize katkı sunması amacıyla iletişime geçtiğimiz Başvurucu-2, AYM’nin verdiği kararın ardından konuyu AİHM’ye taşıdığını ifade etmiştir. Emniyet müdürü ve başka bir yazısından dolayı cumhuriyet savcısı ile ters düştüğünü ve aldığı tazminat cezaları nedeniyle ine’den taşınmak zorunda kaldığını ifade eden Başvurucu-2, suç işlediğini dşnmemesine karşın haklılığını kanıtlamak için değil, yaşadığı maddi sıkıntılardan kurtulmak amacıyla suçsuz olduğunu kanıtlamak için AİHM’ye başvurduğunu söylemiştir.

AYM’dan aleyhine bir karar çıkan Başvurucu-2, daha sonra farklı davaların karar yazılarında kendi davasına atıfta bulunulduğu için yeni kararlardan haberdar olduğunu ancak kararları özellikle takip etmediğini belirtmiştir. Aleyhine çıkan karardan sonra haberlerinin hukuka uygunluğunu özellikle denetleyip denetlemediğine ilişkin soruya karşılık Başvurucu-2, ceza aldığı davadaki haberin bir yurttaşı konu alması durumunda olasılıkla yargılanmayacağını ama kamu görevlisini konu aldığı için dikkat çektiğini ve bunun için özel bir yaptırımla karşılaştığını düşündüğünü söylemiştir. Başvurucu-2, başında bulunduğu medya grubunun bir hukuk danışmanı olduğunu ve yazılarında hukuki açıdan emin olmadığı durumlarda danışmanlık hizmeti aldığını ama bugüne kadar hukuk dışı bir haber

yapmadığını, hüküm giydiği davada da kişilerden bağımsız olarak sistem eleştirisi yaptığını kaydetmiştir.

Yeni medya düzeninde sadece gazetecilerin değil herkesin hukuk kurallarını ve sorumluluklarını bilmesi gerektiğini söyleyen Başvurucu-2, geleneksel medyanın kanunlarla gerek hukuki gerekse ticari yönden kolayca kısıtlanabildiğini ancak yeni medyanın bu yaptırımlardan büyük ölçüde muaf tutulduğunu belirtmiştir. Görüşünü örneklendiren Başvurucu-2 kanunen yasak olmasına karşın avukatların yeni medyada kendi reklamlarını yaptıklarına şahit olduğunu ama kendisinin sunucusu olduğu TV programına, reklam yaptığına dair tepki alacağı endişesiyle, bir dış hekimi çıkaramadığını ifade etmiştir. Bu durumu geleneksel medya yöneticilerinin yurt içinde olması nedeniyle kontrol edilebilir olmalarına bağlayan Başvurucu-2, uygulanan çifte standardın geleneksel medyanın yeni medya ile rekabet şansını azalttığını ve bunun da ifade özgürlüğüne darbe vurduğunu belirtmektedir. Başvurucu-2 son olarak AYM'den aleyhine çıkan karar sonrasında eskisi kadar köşe yazısı yazmadığını, aldığı cezalar nedeniyle yazdığı yazılarda görüş belirtmekten kaçındığını, AİHM'nin vereceği karara göre durumunu yeniden değerlendireceğini kaydetmiştir.

AYM'nin ifade özgürlüğü ile şeref - itibar dengesi arasında yaptığı değerlendirmeye konu olan diğer bir dava ise yerel bir gazetede yayımladığı yazı dizisi nedeniyle tazminat ödemesine hükmedilmesinin ifade ve basın özgürlüklerini ihlal ettiğini iddia eden Başvurucu-3'ün ve sahiplerinden biri olduğu gazetenin tüzel kişiliği ile birlikte yaptığı başvuru üzerine görülmüştür. Başvuruya konu olan olaylar şöyle gelişmiştir:

İskenderun Olay gazetesinin genel yayın yönetmeni ve köşe yazarı olan Başvurucu-3, e-posta hesabına gönderildiğini iddia ettiği üç yazıyı 'Boncuğun Maceraları' adıyla köşesinden yayımlamıştır. Başvurucu-3, yazıların ilkinde İskenderun Belediyesi başkan yardımcılarında E.D.'nin göreve başlamasının ardından belediyede İskenderunlu personel kalmadığını, aralarında akrabasının da olduğu bazı kişileri belediyede işe soktuğunu,

belediye personeli iki kadınla ilişkisi olduğunu, beraber olduğu başka kadınların harcamalarını belediyeye fatura ettirdiğini ve resmî araçların bu kadınların kullanımına sunulduğunu öne sürmüştür. Üçüncü yazısında ise belediye başkan yardımcısının korumasının, E.D.'nin odasında bir kadınla basıldığını ancak olaya şahit olan belediye personelinin işten atılma korkusuyla suspus olduğunu iddia etmiştir. Yayımlanan yazıların ardından bu yazılardan kendinden bahsedildiğini söyleyen belediye başkan yardımcısı M.E.D., Başvurucu-3 ile beraber gazetenin tüzel kişiliğine, kendisine gerçek dışı beyanlara dayanılarak ve tahkir içeren sözlerle hakaret edildiği iddiasıyla, koruma memuru İ.B. ise kişilik haklarına zarar verdiği iddiasıyla Başvurucu-3 aleyhine manevi tazminat davaları açmışlardır. Mahkeme ayrı ayrı görülen davaların ikisinde de Başvurucu-3'ü haksız bulmuş ve manevi tazminat ödemesine hükmetmiştir. Başvurucu-3, her iki dava için üst mahkemeye ve Yargıtay'a yaptığı itiraz başvuruları reddedilince, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuş ve buradaki ilk savunmasında köşe yazısında isim ve makam bildirmediğini ve bu nedenle iki ayrı davada toplam 16 bin TL tazminata mahkûm edilmesinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtmiştir.

Davayı inceleyen ve kararında, AİHM'nin karara bağladığı Van Hannover v. Almanya (2) ve Axel Springer AG v. Almanya davalarında ortaya konan ve bu yargılamalarda ifade özgürlüğü ve itibarın korunmasını isteme hakkı arasındaki ilişkide içtihat olarak kabul edilen ilkeleri gözettiğini belirten AYM, daha sonra olay özelinde yaptığı değerlendirmesine geçmiştir. Mahkeme öncelikle, belediye başkan yardımcısı ve polis memuru olan korumanın kamu görevlisi olmalarından dolayı sıradan bir insana göre eleştirilere daha çok tahammül etmek zorunda olduklarını ve hatta belediye başkan yardımcısının zorunluluğunun çok daha fazla olacağını hatırlatmıştır. Yazının konusunun kamunun genel yararına katkı sunabilecek nitelikte olduğunu da kabul eden AYM, yazıda yer alan iddiaların bir kısmının değer yargısı içerdiğini bunların kanıtlanmasının beklenmediğini ancak kişilik haklarına saldırı niteliği taşıyan olguların güvenilir kanıtlara dayanmasının

zorunlu olduğu kaydedilmiştir. Buradan hareketle Mahkeme, Başvurucu-3'ün mahkemeye yazdığı dilekçede yer alan, bu iddiaların İşkenderun'da konuşuluyor olduğu, benzer haberlerin farklı yayın organlarında da yapıldığı ve yazdıklarının doğruluğunu araştırdığı iddialarını kanıtlayamadıklarını hatırlatarak ve tazminat cezalarını da olağan bularak Başvurucu-3'ün ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine hükmetmiştir (Nihat Durmuş ve Durmuş Ofset Başvurusu, 2018).

AYM'nin verdiği bu kararın yeni medyada ifade özgürlüğüne nasıl etkileri olabileceğine ilişkin değerlendirmemize katkı sunması amacıyla iletişime geçtiğimiz Başvurucu-3, AYM'nin verdiği kararın ardından konuyu AİHM'ye taşımayı düşündüğünü ancak yargılama sürecinin sonunda kendisine uygulanan yaptırımların kaldırılacağına dair bir olasılığın belirmesi nedeniyle bu seçeneğe henüz yönelmediğini belirtmiştir. Başvurucu-3 ayrıca, Türk yargı organlarından AİHM'ye gitmemesi için anlaşma teklifi sunulursa kabul edebileceğini de ifade etmiştir.

AYM'den aleyhine çıkan kararın ardından yapılan yeni yargılamaları da takip eden Başvurucu-3, beraberinde çalışanların da bu konuda yeterince bilgili olduklarını düşündüğünü ve yeni medya alanındaki hukuki gelişmeleri zaman zaman birlikte çalıştığı kişilerden öğrendiğini kaydetmiştir. Başvurucu-3, ayrıca yeni medyadaki hukuki gelişmeler konusunda herkesin bilinç sahibi olmaya başladığını gözlemlediğini, bunun nedeninin bilgi edinmek mi yoksa 'başıma bir şey gelmesin' korkusu mu olup olmadığını bilmediğini söylemiştir. Aleyhine çıkan karardan sonra haberlerinin hukuka uygunluğunu özellikle denetleyip denetlemediğine ilişkin soruya Başvurucu-3, yazdığı haberlerde bu konuya daha çok dikkat ettiğini ve zaman zaman avukatlardan destek aldığını belirtmiş ancak kendini kısıtlamadığını aynı şekilde habercilik yapmaya devam ettiğini ve edeceğini ifade etmiştir.

İfade özgürlüğü ile başkalarının şöhret ve haklarının korunması hakları arasındaki dengede kalıcı bir standart yakalamak pek gerçekte bir beklenti olmayacaktır. Kapsamı çok geniş olan kişilerin şöhret ve haklarının

korunması hakkının ifade özgürlüğü ile çatışmasında denge, her olayın kendi özel koşullarına göre kurulmalıdır. Buna karşın bu iki hak arasındaki dengeyi sağlamak için oluşturulan içtihatlar da yok değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Başvuran-3'ün yargılamasına ait karar metninde de atıfta bulunulan iki davada bahsi geçen haklar arasındaki dengeyi kurmaya çalışmıştır. AİHM, ifade özgürlüğüne konu açıklama üzerinden yapılacak ve başkalarının şöhret ve haklarının korunması hakkını da gözetilecek değerlendirmelerde kamu yararına ilişkin bir tartışmaya sağlanan katkı, ilgili kişinin tanınırlığı, toplumdaki rolü ve işlevi, yazıya konu olan etkinliğin niteliği, haber veya makalenin konusu, ilgili kişinin daha önceki davranışları, yayının içeriği, şekli ve etkileri, bilgilerin elde edilme koşulları ve gerçekliği, uygulanan yaptırımın niteliği gibi başlıkların tek tek ele alınması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Oluşturulan bu içtihat da, gözetilecek pek çok başlığı içermesi nedeniyle bu iki hak arasındaki dengenin kolaylıkla kurulamayacağını bir başka kanıtıdır. Ancak bu durum yine de içtihadın değerini azaltmamalıdır. Bu kadar geniş bir hukuk alanının sadece kanunlarla düzenlenmesi olası değildir. Bu gibi durumlarda uyuşmazlıkların çözümünde yeni kanunlar çıkarmak yerine eldeki içtihatları geliştirmeye yönelmenin çok daha etkili bir yol olacağı ve AİHM'nin içtihadının üye ülkelerin bu konuda yapılabilecekleri açısından iyi bir başlangıç noktası olabileceği düşünülmektedir.

3.2.3. Ulusal Güvenliğin ve Toprak Bütünlüğünün Korunması İçin İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması

Günümüz toplumunda hak ve özgürlükler, kişilerin hukuk önündeki varlıklarının temelini oluşturmaktadır. Çağdaş toplumları belirleyen ölçütlerden biri kişilerin hak ve özgürlüklerine verilen önemdir. Ancak hiçbir çağdaş toplumda özgürlükler sınırsız değildir. Hatta özgürlükleri sınırlamak çağdaş toplumların gereğidir.

Günümüzde hakların kısıtlanması, daha çok haklar arasında denge kurma yoluyla gerçekleştirilmektedir. Çünkü kişilerin temel hak ve özgürlüklerinden bir tanesi için, bir diğer hak ve özgürlükten vazgeçilmesi olanaksızdır. Örneğin bir kişinin ifade özgürlüğünü kullanması için bir başkasının özel hayatın gizliliği hakkından vazgeçmesi beklenemez. Bilindiği üzere, ifade özgürlüğünün kullanımının başkalarının hakkını ihlal etmemesi için AİHS ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de getirilen sınırlamaların yasal gerekçelerinden biri de ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Bu gerekçe Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Madde 26’da yer alan hükümlerle de kabul edilmiştir.

AİHM, bugüne oluşturduğu içtihatlarda genel bir ilke olarak, ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik herhangi bir kısıtlamanın gerekliliğinin ikna edici bir şekilde tesis edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle ulusal mahkemeler kısıtlamayı gerekçelendirmek için ileri sürülen gerekçelerin ilgili ve yeterli olup olmadığını özellikle belirlemelidir.

Ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ile ifade özgürlüğü hakkının rekabetinin söz konusu olduğu durumlarda da AİHM’nin içtihatları açıktır. Özellikle gizli bilgilerin açığa vurulmasını konu alan yargılamalarda AİHM, devletlerden ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının gerekliliğini açıkça ortaya koymalarını beklediğini pek çok içtihadında bildirmiştir. Çünkü aksi takdirde ciddi biçimde kamu yararı olan konularla ilgili bilgilerin açıklanması engellenebilecektir. Eğer bu iki hakkın rekabeti, kamunun yararına olan bir konuda ya da siyasilerin açıklamalarından doğduysa AİHM, burada ulusal güvenliğin korunması amacıyla uygulanacak yaptırımda mahkemelere çok dar bir takdir alanı vermiştir. Bu noktada muhalefet partilerinin siyasetçilerinin ifade özgürlüğü hakkının iktidar partilerinin siyasetçilerinden daha geniş olduğu unutulmamalıdır (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020a:86).

AİHM, 1999 yılında sonuçlandığı Sürek v. Türkiye davasında haftalık bir dergide yer alan ve derginin okuyucularından gelen iki yazıda

geçen ifadelerden dolayı dergi sahibi ile editörünün para cezasıyla cezalandırılmasının ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediği konusunu incelemiştir. Mahkeme, bu kararında basın şiddet tehdidi karşısında ulusal güvenlik veya ülke bütünlüğünün korunması amacıyla konulmuş sınırları aşmaması kaydıyla, ‘bölücü olanlar da dâhil olmak üzere’ görüş ve siyasi hususlarda bilgi vermenin demokratik toplumlar açısından bir zorunluluk olduğu görüşünü savunmuştur. Mahkeme aynı kararda, açıklamaların şiddeti teşvik eder nitelikte olması durumunda devletlerin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında daha geniş yetki alanına sahip olacağını da ifade etmiştir (Sürek v. Türkiye (No. 1), 1999). Ancak burada sözü edilen devletin takdir hakkının genişlemesine ilişkin alan oldukça bulanıktır.

Türkiye özelinde bir değerlendirme yapılacak olduğunda, öncelikle ifade özgürlüğü ile ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ilişkisinin Anayasa, Basın Kanunu ve 5651 sayılı Kanun dışında Terörle Mücadele Kanunu’nda da ele alındığı anımsanmalıdır. Bu kanuna göre, terör örgütlerinin cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren, öven ya da bunlara başvurmayı teşvik eden kişilere hapis cezası öngörülmektedir. Kanun, bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi durumunda, verilecek cezanın yarı oranında artırılacağını ve söz konusu yayına aracılık edenlerin de adli para cezasına çarptırılacağına hükmetmektedir. Anayasa Mahkemesinin bugüne kadarki yargılamalarında ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında ulusal güvenlik gerekçesinin ölçütlerinin ne olduğu konusunda kesin bir görüşü ortaya koyduğunu söylemek güçtür (Hazar, 2013:1544). AİHM’nin yukarıdaki görüşünü hayata geçirmenin zorluğunu da göz önünde bulundurarak AYM’nin bu konuda net bir duruş belirleyememesinin en büyük sebebinin ulusal güvenlik kavramının soyut olmasının yanında zamana ve dönemin koşullarına göre de değişkenlik göstermesi olduğu düşünülmektedir.

Yeni medya alanında ve gazetecilik özelinde ifade özgürlüğünün sınırlarını çizebilmenin amaçlandığı bu çalışmada, AYM’nin çalışmamızın inceleme yaptığı tarih aralığında gazetecilerin başvurusunu ele aldığı ve ifade

özgürlüğü ile ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması arasındaki dengeyi kurmaya çalıştığı davaların ikisinde ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına karar verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde bu iki dava üzerinden yeni medyada ifade özgürlüğüne çizilen sınırlar aktarılmaya çalışılacaktır. Bu yargılamalardan ilki 2018 yılında karara bağlanan ve Başvurucu-4'ün 2016 yılında tutuklanmasına konu olan suçlamaların ifade ve basın özgürlükleri kapsamında olduğunu ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini öne sürdüğü başvurusu üzerine görülen davadır. Davaya konu olan olaylar AYM'ye yapılan başvuruda şöyle aktarılmıştır:

Başvurucu-4, 15 Temmuz 2016'da Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı darbe girişiminin ardından Antalya Cumhuriyet Başsavcılığının FETÖ/PDY'nin Antalya'daki basın yapılanmasına yönelik soruşturmada gözaltına alınmış, ardından silahlı terör örgütüne üye olmak suçundan tutuklanmıştır. Hazırlanan iddianamede başvurucunun üzerine atılı suçla ilişkin kanıtlar şöyle sıralanmıştır: Başvurucu FETÖ/PDY bağlantılı gazete ve haber ajansında SGK kaydıyla çalışmıştır. Örgüte yönelik operasyonlarda gazete abonelerinin üyelik bilgilerindeki isim ve adreslerini değiştirmelerini istemiş, ayrıca operasyonlardan birinde arama yapılan gazete binasının önünde 'Direnecek gücümüz kalmadı. Devlet gazeteye çöktü...' ifadesini içeren bir paylaşım yapmıştır. Başvurucu-4 ayrıca örgüte bağlı bir sendikanın başkanı ile bağlantısı bulunmaktadır ve örgütle bağlantılı bir dershaneye yönelik operasyonu haberleştirirken polisin kanun dışı davrandığı iddiasını içeren bir haberin hazırlanmasına katkı sunmuştur.

Başvuran emniyette ve daha sonra mahkemede verdiği ifadede darbe girişiminden önce terör örgütünün yayın organları olan haber ajansı ve gazetede çalıştığını ancak Nisan 2016'da kayyum atanması nedeniyle ajanstan ayrıldığını, o günlerde sosyal medyada işsiz kalmasından kaynaklı kızgınlıkla bazı yazılar paylaştığını ve pişman olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendisinin gazetenin abonelik sistemine müdahale yetkisinin olmadığını ve katkı sunduğu iddia edilen haberde kameraman olarak görev yaptığını, haberin içeriğini desteklemediğini söylemiştir. Bu iki kurumda iş arkadaşı

olan kişilerle yalnızca işle ilgili bağlantısı olduğunu belirten Başvurucu-4, terör örgütünün hiçbir kademesine rol almadığını ve hiçbir eylemine katılmadığını ifade etmiştir. Yaklaşık 9 ay tutuklu kaldıktan sonra tutuksuz yargılanmak üzere adli kontrol koşuluyla serbest bırakılan Başvurucu-4'ün, Aralık 2020 itibariyle ilk derece mahkemesindeki yargılaması davası devam etmekteyse de Başvurucu, 2017'de Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur.

AYM, başvurunun tamamına ilişkin değerlendirmesinde AİHM'nin bugüne kadar Türkiye aleyhine açılan ve ifade özgürlüğü ile ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğünün korunması arasındaki dengenin kurulmaya çalışıldığı davalardan örnekler vermiş, ardından da Başvurucu-4'ün ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasını ele almıştır. Başvurucu-4'ün olağanüstü hâl ilanına neden olacak bir nedenden tutuklandığını hatırlatan AYM, eldeki kanıtların suç işlendiğinden şüphelenilmesine yeterince dayanak sağladığını, tutuklamanın ölçülü bir yaptırım olduğu ve buradan hareketle ifade ve basın özgürlüğünü kullandığı için tutuklandığı sonucuna ulaşamayacağını belirtmiştir. Mahkeme, normal koşulları gözeterek yaptığı bu değerlendirmesinin sonucunda ifade ve basın özgürlüğünün ihlal edilmediğine oy birliğiyle karar vermiş ve bu nedenle olağanüstü hâl koşullarına göre ayrı bir değerlendirmeye gerek duymadığını açıklamıştır (Cihat Ünal Başvurusu, 2018).

AYM'nin ifade özgürlüğü ile ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü arasındaki dengeyi kurmaya çalıştığı diğer bir dava ise yine ifade ve basın özgürlüğünü kullandığı için tutuklandığı iddiasını taşıyan Başvurucu-5'in Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru üzerine görülmüştür. Başvuruya konu olan olaylar şöyle gelişmiştir:

Eylül 2016'da terör örgütü Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) ile bağlantılı olduğu belirtilen RedHack adlı bilgisayar korsanı grubu, Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının kullanmakta olduğu e-posta adresinin şifrelerini ele geçirmiş ve elde ettiği

verileri sosyal medyada ve bir takım mesaj gruplarında paylaşmıştır. Bu mesajın iletildiği kişilerden olan Başvurucu-5, terör örgütü üyesi olduğu iddiasıyla gözaltına alınmış ve daha sonra da tutuklanmıştır. Başvurucu-5, verdiği ifadelerde özetle, bakanın e-posta adresinden elde edilen bilgileri medyaya yansıyan haberlerden öğrendiğini, Twitter'daki bir mesaj grubuna bilgisi dışında eklendiğini, gazeteci olması nedeniyle herkesin kendisine mesaj göndermesinin olağan olduğunu ve eklendiği mesaj grubunda şifresi kırılan e-posta adresinden elde edilen bilgilerin paylaşıldığını belirtmiştir.

O dönem çalıştığı Diken isimli haber sitesinde haber yapmak için bilgilerin yer aldığı Google Drive bağlantısına tıklayarak ilgili verileri indirdiğini ve mesaj grubundan ayrıldığını bildiren Başvurucu-5, konuyla ilgili, ikisi başka kaynaklardan alıntı biçiminde olmak üzere üç haber yaptığını ancak haberlerinde e-postaların içeriğine ilişkin bir bilgi vermediğini kaydetmiştir. E-posta şifresinin ele geçirilmesi aşamasında rolü olmadığını söyleyen Başvurucu-5, terör örgütüne ya da örgülle bağlantılı gruplara üye olduğu yönündeki suçlamayı kabul etmemiştir. Başvurucu-5'in avukatları ise kaynağını açıklama zorunluluğunun olmamasına karşın gazetecinin kaynağını açıkladığını, başvurunun eylemlerinin gazetecilik faaliyeti olduğunu ve kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösterir somut delillerin bulunmadığını ifade ederek başvurunun serbest bırakılmasını talep etmişlerdir.

Davaya bakan sulh ceza hâkimliği, Başvurucu-5'i silahlı terör örgütüne üye olmak suçundan tutuklanmıştır. Tutukluluğun kaldırılması istemiyle bir üst sulh ceza hâkimliğine yapılan itiraz da kuvvetli suç şüphesi bulunması nedeniyle reddedilmiştir. Mart 2017'de AYM'ye bireysel başvuru yapan Başvurucu-5'in, devam eden yargılamasının ikinci duruşmasında tutuksuz yargılanmasına karar verilmiştir. Sözü edilen yargılama, Aralık 2020 itibarıyla devam etmektedir.

Yapılan başvuruyu değerlendiren AYM, öncelikle Başvurucu-5'in Türkiye'de 2016 yılında olağanüstü hâlin ilanına neden olan darbe girişiminin

arkasındaki yapıya yardım etmekle suçlandığını ve yapılacak değerlendirmenin, gerekmesi durumunda bu açıdan da ele alınacağını belirtmiştir. Ancak AYM, Başvurucu-4 için verdiği kararı yinelemiş ve eldeki kanıtların suç işlendiğinden şüphelenilmesine yeterince dayanak sağladığını, tutuklama nedenlerinin mevcut olduğunu ve bunun ölçülü bir yaptırım olduğu ve buradan hareketle Başvurucu-5'in ifade ve basın özgürlüğünü kullandığı için tutuklandığı sonucuna ulaşamayacağını belirtmiştir. Mahkeme, normal koşulları gözeterek yaptığı bu değerlendirmesinin sonucunda ifade ve basın özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiş ve bu nedenle olağanüstü hâl koşullarına göre ayrı bir değerlendirmeye gerek duymadığını açıklamıştır (Tunca İlker Öğreten Başvurusu, 2019).

Ancak Başvurucu-4'ün yargılanmasından farklı olarak bu davada AYM, kararını 2'ye karşı 3 olacak biçimde oy çokluğu ile almıştır. Çoğunluk görüşüne katılmayan yargıçlar, kaleme aldıkları karşı oy gerekçelerini büyük ölçüde Başvurucu-5'e uygulanan tutuklama tedbirinin ölçüsüz olduğuna dair görüşlerine ayrılmışlar, son paragraftaysa konunun haber, yazı ve e-posta içerikleri olduğu gözetildiğinde uygulanan tutuklama tedbirinin gazeteci olan başvurucunun ifade ve basın özgürlüklerini ihlal ettiği sonucuna ulaştıklarını belirtmişlerdir.

AYM'nin verdiği bu kararın yeni medyada ifade özgürlüğüne nasıl etkileri olabileceğine ilişkin değerlendirmemize katkı sunması amacıyla iletişime geçtiğimiz Başvurucu-5, AYM'nin verdiği kararın ardından konuyu AİHM'ye taşıdığını, yargılamanın sürdüğünü ve lehine bir karar çıkacağına inandığını söylemiştir. Başvurucu-5, AYM'nin kararından sonra yeni medyada ifade özgürlüğünü düzenleyen kanunları ve bu alandaki içtihatları özellikle takip etmediğini, haberlerinde her zaman evrensel gazetecilik ilkelerini temel aldığını ve yargılamadan önce gazetecilikten ne anlıyorsa bugün de aynı şeyi anladığını ifade etmiştir. Zaman zaman yazdığı haberleri avukatlarına gönderdiğini, yargılanmasına neden olan habere de avukatlarının onay verdiğini ancak habere konu olan kişinin bakan olması nedeniyle tutuklanma olasılığının kendisine hatırlatıldığını kaydeden Başvurucu-5,

bilgilerin doğruluğuna inandığı için haberleştirdiğini, tutuklu yargılama süreci geçirse de haberinin tekzip edilmediğini, bunu da haberinin doğruluğunun kanıtı gördüğünü söylemiştir. Başvurucu-5, aleyhine sonuçlanan davanın ardından otosansür yapıp yapmadığı sorusuna otosansür yapmadığını, haberlerini yazarken ‘başına bir şey geleceği’ düşüncesinden değil ‘yazacaklarının haberin doğruluğunu etkileyebileceği’ endişesiyle bazı düşüncelerini yazıya dökmediğini söylemiştir.

Başvurucu-5, çalışma arkadaşlarının kanun ve içtihatlarla ilişkisini değerlendirirken gazetecilerin haberlerini tüm kanunları bilerek yazmasının olanaksız olduğunu, yalnızca mesleklerine ilişkin kanunları bilmelerini yeterli gördüğünü, ancak röportaj yapılırken çalıştığı kurumun politikası gereği yazdıkları haberlerin Türkiye ve Almanya’daki hukukçuların onayından geçtikten sonra yayımlandığını bildirmiştir. Başvurucu-5, ayrıca Türkiye’deki yeni medya haberciliğini herkesin hız ve tıklanma yarışında olduğu ‘fast food habercilik’ olarak nitelemiş ve ülkemizdeki yeni medya düzeninde gazetecilik ve hukukçu iş birliğini olası görmediğini belirtmiştir.

Konunun başında da belirtildiği gibi, ifade özgürlüğünün ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit ettiği iddiası, ulusal güvenlik kavramının soyut olmasının yanında, ülkelerin bu kavramın içeriğini dolduracak kanıtlarının dönemden döneme değişebilmesinden dolayı içtihat oluşturması zor bir alandır. Ulusal güvenlik kavramının ifade özgürlüğü ile ilişkisini farklı dönemlerde ele alan AYM ile çalışmamız içinde geçmişteki yargılamalarına değindiğimiz AİHM’nin temel aldığımız yargılamaları göz önüne getirildiğinde, bu hakların rekabeti konusunda AİHM’nin de tutarlı bir yol izlemekte zorlandığı hatırlanacaktır.

Kişilerin güven içinde yaşama beklentisini sağlamak için ifade özgürlüğünün de aralarında olduğu çeşitli özgürlüklerin kısıtlanması kabul edilebilirdir. Unutulmamalıdır ki, özgürlüklerin kullanımı güvenlik hissinin varlığına dayanır. Ancak güvenliğin sağlanması için özgürlüklerin ortadan kaldırılması, güvenlik hissinin de ortadan kalkmasını beraberinde getirir ve

bunun sonucunda toplum kargaşaya sürüklenir. Bu öngörülebilir durumun yaşanmaması için en önemli görev ise farklı özgürlükler konusunda dengeyi kuracak yargı organlarına düşmektedir.

3.3. AİHM’NİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KISITLANMASI NEDENİYLE DAVA EDİLEN TÜRKİYE HAKKINDAKİ KARARLARI

Türkiye’nin kurucu üyelerinden olduğu Avrupa Konseyi’nin Parlamenterler Meclisi, 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 19. maddesine dayanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması kararını almıştır. Mahkeme, Sözleşme’yi imzalayan ve 2020 yılı sonunda Mahkeme’nin yargı yetkisini tanımış olan 47 Avrupa Konseyi üyesi ülkenin Sözleşme’ye aykırı eylemlerde bulunduğu iddialarını değerlendirip karara bağlamaktadır. 1998 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun izniyle ve komisyon aracılığıyla başvuru yapılan Mahkeme, o sene komisyonun kaldırılmasıyla bireysel başvuru kabul etmeye başlamış ve kalıcı hâle gelmiştir.

Uluslararası insan hakları mahkemelerinin en etkili olan AİHM’nin kararlarının üye ülkeler tarafından bağlayıcılık taşıdığı Sözleşme’nin 46. maddesinde hükme bağlanmıştır. Ancak bu kararlar ulusal mahkeme kararlarını, düzenlemeleri ya da kanunları hükümsüz kılmadığı için ulusal hukuk düzeninde hızlı ve etkili sonuçlar vermemektedir. Yine de bu kararlar, AİHM’nin insan haklarına yönelik bir ihlalin olduğunu tespit ettiği kararın iyi niyetle infaz edilmesi için uluslararası hukuk anlamında bir yükümlülük getirmektedir. Bu yükümlülükler, devletleri yargılamalar konusunda bireysel (başvuranın serbest kalması ya da yeniden yargılanması), kanunlar konusunda da genel (kanunlarda, içtihatlarda ve/veya yargılama usulünde değişiklikler) düzenlemeler yapmaya yönlendirir. Bu kararların uygulanmasını Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi denetler. Kararın nasıl uygulanacağı konusunda devletlere özgürlük alanı tanınsa da kararın etkin şekilde uygulanmaması durumunda Bakanlar Komitesi tarafından ilgili devlete siyasi ve diplomatik

baskı uygulanmaktadır (Giakoumopoulos, 2016:37). Böylece üye ülkelerin mevzuatları birbirine yaklaşmakta ve uluslararası ilişkilerin belirlenmesinde temel hak ve özgürlükler üzerinden hukukun temel alınması sağlanmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 1998 yılına kadar başvurularını Avrupa Komisyonu üzerinden alması, mahkemenin kuruluşundan o güne kadar geçen 39 yılda, 21. yüzyıldaki konumuna kıyasa az sayıda dava incelememesi, dolayısıyla çok fazla içtihat biriktirememesi sonucunu doğurmuştur. Ancak Komisyon'un kaldırılması da açıkça AİHM'nin lehine olmamış ve bu durum Mahkeme'ye yapılan başvuru sayısını beklenenin üzerinde artırmıştır. Mahkeme'nin artan bu yükünü azaltmak için Avrupa Konseyi, ülkelerin Anayasa Mahkemelerinin güçlendirilmesi ve bu mahkemelere de bireysel başvuru hakkının getirilmesi konusunu desteklemiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin aylık olarak yayınladığı istatistiklere bakıldığında 2020 yılı sonu itibariyle Mahkeme bünyesinde henüz karara bağlanmamış olan 62 bin dava bulunmaktadır. Bu davalar ülkelere göre sıralandığında, 13 bin 650 başvuru ile Rusya birinci, 11 bin 750 başvuru ile Türkiye ikinci, 10 bin 400 başvuru ile Ukrayna üçüncü sıradadır. Bu üç ülkenin her birinden gelen başvuru sayısı, sıralamada ilk 10'da yer almayan 37 ülkeden yapılan toplam başvurudan (7 bin 800) daha fazladır. Sıralamada ilk 10'u oluşturan ülkeler ise sırasıyla Romanya, İtalya, Azerbaycan, Sırbistan, Ermenistan, Polonya ve Moldova'dır (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2021).

1959-2020 yılları arasında sonuçlanan yargılamalara ilişkin istatistiklere bakıldığında da hakkında en çok yargılama yapılan ilk üç ülke, 3 bin 742 dava ile Türkiye, 2 bin 884 dava ile Rusya ve 2 bin 427 dava ile İtalya'dır. Türkiye'nin karara bağlanan 3 bin 742 davasının 3 bin 309'unda (%88,42) AİHM tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en az bir maddesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir. En çok, adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi nedeniyle mahkûm olan Türkiye için bu 61 yıllık dönemde

ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasıyla açılan dava sayısı 387 olarak kaydedilmiştir. Bu sayı ifade özgürlüğünü, AİHM yargılaması sonucunda Türkiye'nin en çok şikâyet edildiği beşinci temel hak konumuna getirmektedir. Dahası, bu sayı 47 üye ülke arasında Türkiye'yi bu hakkın sağlanamaması nedeniyle en çok şikâyet edilen ülke yapmaktadır ki, bahsi geçen 61 yıldaki yargılamalar sonucunda ifade özgürlüğünün ihlali iddiasıyla en çok yargılanan ülkeler sıralamasında Rusya 95 kararla ikinci, Fransa 40 kararla üçüncüdür (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020b). Türkiye için bundan daha kötü olan ise, bu 61 yılda AİHM'nin ifade özgürlüğünün ihlali iddiasıyla karara bağladığı dava sayısının 925 olması ve bu yargılamaların %41,83'ünün sadece Türkiye aleyhine yapılan şikâyetler olduğu gerçeğidir.

Bu durum ülkelerin bir yıl boyunca yapılan yargılamalar sonucunda yargılandıkları davalara ilişkin istatistiklerden de anlaşılmaktadır. Türkiye, bu istatistiklerin yayımlandığı 2008-2020 yılları arasında her yıl, AİHM tarafından ifade özgürlüğünün ihlali iddiasıyla en çok yargılanan ülke olarak öne çıkmıştır. Bu yıllık istatistiklere Türkiye özelinde bakıldığında da ifade özgürlüğü hakkı, 2017'de en çok şikâyet edilen üçüncü, 2018'de ikinci, 2019 ve 2020'de de birinci sırada yer almıştır (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020c). İstatistiklerde bu davaların kaçında Türkiye'nin mahkûm edildiği yazmasa da, genel ortalamada neredeyse her 10 şikâyetin 9'unda mahkûm olan Türkiye'nin, 1954 yılında mevzuatına eklediği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde kabul ettiği ifade özgürlüğü hakkını sağlamakta çok büyük sorunlar yaşadığı net biçimde anlaşılmaktadır.

AİHM'nin yayımladığı istatistiklerin içinden yeni medya ortamında yaşanan olaylara ilişkin bilgilere yer verilmemiştir. Ancak Türkiye'nin yeni medya ortamında yaşanan ve 5651 sayılı Kanun'un ihlali üzerinden görerek sonuçlandığı davalarla ilgili AİHM'nin karara bağlanan iki dava bulunmaktadır. Bu davaların ikisinde de davaya konu olan olay, internet sitelerine erişimin tamamen engellenmesine ilişkindir.

3.3.1. Ahmet Yıldırım v. Türkiye

AİHM'nin Türkiye'yi yeni medya ortamında yaşanan bir olay nedeniyle yargıladığı davalardan ilki, 18 Aralık 2012'de karara bağlanan Ahmet Yıldırım v. Türkiye davasıdır. Davaya konu olan olayda Ahmet Yıldırım, Google şirketinin hizmete sunduğu servislerden Google Sites'a bağlı olarak açtığı internet sitesinde 'Kemalizmin Karın Ağrısı' başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Haziran 2009'da 5651 sayılı Kanun'da Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a atıf yapan Madde 8'in 1/b bendini ihlal ettiği iddiasıyla Denizli Sulh Ceza Mahkemesi tarafından yazının yer aldığı sayfa özelinde erişimin engellenmesi kararı verilmiştir. Karar, aynı gün TİB'e bildirilmişse de, TİB anlaşmazlık konusu olan sayfaya erişimin engellenmesini sağlayacak tek teknik yolun Google Sites'a erişimin tamamen engellenmesi olduğu görüşünü sunmuş, sitenin sahibinin yer sağlayıcısından alınan faaliyet belgesine sahip olmadığını ve yurt dışında yaşadığını belirtmiştir. Bunun üzerine mahkeme ertesi gün kararını değiştirmiş ve 5651 sayılı Kanun Madde 8 uyarınca Google Sites isimli yer sağlayıcısı siteye erişimin tamamen engellenmesine karar vermiştir. TİB de aynı gün Google Sites'a Türkiye'den erişimi tamamen kapatmıştır.

Ahmet Yıldırım, sitede yalnızca akademik çalışmalarını ve çeşitli konulardaki yorumlarını yayımladığını, davaya konu olan olayda yalnızca yazının yer aldığı adresin yerine, Google Sites'ın tamamen engellenmesi kararı alındığını ve bunun da bu servis üzerinde yer alan tüm internet sitelerine erişimi engellediğini belirterek karara itiraz etmiştir. Denizli Asliye Ceza Mahkemesi, TİB'in görüşüne atıf yaparak itirazı reddetmiştir. Yıldırım da Türkiye'deki hukuki süreç devam ederken konuyu AİHM'ye taşımıştır. Bu dava, Web 2.0 platformları üzerinde ifade özgürlüğüne ilişkin AİHM'nin görüş açıkladığı ilk dava özelliğini taşımaktadır.⁸

⁸ Davaya katılan yargıçlardan Paulo Pinto de Albuquerque'in Mutakabat Şerhi

Davayı kabul eden AİHM, yargılama aşamasında görüşünü sorduğu Yıldırım'dan geçmişteki iddialarına benzer yanıtlar almıştır. Türkiye hükümeti ise yargılamada Yıldırım'ın iddialarına karşı görüş sunmamıştır. Davaya müdahil olan Açık Toplum Adalet Girişimi ise Türkiye'nin yaptığı uygulamanın dolaylı sansür olarak nitelendirilebileceğini ve ülkedeki yasaların keyfiyete kaçabilecek uygulamalara karşı güvenceler sunmadığını belirtmiş ve Türkiye'nin YouTube, GeoCities, Dailymotion gibi sitelere erişimi aylar boyunca engellediğini hatırlatmıştır.

AİHM davaya konu olan müdahaleye ilişkin değerlendirmesinde, Google Sites'ı ifade özgürlüğünden yararlanmayı sağlayan bir araç olarak kabul etmiştir. İfade özgürlüğünün bu özgürlüğün kullanımını sağlayan araçları da kapsadığını anımsatan AİHM, Google Sites'a erişimin belirsiz bir süre engellenmesinin haber veya bilgi alma-verme hakkını olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. İlk derece mahkemesinin tedbir kararı almak isterken TİB'in talebiyle erişim engelini süresiz olarak uygulamasına da değinen AİHM, 5651 sayılı Kanun Madde 9 gereğince siteye erişim yasağının, esasa ilişkin bir yargı kararı verilmesi ya da Google Sites'ın davaya konu içeriği çıkarması durumunda kaldırılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Müdahalenin kanunla öngörülebilirlik koşulunu karşılayıp karşılamadığını inceleyen AİHM, Google Sites'ın ve Yıldırım'ın sitesinin 5651 sayılı Kanun hükümlerince adli soruşturmaya konu olmamasını, Kanundaki Madde 4, 5 ve 6'nın sitenin tümünden erişime engellenmesini düzenleyen hükümler içermemesini ve Google Sites'a bünyesinde yasa dışı içeriklerin yer aldığının bildirilmemesini kararını etkileyen başlıklar olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında erişim engeli kararı veren ilk derece mahkemesi, siteyi kapatmak yerine daha hafif bir yaptırımın varlığını araştırmamıştır. Karara yapılan itirazı değerlendiren üst mahkeme ise haklar arasında bir denge kurma yoluna gitmemiştir. AİHM, itirazı değerlendiren yargıçların haklar arasında denge kurma yoluna gitmemesini, 5651'in yargıçlara böyle bir sorumluluk yüklememesinden kaynaklı olduğunu, ancak

bu sorumluluğun AİHS ve AİHM içtihadının bir parçası olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, özellikle internette bulunan bilgilerin büyük çoğunluğuna erişimi engelleyen benzer tedbir kararları nedeniyle yargıçların internet kullanıcılarının haklarına büyük ölçüde zarar verdiğini ve bunun beraberinde önemli dolaylı etkiler oluşturabileceğini düşünmektedir. Sayılan bu gerekçelerle AİHM, birinci derece mahkemenin kararının keyfi sonuçlar doğurduğunu, konunun yalnızca üzerinde anlaşmazlık olan siteye erişimin engellenmesi olarak görülemeyeceğini ve müdahalenin kanunla öngörülebilirlik ilkesini taşımadığını belirterek Türkiye'nin sözleşmenin 10. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir (Ahmet Yıldırım v. Türkiye, 2012).

Kararda davanın esasına ilişkin değerlendirmelerin yanında 5651 sayılı Kanun'a ilişkin eleştirilere de yer verilmiştir. Kararın 18. paragrafında Türkiye'nin uyguladığı 5651 sayılı Kanun'la ilgili değerlendirmede bulunmuştur. Mahkeme, Madde 2'de yer alan “*Bu kanunun uygulanmasında, ... g) İnternet ortamında yapılan yayın: İnternet ortamında yer alan ve içeriğine belirsiz sayıda kişilerin ulaşabileceği verileri, ... l) Yayın: İnternet ortamında yapılan yayını [ifade eder]*” fıkralarının internet ortamındaki her türlü veriye uygulanabilir nitelikte olan ‘internet ortamında yer alan ve içeriğine ulaşılabilir veriler’ kavramına atıfta bulunularak tanımlanmamasından dolayı çeliştiğini belirtmiştir. Söz konusu fıkralar Aralık 2020’de kanun metninde aynı şekilde yer almaya devam etmektedir.

Bunun yanında Ahmet Yıldırım davasının karar metninde Türkiye'nin 10. maddeyi ihlal ettiği kararına katılmakla beraber kararın gerekçesinde internet alanında ifade özgürlüğü sınırlamalarına uygulanabilir temel ilkelerin belirtilmediği kanısını taşıyan yargıç Paulo Pinto de Albuquerque'in mutabakat şerhinde de 5651 sayılı Kanuna yönelik eleştiriler şöyle sıralanmıştır:

“Kanun keyfi olmaksızın içerik engelleme ya da engelleme yetkisini adli yetkiye bıraktığı için oldukça yetersizdir. Ulusal kanun adli yetkinin icrasını bütün gerekli koşullarla ve güvencelerle

sağlamamaktadır ve internet üzerinde içerik sağlayıcılara ifade özgürlüğünün temel güvencelerini sunmamaktadır.”

Öte yandan Ahmet Yıldırım'ın AIHM'ye yaptığı başvuruya ilişkin süreç işlerken Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı erişimin engellenmesi kararı alınan soruşturmayı da yetkisizlik nedeniyle İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına göndermiştir. İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı da yurt dışında bulunan şüphelilerin açık adres ve kimliklerinin tespit edilemediği gerekçesiyle 2011 yılında kovuşturmaya yer olmadığına karar vermiştir. AIHM'ye açtığı davayı kazanan Ahmet Yıldırım, siteye erişim engelinin kaldırılması için 2014'te AYM'ye de başvurmuştur. AYM, Yıldırım'ın başvurusundan dolayı yaptığı değerlendirmede Google Sites'in erişilebilir duruma gelmesi nedeniyle başvurunun düşmesine karar vermiştir.

Bu yargılama sonucunda AIHM, üye ülkelere ifade özgürlüğü konusunda yapacağı kısıtlamalarda internet sitesine erişimin tümüyle engellenmesi yolunun, tercih edilebilecek bir seçenek olmayacağını açık biçimde göstermiştir. Bu kararın ardından Türkiye'nin nasıl bir tavır aldığına gelince, hem yargılamaya esas olayla hem de 5651 sayılı Kanun'la ilgili eleştirilerin yer aldığı karar metni, Türkiye'nin mevzuatında ciddi bir değişikliğe neden olmamıştır. Hatta kanuna ilişkin yapılan eleştirilerin aksine Türkiye, bir buçuk yıl içinde devletin yurttışı üzerindeki denetimini daha da arttıran ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında devlete daha geniş yetkiler veren hükümleri hayata geçirmiştir. Bu nedenledir ki Türkiye, Ahmet Yıldırım kararından üç yıl sonra AIHM tarafından aynı gerekçeyle yeniden mahkûm edilmiştir.

3.3.2. Cengiz ve Diğerleri v. Türkiye

Türkiye'nin yeni medya ortamında ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasıyla AIHM'de yargılandığı diğer dava ise Cengiz ve Diğerleri v. Türkiye davasıdır. Serkan Cengiz ile Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak adlı akademisyenlerin Türkiye'den YouTube'a erişimin engellenmesiyle ifade

özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasını konu alan başvurularını birleştiren AİHM, kararını 1 Aralık 2015'te açıklamıştır.

Davaya konu olan olayda, 2008 yılında Ankara Sulh Ceza Mahkemesinin YouTube'da yer alan 10 videonun 5651 sayılı Kanun'un Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a atıf yapan Madde 8'in 1/b bendini ihlal ettiği iddiasıyla youtube.com isimli sitesine erişim engeli getirmiştir. Başvurucular karara itiraz etmişlerdir. Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak itirazlarında, engellemeye konu olan 10 içerikten altısının kaldırıldığını dördüne de Türkiye'den erişilemediğini kaydetmişlerdir. Ankara Sulh Ceza Mahkemesi ise engelleme kararının mevzuata uygun olması ve dört videoya dünyanın geri kalanından erişimin sürmesi gerekçeleriyle itirazları reddetmiştir. İlk karardan bir ay sonra 44 farklı içerik için ayrı bir engelleme kararı alan Mahkeme, itirazları yine aynı gerekçelerle reddetmiştir.

Bu kararın ardından dava, bir yandan üç Başvuran tarafından AİHM'ye, bir yandan Youtube LLC Corporation Service Company tarafından yedi farklı başvurucuyla beraber Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. AYM'ye başvuranlar arasında Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak da yer almaktadır. Daha önce sonuçlanan AYM'deki davada Mahkeme, Mayıs 2014'te açıkladığı karar uyarınca erişimin engellenmesi kararını kaldırmıştır. Aralarında akademisyen, milletvekili, öğrenci ve bir yurttaşın yer aldığı Başvurucuların engelleme kararından doğrudan etkilenen kişiler olduğunu onaylayan AYM, davanın esasıyla ilgili, AİHM'nin Ahmet Yıldırım kararına atıfta bulunarak, 5651 sayılı Kanun'a dayanan uyumsuzluk konusu tedbirin özellikle bir internet sitesinin tümüne yönelik olarak erişimin engellenmesi yetkisi vermediğine ve kararın yasal dayanağı bulunmadığı kanısına varmıştır.

İnternetin çağdaş demokrasilerde başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından önemli bir değeri temsil ettiğini vurgulayan AYM, sosyal medyanın kişilerin bilgi ve düşüncelerini

açıklama, karşılıklı paylaşma ve yaymaları için vazgeçilmez nitelikte olduğunu belirtmiştir. AYM kararında “Bu nedenle sadece düşüncayı açıklamanın değil, aynı zamanda bilginin elde edilmesi açısından günümüzde en etkili ve yaygın yöntemlerden biri hâline gelen sosyal medya araçları konusunda yapılacak düzenleme ve uygulamalarda devletin ve idari makamların çok hassas davranmaları gerektiği açıktır” şeklinde açıklamalara yer vermiştir.

AIHM ise davaya ilişkin değerlendirmesinde önce tarafların iddialarını ortaya koymuştur. Buna göre Başvuranlar, erişim yasağının getirilmesinin 5651 sayılı Kanun’da öngörülmediğini verilen kararın orantısız olduğunu belirtmişler ve Youtube’u akademik çalışmalarında ve özel hayatlarında kullandıklarından bahisle mağduriyetlerini dile getirmişlerdir. Başvuranlar 30 Ekim 2010’da erişime açılan YouTube’un yaklaşık iki buçuk yıl boyunca engelli olduğunu hatırlatarak bu tedbir kararının Sözleşme’nin 10. maddesiyle güvence altına alınan haber ve fikir alma ve verme özgürlüğü haklarına müdahale oluşturduğu görüşündedirler. Türkiye hükümeti ise, söz konusu içeriklerle ilgili Kasım 2007 - Temmuz 2009 arasında bin 785 şikâyet alınması, erişim engeline neden olan videolardan dördünün erişime açık olması, YouTube’a yapılan uyarının sonuç vermemesi ve Türkiye’de ağ sayfasını filtreleme sistemi olmaması nedeniyle, YouTube’a erişimin tamamen engellenmesinden başka çözüm kalmadığını savunmuştur. Türkiye ayrıca Başvuranların mağdur sıfatı taşımadıklarını iddia etmiştir.

Tarafların görüşlerinin ardından kararını açıklayan Mahkeme, öncelikle Başvuranların mağdur sayılıp sayılamayacağını belirleme yoluna gitmiştir. Mahkeme bunun için geçmişte verdiği kararlardan örnekler sunmuş ve basit internet sitesi kullanıcılarının bir sitenin kapanmasında dolayı mağdur sıfatı taşıyıp taşımayacağını her olay özelinde ayrı ayrı değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Somut olayı ele alan Mahkeme, Başvuranların bazı akademik çalışmalarını YouTube üzerinden yürüttüklerine ilişkin kanıtlar, YouTube’un içerdiği bilgilerin çeşitliliği konusunda eşsiz olması ve AYM’nin yargılamalarında Başvuranların mağdur kabul edildiğini

hatırlatarak ve bu görüşe katılarak yapılan engelleme ile üç başvuranın ifade özgürlüklerine müdahale edildiğini değerlendirmesinde bulunmuştur.

Müdahalenin kanuniliğine de değinen AİHM, Ahmet Yıldırım davasını incelerken verdiği karara atıfta bulunarak 5651 sayılı Kanun'un yasa dışı içeriğe yer verdiği iddiasıyla bir internet sitesini erişime kapatma yetkisine yer vermediğini, hatta verdiği karara AYM tarafından iki kez atıf yapıldığını belirtmiştir. Mahkeme internet sitelerinin doğrudan erişime kapatılmasından internet kullanıcılarının haklarının ciddi ölçüde etkilenebileceği ve önemli dolaylı etkilere sahip olabileceğini yetkililerin öngörmesi gerektiğini vurgulayarak kanunda yapılan müdahalenin öngörülebilirliğinin sağlamadığını kaydetmiştir. Öte yandan, yapılan engellemenin AİHS'nin 10. maddesinin 1. fıkrasına aykırı olduğuna dikkat çeken Mahkeme, bu madde bağlamında tanınan hakların, "ülke sınırları gözetilmeksizin" korunduğunu hatırlatmıştır. Sayılan tüm bu gerekçelerle Mahkeme, Türkiye'nin YouTube'a erişimi engelleme kararının Başvurucuların ifade özgürlüğü hakkını ihlal ettiğine oy birliği ile karar vermiştir (Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, 2015).

Bu kararın önemli yanı, Ahmet Yıldırım kararında da yer alan ifade özgürlüğünün internet sitelerinin erişime tamamen kapatılması yoluyla sınırlandırılmayacağı görüşünün tekrarı olmasının yanında Türkiye'nin uyguladığı yaptırımın doğrudan muhatapları olmasalar da internet sitesi kullanıcılarının da mağdur sayılmasıdır. Bu da internetin hem sahipsiz hem de herkesin olmasının bir sonucudur. AİHM, yaklaşık 30 ay boyunca YouTube'un Türkiye'de kapalı kalmasında yalnızca devletin öyle uygun görmesi ve bu durumun tek muhatabının sadece sitenin sahibi olduğu görüşüne katılmamış, siteyi her gün kullanan yüz binlerce kullanıcının da ifade özgürlüğü hakkına kısıtlama getirildiğini vurgulamıştır.

İnternet kullanıcılarının bu yargılama sonucunda bir parçası olduğu yeni medyada ifade özgürlüğü alanında 2012 yılında karara bağlanan Ahmet Yıldırım kararında 5651 sayılı Kanun'a yapılan eleştirilerin temelinde

Türkiye'nin mevzuatında bir internet sitesine erişimin tümüyle engellenmesi gibi hükmün yer almamasına karşın Türkiye'nin bu yaptırımını uyguladığına dikkat çekilmiştir. Burada kanunda açıkça belirtilmemiş bir yaptırımın uygulanması, Türkiye'deki hukuk sisteminin işleyişindeki sorunları açıkça ortaya koyması yetmezmiş gibi, uygulanan yaptırımın sonuçları açısından oldukça ölçsüz ve ağır bulunması Türkiye'yi uluslararası hukuk alanında daha da güç durumda bırakmıştır. Bu durumda AIHM'nin eleştirilerini dikkate alarak kanunlarında değişiklikler yapması beklenen Türkiye, Cengiz ve diğerlerinin aleyhine açtığı dava devam ederken 5651 sayılı Kanun'a internet sitelerinin tamamen kapatılmasına yasal dayanak sağlayan maddeleri eklemiştir. Her ne kadar bu durum devam etmekte olan yargılamayı etkilemese de Türkiye, internetin kullanımı konusunda tercihini bireysel özgürlükler yerine devlet denetimi yönünde kullanmıştır. Hatta Türkiye bu kanunun yürürlüğe girdiği 2014 yılında YouTube'a yeniden erişim engeli getirmiş ve aynı yıl Twitter'ı da bir süre erişime kapatmıştır.

2014-2020 yılları arasında yapılan düzenlemelerde de devletin yurttaş üzerindeki etkisi giderek artmış ve devlet, internetin kontrolünü elinde tutmayı isteyen bir görüntü çizmiştir. Elbette Türkiye'nin yeni medya ortamını kanunla düzenlemeye çalışması doğru bir adımdır. Ancak bu kanunlar çıkarılırken devletin internet ortamına yapabileceği müdahalenin sınırlarının çok geniş belirlenmesi en başta ifade özgürlüğüne zarar vermektedir. Hatırlanacağı üzere negatif bir özgürlük olan ifade özgürlüğünün sağlanmasında devlete düşen rol, bu hakka olabildiğince az müdahale etmektir. Bu konuda Türkiye'nin atması gereken en doğru adım, 20. yüzyılın ortalarında mevzuatına eklediği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile yargısal üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ifade özgürlüğü için çizdiği sınırları daha da daraltmamaktır. İfade özgürlüğüne devlet müdahalesi sürdükçe devlet ve yurttaş arasında özgürlükler konusunda çatışmalar yaşanabilecek, Türkiye'de yaşanan olaylarda yargı organlarının iş yükü daha da artacak, AIHM'de görülecek davalarda ise Türkiye, yeni mahkûmiyetlerle karşılaşabilecek, yüklü miktarda

tazminatlar ödeyebilecek, siyasi anlamda diğer Avrupa ülkeleri tarafından dışlanabilecek ve bir takım yaptırımların etkisi altında kalabilecektir.

3.4. AİHM’NİN YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İÇTİHADI

Bilgisayarın icadının ardından internet tabanlı teknolojilerin ortaya çıkışı ve bu iki teknolojinin her geçen gün insan hayatında daha çok yer kazanması zamanla fiziki ve sanal dünya arasındaki farkların daha da azalmasını sağlamıştır. İnsanların internetle ilişkilerinin artmasının ve bu yeni medya teknolojilerinin her geçen gün hayatımızda daha çok yer etmesi, fiziki dünyadaki anlaşmazlıkların bu alana da taşınması sonucunu doğurmuştur.

İnternet teknolojisi kullanılarak işlenen suçlar, çoğunlukla bilişim suçları olarak anılmaktadır. Bilişim suçları, ortaya çıktığı zamanda ağırlıklı olarak kişilerin verilerine çeşitli yazılımlar aracılığıyla ve kanun dışı biçimde erişilmesiyle işlenen suçlar olarak ele alınsa da geçen zaman içinde fiziki yaşamda işlenen suçların da çeşitli biçimlerde sanal dünyada da işlenir duruma gelmesiyle suçun kapsamı da genişlemiştir. Yaşanan bu genişleme de fiziki dünyadaki sorunlarının çözülme biçimlerinin bilişim suçlarında da uygulanmasını zorlaştırmış ve bu da bilişim hukukunun doğmasına neden olmuştur. Günümüzde dünyanın hemen her yerinde devletler, bilişim suçlarının çözüme kavuşturulabilmesi için bu alanın yapısına uygun kanuni düzenlemeler yapmaya çalışılmaktadır.

Bu alanın geliştirilmesindeki temel sorun ise suçları işleyenlerin –en azından bugün için- fiziki olarak var olması ya da kısaca insanlar olmasıyken, suç aletlerinin ya da suç alanının her olay için fiziki olarak somutlaştırılamamasıdır. Fiziki dünyada belli olan sınırların sanal ortamda bulunmaması, başka bir deyişle internet temelli teknolojilerin fiziki sınırlardan bağımsız olması nedeniyle devletler sanal dünyadaki suçların etkin biçimde çözümünü için mevzuatlarını birbirine yaklaştırma ve sınırlar ötesi bir suçun önlenmesinde ortak hareket edebilmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde sözünü ettiğimiz Siber Suçlar Sözleşmesi ve bu sözleşmeye bağlı Ek Protokol, bu amaçların sonuçlarındandır.

Bilişim suçlarının sınıflandırılmasında uluslararası bir standart olmamakla birlikte ‘klasik, hedeflere yönelik ve amaca yönelik’ olarak adlandırılan üç temel yaklaşımın varlığından çalışmamın önceki bölümlerinde söz edilmiştir. Hatırlanacağı üzere aynı bölümde bu yaklaşımlardan çalışmamıza en uygun olan yaklaşımın ‘yasa dışı yayınlar’ alt başlığını içeren ‘amaca yönelik sınıflandırma’ başlığı olduğu vurgulanmıştır. Bilişim suçlarına ilişkin yargılamalarda, diğer tüm alanlarında olduğu gibi, yasa dışı yayınların ele alındığı olaylarda bilişim hukukunu besleyen en önemli kaynak mahkemelerin içtihatlarıdır. Yeni medyada ifade özgürlüğünün kapsamını ve sınırlarını belirginleştirmenin amaçlandığı bu çalışmamın bu bölümünde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 31 Aralık 2020’ye kadar yeni medyada ifade özgürlüğü ile ilgili yargılamaların sonucunda aldığı kararların bu alanı nasıl şekillendirdiği açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.1. İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternetin Belirli Özellikleri

AİHM, yaptığı değerlendirmelerde ifade özgürlüğü ve internet ilişkisini incelerken internetin kendisine özgü özelliklerini dikkate almıştır. Bu başlık altında AİHM’nin yeni medyayı oluşturan temel ilkeleri nasıl tanımladığı ve nasıl ele aldığı verilen kararlar üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

AİHM’nin 2012 yılında karara bağladığı Ahmet Yıldırım v. Türkiye davasında yaptığı değerlendirmeye göre, Avrupa Konseyi üye devletlerinde yeni medya alanına ilişkin karşılaştırmalı hukukun ortak unsurlarına ilişkin standartları ortaya çıkarmak hem bu teknolojilerin hızlı gelişimi hem de internet mevzuatının bölünmüş olması bakımından zordur. Metnin devamında internete erişim, iletişime ve bilgiye erişim hakkının esaslı bir hak olarak değerlendirilmiş ve ifade özgürlüğüne tanınan genel güvencelerin internete engelsiz erişim hakkını tanımlamak için yeterli bulunmuştur. Bu nedenle

Mahkeme, Ahmet Yıldırım kararında vurguladığı üzere, internet sitelerine erişiminin engellenmesini AİHS 10. maddenin ihlali olarak görmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bugüne kadar yaptığı yargılamaları ele alarak yapılacak bir değerlendirmede Mahkeme'nin yeni medyada ifade özgürlüğüne bakışı hakkında önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu konuda AİHM'yi anlamak için öncelikle interneti nasıl anladığına bakmak gerekmektedir. Mahkeme, her şeyden önce erişilebilirliği, büyük miktarda bilgiyi saklama ve iletme kapasitesi, halkın haberlere erişimini arttırma, yurttaş haberciliğinin önünü açma ve genel olarak bilginin yayılmasını kolaylaştırmadaki rolüne bakarak interneti, ifade özgürlüğünün kullanılması için benzersiz bir alan olarak görmektedir (Delfi AS v. Estonya, 2015). Mahkeme, Ashby Donald vd. v. Fransa kararında bu konudaki duruşunun internet üzerinden kar sağlamayı da kapsadığını vurgulamıştır.

Bunların yanında AİHM, üye ülkelerin internetin profesyonel medya etkinlikleri bağlamında oynadığı rolü ve genel olarak ifade özgürlüğü hakkını gözetken kanunlara sahip olmamasını risk olarak görmektedir. Çünkü bu durum, özellikle gazetecilerin yaptırımlara maruz kalma korkusu olmadan internetten elde ettikleri bilgileri kullanmaları, basının temel görevlerinden olan 'bekçi köpeği' rolünü yerine getirmesini ciddi şekilde engellemektedir. Çünkü gazetecilerin çeşitli gerekçelerle Sözleşme'nin 10. maddesinin sağladığı bu güvenceden yararlandırılmaması basın özgürlüğüne haksız bir müdahaleye yol açabilecektir (Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, 2018). AİHM, internetin faydalarını kabul ederken, bunlara bir dizi tehlikenin de eşlik ettiğinin de farkındadır. Karalayıcı sözler, nefret söylemi, şiddeti kışkırtan ya da açıkça yasa dışı olan açıklamalar internet sayesinde dünya çapında daha önce hiç olmadığı kadar hızlı yaygınlaşabilmektedir.

Ancak internetin, özellikle bilgi saklama ve iletme kapasitesi bakımından, özellikle basılı medyadan farklı bir bilgi ve iletişim aracı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Mahkeme, 2011 yılında verdiği bir kararda dünya çapında milyarlarca kullanıcıya hizmet veren elektronik ağı

aynı düzenlemelere ve kontrole tabi olmadığını ve olasılıkla da asla aynı olmayacağını vurgulamış, basılı medyayla internetin içeriklerin çoğaltılmasına ilişkin politikalarının farklı olabileceğini kabul etmiştir. Bu nedenle, ilgili kuruluşların interneti düzenleyen kurallar oluşturulurken ilgili hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi için teknolojiyi göz ardı etmek veya teknolojiye uyum sağlamamak gibi seçenekleri bulunmamaktadır (Editorial Board of Pravoye Delo ve Shtetel v. Ukrayna, 2011).

AİHM 2020 sonuna kadar yaptığı değerlendirmelerde, ifade özgürlüğünün etkisinin geleneksel medya ve yeni medya üzerindeki kıyasında geleneksel medyayı daha etkili bulmaktadır. Her ne kadar internet destekli yeni medya güçlü bir iletişim aracı olsa da yeni medya kullanıcılarının tükettikleri içeriklerin yer ve zamandan bağımsız olarak ve kendi tercih ettikleri içerikler olması geleneksel medyanın eşzamanlılık üzerinden yarattığı etkinin gerisinde kalmaktadır (Animal Defenders International v. United Kingdom, 2013). Mahkeme, 2012’de karara bağlanan Schweizerische Radio - und Fernsehgesellschaft SRG v. İsviçre davasında, bir internet sitesinde bulunan programda yayınlanan bir telefon röportajının, izleyiciler üzerinde bir televizyon programına göre doğrudan etkisinin daha az olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

AİHM’nin 2020 yılı sonuna kadar açıkladığı bu kararlarda yeni medyayı geleneksel medyadan ayırarak ele aldığını ve yargılamalarını yeni medyanın kendine özgü ilkeleri üzerinden değerlendirerek sonuçlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Niceliksel olarak geleneksel medya ile ilgili kararlara göre daha az içtihat üretilen yeni medya alanındaki içtihatların yıllar içinde geleneksel medyayı geride bırakacağı düşünülse de bunun da söz konusu iki alandaki ayrımı net biçimde ortaya koyabilmesi teknolojik gelişmelerin nasıl seyredeceğine bağlıdır. Üzerine çalışmalar yürütülen ve yakın gelecekte hayata geçmesi beklenen teknolojik gelişmelerin gerçek-sanal kavramlarını daha da iç içe geçireceği öngörüsüyle bu konuda net bir görüş sunmak için erken olduğu düşünülmektedir.

3.4.2. İnternet Bağlamında Kişilerin Haklarının Korunması

İnternet hayatımızda daha çok yer aldıkça hukukun bu alanda da düzenlemeler yapmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geçen zaman içinde internet ortamında çakışan kişi haklarını konu alan davalar, önce birinci derece mahkemeler, ardından yüksek mahkemeler ve daha sonra da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından karara bağlanır olmuştur. İfade özgürlüğünün diğer haklarla ilişkisi arasında denge kurmaya çalışan AİHM'nin değerlendirmeleri çeşitli konu başlıkları altında içtihatlar oluşturmuştur.

Hatırlanacağı üzere, kişilerin şöhret ve haklarının korunması amacı, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında en çok başvurulan gerekçedir. Bunun temel nedeni, başkalarının saygınlığını ve onurunu korumak için ifade özgürlüğünde kısıtlamaya gitmenin, ulusal makamlar tarafından diğer gerekçelerden çok daha fazla öncelikli görülmesi ve yasal amaç durumuna getirilmesidir. Çünkü bu konudaki kısıtlama kararlarının dayanağı olan olaylar, kayda değer düzeyde siyasi iktidarı, politikacıları veya devlet görevlilerini hedef alan açıklamalardır. Bu nedenle AİHM'nin de gerek ifade özgürlüğü, gerekse basın özgürlüğü konusunda verdiği kararlar ve buna bağlı olarak içtihatlar bulunmaktadır. Bu içtihatlarda farklı gruplara yönelik bir koruma derecesi oluşturulması öngörülmüştür (Bychawska-Siniarska, 2018:71).

İlk olarak AİHM'nin ifade özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği konusundaki kıyasını ele aldığımızda Mahkeme'nin yeni medya teknolojileriyle ifade özgürlüğünün, özel hayatın gizliliği alanını daralttığı sonucuna ulaştığı ve bunu birden çok kararında vurguladığı hatırlanmalıdır. AİHM, Węgrzynowski ve Smolczewski v. Polonya davasının değerlendirmesinde özel hayatın gizliliği hakkının, geçmişte ifade özgürlüğünün alt kollarından basın özgürlüğü ile çatışırken bugün çoğunlukla internette ifade özgürlüğü hakkıyla çatıştığını ve özel hayatın gizliliği hakkı karşısında, internette ifade özgürlüğü hakkının basın özgürlüğüne göre daha

tehditkâr olduğunu belirtmiştir. Benzer değerlendirmelerin yer aldığı Delfi AS v. Estonya davasında ise ifade özgürlüğünün kullanımında internetten elde edilebilecek önemli yararlar kabul edilirken, iftira veya diğer yasa dışı konuşma türlerine ilişkin sorumluluğun ilke olarak korunması ve kişilik hakları ihlalleri için etkili bir çözüm oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

İnternet tabanlı yeni medya teknolojileri üzerinden kullanılan ifadelerin diğer kişilik haklarıyla çatıştığı ve hatta onlar için tehdit olduğu alanlardan biri de ırkçılıktır. Mahkeme, Cicad v. İsviçre davasında antisemitizm suçlamasıyla karşı karşıya kalan bir derneğin açtığı davada, herkesin arama motoru ve benzeri araçlarla erişebileceği bir metni internet sitesinde barındıran başvuru derneğin ifade özgürlüğünden yararlanması gerektiği iddiasını reddetmiştir. Mahkemenin bu kararında geçmişte olduğu gibi antisemitizme karşı sert tavrını takındığı görülmektedir.

Mahkeme, kişi haklarının çatıştığı durumlarda çevrim dışı yayınlar için geçerli genel ilkelerin, çevrim içi yayınlar için de geçerli olduğuyla ilgili baktığı davalar üzerinden bir içtihat oluşturmuştur. Örneğin, Mahkeme 2018 yılında karara bağladığı davada, bir ırkçılık karşıtı bir sivil toplum kuruluşunun internet sitesinde, bir politikacının toplum önünde yaptığı konuşmasını, ‘sözlü ırkçılık’ olarak tanımlamasından dolayı aldığı ceza ile Sözleşme’nin ihlal edildiğine karar vermiştir (GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus v. Switzerland, 2018) (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020a:102). Dolayısıyla fiziki dünyada yaşanan bir olayla ilgili yeni medya ortamında yapılan eleştiri de fiziki dünyadaki gibi bir korumadan yararlanabilmektedir. Bu konuda bir başka örnek, hangi araç kullanılırsa kullanılsın, ırk ayrımcılığına ve nefrete teşvik eden ifadelerin Sözleşme’nin 10. maddesinin sağladığı korumadan yararlanamayacak olmasıdır. Sahibi olduğu internet sitesine yabancı düşmanı yorumlar koyan bir politikacı da aldığı cezayı AİHM’ye götürse de Mahkeme, bu tip yorumları yaymaktan hüküm giyen politikacıya verilen cezanın, göçmen topluluğun haklarını korumaya yönelik acil toplumsal gereksinime karşılık geldiğine karar vermiş ve 10. maddenin ihlal edilmediğine hükmetmiştir (Féret v. Belgium, 2009).

Mahkeme'nin Féret kararıyla aynı gün açıkladığı bir başka kararında Fransa'da görev yapan bir belediye başkanının, İsrail'in Filistin politikası nedeniyle belediyede İsrail ürünlerini boykot etmeyi düşündüğünü hem sözlü olarak hem de belediyenin internet sitesi üzerinden açıklaması üzerine aldığı cezayı, hukuka uygun bulmuştur. Mahkeme, bu sonuca ulaşırken belediye başkanının siyasi görüşünden değil, ayrımcılık yaptığından dolayı mahkûm edildiğini ve kararını belediye meclisinin onayı olup olmadığı belli olmadan internet sitesinden yayımlamasının da ayrımcılığın şiddetini arttırdığı yorumunda bulunmuştur (Willem v. France, 2009). Kararlarında antisemitizme karşı tutumunu net biçimde ortaya koyan AİHM'nin olayı, ifade özgürlüğü mü yoksa antisemitizm karşıtlığı temelinde mi yorumladığını anlayabilmek, ancak benzer olayları ele alacak yeni bir yargılamaların sonuçlanmasıyla mümkün olabilecektir. Öte yandan hayvan ve çevrenin korunması yadsınamaz biçimde kamu yararına olmasına karşın Mahkeme, bir hayvan hakları kuruluşunun tarım sektöründe kötü koşullarda çalıştırılan hayvanlarla, toplama kampı mahkûmlarının fotoğraflarının birlikte yer aldığı poster kampanyasının yayınlamasını engelleyen tedbir kararını orantılı bir yaptırım olarak değerlendirip getirilen kısıtlamayı desteklemiştir (Peta Deutschland v. Germany, 2012).

Mahkeme, kişilik hakları ve ifade özgürlüğü konusunda Payam Tamiz adlı politikacının Google Blogger'da kendisi ile ilgisi saldırgan yorumların yer almasına ve bu durumu bildirmesine karşın Google'ın bu konuda sorumluluk almamasını kişilik haklarına saldırı olarak değerlendirdiği başvurusu, Mahkeme tarafından kabul edilemez bulunmuştur. AİHM, gerekçesinde internette her gün milyonlarca yorum yazıldığını, bu yorumların büyük kısmında kişilerin saldırgan bir tutum içinde olduğunu ve kişinin siyasetçi olması nedeniyle yazılan yorumların en fazla 'kaba taciz' olarak nitelendirilebileceğini belirterek ifade özgürlüğünden yana tavır almıştır.

İnternette yer alan bazı içeriklere konu olan kişiler, sıradan insanlara göre daha çok korunmaya gereksinim duymaktadır. Bu konuda da bir içtihat oluşturan AİHM, cinsel nitelikteki bir şiddet davasında, adı olaya karışan

küçük yaşta bir bireyin basın kuruluşlarınca yazılan haber metninde açık kimliğine tekrar tekrar atıfta bulunulmasının, bireyin ahlaki ve psikolojik gelişimi ve özel hayatı için zararlı olduğu yönünde karar vermiştir. Mahkeme'ye göre bahsi geçen çocuğa ait bilgilerin başka internet adreslerinde de yer alması, gazetecinin bu konudaki hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır (Case of Aleksey Ovchinnikov v. Russia, 2010). Dolayısıyla kişi haklarının korunması konusunda internet haber sitelerine düşen görev ve sorumluluklar da bulunmaktadır. Bu sorumluluklar ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de ifade özgürlüğünün kullanılması için tartışma ortamı sağlayarak kamuoyu oluşmasını sağlamak bu görevlerin ilki olarak görülebilir.

Bir internet haber sitesinin bu ortamı sağlarken kanun dışı ifadelere de müdahale edip edemeyeceği de bir soru işaretidir. Bu konuyu Delfi AS v. Estonya davasında ele alan Mahkeme, internet sitesi yöneticisinin siteye üçüncü bir tarafın gönderdiği yorumları, ifade özgürlüğü kapsamının dışında görmesi durumunda, kaldırma yetkisinin olup olmadığını değerlendirirken, haklar arasında denge kurmak için gözetilecek dört ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütler, yorumların bağlamı ve içeriği, yorumların yazarlarına ait sorumluluk, başvurular tarafından alınan önlemler ve mağdur tarafın davranışı ile mağdur taraf ve başvurular açısından sonuçlardır (Delfi AS v. Estonya, 2015):

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delfi adlı haber sitesinin bu ölçütleri gözetmemesi ve yayımladığı bir haberin altında yer alan ve nefret söylemi ve şiddet çağrısı içeren yorumlara müdahale etmemesi nedeniyle tazminat ödemesi kararını hukuka uygun bulmuştur. Ancak benzer bir konunun ele alındığı bir başka davada ise Mahkeme, nefret söylemi içermeyen eleştiri yazılarını sitelerinde tuttukları için yaptırım uygulanan iki kurumun ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir (Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary, 2016).

Mahkeme böyle durumlar için uyar ve kaldır⁹ sisteminin kullanılmasını önermekte ancak bunun her içerik müdahalesinde doğru seçenek olmayabileceğini de kabul etmektedir. Dolayısıyla AİHM'nin bu konudaki tavrını anlayabilmek için benzer başka davaların da sonuçlanmasını beklemek gerekecektir.

Yeni medyanın parçalı yapısından kaynaklan bir başka içtihat konusu da internet sitelerinde yer alan köprülerdir. Bir internet sitesindeki içeriğin bir başka internet sitesine de olduğu gibi taşınmasını sağlayan -ve hiperlink olarak da bilinen- köprü ile ilgili de AİHM'nin oldukça önemli bir içtihadı bulunmaktadır. Bir internet sitesine (örneğin, A sitesi), başka bir internet sitesi kaynağından (örneğin, B sitesi) köprü ile getirilen içeriğin suç unsuru taşıdığı durumlarda, içeriğin bağlandığı sitelerin de (A sitesi) bu durumdan dolayı ceza alması konusunda Mahkeme'nin kararı içtihat niteliğindedir. AİHM, köprülerin temelde bir internet içeriğini bir başka noktaya aktarırken kaynak durumundaki içeriği tam anlamıyla hedefe taşımadıklarını, daha çok, kaynakta var olan bilgi hakkında kullanıcıda farkındalık sağladıkları yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Ancak bu durum, internet sitesine kaynaktan köprü yoluyla içerik ekleyen kişiyi tamamen sorumsuz kılmamaktadır. Mahkeme, ilgili kararında internet sitesi sorumlularını, üzerinde denetim sahibi olmadıkları içerikleri köprü yoluyla kendi internet sitelerine taşımaktan kaçınmaya çağırmıştır (Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, 2018).

Gazetecilerin basın meslek etiğini yeni medya ortamına da taşımaları bir başka görev ve sorumluluk başlığıdır. Bu sorumluluk yalnızca haberlerinin yayımlandığı internet sitelerini değil, gazetecilerin yayın yaptığı kişisel internet sitelerini ve tartışma forumlarını da içine alan her türlü iletişim ortamını kapsamaktadır (Case of Fatullayev v. Azerbaijan, 2010). Mahkeme'nin Stoll v. İsviçre kararında da vurgulandığı üzere, her geçen milyonlarca verinin eklendiği ve günden güne daha çok büyüyen yeni medya

⁹ (İng.) Notice and take down: Hakkında bir mahkeme tarafından tedbir uygulanan bir internet sitesine erişimin engellenmesi için yer sağlayıcının yürüttüğü süreç

teknolojileri kaynaklı bilgi bombardımanında, gazetecilerin mesleklerine bağlılığı daha da önem kazanmaktadır. Ancak yeni medya ortamında gazetecilerin üzerindeki hız baskısı, gazetecilik etiğinin korunmasını engelleyen başlıca etkindir (Case of Times Newspapers Ltd v. United Kingdom (Nos. 1 and 2), 2009).

Mahkemenin içtihatları gazetecilerin yeni medya ortamında yayımladıkları bilgilerin bozulabilir değil doğruluğu sağlanmış ve gazetecilik ilkelerine göre elde edilmiş veriler olması gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin, verileri doğrulanmış ve bir siyasinin iki çocuğa cinsel istismarda bulunduğu iddiaları üzerine kurulu haber hakkında internet haber sitesi editörüne karşı açılan davada ilk derece mahkemesi mahkûmiyet kararı vermiş¹⁰, ancak AİHM, habere konu olan verilerin yayımlanması nedeniyle internet sitesi editörünün sorumlu olamayacağını belirtmiştir (Case of Ólafsson v. Iceland, 2017).

Bununla birlikte elde edilen verilerin, somut gerçeği yansıtmaması da her zaman için ifade özgürlüğünün kullanımıyla kişilerin hak ve özgürlüklerine zarar verildiği anlamına gelmemektedir. Mahkeme'nin 2020 yılında karara bağladığı OOO Regnum v. Rusya davasında bir gıda üreticisinin ürünü olan meyve sularının cıva zehirlenmesine neden olduğu yönündeki haberleri resmî belgelere dayandırarak internet sitesinde yayımlayan OOO Regnum adlı medya kuruluşu, konuyla ilgili son resmî raporda üreticinin suçsuzluğunun kanıtlanması üzerine, üreticinin saygınlığını zedelediği gerekçesiyle mahkûm edilmiştir. OOO Regnum'un itirazını değerlendiren AİHM, haberlere dayanak olan ve cıva zehirlenmesinin meyve suyu kaynaklı olduğuna dair resmî raporları, bu raporların elde edilme biçimlerini ve haberin yayımlandığı dönemi incelemiştir. AİHM, her ne kadar OOO Regnum'un o günkü haberinin, bugün gerçeği yansıtmadığını kabul

¹⁰ Davaya bakan İzlanda birinci derece mahkemesinin kararında hem basılı gazete hem de internet sitesindeki haberler için açılan davada, İzlanda'daki basın kanununun internet haberciliğini kapsamamasını gerekçe göstererek bu konuda hüküm veremeyeceğini açıklaması da kayda değerdir.

etse de, haberin yayımlandığı dönemde eldeki verilerin kamuoyunu bilgilendirmek için yeterli veriyi sağladığını belirterek OOO Regnum'un ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir (Case of OOO Regnum v. Russia, 2020).

Gazetecilerin yaptıkları haberlerden dolayı hüküm giymeleri AİHM için kabul edilebilir olmakla beraber verilen hükümlerin ölçülü olması da Mahkeme'nin bir başka içtihadıdır. Buna göre, bir valinin yolsuzluk yaptığına dair haber yayımlayan gazeteci ve kurumuna verilen tazminat cezası, davalı gerçek ve tüzel kişinin ödeyebileceği tazminattan çok fazla olduğu savıyla AİHM tarafından ifade özgürlüğünün ihlali olarak görmüştür (Case of Timakov and OOO ID Rubezh v. Russia, 2020).

Yeni medya hayatımızın her noktasında etkisini artırırken gazeteciliğin bundan etkilenmemesi elbette mümkün değildir. Kişilerin hak ve özgürlüklerinin internet ortamında da korunmasının ele alındığı bu bölümde gazete yayınları ve gazetecilerin öne çıkması elbette rastlantı değildir. Çünkü yeni medyada en çok içerik üreten meslek gruplarının arasında yer alan gazeteciler, oluşturdukları içeriklerde büyük ölçüde toplumun gözü önünde olan kişilere yer vermektedirler. Başta belirttiğimiz gibi devletlerin başkalarının şöhret ve haklarının korunması için ifade özgürlüğü üzerinde yapmak istedikleri kısıtlama, genellikle iktidarların, politikacıların, devlet görevlilerinin ya da çeşitli alanlarda üne kavuşmuş kişilerin öznesi olduğu açıklamalardır. Bu konuyu da en çok irdeleyen meslek grubu gazetecilerdir.

Yeni medya ortamının geliştirilen yeni medya aygıtları ile yaygınlık kazanması ve daha çok içerik üretilmesinin bir sonucu olarak ifade özgürlüğünün sağlanması ile başkalarının şöhret ve haklarının korunması arasındaki dengenin kurulabilmesi için sorumluluk en başta yargı organlarına yüklense de hiçbir ülkenin adalet sistemi sınırsız bir dünyanın sorunlarının altından tek başına kalkamayacaktır. Genel olarak ya da yalnızca yeni medyada ifade özgürlüğünü kullanırken başkalarının hak ve şöhretlerini

korumada ifade özgürlüğünün kullanan kişilerin de sorumluluklarının farkında olması gerekmektedir. Bu konuda sorumlulukları sadece yargı organlarına bırakmak, her insanın hemen her ilişkisinde gerek duyduğu adalete erişimi güçleştirecek ve sistemin çözüm üretmesini zorlaştıracaktır, geciktirecektir. Bu nedenle kamu kurumlarının, uluslararası standartlarla belirlenmiş hukuki uygulamaları temel alarak en tepeden en alt kademeye kadar bu konuda sorumluluk üstlenmesi ve toplumun ifade özgürlüğünü adaletli biçimde kullanabilmesinin önünü açacak adımlar atması gerekir.

3.4.3. İnternet Erişimini Engelleme

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye’yi yargıladığı ve mahkûm ettiği davaların ikisinde de bir internet sitesine erişimin tamamen engellenmesi konusunun ele alındığından daha önce bahsetmiştik. Aslında AİHM, internet sitelerinin asla engellenemeyeceği görüşünde değildir. Ancak bir engelleme yapılacağı zaman bunun yasal çerçevesinin net bir şekilde belirlenmesi ve kararın herhangi bir keyfiyete yol açmaması için etkili bir incelemenin yapılmasını gerekli görmüştür.

Bunun yanında bir internet sitesine erişimin engellenmesiyle elde edilecek yararın, davaya konu olayla ilgili bilgisi dahi olmayan diğer kullanıcıların ifade özgürlüğüne yapacağı olumsuz etkiden daha gerekli olması da bir başka ölçüttür. Mahkeme Cengiz vd. v. Türkiye davasında da vurguladığı gibi bir internet sitesinin kapatılmasının internet kullanıcılarının haklarını önemli ölçüde kısıtladığını ve konunun tüm boyutlarıyla incelendikten toplum düzeninde gerekli olacak kararın alınması gerektiğini hatırlatmıştır.

Mahkeme, Rusya’ya karşı açılan bir davada izinsiz halka açık bir etkinliğe katılımı teşvik eden internet yayınlarına önceden getirilen kısıtlamaların Sözleşme’nin 10. maddesiyle uyumlu olup olmadığı konusunu ele almıştır. Buna göre, internet üzerinden insanları yapılacak eyleme davet eden kişinin Vkontakte hesabı dondurulmuştur. AİHM bu yaptırımını, Rusya’nın uygulayabileceği daha ölçülü başka yaptırımlar olması nedeniyle

ve internete erişim engeli getiren kanunun adli makamlara çok geniş yetki verdiği eleştirisiyle 10. maddenin ihlali saymıştır (Kablis v. Russia, 2019).

Öte yandan, gözetiminde ya da hüküm giymiş kişilerin internete erişimi de Mahkeme'nin içtihat oluşturduğu bir başka konudur. AİHM, gözetiminde olan ya da hükümlü kişilerin belirli kurallara tabi olmasını anlayışla karşılamının yanında kamusal alanda serbestçe ulaşılabilen bilgileri içeren internet sitelerine erişimi bir hak olarak görmektedir. Sözleşme'de bu alanda tanımlanmış bir hakkın yer almadığını kabul eden Mahkeme, kendisine yapılan başvuruları söz konusu bilginin niteliği ve kaynağı üzerinden incelediğini belirtmiştir. Açıklanan karar metinlerinde AİHM'ye başvuran hükümlülerin bilgi alma haklarının ihlal edildiğini belirleyen Mahkeme, bu alanda bir içtihat oluşturma yoluna gitmiştir. AİHM, bu konuyu incelediği davalardan Kalda v. Estonya kararında ömür boyu hapis cezası alan kişinin Estonya'nın yüksek mahkemelerinin kararlarına erişmek istemesini hak olarak görmesi, Jankovskis v. Litvanya kararındaysa Başvuranın internet üzerinden eğitim alma isteğinin cezasını çektikten sonra topluma uyum sağlamasına katkı sunacağına olan inanç nedeniyle haklı bulunduğunu açıklamıştır.

İnternet sitelerinin engellenmesinin çoğunlukla doğrudan ifade özgürlüğünün engellenmesi olarak değerlendiren AİHM, Vladimir Kharitonov v. Rusya davasında bu görüşünü yeni bir içtihatla netleştirmiştir. Bir haber paylaşım sitesini erişime engelleyen Rus idari makamları bu karara gerekçe olarak sitenin, uyuşturucularla ilgili öyküleri içeren ve haber sitesiyle aynı ağ barındırma hizmeti üzerine kurulu olduğu için aynı IP adresini kullanan başka bir internet sitesinin erişime engellenmesi olarak göstermiştir. Yüksek Mahkeme, bu yaptırımın site yöneticisi Kharitonov'un ifade özgürlüğüne karşı ihlal oluşturduğunu belirlemiş ve Rusya ile birlikte yeni medya ortamını düzenleyen bir yasal düzenleme yapmamış tüm ülkeleri bu yönde hukuki girişimlerde bulunmaya çağırmıştır (Case of Vladimir Kharitonov v. Russia, 2020).

İnsan haklarının tanımlanmadığı ya da bütünüyle tanınmadığı dönemlerde bilgiye erişimin engellenmesi, yazılı eserlerin devlet emriyle toplattırılıp yok edilmesi ya da kitle iletişim yayınlarının engellenmesi iken iktidarların temel gerekçesi çoğunlukla ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması olarak gösterilmiştir. Bugün bilgiye erişimin engellenmesi, ağırlıklı olarak internet sitelerine erişimin engellenmesi olarak görülmektedir. Çünkü günümüzde bilginin en çok ve en hızlı üretildiği ortam internettir. Ancak burada ulusal güvenlik gerekçesiyle yapılan bir kısıtlama, herkesin kullanımında olan internet ortamında, başkalarının bilgiye erişme hakkına, dolayısıyla ifade özgürlüğüne bir müdahale olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Bu bölümde ele alınan ve AİHM'nin oluşturduğu içtihatlar kaynağılık eden yargılamaların konularına bakıldığında klasik anlamda ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yasal dayanak sağlayan gerekçelerin internet ortamı için de geçerli olduğu görülmektedir. İnternet üzerindeki kısıtlamalar ise ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla çok, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla uygulanmaktadır ki, bunda da yeni medya ile birlikte içerik üretiminde yaşanan artışın etkisi büyüktür. Öte yandan hükümlülerin de internet erişiminden belirli kısıtlamalarla da olsa yararlandırılabilmesi, AİHM'nin içtihatlarıyla oluşturduğu yeni bir uygulamadır. Olasılıkla yakın gelecekte ülkeler bu kararlar ışığında hükümlülere karşı yapılan uygulamalarda çeşitli düzenlemelere gideceklerdir.

AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğü konusundaki içtihatlarını klasik anlamdaki ifade özgürlüğündeki bakış açısıyla ele almadığı ve yeni medyanın kendine has özelliklerini de gözetenek karar verdiği görülmektedir. İçtihat durumuna gelen bu kararlar ulusal yargı organlarına ve kamu kurumlarının yanında, gerçek ve tüzel kişilere de nefret söylemi içeren yorumların kaldırılması ve kaynağı kontrol edilemeyen içeriklere yer verilmemesi gibi bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Bunun da yakın gelecekte oluşacak yeni hukuki durumda yeni medya ortamında özgürlüklerin

korunması ve suçların önlenmesinde çok daha fazla kişinin sorumlu sayılabileceğinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

3.5. YENİ MEDYADA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GELECEĞİ VE OLASI YENİ SORUNLAR

Teknolojik gelişmeler insanların fiziksel ve zihinsel olarak erişebildiği alanı her geçen yıl genişletmiş ve bu teknolojilerin internetle birleşmesiyle bilgiye erişim, artık insanın hayatı boyunca erişemeyeceği bir hıza ulaşmıştır. Teknolojinin bu hızına yetişemeyen yalnızca insan değildir. Gelişen teknolojiler getirdiği yararlarla insanların hayatına daha çok girerken hukuk da bu teknolojilerin doğurduğu sorunları çözmekte yavaş kalmaktadır.

Yeni medya teknolojilerinde de durum pek farklı değildir. Günümüzde yeni medya ortamında milyonlarca içeriğin üretilmesi sadece birkaç saniyede gerçekleşmektedir. Bu içeriklerin bazıları doğal olarak kanun dışı ögeler içermektedir. Ancak insanların bu içeriklerden haberdar olması, bunu yorumlaması, diğer insanlarla tartışması ve ardından da konunun hukuk alanına taşınarak çözülmesi aylarca hatta bazen yıllarca devam eden bir süreçtir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi üzerinden bir örnek verecek olursak, AİHM'ye yapılan bir başvurunun sonuçlanması, bazı davalar dışında, en az üç yıl sürmektedir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Halkla İlişkiler Birimi, 2012). AİHM'ye başvurmak için gereken iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluğunun da en iyi olasılıkla bir bu kadar süreceğini düşünerek yapacağımız bir değerlendirmede AİHM'ye uzanan bir yargılama sürecinin, olayın meydana gelmesinin üzerinden en az 5-6 yıl kadar sonra karara bağlanabileceği sonucuna ulaşılabılır. AİHM'ye 2014-2019 yılları arasındaki 6 yıllık sürede yapılan bireysel başvuru toplam sayısının 386 bin 900 olması göz önünde bulundurulduğunda (T.C. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2020) bu sürenin aşılmasının çok yüksek bir olasılık olduğu da söylenebilir. Farklı bir deyişle, yeni medya alanındaki bir

davaya konu olan olayın kullanıldığı teknoloji, dava sonuçlandığında ilk günkü kadar kullanışlı bir teknoloji olmayabilecektir.

Uygulamada olan kanunlar ile AYM ve AİHM'nin bugüne kadar sonuçlandırdığı davalar üzerinden Türkiye'de yeni medyadaki ifade özgürlüğünün kapsamını ve sınırlarını ele aldığımız bu çalışmada son olarak yakın zamanda ortaya çıkan teknolojilere, bunları hukuki durumlarına ve konu oldukları yargılamalara da kısaca değinmek konunun yakın geleceğı açısından okuyuculara önemli bilgiler verecektir.

3.5.1. Teknolojik Gelişmelerin Yeni Medyada İfade  zg rl ğ ne Olası Etkileri

20. yüzyılın son çeyreğinden bugüne yaşanan teknolojik gelişmeler,  oğ nlukla teknolojik araçların birbirleri arasında yakınsaması olarak öne çıkmaktadır. Nesnelerin interneti teknolojisi ile bu teknolojiler çok daha hızlı gelişmekte ve bütünleşmektedir. Akıllı ev teknolojilerinin altyapısını oluşturan nesnelerin interneti ile buzdolabından tweet atmak bile olağın bir durum olmuştur (BBC Türkçe, 2019).

Öte yandan 21. yüzyıla beraber teknolojinin insan bedeniyle yakınsaması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Giyilebilir teknolojiler olarak adlandırılan ve kullanıcısının kendi biyolojik verileri ile çevresindeki veriler üzerinden işlem yapan bu aygıtlar kullanım amaçlarına göre sağlık ve eğlence sektöründe ya da kişisel amaçlar için kullanılabilir. Saat, g zl k ve adımsayarların  ne çıktığı bu aygıtlarda, son yıllarda ayakkabı ve yüzük de bu nesneler arasında yerini almıştır.

Bu alanda son yıllarda gelişme gösteren alanlardan biri de beyin-bilgisayar, beyin-makine ve beyin-beyin aray zleridir. Konuşma yetisini kaybeden ya da inme inen insanların çevreleriyle iletişimini sağlayacak veya bazı eylemleri tek başına yerine getirmesini sağlayacak bu aygıtlar beyinden gelen mesajların eyleme dönüşmesine olanak tanımaktadır. Kişilerin beyinlerine son derece ince kablolarla bağlanan yongaların, bluetooth

aracılığıyla bir bilgisayar ya da biyonik aygıtla bağlantı kurmasına dayanan arayüzler kısa vadede insanların sağlık sorunlarına çözümler üretebilmelerinin yanında beyin-bilgisayar ve beyin-makine bağlantısının, başka bir deyişle, insan beyni ile yapay zekâ bağlantısının temelini oluşturması olası görünmektedir.

Beyin-beyin arayüzleri ise kaynak bir beyinde oluşan sinyallerin bu arayüz aracılığıyla bir alıcı beyne gönderilmesine ve alıcının da kaynakla aynı yönde hareketine olanak sağlayabilecek bir teknolojidir. Henüz geliştirilme aşamasında olan bu teknolojilerin bir süre sonra kablolarla gereksinim duymaması olası olduğu gibi insan beyni ile yeni medya ortamı bağlantısını kurabilmesi için de uzun zaman geçmesi gerekmeyecektir. Böyle bir durumda bir beyne dışarıdan yapılacak müdahale üzerine, örneğin beyne dışarıdan bir etkiyle atılacak bir tweet'in ya da bu aygıtlarla düşüncelerin somutlaştırılmasının nasıl sonuçlar doğurabileceği ve bu sorunların hukuk tarafından nasıl çözüleceği de şimdilik elbette bir soru işaretidir.

İnsan vücuduyla ilgisi olmayan teknolojilerin de yeni medya ortamı üzerinde doğuracağı çok ciddi sorunlar olabilecektir. Derin öğrenme adı verilen ve makine öğrenmesinin yapay sinir ağlarına dayanan geniş bir alanı olan bu teknoloji son yıllarda deepfake adı verilen sahte medya içeriklerde kullanılmaya başlanmıştır. Deepfake ile var olan bir fotoğraf ya da videodaki kişinin görüntüsü, yapay sinir ağları kullanarak bir başka kişinin görüntüsü ile değiştirilmektedir. Bu değişimi sağlayan derin öğrenme teknolojisi, ürettiği içeriklerdeki hataları da belirleyebilme özelliğinden dolayı her seferinde bir öncekinden gerçekçi içerikler üretmektedir ki, bu da izlenen görüntünün gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu sadece insan gözüyle ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. ABD, deepfake içeriklerle mücadele için bir yandan yasal altyapı hazırlarken Amazon, Facebook ve Microsoft gibi ABD merkezli uluslararası teknoloji şirketleri de bu mücadeleye katılan gerçek ya da tüzel kişilere fon sağlamak için bütçe ayırdıklarını açıklamışlardır (Lee, 2019).

Teknolojideki tüm bu gelişmeleri ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirdiğimizde gelecekte tüm insanlığın yeni medya teknolojileri üzerinden yaşayabileceği sorunlar hakkında bir değerlendirmede bulunulabilir. Bu değerlendirmeyi yaparken her şeyden önce ifade özgürlüğünün kapsamını hatırlamak gerekir. Bu kavram bir duygu, düşünce ya da bilginin sadece karşı tarafa aktarılmasının yanında, düşünce özgürlüğünü, haber alma ve haber verme özgürlükleri ile basın özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ve haberleşme özgürlüğü gibi alt dalları da kapsayan ve iletişimi sağlayan iletişim araçlarını da koruyan çok geniş bir kavramdır.

Giyilebilir teknolojilerin beyin-bilgisayar ve beyin-beyin arayüzlerini ele aldığımızda bu teknolojiler 2020 yılında kablolarla ve onların bağlandığı gözle görülebilen aygıtlarla çalışmaya gereksinim duymaktadır. Ancak işin içine nesnelerin interneti girdiğinde deri altına konabilecek yongaların internet aracılığıyla kuracakları bağlantı, kişilerin zihnine erişime ve buradaki bilgileri ele geçirme ve kişileri yönlendireme gibi sonuçlar doğuracaktır. Kişilere, beyinde kendisinin üretmediği verileri dışarıdan göndermek ya da söylemeyeceği kelimeleri söyletmek ifade özgürlüğünün çekirdeğini oluşturan düşünce özgürlüğünün açıkça ihlal edilmesi anlamına gelebilecektir.

Bu olasılıklara karşı bir an için kişilerin bu aygıtları kullanmayı ve olası riskleri kendi rızaları ile kabul ettiklerini varsaymak da yeterince güvenli bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü bu arayüzlerle beyne erişimin sağlanması kişilerin toplanmasına izin verdiği kadar vermediği bilgileri de tehlikeye atacaktır. Büyük teknoloji şirketlerinin kullanıcılarının izin vermediği verileri de topladığına dair çıkan haberler bu konuda yeni sorunların kapıda olduğunu düşündürmektedir. Yalnızca 2018 yılında ortaya çıkan Facebook - Cambridge Analytica veri skandalı bile bu konudaki sorunların tüm teknoloji kullanıcılarını doğrudan ilgilendirdiğini göstermektedir (Graham-Harrison & Cadwalladr, 2018).

Geliştirme çalışmaları devam eden arayüzler için 2020 yılı sonuna kadar herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu ürünlerin sağlık alanında kullanılmak üzere geliştirildiğinin açıklanması ve henüz piyasaya çıkmamasının yanında kullanımının kişisel rızaya dayanması nedeniyle bu teknolojilerin kısıtlanmasını gerektirecek bir düzenlemeye gidilmesi kısa vadede olanaksızdır. Ancak orta vadede giyilebilir teknolojiler ile hasta hakları ve kişisel verilerin korunması özelinde bazı düzenlemelere gidilmesi beklenmektedir.

Deepfake videolar ise yalnızca yeni medyada ifade özgürlüğünü değil tüm insanlığı olumsuz etkileme gizline sahiptir. Deepttrace adlı kuruluşun Eylül 2019'da yayımladığı rapora göre, internette 15 bine yakın deepfake video bulunmaktadır ve bu videoların %96'sı pornografik içeriklidir (Ajder v.d., 2019:1). Büyük olasılıkla da deepfake uzun bir süre boyunca çoğunlukla sahte pornografik içeriklerin üretiminde kullanılacaktır. Ancak deepfake teknolojisinin bir kişiyi herhangi bir videonun herhangi bir yerine ekleyebileceği gerçeği düşünüldüğünde kişiler sahte videolarla kullanmadıkları ifade özgürlüklerini kötüye kullanmış gibi gösterilebilirler ve bu içeriklerin suç unsuru taşıması durumunda adli bir yaptırımla karşılaşabilirler. Dolayısıyla bu konudaki olası tehlike geleceğin değil, aslında bugünün sorunudur.

Bununla beraber bir politikacının deepfake videosuyla yıkıcı toplumsal hareketler başlatılabilecek ya da para piyasalarında işlem gören şirketler hakkında yanıltıcı yönlendirmeler yapılabilecektir. Kişilerin görüntüleri suç unsuru sayılabilecek içeriklere eklenmesi özgürlükleri açısından, pornografik içeriklere konması ise saygınlıkları açısından büyük zararlara neden olabilecektir. Üstelik derin öğrenme yöntemiyle her seferinde daha gerçekçi örnekleri üretilen deepfake videoların sahte olduğunu kanıtlayacak teknolojilerin yine derin öğrenme yoluyla geliştirildiğini düşündüğümüzde, sahte bir videoyu ayırt edecek teknolojilerin her zaman sahte video üreten teknolojinin arkasından gelecek olması da bu tehlikenin kalıcı olacağının bir göstergesidir.

Özellikle veri ihlali konusundaki sorunlar gelecek yıllarda yeni medyadaki ifade özgürlüğüne ciddi biçimde etki edecektir. Bu sorunların doğrudan etkileyeceği alanlardan biri de gazetecilik olacaktır ve bu etki büyük olasılıkla olumsuz olacaktır. Yeni medya düzeninde haberleri hızla girmeyi önceleyen haber editörleri kimi zaman yeterince araştırma yapmadan kimi zaman da istemsiz olarak sahte haberlerin yayılmasına neden olacaktır. Daha sonradan bu haberler düzeltilse dahi okuyucuların yeni haberin gerçekliğini de sorgulaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla gazetecilerin gelecekte okuyucularıyla arasında güven sorunu yaşanması büyük olasılıktır. Deepfake videolara karşı savaşımında etkili araçlar üretilmezse, bir süre sonra gerçeklik algısı bozulacaktır. Bunun sonucunda insanların gazeteciliğe ve yeni medya içeriklerine yaklaşımının nasıl olacağı sorusu ise önümüzdeki yıllarda yanıt bulacaktır.

Deepfake videolara karşı ifade özgürlüğünün korunmasını sağlayacak yasal düzenlemelerde ise ABD başı çekmektedir. İlk olarak 2018 yılında ABD Senatosu, kötü amaçlı deepfake'lerin yasaklanmasına ilişkin bir karar almıştır (United States Congress, 2018). Bu kararda deepfake terimi 'bir kişinin konuşmasını ya da davranışını içeren gerçek bir görüntünün, oluşturulan ya da değiştirilen görsel-işitsel bir kayıtla belirli bir gözlemciye yanlış bir şekilde gösterilmesi' olarak tanımlanmıştır. Kanuna göre deepfake videoların dağıtımını yapmak ya da dağıtımını kolaylaştırmak suç olarak tanımlanmış ve bu suçu işleyenlere para ve hapis cezaları öngörülmüştür. Öte yandan Aralık 2020'ye kadar ülkenin en üst yargı kuruluğu olan Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesinin deepfake'i konu alan ve karara bağladığı kararı bulunmamaktadır (Supreme Court of United States, 2020).

Çin Siber Uzay Yönetimi Kasım 2019'da, deepfake'in ulusal güvenliği tehlikeye atabilecek, sosyal istikrarı ve düzeni bozabilecek, başkalarının hak ve çıkarlarını ihlal edebileceğini vurgulayarak Çin'de faaliyet gösteren video paylaşım sitelerinde bir videonun sahte olması durumunda bunun açık bir şekilde belirtilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu zorunluluk henüz kanuni bir yaptırıma bağlanmamış olsa da Çin Halk

Cumhuriyetinin en üst yasama organı olan Ulusal Halk Kongresinden yapılan açıklamada deepfake teknolojisini kanun dışı olarak tanımlanacağı belirtilmiştir (Reuters, 2019). Birleşik Krallık'ta deepfake, suç olmamakla beraber suç kabul edilmesi konusunda tartışmalar devam etmektedir. Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesinin de Aralık 2020'ye kadar deepfake ile ilgili karara bağladığı ya da incelediği bir dava bulunmamaktadır (Supreme Court of the United Kingdom, 2020).

Avrupa Birliği'nin organları henüz bu konuda resmî bir karar almasalar da Avrupa Parlamentosu (AP) İç Pazar ve Tüketicinin Korunması Komisyonu'nun hazırladığı Sahte Haberleri Ele Almak İçin Yasal Çerçeve: AB Düzeyinde Olası Politika Eylemleri adlı raporda sahte haberlerle mücadele için atılması planlanan adımlar tartışılmıştır. Komisyon, her geçen yıl daha da yaygınlaşan deepfake'in gelecekte çok büyük sorunların kaynağı olacağına dikkat çekerek AP'ye bunun için hazırlık yapmasını önermiştir. Raporda eğer bu gelişmelere nasıl karşı koyulacağına dair gerçek bir tartışma ortamı oluşturulmazsa, çarpıtma haberler ile ilgili herhangi bir politika girişiminin en başından geçersiz olacağı belirtilmiş ve deepfake'i belirleyecek teknolojilerin geliştirilmesi için bu alanda çalışan topluluklarla yapıcı bir diyaloga gereksinim duyulacağı vurgulanmıştır (Renda, 2018:28-29).

Yeni medya gazeteciliğinin de ele alındığı rapora göre yapay zekâ ile gazetecilik gelecekte daha da iç içe geçecektir. Hesaplamalı gazetecilik ve fotoğrafçılık, bir hizmet olarak gazetecilik gibi yeni çalışma biçimleri ve gerçek zamanlı doğruluk kontrolü, bilgisayar destekli raporlamalar gibi yeni teknikler gazeteciliğin yakın gelecekte alacağı biçim konusunda önemli ipuçları vermektedir. Şu ana kadar somut örnekleri az olan bu konularda gazeteciliğin olası yeni biçimlerinin ne kadar ilgi göreceği, bunun hukuki altyapısının nasıl sağlanacağı orta ya da uzun vadede yanıt bulacağı düşünülen sorular arasındadır.

3.5.2. Çatışan Hakların Yeni Medyada İfade Özgürlüğüne Olası Etkileri

İfade özgürlüğü hakkı günümüzde çoğunlukla özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı ile düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ile çatışmaktadır. Her biri vazgeçilmez olan bu haklar arasında denge kurma görevini yargı organları üstlenmektedir. Günümüzde gerek yargı organlarının kararları, gerekse uluslararası sözleşmeler aracılığıyla ve bunların öncesinde özellikle teknolojinin etkisiyle temel hak ve özgürlüklere yeni alt hak ve özgürlükler eklenmektedir.

Son yıllarda ifade özgürlüğünü oluşturan alt haklardan biri olan internette ifade özgürlüğü, özel hayatın gizliliği hakkına eklenen ‘unutulma hakkı’ ile çatışma yaşamaktadır. Unutulma hakkı, Türkiye mevzuatında bir kanun metninde açıklanmamıştır. Bunun yerine yargı kararlarında Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun yaptığı şu tanımlamaya bu hakka atıfta bulunmaktadır (Karar İçeriği: Unutulma Hakkı, 2015):

Unutulma hakkı; üstün bir kamu yararı olmadığı sürece, dijital hafızada yer alan geçmişte yaşanan olumsuz olayların bir süre sonra unutulmasını, başkalarının bilmesini istemediği kişisel verilerin silinmesini ve yayılmasının önlenmesini isteme hakkı olarak ifade edilebilir.

Kararda unutulma hakkı ile bir kişinin geçmişinde kendi iradesi veya üçüncü kişinin neden olduğu bir olay nedeniyle, o kişinin geleceğinde olumsuz bir etkinin engellendiği belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ‘Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir’ ifadesini içeren Madde 17’deki manevi varlık kavramına dayanan bu hak sayesinde kişilerin geçmişte yaşadıkları ve bir şekilde internette kayıt altına alınan bilgilerine erişimin engellenmesi sağlanmaktadır. Ancak internetten bir içeriğin kaldırılmasının ifade özgürlüğü ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü çıkarılmak istenen bilginin kamunun bilme hakkına hizmet etme olasılığı vardır. Günümüzün en büyük arşivi olan internetten bir bilginin çıkarılması, insanlığın ortak hafızasından bir bilgi çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle unutulma hakkının

kullanımı için Yargıtay tarafından içtihat oluşturulmuştur ve bu içtihadı AYM'nin yaptığı çok sayıda atıf bulunmaktadır.

Bu içtihadı göre, bir internet yayınının unutulma hakkı kapsamında internet ortamından çıkarılabilmesi için yayının şu özellikleri her somut olay açısından birlikte değerlendirmeye tabi tutularak ayrıntılı şekilde incelenmelidir (İçtihat Metni, 2019):

- Yayının içeriği
- Yayında kaldığı süre
- Güncelliğini yitirme
- Tarihsel bir veri olarak kabul edileme / edilmeme
- Kamu yararına katkısı (toplumsal açıdan haberin değeri, haberin geleceğe ışık tutan niteliği)
- Habere konu kişinin siyasetçi veya ünlü olup olmaması
- Haber veya makalenin konusu ve bu bağlamda haberin olgusal gerçekler ya da değer yargısı içerip içermemesi
- Halkın ilgili veriye yönelik ilgisi

Türkiye'de yargı kuruluşları, bu maddeleri gözeterek verecekleri kararla ifade özgürlüğü ile özel ve aile hayatına saygı hakkı arasında denge kuracaklardır. Kişilerin hayatına olumsuz etkisi olan olayların internetten kaldırılmasının topluma etkileri, söz konusu kişiye göre değişmektedir. Hatırlanacağı üzere, toplumda bilinirliği yüksek olan kişilerin özel hayatları için çizilen hukuki alan, sıradan insanlara göre daha dardır. Bu nedenle bir ünlünün ya da politikacının geçmişte söylediği sözlerin ya da başından geçen olayların internetten kaldırılmasını istemesi ile aynı durumdaki sıradan bir insanın isteği mahkeme gözünde eşit biçimde değerlendirilemeyecektir.

Unutulma hakkının uygulanması sadece internet sitelerini değil, arama motorlarını da kapsamaktadır. Bu konuyla ilgili Avrupa Birliği'nin yargı organı olan Avrupa Adalet Divanı'nın 2014 yılında karara bağladığı Google İspanya v. AEPD & Mario Costeja González kararı önemli bir içtihatır. Karar göre, internet sayfalarında görünen kişisel bilgilerin işlenmesinden internet arama motorları operatörü sorumludur. Dolayısıyla internette ismini aratan kişi, karşısına çıkan sonuçlardan istemediklerinin kaldırılması için

arama motorlarına başvurduğunda bu başvurunun dikkate alınması gerekir (Google Spain SL v. AEPD, Mario Costeja González, 2014).

Yeni medyanın sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan unutulma hakkı, internette ifade özgürlüğü kadar önemli bir haktır ve bugünün koşullarında vazgeçilmez bir hak olma konumuna kısa sürede ulaşmıştır. İnternetin arşiv özelliği sayesinde insanların hayatlarının bir döneminde yaşadıkları olaylar kalıcı biçimde kayıt altına alınmakta ve arama motorları ile bu bilgilere kolayca erişebilmektedir. Kişilerin özellikle mağdur oldukları olayın sonuçlarından yıllar sonra etkilenmelerini önlemek için kullanılan unutulma hakkının her istek için uygulanması ise olanaklı değildir.

İnternetin arşiv özelliği kadar en temel bilgi kaynaklarından biri olması bu alandan istenen her bilginin çıkarılamamasının temel nedenidir. Bunun yanında unutulma hakkının her kullanımı, bir başka temel hak olan ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlama anlamına gelmektedir. Bu nedenle uzun yıllar boyunca çatışacak ve vazgeçilmez özellikte olan bu iki hakkın da var olabilmesi için yargı organlarına çatışan haklar arasında dengenin tutarlı bir şekilde kurulması görevi düşmektedir. Bunun yanında, yasama ve yürütme organları da farklı ülkelerde hayata geçen kanun hükümlerini araştırarak bu kuralları kendi ülkelerinde de yürürlüğe koymaları, bazı sorunların erkenden çözümü açısından önemli bir girişim olacaktır. Son olarak iletişim bilimcilerin de yapılacak tüm hukuki düzenlemelerde bir paydaş olarak yer alması ve ifade özgürlüğünün temel alınacağı yasal düzenlemelerin oluşturulmasında bir tür denetleyici bir rol üstlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yeni medyada ifade özgürlüğü ele aldığımız bu çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'deki yargı organlarının teşkilat yapısının kısa bir tanıtımını yaptıktan sonra yeni medya alanını düzenleyen temel kanun olan 5651 sayılı Kanun'un ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına olanak sağlayan maddeleri ele alınmıştır. Yapılan incelemede bugün insanların iletişim kurmada en çok tercih ettiği ortam olan yeni medyayı ve bu ortamın temel

ögesi konumuna gelen interneti düzenleyen bu kanunun temelinde ifade özgürlüğünün yer aldığını söylemek oldukça güçtür. Kanun, internet üzerinden ifade özgürlüğünün nasıl kısıtlanabileceğini açıklayan, devletin yaptırım gücünün yüksek olduğu, buna karşılık yurttaşlar için yalnızca itiraz seçeneği sunan, devletin ölçsüz bir yaptırımı olması durumunda oluşacak zararın giderilmesine yönelik bir hüküm içermeyen bir metne sahiptir.

5651 sayılı Kanun, ülke içinde yurttaşların özgürlüklerini kısıtlayan, ülke dışında da Türkiye aleyhine açılan davalarda da Türkiye'nin tazminat cezaları almasına neden olan bir kanundur. Türkiye'deki yargı organlarının tepesinde yer alan Anayasa Mahkemesinin kendisine yapılan bireysel başvurular üzerine yaptığı yargılamalarında dahi bu kanunun uygulamaları nedeniyle hak kaybına uğrayan kişilerin olduğu görülmektedir. Bunun yanında Anayasa Mahkemesinin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını haklı bulduğu kararları da bulunmaktadır. Bu kararlardan beşi çalışmamız içinde incelenmiş ve Mahkeme'nin ifade özgürlüğünün kanuni olarak sınırlandırılmasına olanak sağlayan üç ana gerekçeyi yeni medya ortamında gerçekleşen olaylarda nasıl uyguladığı ve bunun sonucunda Türkiye'de yeni medya ortamının nasıl şekillendiği aktarılmaya çalışılmıştır. AYM'nin bu kararları ülke içindeki uygulamalar için birer içtihat olup gelecekteki yargılamalar için kaynak niteliğindedir ve sonucu ne şekilde olursa olsun AYM kararları Türkiye'de yaşayan herkesi ilgilendirmektedir. Çalışmamız özelinde bu kararlar hakkında iyi, kötü, doğru ya da yanlış gibi yorumları yapması gerekenlerin bu alanın uzmanları olduğu inancıyla, bahsi geçen bölümde sadece kararların hukuk dilinden arındırılarak sadeleştirilmesine, böylece yeni medya kullanıcılarının ve bu alanda çalışma yapanların yararlanmasına çaba gösterilmiştir. Ayrıca AYM'nin bu yargılamalarında aleyhlerine karar verilen beş kişiden üçü ile iletişime geçilmiş ve yargılamanın ardından oluşan yeni durumla ilgili düşünceleri ve bu yargılamalardan nasıl etkilendikleri sorulmuştur.

Türkiye'nin yargısal üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yeni medya ortamında ifade özgürlüğünün kısıtlanması

konusundaki uygulamaları ile ilgili olarak Türkiye'ye karşı açılan davalardaki kararları da bu bölümde ele alınan konulardan olmuştur. Yeni medyada yaşanan olaylar ilgili olarak Türkiye, 31 Aralık 2020'ye kadar iki kez yargılanmıştır. Bu iki davada da Türkiye, bir ya da birden fazla sayfasında suç unsuru olduğunu belirlediği internet sitelerini, sadece suç unsuru olan sayfaları yerine, tümünden kapattığı için yargılanmış ve iki yargılamada da benzer gerekçelerle mahkûm etmiştir. AİHM'nin bu kararlarında ortak nokta bir internet sitesinin tümünden erişime kapatılmasının o siteden faydalanan tüm internet kullanıcılarına verilen bir ceza olduğu ve bunun da ölçüsüz bir yaptırım olduğudur. AİHM ayrıca Türkiye'yi 5651 sayılı Kanun'un devlete geniş yetkiler vermesi ve içerdiği tanımların karmaşık olması nedeniyle de eleştirmiştir. Türkiye ise 1 Ekim 2020'ye kadar bu kanunda yaptığı değişikliklerde AİHM'nin eleştirilerini dikkate almamıştır.

AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğünün kullanımı konusunda yaptığı pek çok yargılama ile bu alanda oluşturduğu tüm içtihatlar da çalışmamızda ele alınan konular arasındadır. Bu içtihatlarda Mahkeme'nin fiziki ortam ile yeni medya ortamında ayrıma gitmeye çalıştığı ve yeni medyada yaşanan olaylarla ilgili kararlarında bu alanın temel ilkelerine uygun kararlar vermeye çaba gösterdiği görülmüştür. AİHM, AİHS'de tanımlanmamış haklardan olan hükümlülerin ifade özgürlüğünden yararlandırılması konusunda da içtihatlar oluşturarak bu alanda hukuki bir boşluğu dolduracak adımlar atmıştır. AİHM'nin yeni medya ortamına ilişkin içtihatlarını ele aldığımız alt başlıkla beraber çalışmamızın bu bölümünde yeni medyada ifade özgürlüğünün Türkiye'de ve Avrupa'daki kapsam ve sınırları en güncel hukuki uygulamalarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son alt başlığında ise yakın gelecekte yaygınlaşması beklenen teknolojilerin ve özellikle de yeni medya teknolojilerinin yeni medyada ifade özgürlüğüne ve gazeteciliğe olası etkilerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yapılan değerlendirmelerde de üzerinde çalışmalar yürütüldüğü bilinen hatta bir kısmı hayatımıza girmiş teknolojiler üzerindeki tartışmalar, ifade özgürlüğüne olası etkileri ekseninde değerlendirilerek ele

alınmıştır. Çalışmamızın ifade özgürlüğünün geleceği hakkında ipuçları da veren söz konusu kısmında öne çıkan gerçek ise bugün dahi kısa sürede çözüme kavuşturulamayan sorunların gelecekte çok daha karmaşık bir hâl alma olasılığının yüksek olduğudur.

SONUÇ

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerin başında düşünme yeteneği gelse de, yaşamımızda gerçek değişimi yaratan insanın ürettiği düşünceleri başka insanlarla paylaşabilmesidir. Düşüncelerin insanlar arasında paylaşılması insanların birbirini tanımalarını, birlikte çalışabilmesini ve hepsinden önemlisi deneyimlerini birbirine aktarmasının önünü açmıştır. Bu durum her insan neslinin yaşamını kendinden önceki neslin deneyimleri ile sürdürürken bir sonraki nesle de kendi deneyimlerini aktarmasını, dolayısıyla her yeni gelen neslin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan bilgilerin daha fazlasına sahip olması sonucunu doğurmuştur.

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü kültür olarak tanımlanmaktadır. Bu kültürün oluşmasında anahtar rolü sağlayan ise iletişimdir. İnsanların başta yaşayarak edindikleri bilgiler ve deneyimler, daha sonra iletişim yoluyla diğer insanlara aktarılmış ve bu sayede insanlık bugünkü yaşam biçimine ulaşmıştır.

İletişim, bilimsel anlamda ele alındığında bir süreç olarak görülmektedir. Hatta iletişimi, sonsuz sayıda farklı sürecin oluşturduğu süreç olarak da anlayabiliriz. Çünkü insanlar katıldıkları her bir iletişim sürecinden bir değişimle çıkarlar. Bu değişimlerin bazıları hemen, bazıları ise çok uzun yılların sonucunda gözlemlenebilir. Bu değişim, iletişimin etkileşimli yapısından kaynaklanmaktadır. İletişim sürecini, bir insanın oluşturulmasına kaynaklık ettiği bilgiyi, bir araç üzerinden hedef kişiye ulaştırıp, o kişide yarattığı değişimden haberdar olması olarak tanımlarsak iletişimin etkileşimli yapısını en temel hâliyle açıklamış oluruz. Görüldüğü üzere, iletişimin olabilmesi için biri kaynak diğeri alıcı konumunda iki insana, kaynaktan alıcıya yönelen iletiye, bu iletiyi taşıyan kanala ve alıcının bu bilgiyi edinmesiyle yaşadığı değişimi kaynağa bildirmesi koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Tüm bu süreç iletişimin bilime dönüştüğü 20. yüzyılda tanımlanmıştır. Dünyada monarşi yönetimlerin yaygın olduğu Birinci Dünya Savaşı'na kadar ülke yöneticilerinin halkla iletişim kurma ve propaganda yapma gibi zorunlulukları olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Almanya merkezli ulusal sosyalist ve İtalya'daki faşist akımlara karşı propaganda gereksinimi devletleri kitle iletişimi çalışmaları yapmaya itmiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla beraber bir propaganda savaşına dönüşen bu sürecin sonunda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere savaşın kazanan ülkeleri, elde ettikleri başarıda payı olan iletişim çalışmalarını desteklemiştir. Savaş döneminde kitle iletişim araçlarının insanları nasıl etkileyeceğine odaklanan çalışmalar da zaman içinde insanların kitle iletişim araçlarını nasıl kullandıkları sorusuna odaklanmıştır. İletişim üzerinde yürütülen bilimsel çalışmalar zaman zaman belirli araştırma merkezleri aracılığıyla ekollere dönüşmüş, zaman zaman da dönemin sosyal ve ideolojik yapısına bağlı değerler diziniyle şekillenen kuramlara dönüşmüştür. Bu ekoller ve kuramlar ekseninde yapılan çalışmalar, medyanın insan üzerindeki etkilerine ve insanların medya ile neler yaptığına dair çok önemli kanıtları bilim dünyasına kazandırmıştır.

İletişimin etkisini arttırma isteği yazı, matbaa, telgraf, telefon, radyo, televizyon gibi her biri bir öncekinden daha etkili iletişim araçlarını doğurmuştur. Bu zincirin son halkasını oluşturan internet, ucuz olması, kendinden önceki tüm medya seçeneklerini içinde barındırabilmesi ve en önemlisi insanların etkisine en açık iletişim aracı olması nedeniyle çok kısa sürede yaygınlaşmış ve canlı, cansız tüm varlıklar üzerinde iletişimin önünü açmıştır. İnsanların internetle ilişkisini artıran temel etken, internete bağlanabilen aygıt sayısının oldukça fazla olmasıdır. Bugün en genel anlamıyla yeni medya olarak tanımlanan ve ağırlıklı olarak bilgisayarlar ve cep telefonları gibi aygıtlar ile oluşturulan internet tabanlı iletişim ortamına, 2020 sonunda dünyada her 10 kişiden 6'sının erişebilmesi, internet kullanımının ne kadar yaygınlaştığı ve üretilen içeriğin boyutu hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir.

Fiziki dünyada atomların maddeleri oluşturduğu gibi internet de sayılardan oluşan bir yapıya sahiptir. İnternete erişmek için kullanılan aygıtların da sayısal temelli olmasıyla yeni medya da sayısal bir yapıya sahiptir. Bir takım ilkeler üzerine kurulan yeni medyanın üzerinde büyük bir uzlaşa sağlanan ilkelerinden sayısallık sayesinde, yeni medya parçalanabilir, değiştirilebilir, genişletilebilir ya da küçültülebilir yapıdadır. Bu değişim, fiziki dünyadaki değişimden çok daha kolay bir biçimde uygulanabilmektedir. Bu hız da yeni medya teknolojisi üzerindeki tüm işlemlerin aynı hızla yapılmasını sağlamaktadır. Yeni medyanın bir diğer temel ilkesi ağırlıklıdır. İnternet üzerinden yeni medyanın merkezsizliğini vurgulayan bu ilke, yeni medya iletişimine yeni medya aygıtı olan herkesin katılabildiğine işaret eder. Bu durum, yeni medyanın sermaye gruplarının ve onların medya kuruluşların şekillendirmek istediği bir yapıya sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Başka bir deyişle, geçmişte kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran kuruluşların belirlediği gündemi bugün tüm yeni medya kullanıcıları belirlemektedir. Etkileşimlilik ilkesi de kullanıcıların yeni medya içeriklerine doğrudan ve etkili biçimde müdahalesine işaret eder. Yeni medya kitlesinin tüm bireyleri kullandıkları aygıtların niteliğine göre bu içeriklere karışabilme yeteneğine sahiptir. İletişim bilimciler yeni medyanın bu ilkeler üzerinden kurulduğu görüşünde büyük uzlaşma sağlamışlarsa da yeni medyanın farklı özelliklerini işaret eden farklı ilkeleri de ortaya atmışlardır. Yeni medyayı tanımlamak için ortaya atılan bu ilkelerin tamamı yeni medyanın bir özelliğine işaret etmekte ancak, bu ilkelerin tümü bir araya getirildiğinde dahi yeni medya üzerinde ulaşılan bir tanıma ulaşamamaktadır.

Çalışmanın giriş kısmındaki varsayımımızda da vurguladığımız gibi yeni medyanın üzerinde uzlaşılacak bir tanımının üretilebilmesi için çok uzun zaman geçmesi gerekebilecektir. Aslında yeni medya teknolojilerinin internet üzerinden kurduğu bu yeni evrende yakınsama, gerçek ile sanal arasında yaşanmakta, bu iki dünyanın aralarındaki fark, gün geçtikçe azalmaktadır. Yeni medyanın insanlığı bugün getirdiği noktanın hiçbir şeyin tam olarak

tanımlanamayacağı yeni bir çağın başlangıcı olup olmadığı olasılıkla yakın gelecekte anlaşılabacaktır.

Kişilerin kendisini hiçbir baskı altında hissetmeden düşünebilmesi, haber alma ve haber verme arayışında olması, düşüncelerini açıklayabilmesi ve tüm bunları yaparken dilediği iletişim aracını seçebilmesi olarak tanımlayabileceğimiz ifade özgürlüğü, bugünün çağdaş hukuk sistemlerinde insana insan olduğu için verilmiş haklar arasında tanımlanmaktadır. İletişim sayesinde bireylerin ve toplumların farklı görüşler içinden en iyisini seçeceği ve böylece her seçiminde daha iyi yaşam süreceği kabülüne dayanan ifade özgürlüğü, bugün uluslararası alanda toplumların ilerlemesini sağlayan vazgeçilmez bir araç olarak görülmekte ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ifade özgürlüğünün tanımlanma ve uygulanma biçimi önemli birer veri sayılmaktadır.

İfade özgürlüğünün önemi, ulus devletlerinin yaygınlaştığı ve gazete, radyo gibi kitle iletişim araçlarının büyük ilgi gördüğü 1940'lı yıllarda artmıştır. Altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı sırasında baskıcı yönetimlerin politikaları sonucu yaşanan büyük göçler ve işkencelerin tüm dünyada geniş yankı bulması, insanları ve devletleri bu olayların bir kez daha yaşanmaması için bir takım arayışlara itmiştir. Bu amaçla kurulan Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan üç yıl sonra, 1948'de imzaya açtığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlık tarihinde insan haklarının tanımlandığı en kapsamlı hukuki metin olmuştur. Bu metinden iki yıl sonra da Avrupa Konseyi üyeleri tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmış ve ilk kez ifade özgürlüğünün sınırları belirlenmiştir. 1966'da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi esas alınarak oluşturulan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme de ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilceği durumları hüküm altına almıştır.

Sayılan uluslararası hukuk metinlerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye göre yaptırım gücü daha yüksek bir belgedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’yi çok daha fazla sayıda ülke imzalasa da, çok fazla taraf devletin olması kanımca dezavantajlı bir durumdur. Çünkü taraf devlet sayısı arttıkça tüm bu devletler arasında tutarlı ve etkin bir adalet mekanizması oluşturmak gittikçe zor bir hâl almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin somut ve sınırları belli hükümleri ve dar bir uygulama alanı olması bu sözleşmeyi diğer iki sözleşmeye göre daha etkin duruma getirmektedir.

Çağdaş hukuk düzenlerinde temel hak ve özgürlükler vazgeçilmez, bunların sürekliliğini sağlamak için sınırlamak ise kaçınılmazdır. Ancak, özgürlükler sınırlı olduklarında dahi, diğer özgürlüklerle çatışabilmektedir. Bu nedenle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ifade özgürlüğü ile diğer temel hak ve özgürlüklerde sınırlamaya gitmesi, hatta tüm bu haklar arasında birinin diğerinden üstün tutulamayacağını hüküm altına alması önemlidir. Bu hükmün geçerliliğinin sağlanması için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması da temel hak ve özgürlüklerde bir standardın sürdürülmesini sağlamıştır. Mahkemenin yaptırım gücünün üye devletlerin politik gücüyle desteklenmesi ise uluslararası ilişkilerin temel hak ve özgürlükler üzerinden şekillenmesini desteklemektedir. Gerek Sözleşme’nin oluşturulmasında, gerekse Mahkeme’nin kurulmasında amacın iki dünya savaşının çıktığı Avrupa’da huzur ve barışın korunmasına olduğu düşünüldüğünde, geride kalan 70 yılda bu hedefin bazı istisnalar dışında gerçekleştirildiği söylenebilir.

İmzaya açıldıktan sonra on dört protokolle çeşitli değişiklikler yapılan Sözleşmede ifade özgürlüğünü ele alan 10. maddenin değişime uğramadığı görülmektedir. 2020 yılı sonuna kadar gündemde, böyle bir değişimin olmaması da, bu hakkın kapsamı ve uygulanmasında büyük bir sorunla karşılaşmadığının bir göstergesi sayılabilir. AİHM’nin ifade özgürlüğü konusunda oluşturduğu içtihatların, bazı tartışmalar yaratmakla beraber, uluslararası hukuk alanında büyük bir kargaşaya yol açmaması da bir değişime gerek duyulmamasının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Ancak

iletişimi, iletişim yoluyla insanların birbirine olan etkisini ve hatta insanların fiziki dünyayla olan ilişkisini tümünden değiştirme etkisine sahip yeni medyanın, uzun vadede Sözleşme'nin 10. maddesine etki edip etmeyeceği zaman içinde yeni medyayla yapılabilecek şeylerin sınırlarının nereye kadar ulaşabileceği ile belirlenecektir.

Yeni medya teknolojisi ile yapılabileceklerin, bu alanda bugüne kadar oluşturulan ve yeni medyayı düzenleyen uluslararası sözleşmeleri de etkilemesi kaçınılmazdır. Türkiye'nin Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi adıyla mevzuatına eklediği hukuki belge ile bu belgeye dayanarak oluşturulan Ek Protokol, gerek çıkarılma amaçları gerekse ifade özgürlüğünü ele alış biçimleri bakımından yeni medyada ifade özgürlüğünü kapsamlı biçimde ele almaktan uzak metinlerdir. Bu alanda bir değişim yaratması beklenen metinlerin Avrupa Birliği'nin Dijital Tek Pazar politikası sonucunda gelmesi olasıdır. Geçmiş 2015 yılına dayanan ve kapsamının genişlemesi oldukça olası Dijital Tek Pazar politikalarının merkezinde AB içindeki ekonominin korunması amacı yer almaktadır.

Sözü edilen bu politikalar bugüne kadar birbirine etkisi dolaylı biçimde gösterilen ekonomi ile iletişim arasındaki ilişkiye doğrudan vurgu yapan metinlerdir. Yapılan düzenlemelerin hukuk yoluyla yürütülmesi de sürece yeni bir boyut kazandırmakta ve üç bilim dalına ortak bir çalışma alanı sunmaktadır. Uygulanan politikalardan alınacak geri dönüşlerin zaman içinde iletişim ve ekonominin birlikte ele alınacağı çok disiplinli yeni bir çalışma alanı oluşturması olası görünmektedir. Böyle bir durum ekonomi biliminin sosyal bilimlerle ilişkisini kuvvetlendirecektir. Tüm insanlık tarihi, ekonomik etkinlikler üzerinden şekillense de ekonominin sosyal bilimlerle ilişkisinin kuvvetli bağlara dayanmaması kanımızca bu iki bilimi pratik hayatta bağdaştırmanın zorluğundan gelmektedir. Ancak yine de iletişimin ekonomisini ele alan çalışmaların bilim dünyasında önemli değişim yaratma gizli vardır. İletişim bilimi, bu alanda var olan eksikliği gidermede anahtar rolü üstlenebilecek bir alandır.

İletişim ve ekonomi ilişkisini başka bir açıdan ele aldığımızda akla gelen şu soruları da not etmek gerektiğine inanılmaktadır: Küreselleşmenin arttığı ve çok uluslu şirketlerin devletlerle rekabet edebilecek bir çağın yaşandığı bu dönemde ekonomik gücü elinde bulunduran ifade özgürlüğü üzerinde denetim kurabilir mi? Geleceğin yeni -ve olasılıkla bugünkünden daha etkili olacak- iletişim ortamları sadece belirli sermaye gruplarının kullanımına açılabilir mi ve böylece yeni medya ile sahipsizleşen medya, bu kez yeni bir ifade özgürlüğü anlayışıyla beraber yeni sahiplerinin denetimine sunabilir mi? Elbette 2021 yılı için bu düşünceler ifade özgürlüğü açısından bir distopya olarak düşünülebilir. Ancak bu olasılıklar üzerine tartışmak ya da en azından düşünmek ifade özgürlüğünün geleceği açısından yararlı olabilecektir.

Buraya kadar yapılan açıklamaların ardından, çalışmamızın başında sorduğumuz ‘Yeni medya ortamında, ifade özgürlüğüne uluslararası hukukun yaklaşımı ile Türk hukukunun yaklaşımı arasında nasıl farklar bulunmaktadır’ sorusuna bu noktada yanıt verilebilir. Yeni medyada ifade özgürlüğü konusunu Türkiye özelinde ele aldığımızda Türkiye’nin bu konuya bakışının AB’nin ifade özgürlüğünü temel alan yaklaşımlarıyla uyuşmadığı görülmektedir. Ancak en başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın bu görüşün dışında tutulduğunu da vurgulamak gerekir. Çünkü 1982 yılında yürürlüğe giren T.C. Anayasası’nın ifade özgürlüğünü düzenleyen hükümlerinin ifade özgürlüğünü tanımlamasının dışında, bu hakkın kullanım biçimine sınır çizmemesi çok olumlu bir yaklaşımdır. Bunun yanında anayasaların kanunlarla ilgili genel çerçeveyi çizen ve ayrıntıları o alana özel kanunlara bıraktığını göz önünde bulundurduğumuzda T.C. Anayasası’nda ifade özgürlüğüne ilişkin hükümlerin hak ve özgürlüklerin genel kapsamını çizecek düzeyde olması yeterlidir ve Anayasa da bu gerekliliği sağlamaktadır.

Türkiye’de yeni medyayı doğrudan düzenleyen temel kanun olan 5651 sayılı Kanun ise ifade özgürlüğünü güvence altına almak bir yana, içeriğinde bu özgürlüğün nasıl sınırlandırılabilceğini düzenleyen hükümlerin geniş bir yer tuttuğu bir hukuki metin olarak dikkat çekmektedir. Kanunun

maddelerine bakıldığında, başta özel hayatın gizliliği olmak üzere, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ve genel ahlakın korunması gibi amaçlarla ifade özgürlüğünün sınırlanmasını düzenlerken ifade özgürlüğüne diğer hak ve gerekçelerle rekabet etmesini sağlayacak hiçbir ayrıcalık tanınmamıştır.

Kanun, internete ve internete erişebilen yeni medya araçlarına bir yaşam alanı olarak bakmamakta, adeta fiziki hayata bağlı bir uzantı olarak görmektedir. Bu bakış açısı da internetle ilgili düzenlemelerin ve zararlı görülen içeriklerle savaşımın fiziki olanaklar kapsamında yürütülmesine neden olmaktadır. Türkiye, internetteki zararlı içeriklerle savaşım konusunda Avrupa Birliği ile tam da bu noktada ayrılmaktadır. İnterneti ve yeni medyayı fiziki dünyadan bağımsız ve kendi dinamiklerine göre değerlendirilmesi gereken bir alan olarak görmemek, Türkiye’yi yeni medya ortamında yer alan bir siteyi kısmen ya da tamamen erişime engelleme gibi fiziki hayatta ‘kesin çözüm’ olarak algılanabilecek yaptırımlara yöneltmektedir.

Yeni medyanın üzerine kurulu olduğu ilkelerden biri olarak kabul edilen parçalılık ilkesi, fiziki dünyada karşılığı olan yaptırımların yeni medya ortamının doğasına ters düştüğünün kanıtlarındandır. Çünkü yeni medya ortamında bir internet sitesi, üzerinde farklı verilerin yer aldığı her bir parçasında dahi aynı özellikleri gösterir. Günümüzde internet sitelerinin her birinin dünyanın her yerinden insana çok farklı özellikleri üzerinden hitap edebilmesi oldukça yaygın bir durumdur. Dolayısıyla bir internet sitesinin bir bölümünü erişime kapatmakla, siteyi tamamen erişime kapatmak arasında yeni medya ortamının kendine has özellikleri açısından çok büyük farklar yoktur. Çünkü iki durumda da uygulanan yaptırım, suç teşkil eden içeriklerle ilgisi olmayan insanlara da bir yaptırım uygulanması anlamına gelmektedir. Türkiye’nin YouTube, Twitter ve Vikipedi gibi sitelere erişimi aylarca engellenmesi bu konudaki en net örneklerdendir. İfade özgürlüğü hakkı açısından Türkiye’nin kötü uygulamaları arasında yer alan bu örnekler Türkiye’nin zararlı içeriklerden çok, internetle ve yeni medyayla savaşım içinde olduğuna ya da başka bir deyişle yeni medyayı tamamen kontrol etme

amacında olduğunun somut örnekleri olarak görölmektedir. Bu da dolaylı olarak kontrol altına alınmak istenenin ifade özgürlüğü olduğunu göstermektedir.

1 Ekim 2020 tarihi ile birlikte Türkiye, sosyal medya sitelerinin 5651 sayılı Kanun'daki yükümlölükleri sağlamaması ve uygulanacak daha hafif yaptırımlara karşılık bu tutumunu sürdürmesi durumunda trafik bant genişliklerinin %90'a kadar daraltılmasına olanak sağlayacak hükümleri de Kanun metnine eklemiştir. Bu hükümlerin yeni medyada ifade özgürlüğüne etkisi ancak uygulama aşamasında somut olarak belli olacaktır. Ancak yapılan kanuni düzenlemenin gerekçelerine ilişkin bazı tahminlerde bulunulabilir. Öncelikle sosyal medya siteleri dünyada en çok ziyaret edilen sitelerdendir. Bu sebeple bu siteler ticari pek çok reklamı ve ürün satışı yapan hesapları da barındırmaktadır. Hatta Kanun'da trafik bant genişliğinin daraltılmasından önce uygulanacak yaptırım, Türkiye'deki vergi yükümlülerinden reklam almasının yasaklanması olarak belirlenmiştir. Bu sitelerin erişime tamamen kapatılmasından gerçek ve tüzel çok sayıda kişinin etkilenmesi ve bu durumun kullanıcı sayısı az olan bir internet sitesine göre kamuoyunda çok daha büyük bir etki yaratabileceğı gerçektir. Bu nedenle Türkiye internet sitesi kapatan ülke izlenimini en azından bu alanda sürdürmemek için böyle bir seçeneğe yöneldiğı düşünülmektedir. Ancak kullanıcılar ya da uluslararası yargı organları tarafından trafik bant genişliğinin %90'a kadar daraltılmasının bir internet sitesinin kapatılmasından ne kadar farklı algılanacağı da merak konusudur.

5651 sayılı Kanun'un internet sitelerinin engellenme süreci için öngördüğü kanuni aşamalara bakıldığında yetkili bir mahkeme dışında, cumhuriyet savcısı, sulh ceza yargıcı, BTK Başkanı, belirli alanları düzenleyen kanunların yetki verdiği kuruluşlar ile İçişleri, Millî Savunma ve Sağlık bakanları ve Cumhurbaşkanı'nın da aralarında bulunduğu siyasetçilerin ifade özgürlüğüne sınırlama getirebilmesi kanunen mümkündür. Kanun, ifade özgürlüğünün kısıtlanması için geniş kesimlere verdiği geniş yetkileri, ifade özgürlüğü kısıtlanan gerçek ya da tüzel kişilere

vermemektedir. Kısıtlamayla karşılaşan kişilere karara itiraz etmek ve olağan ve sonuca ulaşması uzun zaman alacak yargı yolunu izlemek dışında seçenek verilmemektedir.

Yaptırımlara ilişkin bir başka konu da, erişimin kısmen ya da tamamen engellenmesi kararının gecikmesinde sakınca bulunan hâller kanunla düzenlenirken, sulh ceza yargıcısı ya da mahkemenin yapacağı yargılamanın sonucunda erişimin engellenmesi kararının kaldırılması üzerine geçen sürede erişim sağlanmayan sitesinin olası zararlarının nasıl giderileceği konusunda Kanun'un herhangi bir hüküm içermemesidir. İnsanların ekonomik etkinliklerini her geçen gün biraz daha yeni medya ortamına taşımasıyla yakın bir gelecekte internet sitelerine erişimin kısıtlanması ya da engellenmesi konusunda karar verilirken, böyle bir kararın doğuracağı ekonomik sonuçların da ele alınması kaçınılmazdır. İfade özgürlüğünün kullanımından doğacak zarar kadar, engellenmesinden doğacak zararın da gözetilmesi, yapılacak yargılamalar sonucunda ifade özgürlüğünün kısıtlanması kararı verildiğinde dahi bu kararla beraber elde edilecek toplumsal yararın daha yüksek olduğu konusunda topluma güvence verecektir. Bu konudaki çalışmaların ilgili kanunlarda yapılmasının olası hak kayıplarının önüne geçeceği kuşkusuzdur.

Öte yandan 5651 sayılı Kanun'da ifade özgürlüğünü güvence altına alacak bir başka düzenlemenin de ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına karar verme hakkına sahip kişi ya da kurumlarla ilgili olması gerektiği düşünülmektedir. Eğer ifade özgürlüğünün kısıtlanması ya da engellenmesi kararının yargı yoluyla kaldırılması söz konusu olursa ve erişime kısmen ya da tamamen kapatılan site sahibinin aleyhine bir hak kaybından söz edilecekse, bu hak kaybından doğacak zararın sorumluluğunu üstlenecek gerçek ya da tüzel kişilerin de belirlenmesi gerekecektir. Böyle bir durumda konunun ifade özgürlüğü kadar, başta borçlar hukuku olmak üzere farklı hukuk dallarının çalışma alanına girmesi de olasıdır. Bu nedenle bu konuda kanuni süreçlerin nasıl kurulup işletileceği büyük ölçüde hukukçuların işi olduğundan olumlu ya da olumsuz herhangi bir görüş bildirilmenin doğru

olmayacağı düşünülmektedir. Bu konuda bu aşamaya kadar ortaya konan tüm bu veriler ve sunulan görüşlerden yola çıkılarak, iletişim ve ekonomi arasındaki ilişkinin gelecekte daha da kuvvetleneceği iddiasında bulunmak için yeterli kanıtın var olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada koşulsuz bir ifade özgürlüğü savunuculuğundan çok, ifade özgürlüğünün doğru kullanımının sağlanması ve kötüye kullanımlara karşı da ölçülü ve diğer internet kullanıcılarının haklarını gözeterek yaptırımların uygulanmasının savunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla 5651 sayılı Kanun'da ifade özgürlüğünün kanuni yollarla kısıtlanması konusunda da bazı düzenlemeler yapılması ve uygulanacak yaptırımların kanundaki kapsamın biraz daha genişletilmesi gereğine de değinilmelidir. Kanun kapsamına alınmasıyla etkin bir mücadelenin önünü açacak ilk konu nefret söylemidir. Bu çalışmada ifade özgürlüğünü kötüye kullanılması olarak da nitelendirdiğimiz ve bu nedenle ifade özgürlüğüyle iç içe geçmiş bir yapıda olan nefret söyleminin ifade özgürlüğünden ayrıştırılması için özel bir çaba gösterilmelidir. Her ne kadar başkalarının şöhret ve haklarının korunması amacı nefret söyleminde mücadeleyi kapsasa da, nefret söyleminin genel bir bakış açısıyla ele alınmasının sonucunda ifade özgürlüğünün de zarar görmesi büyük olasılıktır.

Ayrıca başta çocuklar olmak üzere dezavantajlı grupların internetteki zararlı içeriklerden korunmasının da kanun kapsamına alınması gerekir. Ancak burada yapılacak düzenlemenin yetişkinlerin yeni medya ve internet ortamını kullanımını etkileyecek ve özgürlüklerini kısıtlayacak düzenlemeler olmaması gerekmektedir. Bu konuda devletin internetteki zararlı içeriklerin engellemesini tek başına üstlenmesi devleti, çocuk ya da yetişkin ayrımı gözetmeden herkes için neyin zararlı olduğuna tek başına karar veren bir konuma getirmektedir. Bunun yerine devletin bu alandaki yetkilerini daraltarak yeni medya kullanıcıları ile erişim sağlayıcılar arasındaki özel sözleşmelerin önünü açması ve kullanıcıların, erişim sağlayıcılara verecekleri yetkiler üzerinden kişiye özel filtrelemelerin hayata geçirilmesi ifade özgürlüğü açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin

çocukların zararlı içeriklerden korunması amacıyla medya okuryazarlığı dersini okullarda okutma konusunda uzun yıllardır atmadığı somut adımları atması bu konuda yapabilecek en etkili girişimlerden biri olacaktır. Bu dersin zorunlu mu ya da seçmeli mi olması gerektiğine dair kararın eğitim bilimcilerin görüşleri üzerinden verilmesinin daha doğru olacağına inanmakla beraber kişisel görüşüm medya okuryazarlığı konusunu ele alan bir dersin çağımız koşullarında zorunlu olması gerektiği yönündedir.

Çalışmamızın başında yer alan sorulardan olan ‘Türkiye’de gerçek ve tüzel kişiler yeni medya ortamında iken buradaki etkinliklerini düzenleyen kanun metinleri hangileridir’ sorusuna buraya kadarki anlatımlarımızla yanıt vermiş bulunmaktayız. Bu kısımdan sonra, aynı sorunun devamı olan ‘bu metinlerle çizilmemiş hukuki alanlarda nasıl içtihatlar oluşturulmuştur’ sorusuna yanıt verilecektir.

Türkiye’nin yeni medya ve internet alanını düzenlerken takındığı tutum Anayasa Mahkemesinin yargılamalarına da yansımaktadır. İfade özgürlüğünün kısıtlandığı / engellendiği iddiasıyla yapılan başvurular, Mahkemeye en çok şikâyetle bulunulan üçüncü hak ihlali başlığıdır. Anayasa Mahkemesinin yargılamalarında takındığı tutumla ilgili bu çalışmada yer alan yargılamalar yeterli veriyi sağlamasa da çalışmanın hazırlanması aşamasında yapılan incelemelerde Mahkemenin genel olarak ifade özgürlüğü ile diğer haklar arasındaki dengeyi kurmakta başarılı sayılabileceği yönünde kişisel bir görüş sunulabilir. Ancak yargılamaların politikacılarla ya da kamu görevlileriyle ilgili boyutları olduğunda Anayasa Mahkemesinin verdiği kararların, ‘ifade özgürlüğüne karşı genel duruşunda’ değişikliğe neden olduğu da gözlenmiştir.

Çalışmada incelenen ve yeni medyada yaşanan olayların ele alınarak sonuçlandırıldığı beş AYM kararından biri genel ahlakın korunması gerekçesiyle ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının dolaylı olarak yerinde bulunduğu karardır. Sonucun dolaylı olmasının nedeni Başvurucu-1’in sahip olduğu pornografik içerikli internet sitesine getirilen erişim engelinin ifade

özgürlüğü ihlali olduğu iddiasını ele alan Mahkemenin davanın karar metninde bu iddiaya karşı bir yanıt vermemesinden gelmektedir. AYM'nin bu kararı Türkiye'de pornografinin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmediğinin kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak genel ahlakın korunması ile yeni medyada ifade özgürlüğü dengesinde AYM'nin Aralık 2020 sonu itibariyle yalnızca bir davayı karara bağlamış olması Türk yargısının bu konudaki tutumu hakkında yorum yapmak için yeterli veriyi sunmamaktadır.

Bu çalışmadaki diğer dört AYM kararı ise gazetecilerin yargılandığı davalara ilişkin hükümleri içermektedir. AYM'nin bu kararları Türkiye'de yeni medyada ifade özgürlüğüne çizdiği kadar gazeteciliğe çizdiği sınırları belirlemesi açısından da oldukça önemlidir. Öncelikle AYM, yeni medyadaki basın yayın etkinliklerinin basının temel işlevi olan 'gözetleyicilik' görevini yerine getirdiği sürece basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilebileceğini 2015 yılında verdiği bir kararda kabul etmiştir. Bu kabulün basın özgürlüğü ile beraber ifade özgürlüğünün de bu kapsama alındığına ilişkin bir kanıt olduğu değerlendirilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi AYM'nin verdiği kararları doğru ya da yanlış olarak değerlendirmek öncelikle hukukçuların görüş bildireceği bir konudur. Bu çalışma, verilen kararların sonuçlarıyla ilgilenmekte ve değerlendirmelerini de kararın ifade özgürlüğünün kullanımına etkileri üzerinden yapmaktadır. AYM'nin gazetecilere ilişkin verdiği kararlara bakıldığında başkalarının şöhret ve haklarının korunması konusunda verilen kararların ikisi de yerel gazetelerde yöneticilik yapan gazetecilere ilişkindir.

Görüşünü aldığımız her iki gazeteci de yapılan yargılamanın ardından kamu kurumlarının ve haberlerine konu olan yöneticilerin baskılarına maruz kaldıklarını ve meslek hayatlarının dışında özel hayatlarında da bu baskıyı hissettiklerini çeşitli mallarına uygulanan haciz işlemleri nedeniyle maddi olarak zarara uğradıklarını ifade etmişlerdir. Her iki gazeteci de Türkiye'de yeni medyada ifade özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanmadığını ve yeni

medya kullanıcılarının kendisini baskı altında hissettiklerini gözlemlediklerini söylemişlerdir. Bu gibi olaylarda nüfusun az olduğu yerlerde görev yapan gazetecilerin baskı altında olması daha olasıdır ki, bu iki vakada gazetecilerden biri İskenderun diğeri ise Çine ilçelerinde mesleklerini yapmaktadırlar. Her ne kadar elimizde örnekleyebildiğimiz iki dava olsa da yapılacak değerlendirmede, yerel gazetede görev yapan gazetecilerin düşüncelerini ifade ederken kendilerini baskı altında hissettikleri ya da başka bir deyişle ifade özgürlüklerini kullanmakta sorunlar yaşadıkları kolaylıkla anlaşılabilir.

AYM'nin ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması gerekçesiyle yeni medyada ifade özgürlüğünün kısıtlanması yönünde verdiği iki kararın da Türkiye'nin olağanüstü hal koşullarında olduğu dönemde yaşanmasının yargılama sonucuna etki ettiği görülmektedir. Mahkeme iki yargılamada da karar metnini kısa tutmuş ve olayların olağanüstü hâl koşullarında yaşanması nedeniyle ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının doğru bir karar olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Bu nedenle kararda, ifade özgürlüğünün kısıtlanması konusunda uygulanan yaptırımların haklı bulunma gerekçeleri yeterince ayrıntılandırılmamıştır. Bu tercih, içtihatlarla ayrıntılandırılmaya gereksinim duyulan yeni medyada ifade özgürlüğü alanı için olumsuz bir durumdur. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 15. maddesi savaş ve olağanüstü hâl gibi durumlarda anayasadaki temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabilmesinin önünü açmaktadır. Aynı 15. madde '... suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz' ifadesi ile sona ermektedir. Davaya konu olaylar olağanüstü hâl koşullarında yaşansa da Başvurucu-4 ve Başvurucu-5'in AYM'nin yargılaması tamamlandığında iddia edildiği gibi terör örgütü üyesi olup olmadığına karar verecek ilk derece mahkemesinin kararı açıklanmamıştır. Dolayısıyla birinci derece mahkemelerin kararından bağımsız olarak -ki buradan çıkacak sonuç asla bu çalışmanın konusu olamaz- Anayasa Mahkemesinin Başvurucu-4 ve Başvurucu-5 hakkında yaptığı yargılama sonucunda ifade özgürlüğünün kısıtlanma gerekçelerini

ayrıntılı biçimde açıklamamış olması yeni medyada ifade özgürlüğünün sınırlarını ve kapsamını belirlemede iletişim bilimcilerin, gazetecilerin ve yeni medya kullanıcıların önünde bir belirsizlik olarak kalmıştır.

Türkiye'nin yeni medyada ifade özgürlüğü konusundaki tutumu, uluslararası alanda da ülkemizin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye'nin yargısal üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ifade özgürlüğünün ihlali iddiasıyla Türkiye'yi defalarca mahkûm etmiştir. Mahkeme'nin kurulduğu 1959 yılından bu yana ifade özgürlüğünün iddiasıyla yaptığı yargılamaların neredeyse yarısının sadece Türkiye aleyhine olması, ülkemizi yurttaşlarına ifade özgürlüğünü sağlayamayan ve sansür uygulayan bir ülke olarak göstermektedir. Türkiye'nin bu durumda olmasının pek çok sosyolojik, siyasi ve kökenleri Osmanlı Devleti'nin I. Meşrutiyet'i ilan ettiği 1876'ya kadar uzanan tarihi nedenleri vardır ve bu nedenler dolaylı olarak ifade özgürlüğünün ele alınış biçimini de etkilemiştir. Osmanlı Devleti döneminde saltanatın devamı, Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni cumhuriyet aleyhine kamuoyu oluşturulmaması, 1970'li yıllarda o yıllardaki adıyla anarşi, 1990'lardan bugüne ise yeni isimlendirmesiyle terör tehdidi Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda daha otoriter olmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle Osmanlı Devleti, o dönem böyle bir hakkın tanınması bir yana varlığı söz konusu olmasa da, ifade özgürlüğünü devlet için bir tehdit olarak görmeyi yeni cumhuriyete de miras bırakmıştır. İfade özgürlüğünü bir güvenlik sorunu olarak gören Türkiye, günümüzde bu hakkın sınırlandırılmasını zaman zaman Terörle Mücadele Kanunu'nda yer alan ve medyayı doğrudan ilgilendiren maddeler üzerinden sağlamaya çalışmaktadır. Bu da Türkiye'yi pek çok gazetecinin uzun süreler tutuklu kaldığı ülkeler sıralamasında ilk sıralara yerleştirmektedir.

Türkiye'yi yöneten hükümetler, ifade özgürlüğünü ulusal güvenliğe karşı bir tehdit olarak görmeyi yeni medya alanında da sürdürmektedir. Bugüne kadar AİHM'nin Türkiye aleyhine ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla açılan davaların önemli bir kısmında Türkiye, ifade özgürlüğünü

kısıtlarken ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması gerekçesiyle böyle bir adım attığı yönünde savunma yapmıştır. AİHM'nin Aralık 2020'ye Türkiye aleyhine yaptığı yargılamalardan ikisinde şikâyetle konu olay, yeni medya ortamında yaşanmıştır. Türkiye her iki olayda da 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesinin 1/b fıkrasına dayanarak ya da diğer bir deyişle, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a atıf yaparak yaptırım uygulamıştır.

Davalara konu olaylar Türk yargı makamlarının, internet sitelerinde zararlı içeriklerin varlığını belirledikten sonra TİB'e söz konusu içeriklerin yer aldığı internet sayfalarını vererek erişimin engellenmesi isteğinde bulunmasıyla başlamıştır. TİB ise sahip olduğu teknik olanaklarla bir internet sayfasına erişimi engellemek için o sayfanın bağlı olduğu internet sitesinin tamamen erişime kapatılması dışında seçeneği olmadığına dair bildirimde bulunması üzerine yargı makamları ilgili internet sitelerine erişimin tamamen engellenmesi yönünde karar almıştır. İlkinde Google Sites'a, ikincisinde de YouTube'a erişimin engellenmesiyle uygulanan bu yaptırımlar hayata geçtiğinde, 5651 sayılı Kanun'un internet sitelerine erişimin tamamen engellenmesine olanak tanıyan bir hükmü bulunmamaktadır.

AİHM, bir internet sitesinin erişime tamamen kapatılmasının ifade özgürlüğü açısından neden ve nasıl tehlikeli olacağına dair görüşlerini, Türkiye'nin mahkûmiyetiyle sonuçlanan bu iki davanın karar metinlerinde de anlatmıştır. Aslında Mahkeme'nin internet sitelerinin tümüyle kapatılmasına kesin olarak karşı olduğunu söyleyemez. Ancak AİHM, bu engellemelerin hayata geçirilmesinden doğacak yararın ifade özgürlüğünün kısıtlanmasından doğacak yarardan üstün olduğunun net biçimde kamuoyuna açıklanmasını ve uygulamada keyfiyete kaçılmamasını istemektedir.

Türkiye aleyhine açılan davalar sonucunda yayımladığı karar metninde AİHM, 5651 sayılı Kanun'da ve bu kanunun uygulanmasında bir takım değişiklikler yapmasını önermiştir. Mahkeme'nin bu önerilerinin başında, kanunda yer almamasına karşın uygulamada var olan, internet

sitelerinin tamamen erişime kapatılmasından vazgeçilmesi ve ifade özgürlüğünün esas alınması gelmektedir. Türkiye, AİHM'nin önerilerine karşılık, internet sitelerine erişimin tamamen engellenmesine yasal dayanak sağlayan hükümleri Kanun metnine eklemiş ve yeni medyada ifade özgürlüğüne sağlanan alanı daha da daraltmıştır. İfade özgürlüğü konusunda Türkiye'nin AİHM'nin tutumunun aksine olan kanuni düzenlemelerinin, uluslararası alandaki hedeflerini gerçekleştirme yolunda ülkemize engeller oluşturabileceğinden endişe duyulmaktadır.

Tüm bu hukuki metinler ile AYM ve AİHM kararlarına bakıldığında Türkiye'nin başta 5651 sayılı Kanun olmak üzere, yeni medyada ifade özgürlüğünü genişleten ve güvence altına alan hükümleri ilgili kanunlarda yapacağı düzenlemelerle mevzuatına eklemesi önerilmektedir. Ülkemiz, internetteki zararlı içeriklerle savaşında uygulanacak yaptırımlar konusunda bağlı olduğu uluslararası sözleşmeleri esas alarak mevzuatının bu sözleşmelerle uyumunu artırması gerektiğine inanılmaktadır. Türkiye'nin güvenlik gerekçesiyle yıllardır yapmadığı düzenlemelerin hayata geçmesi durumunda bunun ülkedeki güvenlik sorunlarının çözümüne de katkı sunacağına ve sonucunda düşüncelerini özgürce ifade eden insanların devlet için bir güvenlik sorunu oluşturan şiddet, terör gibi kanun dışı yollara yönelmekten alıkonacağına inanılmaktadır.

AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğü alanında sadece Türkiye için değil, yargı yetkisi bulunan 47 ülkenin tamamı aleyhine yaptığı yargılamalar bu alanın sınırlarının belirlenmesi yolunda önemli veriler sunmaktadır. Öncelikle Mahkeme, genel olarak bilginin yayılmasını kolaylaştırmadaki rolüne bakarak interneti, ifade özgürlüğünün kullanılması için benzersiz bir alan olarak gördüğünü açıklamıştır. Bu bakış açısı yeni medyayı da ifade özgürlüğü kapsamına almakta ve ifade özgürlüğüne de diğer haklarla rekabetinde avantaj sağlamaktadır. Öte yandan AİHM, yeni medya ortamında yaşanan olayların yeni medya koşullarında ele alınması gerektiğinin bilincindedir ve ülkelerin yeni medya alanını, bu alanın koşullarına göre hazırlanmış kanunlarla düzenlemesini önermektedir. Ancak

bu konuda ülkelerin nasıl bir yol izleyeceğine ilişkin veriler dağınıktır ve karşılaştırmalı hukuktan etkin biçimde yararlanılması günümüz koşullarında oldukça zordur.

Bu ülkelerin çizecekleri yolun belirsizliği ve uluslararası hukuktaki uyumsuzluktan en çok etkilenenler ise geleneksel medyada olduğu gibi yeni medyada da en çok içerik üreten meslek gruplarından olan gazetecilerdir. AİHM de bu tehlikeye dikkat çekerek gazetecilerin bu durumdan kaynaklı baskı altında kalarak ‘kamunun bekçi köpeği’ olarak tanımlanan rolünü yerine getirmekte ciddi sorunlar yaşadığını açıklamıştır. Çünkü devletler sınırları belli olmayan bu alanları belirlerken yaşanan olayları temel alan soruşturmalar ve yargılamalardan yararlanmaktadırlar. Gazeteciler de bu gibi adli ve hukuki işlemlerle en çok karşılaşan mesleklerden biri olduklarından sürekli yaptırımla karşılaşma tehdidi altında çalışmaktadırlar. Gazetecilerin ifade özgürlüğü konusunda sorunlar yaşaması, ifade özgürlüğünün tanımından da hatırlanacağı gibi, insanların haber alma özgürlüğüne de müdahale olduğu için tüm toplumun ifade özgürlüğüne yönelik bir tehdittir.

AİHM’nin yeni medyada ifade özgürlüğünü ele alırken başkalarının şöhret ve haklarının korunması konusunda verdiği kararların, Mahkeme’nin genel duruşunu belli edecek yeterlilikte sayıya ulaştığı düşünülmektedir. AİHM’nin bu konudaki görüşlerine, yeni medya teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin özel hayatın gizliliği hakkına zarar verdiği, hatta özel hayatın gizliliği hakkının geçmişte çoğunlukla basın özgürlüğü ile çatışırken bugün çok daha tehditkâr olan internette ifade özgürlüğüyle çatıştığı görüşünü anımsatarak başlamak gerekir. Çünkü bu görüş, Mahkeme’nin yeni medyada ifade özgürlüğünü ele aldığı yargılamada defalarca hatırlatılmıştır. AİHM’nin içtihatları arasında kişi haklarının çatıştığı durumlarda çevrim dışı yayınlar için geçerli ilkelerin, çevrim içi yayınlar için de geçerli olduğuna ilişkin hüküm de yer almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başkalarının şöhret ve haklarının korunması özelinde en net duruşu antisemitizme karşı göstermektedir.

Çalışmanın hazırlanması aşamasında okunan karar metinlerinde Mahkeme'nin antisemitizme açık ya da üstü kapalı destek verdiği ya da normalleştirdiği iddiasıyla yargılanan hiçbir kişi ya da kurumun ifadelerini, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirdiğine tanık olunmamıştır.

Yaşamlarını toplumun gözü önünde yaşayan ya da kararları pek çok insan üzerinde etki yaratan politikacı, ünlü, kamu görevlisi gibi kişilerin şöhret ve haklarının korunması ile bu kişilere yönelik olumsuz ifadeler arasında kurulacak dengede ifade özgürlüğünün daha üstün tutulması gerektiği içtihadı, yeni medya için de geçerlidir. Bunun yanında bu çalışmada 5651 sayılı Kanun için önerilen ifade özgürlüğünün çocukların korunması amacıyla kısıtlanabilmesinin kanun hükümleri kapsamına alınması isteğinin haklı bir istek olduğunun düşünülmesi AİHM tarafından oluşturulan Aleksey Ovchinnikov v. Rusya kararındaki içtihadı da dayanmaktadır. Bir olayın mağduru olan kişinin gazetelerde ve internet haber sitelerinde adı gizlenmeden ve defalarca vurgulanarak haber yapılmasını AİHM, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmemiş ve gazetecilerin hem genel hem de yeni medyadaki ifade özgürlüklerine sınır çizmiştir.

Gazetecilere ve onların çalıştıkları internet haber sitelerine AİHM içtihatlarıyla yüklenen bir diğer sorumluluk da internet sitelerinde haberlerin altına yazılan, nefret söylemi ve şiddet çağrısı içeren yorumların kaldırılmasının gerekliliğidir. Her ne kadar AİHM'nin benzer bir olayda internet sitesinin sorumsuzluğuna vurgu yapan bir kararı varsa da internet haber sitelerinin bu gibi yorumların AİHM'nin belirlediği ilkeler çerçevesinde ele alınması yönünde tavır takınacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca bir internet sitesine (A sitesi) köprü yoluyla başka bir internet sitesinden (B sitesi) getirilen içerikten dolayı her iki internet sitesinin de yaptırımla karşılaşmasını AİHM yanlış bularak sadece kaynak siteye (B sitesi) yaptırım uygulanmasının gerektiği yönündeki kararı da dikkate değerdir. AİHM, başkalarının şöhret ve haklarının korunması konusundaki davalarında gazetecilerin mesleklerinin etik değerlerine bağlılığına da pek çok kez vurgu yapmış ve basılı yayınlarda geçerli olan basın meslek etiğinin

yeni medyada oluşturulan içeriklere de yansıtılması gerektiğinin altını çizmiştir.

AİHM'nin internet haber sitelerine yazılan yorumların belirlediği ilkeler çerçevesinde incelenmesini istemesi, kontrol edilemeyen içeriklerin köprü yoluyla internet sitelerine taşınmaması önerisi ve gazetecilerin meslek ilkelerine bağlı kalmalarını hatırlattığı bu kararların yeni medyada ifade özgürlüğünün geleceğine ilişkin bazı ipuçları olduğu düşünülmektedir. Kişisel olarak bu konuda, AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğünün korunması konusunda yargı ve yasama organlarına yüklediği sorumlulukların bir kısmının yakın gelecekte yeni medya ortamının içerik üreticilerine ve içerik sağlayıcılarına da yükleme yönünde bir tutum sergileyeceğine inanılmaktadır. Çünkü verdiğimiz bu örneklerde kamu kurumlarına yüklenen bir sorumluluktan söz etmek zordur. Olasılıkla AİHM, yasama ve yargı organları tarafından yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda etkin bir biçimde işletilecek hukuk düzeni tesis etmenin yakın zamanda gerçek olabileceğini düşünmemektedir.

Dolayısıyla AİHM bu yönde içtihatlar üretmeye devam ederse yakın gelecekte yeni medya kullanıcılarının ürettiği içeriklerden sorumlu oldukları duygusunu daha net biçimde hissedecekleri ve hukuki anlaşmazlıklarda içerik üreticilerinin bir takım temel kuralları bildiklerine ilişkin bir ön kabul mekanizmasının gelişeceği tahmin edilmektedir. Kaldı ki, yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda sorumluluk almadan tüm sorunlarının çözümünü yargı organlarına bırakmanın yargı organlarının iş yükünü daha da arttıracığı bir gerçektir. Ancak herkesin belli bir ölçüde sorumlu olduğu düzende, belli bir standardın nasıl sağlanacağı sorusuna yanıt bulmanın da zor olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin yeni medyaya bakışında yapmasını beklediğimiz değişimde AİHM'nin bu yöndeki içtihatlarının da bir örnek olabileceğine inanılmaktadır.

AİHM'nin yeni medyada ifade özgürlüğü konusunda son yıllarda ürettiği içtihatların kayda değer bir kısmı da internet erişimi hakkındadır.

Mahkeme kişilerin toplanma özgürlüğünü kullanmak için bir sosyal medya sitesinden yaptığı çağrının ardından sosyal medya sitesindeki hesaba erişimin engellenmesini haklı bir gerekçe olarak görmemiştir. Öte yandan AİHM, yaptığı yargılamalarda hapis cezası çeken hükümlülerin de bilgi edinme hakları olduğuna kanaat getirerek bu kişilerin yasal amaçları doğrultusunda internete erişiminin sağlanmasının devletin bir ödevi olduğuna karar vermiştir.

Gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili mevzuatları, gerekse Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargılamaları sonucunda yeni medyada ifade özgürlüğüne çizilen kapsam, çalışmanın bu kısmına kadar özetlenmiştir. Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak hem yeni medyanın hem de yeni medyada ifade özgürlüğünün tanımlanmasından sınırlandırılmasına pek çok sorun birikmiş durumdadır. Ancak bu sorunlar, yeni medyanın ilerlemesini yavaşlatmamaktadır ve sorunlara bulunacak çözümlerin bir kısmı da bugünün ve geleceğin yeni medyasının nasıl kullanılacağıyla doğrudan ilişkilidir. Hukuksal girişimlerin henüz yaşanmamış olayları öngörmesini beklemek elbette hayali bir yaklaşım olacaktır. Ancak hukukun, çok yakında hayatımıza girecek ve hatta girmiş bulunan teknolojilerle ilgili bir takım adımlar atabilmesi beklenebilir. Özellikle yeni medyada ifade özgürlüğünün kullanımını doğrudan etkileyebilecek kimi gelişmelerin gelecekte iletişim hukukçularının iş yükünü oldukça artıracığı öngörülmektedir.

Son yıllarda ortaya çıkan ve bir takım yazılımlar aracılığıyla var olan bir fotoğraf ya da videodaki kişinin görüntüsünün, yapay sinir ağları kullanarak bir başka kişinin görüntüsü ile değiştirilmesine dayanan deepfake'in, ifade özgürlüğünün kullanımını tehdit etmesi çok büyük bir olasılıktır. Bir kişinin yapmadığı eylemleri, gerçeğe çok yakın bir teknikle yapmış gibi gösterilmesi, sadece kişisel olarak hak çatışmalarına neden olması bir yana, deepfake'in uygulandığı ya da hedef aldığı kişiye göre toplumlarda kargaşaya da neden olabilmesi dahi korkutucu bir olasılıktır. Şu ana kadar deepfake'in olası zararlarına karşı en somut mücadelenin ABD tarafından yapıldığı görülmektedir. Yeni medyanın ve onu sağlayan

teknolojinin her geçen gün daha da hızlandığını ve büyüdüğünü göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'deki hukukçuların temel hak ve özgürlüklerin kullanımını engellemeden deepfake'in olası zararlarına karşı izlenebilecek yolları vakit kaybetmeden ortaya koyması beklenmektedir.

AİHM'nin internette ifade özgürlüğü hakkının tehdit ettiğini belirttiği haklardan olan özel yaşamın gizliliği hakkının, son yıllarda unutulma hakkını içine alması, ifade özgürlüğüne karşı daha güçlü bir konuma gelmesini sağlamıştır. Tüm bu temel hak ve özgürlükler vazgeçilemez olduğuna göre, yargı organları da bu hakların birbirine karşı üstün gelmemesi için çaba göstermek durumundadırlar. Bu konuda Yargıtay'ın içtihatları ve Anayasa Mahkemesinin bu içtihatlarla yaptığı atıfların, kısa vadede ifade özgürlüğü ile özel yaşamın gizliliği haklarının rekabetinde bir denge unsuru olacağı düşünülmektedir. Bu hassas dengenin korunması için yargı örgütünün üyelerinin dünyadaki gelişmeleri yakından izlemesinin yararlı olacağına inanılmaktadır.

Yeni medyadan bugün etkilendiği gibi gelecekte de etkileneceğine şüphe olmayan gazetecilik, yeni medyanın yaygınlaşmasıyla beraber büyük bir değişim içine girmiştir. Yazıdan çok videoların öne çıktığı, yurttaş gazeteciliğiyle herkesin gazeteci rolünü üstlenebildiği bu dünyayı, yeni medya aygıtları ve onların oluşturduğu yeni medya ortamı açmıştır. Bugün ise gazeteciliğin dönüşümünü farklı alanlarda da sürdüreceğine ilişkin kanıtlardan her geçen gün daha çok söz edilmeye başlanmıştır. Buradan hareketle yakın gelecekte yapay zekâyla hazırlanan haberlerin sayısında önemli artışlar yaşanması kaçınılmazdır.

Elbette yapay zekâ ve benzeri teknolojiler gazeteciliği yok etmeyecektir ancak köklü biçimde değiştirecektir. Haberlerin yapay zekâ ile yazılması yaygınlaştıkça ve belki de biz iletişim bilimciler, yapay zekâ ile üretilen bir haberin ifade özgürlüğünden yararlanıp yararlanamayacağını tartışırken, geleceğin gazetecileri de yapay zekânın erişemeyeceği, çok uzun araştırmalar gerektiren ya da belirli özel alanlara odaklanmış araştırma

yöntemlerini benimseyerek varlıklarını sürdürmeye çalışacaklardır. Geleceği bilebilme olasılığımız elbette yoktur. Ancak geçmişe ve bugüne bakarak bir takım çıkarımlarda bulunmamız elbette mümkündür. Bu çıkarımlardan biri de, insanlar düşündükçe, haber almaya ve haber vermeye gereksinim duydukça ya da kısaca ifade özgürlüklerini kullandıkları sürece gazeteciliğin de varlığını sürdüreceğine olan inançtır.

Son olarak, tüm bu anlatılanların ışığında çalışmamızın başında sorulan beş sorudan kalan üçüne de yanıt verebiliriz. Bu soruların ilkinde, yeni medyanın, kişiler arasındaki sosyal hayatı düzenleyen ve fiziksel hayata göre hazırlanmış kurallarla yönetilebilmesinin ne kadar olası olduğu sorulmuştur. Elimizdeki verilere bakarak, fiziki hayata göre hazırlanmış kurallarla yeni medyanın yönetilebilmesi pek olası görünmemektedir. Bunun pek çok nedeni vardır ve bunların başında yeni medyanın fiziki boyutunun sanal boyutuna göre çok küçük olması ve yeni medya ortamında yer alan herkesin bu ortam üzerinde haklarının olması gerçeği gelmektedir. Yeni medyanın sanal boyutunu sadece fiziki olanaklarla yönetmeye çalışmak genellikle, erişime engelleme, kapatma, yasaklama gibi sonuçlar doğurmakta, bu da suç unsurunu üreten kişinin yanında suça karışmamış sıradan kullanıcıların da cezalandırılmasına neden olmaktadır.

İfade özgürlüğünün yeni medya alanında günlük hayatımızdaki kadar korunup korunmadığı sorusuna yanıt verecek olursak, kuramsal olarak, ifade özgürlüğünün yeni medya ortamında korunduğu yönünde bir görüş bildirmenin daha doğru bir değerlendirme olacağına inanılmaktadır. Çünkü yeni medya ortamında kişilerin ifade özgürlüklerini kullanmaları çok hızlı sonuca ulaşır ve çok kolaydır. Ayrıca yeni medya ortamında bireylerin ifade özgürlüklerine tek tek kısıtlanma getirmek, günlük hayata kıyasla çok zordur. Sonuç olarak, bu ortamda ifade özgürlüğü geniş bir kullanım alanına erişmiştir. Ancak bu yanıtı verirken ifade özgürlüğünü sağlayan tek koşulun yeni medya araçları olmadığı da bilinmektedir. Verilen bu yanıtta kişilerin içinde yaşadıkları sosyal, siyasi ve hukuki ortamın etkileri değerlendirilmeye alınmamıştır.

Yeni medyada ifade özgürlüğünün sağlanması kadar korunması da sürekli bir savaşı gerektiren bir konudur. Çalışmamızın başında bunun nasıl sağlanabileceği konusunda yönetilen soruya verilecek yanıt gelince, yeni medyada ifade özgürlüğünü korumanın ister kanun ister içtihat olsun sadece hukuk kuralları ya da yargı kararları yoluyla yürütülemeyeceği açıktır. Yeni medyanın ne olduğundan başlanıp yasal sınırlar içinde nasıl kullanılabileceğinin ve bu ortamda haklarımızın neler olduğunun eğitimini bugünün çocuklarına verebilmek ve toplumun geri kalanını bilinçlendirebilmek bu konuda atılacak en etkin adım olacaktır.

Bu çalışma yeni medyada ifade özgürlüğü hakkının kapsamının belirlenmesinin, başta gazeteciler olmak üzere yeni medya kullanıcılarının dolayısıyla tüm toplumların yararına olacağına duyulan inanç sayesinde hazırlanmıştır. Gazetecilerin ve tüm yeni medya kullanıcılarının, çepeçevre sarıldıkları yeni medya ortamında nasıl hareket etmeleri gerektiğine ilişkin farkındalığın yaratılması ve özellikle iletişim hukukçularının bugünün ve yakın geleceğin olası koşullarına bir iletişim bilimci gözünden bakabilmesinin sağlanması bu çalışmanın ülkemize ve bilim dünyasına sunabileceği en büyük katkı olacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, M. A., ZABCI, F., ERGÜN, R.: 2005 **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru Numarası: 3111/10, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Aralık 18, 2012 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-115705>, 2 Kasım 2020.
- AJDER, H., PATRINI, G., CAVALLI, F., CULLEN, L.: 2019 **The State of Deepfakes Lanspace, Threats and Impact. Sensity AI**, Amsterdam: Deepttrace.
- AKDENİZ, Y., ALTIPARMAK, K.: 2008 "İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme", **Cyber Rights & Cyber Libeities**, Kasım, 2008 (Çevrim içi): https://www.cyber-rights.org/reports/internet_yasak_renkli.pdf, 16 Kasım 2020.
- AKGÜL, M. E.: 2012 "İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gerekçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:LXI, No:1, s.1-42.
- AKINTÜRK, T.: 2002 **Hukuka Giriş**, 6. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- AKSAN, N., KISAÇ, B., AYDIN, M., DEMİRBÜKEN, S.: 2009 "Symbolic Interaction Theory", **Science Direct**, 902-904. 2009 (Çevrim içi): <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042809001633>, 31 Ocak 2020.

- AKTAŞ, H.: 2010 “İnternet Reklam Türlerinde Uygulayıcılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Bir Sınıflandırma Önerisi”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C:VI, No:3, 147-166.
- AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI: 2004 Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, 2004, **Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu**, (Çevrim içi): <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>, 8 Ekim 2019.
- Animal Defenders International v. United Kingdom, Başvuru No: 48876/08, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Nisan 22, 2013 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-126734>, 7 Ekim 2020.
- ATABEK, Ü.: 2017 “Yeni Medya ve Gelecek”, **Türkiye’de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın**, (Ed. K. Alemdar), 2 c., 1220-1229, Ankara: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- ATALAY, G. E.: 2018 “Dijital Çağda Marshall McLuhan’ı Yeniden Düşünmek: Bir Uzantı ve Ampütasyon olarak Yeni Medya Teknolojileri”, **Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi**, C:IV, No:6, s.27-48.
- AVRUPA BİRLİĞİ: 2015 A Digital Single Market Strategy for Europe - Analysis and Evidence, **Avrupa Komisyonu**, Mayıs 6, 2015 (Çevrim içi): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex:52015SC0100>, 2 Haziran 2020.

AVRUPA BİRLİĞİ: 2017	Tackling Illegal Content Online, Avrupa Komisyonu , Eylül 29, 2017 (Çevrim içi): EUR-Lex: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0555 , 4 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2018a	Social media and networks, innovation and policy, Digital Single Market , Haziran 12, 2018 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/social-media-and-networks-innovation-and-policy , 2 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2018b	Tackling online disinformation: a European Approach, EUR-Lex , Nisan 26, 2018 (Çevrim içi): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236&from=EN#footnote29 , 4 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2018c	Code of Practice to fight online disinformation. Ekim 16, 2018 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/commission/news/code-practice-fight-online-disinformation-2018-oct-16_en , 4 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2019a	Tackling online disinformation, Digital Single Market , Eylül 13, 2019 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/tackling-online-disinformation , 2 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2019b	A Europe that protects: EU reports on progress in fighting disinformation ahead of European Council, Avrupa Komisyonu , Haziran 14, 2019 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2914 , 4 Haziran 2020.

AVRUPA BİRLİĞİ: 2019c	Annual self-assessment reports of signatories to the Code of Practice on Disinformation 2019, Avrupa Komisyonu , Ekim 29, 2019 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/annual-self-assessment-reports-signatories-code-practice-disinformation-2019 , 5 Haziran 2020.
AVRUPA BİRLİĞİ: 2020	Illegal content on online platforms, Digital Single Market , Şubat 4, 2020 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/illegal-content-online-platforms , 2 Haziran 2020.
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ: 2020a	Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi , Mart 31, 2020 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_10_ENG.pdf , 10 Şubat 2021.
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ: 2020b	Violations by Article and by State (1959-2020), Statistics of the ECHR , Aralık 31, 2020 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2020_ENG.pdf , 10 Şubat 2021.
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ: 2020c	Violations by Article and by State: 2020, Statistics of the ECHR , Aralık 31, 2020 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2020_ENG.pdf , 10 Şubat 2021.
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ: 2021	Analysis of statistics 2020 , Ocak, 2021 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2020_ENG.pdf , 10 Şubat 2021.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ HALKLA İLİŞKİLER BİRİMİ: 2012	50 Soruda AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi , Temmuz 1, 2012 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/50Questions_TUR.pdf , 13 Ekim 2020.
AVRUPA KOMİSYONU: 1997	Green Paper on the Convergence of the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors and the Implications for Regulation, Avrupa Birliği , Aralık 3, 1997 (Çevrim içi): https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/green-paper-convergence-telecommunications-media-and-information-technology-sectors-and , 6 Aralık 2020.
AVRUPA KONSEYİ: 1950	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi , Kasım 4, 1950 (Çevrim içi): https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf , 25 Mart 2020.
AVRUPA KONSEYİ: 2001	Details of Treaty No.185, Avrupa Konseyi , Kasım 23, 2001 (Çevrim içi): https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185 , 31 Mayıs 2020.
AVRUPA KONSEYİ: 2003	Details of Treaty No.189, Avrupa Konseyi , Ocak 28, 2003 (Çevrim içi): https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/189 , 31 Mayıs 2020.
AVRUPA KONSEYİ: 2020	Reservations and Declarations for Treaty No.189 - Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, Avrupa Konseyi , Aralık 15, 2020 (Çevrim içi): https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/189/declarations?p_auth=8UqaVuc , 15 Aralık 2020.

AVRUPA KONSEYİ
BAKANLAR
KOMİTESİ: 1997

Council of Europe Committee of Ministers
Recommendation No. R (97) 20, **Avrupa
Konseyi Bakanlar Komitesi**, Ekim 30, 1997
(Çevrim içi):
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b>, 6 Aralık 2020

AVRUPA KONSEYİ
BAKANLAR
KOMİTESİ: 2008

Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap: Eşit
Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada
Yaşamak, **Avrupa Konseyi**, Mayıs 7, 2008
(Çevrim içi):
https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_WWhite_Paper/WhitePaper_ID_Turkish.pdf, 6
Aralık 2020.

AVRUPA KONSEYİ
PARLAMENTER
MECLİSİ: 2007.

Hakaretin Suç Olmaktan Çıkarılmasına Doğru,
Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Ekim 4,
2007 (Çevrim içi): <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17588&lang=en>, 6 Aralık 2020.

AZİZ, A.: 2008
BALTAŞ, A., BALTAŞ,
Z.: 2018

İletişime Giriş, İstanbul: Aksu Kitabevi.
Bedenin Dili, 52. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

BARTON, H. A.: 1986

Scandinavia in the Revolutionary Era, 1760-1815, Minneapolis: University of Minnesota Press.

BAUDRILLARD, J.:
1998

Simülakrlar ve Simülasyon, (Çev. O. Adanır),
İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

BBC TÜRKÇE: 2019

“Annesi telefonuna el koydu, akıllı buzdolabından
Twitter mesajı gönderdi”, **BBC Türkçe**, Ağustos
14, 2019 (Çevrim içi):
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49342462>, 13 Ekim 2020.

BENEDEK, W.: 2014

**İnsan Haklarını Anlamak: İnsan Hakları El
Kitabı**, (Çev. M. Bingöllü Kılıcı), Ankara: Türkiye
Adalet Akademisi Yayınları.

- BİLGİ
TEKNOLOJİLERİ VE
İLETİŞİM KURUMU:
2020
- BİLGİ
TEKNOLOJİLERİ VE
İLETİŞİM KURUMU:
2020
- BILTON, N.: 2012
- BİRLEŞMİŞ
MİLLETLER: 1946
- BOSTAN, B.: 2007
- BRITISH
BROADCASTING
CORPORATION: 2020
- BYCHAWSKA-
SINIARSKA, D.: 2018
- CANATA, F.: 2016
- CANGÖZ, İ.: 2013
- “Sosyal Ağ Sağlayıcı Hakkında Usul ve Esaslar Taslağı Toplantısı Yapıldı”, **Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu**, Ekim 1, 2020 (Çevrim içi): <https://www.btk.gov.tr/haberler/sosyal-ag-saglayici-hakkinda-usul-ve-esaslar-taslagi-toplantisi-yapildi>, 29 Kasım 2020.
- “Behind the Google Goggles, Virtual Reality”, **New York Times**, Şubat 22, 2012 (Çevrim içi): https://www.nytimes.com/2012/02/23/technology/google-glasses-will-be-powered-by-android.html?_r=2, 13 Ekim 2020.
- 59 (I). Calling of an International Conference on Freedom of Information, **United Nations Digital Library**, Aralık 14, 1946 (Çevrim içi): <https://digitallibrary.un.org/record/209774?ln=en>, 30 Mayıs 2020.
- “**Sanal Gerçeklikte Etkileşim**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- “Social media: How do other governments regulate it?”, **BBC**, Şubat 12, 2020 (Çevrim içi): <https://www.bbc.com/news/technology-47135058>, 5 Haziran 2020.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması**, (Çev. T. D. Köksal) Strazburg: Avrupa Konseyi Belge ve Yayınlar Üretim Bölümü.
- “5651 Sayılı Kanun Kapsamında İnternet Düzenlemeleri ve Düşünce - İfade Özgürlüğü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türk Kütüphaneciliği**, C:XXX, No:2, s.185-205.
- “Çizgisel ve Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, **İletişim Kuramları**, (Ed. E. Yüksel), 34-59, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

CANKAYA, Ö., BATUR
YAMANER, M.: 2006

Kitle İletişim Özgürlüğü, Ankara: Turhan
Kitabevi.

Case of Aleksey Ovchinnikov v. Russia, Başvuru
No: 24061/04, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi**, Aralık 16, 2010 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-102322>, 2
Eylül 2020.

Case of Bowman v. The United Kingdom,
Başvuru No: 24839/94, **HUDOC – Avrupa İnsan
Hakları Mahkemesi**, Şubat 19, 1998 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58134>,
Temmuz 12, 2020.

Case of Fatullayev v. Azerbaijan, Başvuru No:
40984/07, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi**, Nisan 22, 2010 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-98401>, 7 Ekim
2020.

Case of Magyar Jeti Zrt v. Hungary, Başvuru No:
11257/16, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi**, Aralık 4, 2018 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-187930>, 7
Ekim 2020.

Case of Ólafsson v. Iceland, Başvuru No:
58493/13 **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi**, Mart 16, 2017 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-171974>, 16
Ağustos 2020.

Case of OOO Regnum v. Russia, Başvuru No:
22649/08, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi**, Aralık 8, 2020 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204319>, 15
Şubat 2021.

Case of The Sunday Times v. The United Kingdom, Başvuru No: 6538/74, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Nisan 26, 1979 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>, 20 Mart 2020.

Case of Timakov and OOO ID Rubezh v. Russia, Başvuru No: 46232/10; 74770/10, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Aralık 8, 2020 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204319>, 15 Şubat 2021.

Case of Times Newspapers Ltd v. United Kingdom (Nos. 1 and 2), Başvuru No: 3002/03; 23676/03, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Mart 10, 2009 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-91706>, 19 Ocak 2020.

Case of Vladimir Kharitonov, Başvuru No: 10795/14, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Kasım 16, 2020 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203177>, 15 Şubat 2021.

CASTELLS, M.: 2005

Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi, (Çev. E. Kılıç) 3 c., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru No: 48226/10; 14027/11, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Aralık 1, 2015 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-167696>, 26 Ekim 2020.

CHOMSKY, N.: 2008

Medya Denetimi, (Çev. E. Baki), 2. bs., İstanbul: Everest Yayınları.

- CHUN, W., KEENAN, T.: 2006 **New Media, Old Media: A History and Theory Reader**, Abingdon: Routledge.
- Cihat Ünal Başvurusu, Başvuru Numarası: 2016/77795, **T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Kasım 28, 2018 (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/77795>, 24 Eylül 2020.
- CINBARCI, A.: 2016 “Fraktal Geometri ve Evrim”, **Deneyisel Tıp Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C:VI, No:11, s.101-108.
- ÇALIK, T.: 2008 “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: XXIV, No:1, s.69-120.
- ÇAMAK, S.: 2015 “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:VI No:4, s.1067-1090.
- DAĞTAŞ, B.: 2013 “Dilbilimsel ve Göstergebilimsel Yaklaşımlar”, **İletişim Kuramları**, (Ed. E. Yüksel), 132-155, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- DANCE, F. E.: 1967 **Human Communication Theory: The Original Essays**, New York: Holt Rinehart Winston.
- DANCE, F. E.: 1970 “The 'Concept' of Communication”, **Journal of Communication**, C:XX, No:2, s.201-210.
- DE SOLA POOL, I.: 1983 **Technologies of Freedom**, Boston: Harvard University Press.
- Delfi AS v. Estonya, Başvuru No: 64569/09, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Haziran 16, 2015 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-157287>, 28 Kasım 2020.
- DEWDNEY, A., RIDE, P.: 2006 **The New Media Handbook**. Abingdon: Routledge.

DİLMEN, E., ÖĞÜT,
S.: 2006

“Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşime İletişimsel Bilişim Yaklaşımı”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı**, 17-22. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
Editorial Board of Pravoye Delo ve Shtekel v. Ukrayna, 33014/05, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Mayıs 5, 2011, (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-116530>, 17 Ekim 2020.

EKONOMİK İŞ
BİRLİĞİ VE
KALKINMA ÖRGÜTÜ.:
2008

Convergence and Next Generation Networks,
Seul: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü.

Emin Aydın Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/2602, **T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Ocak 23, 2014, (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2602>, 7 Ekim 2020.

ERDEM, B.: 2018

Avrupa Standartlarına Göre Türkiye’de Basın Özgürlüğü, İstanbul: Cinius Yayınevi.

ERDOĞAN, İ.,
ALEMDAR, K.: 2010
EREN, A.: 2016

Öteki Kuram, 3. bs., Ankara: Erk Yayınları.

“İnsan Hakları Hukuku Bakımından İslam Peygamberinin Karikatürünün Çizilmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C:XXI, No:2, s.355-368.

ERKAL, A.: 2017

“Türkiye’de Radyo Yayıncılığının Gelişimi”, **2. Genç Bilim İnsanları Sempozyumu**, s.91-105. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

ETİMOLOJİ TÜRKÇE:
(t.y.)

Medium, (Çevrim içi): <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium>, 2 Haziran 2020.

- FARGE, J. K.: 1985 **Orthodoxy and Reform in Early Reformation France: The Faculty of Theology of Paris, 1500-1543**. Leiden: Brill Publishers.
- Féret v. Belgium, Başvuru No: 15615/07, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Temmuz 16, 2009 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-93626>, 1 Ekim 2020.
- FIDLER, R. F.: 1997 **Mediamorphosis: Understanding New Media**, Thousand Oaks: Pine Forge Publications.
- FINK, E.: 2014 "Google Glass wearers can steal your password", **CNN Business**, Temmuz 7, 2014 (Çevrim içi): https://money.cnn.com/2014/07/07/technology/security/google-glass-password-hack/index.html?iid=HP_River, 14 Ekim 2020.
- FISKE, J.:1990 **Introduction to Communication Studies**, (Çev. S. İrvan), Abingdon-on-Thames: Routledge.
- FOHLEN, C.:1992 **Thomas Jefferson**, Nancy: Presses Universitaires de Nancy.
- FRANSA HÜKÜMETİ (t.y.). Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, **Légifrance**, (Çevrim içi): <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>, 12 Aralık 2019.
- GEDİK, F., KOÇ, E.: 2009 "Hüküm Kurma ve İçtihat", **Ankara Barosu Dergisi**, C:LXVII, No:2, s.157-163.
- GERAY, H.: 2003 **İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya**, Ankara: Ütopya Yayınları.
- GIAKOUMOPOULOS, C.: 2016 "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü", **Anayasa Yargısı**, C:XXXII, No:1, s.35-42.

GLENDON, M. A.:
2002

A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights, New York: Random House Publishing Group.

Goodwin v. The United Kingdom, Başvuru No: 17488/90, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Mart 26, 1996 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57974>, 25 Aralık 2019.

Google Spain SL v. AEPD, Mario Costeja González, Başvuru No: ECLI:EU:C:2014:317, **Avrupa Adalet Divanı**, Mayıs 13, 2014 (Çevrim içi): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0131>, 5 Eylül 2020.

GÖKÇE, O.: 2003
GÖZÜBÜYÜK, A. Ş.:
2010

İletişim Bilimine Giriş, Ankara: Turhan Kitabevi.
Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, 32. bs., Ankara: Turhan Kitabevi.

GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus v. Switzerland, Başvuru No: 18597/13, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Ocak 9, 2018 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-179882>, 6 Ekim 2020.

GRAHAM-HARRISON,
E., CADWALLADR, C.:
2018

“Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach”, **The Guardian**, Mart 17, 2018 (Çevrim içi): <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>, 14 Ekim 2020.

GÜNGÖR, M., KİBAR,
Y. Ş., YILMAZ, R.,
TEKİN, A.: 2009
GÜNGÖR, N.: 2011

Yakınsama: Telekomünikasyon ve Medya Sektörleri Açısından Düzenlemelere Etkileri, Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.
İletişim Kuramlar, Yaklaşımlar, Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÜZ, N.: 1998.

“İletişim Süreci ve Temel Öğeler”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi** C:XII, 121-142.

HAKYEMEZ, Y. Ş.:
2000

Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, Ankara: Seçkin Kitabevi.

Handyside v. The United Kingdom, Başvuru No:5493/72, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Aralık 7, 1976 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57499>, 8 Mart 2020.

HAZAR, Z.: 2013

“Basın Özgürlüğü ve Ulusal Güvenlik”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:XVII No:2, 1525-1548.

“İçtihat Metni”, Esas No: 2019/31517, Karar No: 2019/14002, **Yargıtay 19. Ceza Dairesi**, Kasım 11, 2019 (Çevrim içi): <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, 25 Ağustos 2020.

JANDARMA GENEL
KOMUTANLIĞI: 2019

“Bilişim Suçları”, **T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı**, 2019 (Çevrim içi): <https://www.jandarma.gov.tr/bilisim-suclari>, 20 Kasım 2020.

Janowski v. Polonya, Başvuru No: 25716/94, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** Ocak 21, 1999 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58909>, 16 Mart 2020.

Jersild v. Denmark, Başvuru No: 15890/89, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** Eylül 23, 1994 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57891>, 12 Aralık 2020.

- Kablis v. Russia, Başvuru No: 48310/16; 59663/17, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** Nisan 30, 2019 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-192769>, 9 Eylül 2020.
- KALABALIK, H.: 2009 **İnsan Hakları Hukuku**. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- KAMMEN, M.: 1996 **Colonial New York: A History**. Oxford: Oxford University Press.
- KARAKAŞ, I.: 2019 Karakaş: Türkiye'nin AİHM önünde en ciddi sorunu uzun tutukluluk süreleri (K. Karaca, tarafından gerçekleştirilen röportaj [Video]), Mayıs 21, 2019, **DW Türkçe**, (Çevrim içi): <https://www.youtube.com/watch?v=6oI0CB2HrgI>, 6 Aralık 2020.
- KARAN, U.: 2018 **İfade Özgürlüğü**, Ankara: T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı.
“Karar İçeriği: Unutulma Hakkı”, Esas No: 2014/56, Karar No: 2015/1679, **Yargıtay Hukuk Genel Kurulu**, Haziran 17, 2015 (Çevrim içi): <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, 3 Ağustos 2020.
- KAVURGACI, Ş.,
SELVİTOPI, A.: 2019 “Frankfurt Okulu Bağlamında Eleştirel Teori ve Eğitim”, **Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi**, C:1, No:2:99-108.
- KERLOW, I. V.,
ROSEBUSH, J.: 1986 **Computer Graphics for Designers and Artists**, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Korkut Duman Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/7896, **T. C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Nisan 20, 2016 (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7896>, 22 Temmuz 2020.

- KOYUNCU
GÜLSEVEN, A. S.:
2008
Genel Ahlak ve İfade Özgürlüğü, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi**, Mart 3, 2008 (Çevrim içi): http://www.ihmpolitics.org/files/metinler/koyuncu_ahlak.pdf, 13 Eylül 2020.
- KREITNER, R.,
KINICKI, A.,
BUELENS, M.: 2002
LAURSEN, J. C.: 2000
Organizational Behaviour, 2. bs., Londra: McGraw-Hill Education.
- LEE, M. K.: 2019
“Spinoza in Denmark and the Fall of Struensee, 1770-1772”, **Journal of the History of Ideas**, C:LXI, No:2, s.189-202.
- AWS supports the Deepfake Detection Challenge with competition data and AWS credits, **Amazon Web Services**, Ekim 21, 2019 (Çevrim içi): <https://aws.amazon.com/tr/blogs/machine-learning/aws-supports-the-deepfake-detection-challenge-with-competition-data-and-aws-credits/>, 14 Ekim 2020.
- Lingens v. Avusturya, Başvuru No: 9815/82, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Temmuz 8, 1986 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57523>, 9 Eylül 2019.
- LISTER, M., DOVEY, J., GIDDINGS, S., GRANT, I., KELLY, K.: 2009
New Media: A Critical Introduction, 2. bs., Abingdon, Birleşik Krallık: Routledge.
- Lopes Gomes da Silva v. Portugal, Başvuru No: 37698/97, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Aralık 28, 2000 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58817>, 21 Ocak 2020.

MACOVEI, M.: 2005

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz,

Strazburg: Avrupa Konseyi.

Magyar Tartalomsgazdálkodók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary, Başvuru No: 22947/13

HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi,

Şubat 2, 2016 (Çevrim içi):

<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-160314>, 18 Eylül 2020.

MANOVICH, L.: 2001

The Language of New Media, Cambridge: The MIT Press.

McLUHAN, M.: 1964

Understanding Media: The Extensions of Man, New York: McGraw-Hill.

McQUAIL, D.: 2010

McQuail's Mass Communication Theory, 6. bs., Londra: Sage Publications.

Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A. Ş., Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/2623, **T.C.**

Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası,

Kasım 15, 2015 (Çevrim içi):

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2623>, 2 Eylül 2020.

MEVZUAT BİLGİ
SİSTEMİ: 1982

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Mevzuat Bilgi**

Sistemi, Kasım 9, 1982 (Çevrim içi):

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 23 Ekim 2020.

Morice v. France, Başvuru No: 29369/10, **HUDOC**

– Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Nisan 23,

2015 (Çevrim içi):

<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-168598>, 5 Temmuz 2020.

MUTLU, E.: 2004

İletişim Sözlüğü, 4. bs., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Müller and Others v. Switzerland, Başvuru No: 10737/84, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** Mayıs 24, 1988 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57487>, 8 Mart 2020.

Müslüm Gündüz v. Türkiye, Başvuru No: 35071/97, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**. Aralık 4, 2003 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61522>, 9 Mart 2020.

Nihat Durmuş ve Durmuş Ofset Gaz. Bas. Yay. Mat. Kül. ve Spor Etk. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/5761, **T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Mayıs 10, 2018 (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5761>, 27 Ağustos 2020.

Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya, Başvuru No: 13470/87, **HUDOC – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Eylül 20, 1994 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-122484>, 23 Mart 2020.

OXFORD
UNIVERSITY PRESS:
(t.y.)

Communication noun, **Oxford Learner's Dictionary**, (Çevrim içi): <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/communication?q=communication>, 8 Ocak 2020.

OXFORD
UNIVERSITY PRESS:
(t.y.)

Media noun, **Oxford Learner's Dictionary**, (Çevrim içi): <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/media?q=media>, 8 Ocak 2020.

- ÖĞÜT, S.: 2005 **İletişim Ortamlarında E-Dönüşüm: Yeni Ortamlar,** (Çevrim içi): http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_-_iletisim_ortamlarinda_e-donusum_yeni_ortamlar.pdf, 8 Mayıs 2020.
- ÖNDÜL, H.: (2017) “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Hakkında”, **Evrensel.net**, Aralık 7, 2017 (Çevrim içi): <https://www.evrensel.net/yazi/80419/insan-haklari-evrensel-bildirisi-hakkinda>, 8 Ekim 2019.
- ÖNOK, M.: 2013 “Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi Işığında Siber Suçlarla Mücadelede Uluslararası Adli İşbirliği”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C:XIX No:2, s.1229-1269.
- ÖZ, A.: 2017 “Kaynak ve Alıcı Yönünden Etkili İletişimin Odak Noktaları ve Bunların Dinî İletişime Etkileri”, **Bilimname**, C:MMXVII, No:33, s.119-139.
- ÖZBEY, Ö.: 2013 “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C:CVI, s.41-92.
- ÖZDİLEK, A. O.: 2006 **Uygulamadan Örnek Olaylarla Bilişim Suçları ve Hukuku**, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Pakdemirli v. Türkiye, Başvuru No: 35839/97, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Şubat 22, 2005 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-68374>, 29 Şubat 2020.
- PAZARBAŞ, M.: 2013 “Kitle İletişiminde Temel Kavramlar ‘Co-oryantasyon Modeli’”, **Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C:XIX, s.127-140.

- Peta Deutschland v. Germany, Başvuru No: 43481/09, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Kasım 8, 2012 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-114273>, 13 Ağustos 2020.
- Prager ve Oberschick v. Avusturya, Başvuru No: 15974/90, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Nisan 26, 1995 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57926>, 3 Mayıs 2020.
- RAAFLAUB, K., OBER, J., WALLACE, R.: 2007 **Origins of Democracy in Ancient Greece**, Oakland: University of California Press.
- RENDA, A.: 2018 "The Legal Framework to Address 'Fake News': Possible Policy Actions at the EU Level", **Avrupa Parlamentosu**, Haziran 30, 2018 (Çevrim içi): [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/I/DAN/2018/619013/IPOL_IDA\(2018\)619013_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/I/DAN/2018/619013/IPOL_IDA(2018)619013_EN.pdf), 16 Ekim 2020.
- REUTERS: 2019 "China Seeks to Root Out Fake News and Deepfakes with New Online Content Rules", (Ed. R. Staff), **Reuters**, Kasım 29, 2019 (Çevrim içi): <https://www.reuters.com/article/us-china-technology/china-seeks-to-root-out-fake-news-and-deepfakes-with-new-online-content-rules-idUSKBN1Y30VU>, 15 Ekim 2020.
- RİFAT, M.: 2014 **Göstergebilimin ABC'si**, 4. bs., İstanbul: Say Yayıncılık.
- ROGERS, E. M.: 1983 **Diffusion of Innovations**, 3. bs., New York: Free Press of Glencoe.
- SANDERS, K.: 2003 **Ethics & Journalism**, Londra: Sage Publications.

- SCHMIDT, M.: 2010 United Nations. **International Human Rights Law**, (Ed. D. Moeckli:Shah:Sivakumara & D. Harris), Oxford: Oxford University Press, s.391-432.
- SINAR, H.: 2004 Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi Üzerine Bir Deneme, **Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı**, (Ed. K. Bayraktar), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, s.765-787.
- SUPREME COURT OF THE UNITED KINGDOM: 2020 Cases, **The Supreme Court**, Ekim 16, 2020 (Çevrim içi): <https://www.supremecourt.uk/cases/index.html>, 16 Ekim 2020.
- SUPREME COURT OF UNITED STATES: 2020 Docket Search, **Supreme Court of United States**, Ekim 16, 2020 (Çevrim içi): <https://www.supremecourt.gov/docket/docket.aspx>, 16 Ekim 2020.
- Süreç v. Türkiye (No. 1), Başvuru No: 26682/95 **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Temmuz 8, 1999 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58279>, 4 Mart 2020
- T.C. ADALET BAKANLIĞI: 2020 “Adli İstatistikler - 2019”, **Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü**. Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- T.C. ADALET BAKANLIĞI İNSAN HAKLARI DAİRESİ BAŞKANLIĞI: 2020 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2019 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, Ocak 1, 2020 (Çevrim içi): <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/18220201527421%20-%20A%C4%B0HM%20%C4%B0statistik%20DE%C4%9EERLEND%C4%B0RME%20NOTU-2.pdf>, 13 Ekim 2020.

- T.C. RESMÎ GAZETE: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Mayıs 27, 1949 (Çevrim içi): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>, 7 Aralık 2020.
- T.C. RESMÎ GAZETE: Anayasa Mahkemesi Kararı, Nisan 17, 1964, 1964 (Çevrim içi): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11685.pdf>, 14 Eylül 2020.
- T.C. RESMÎ GAZETE: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İlişik Beyanlar ve Çekince ile Onaylanmasına Dair Karar, Temmuz 21, 2003 (Çevrim içi): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2>, 3 Mart 2020.
- T.C. RESMÎ GAZETE: 22/4/2014 Tarihli ve 6533 Sayılı Kanunla Onaylanması Uygun Bulunan Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinin İlişik Çekinceler ve Beyanlar ile Birlikte Onaylanması Hakkında Karar, Ağustos 9, 2014 (Çevrim içi): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140809-5.htm>, 31 Mayıs 2020.
- TAYLOR, P.:1997 **Global Communications, International Affairs and the Media Since 1945**, Londra: Routledge.
- Thoma v. Lüksemburg, Başvuru No: 38432/97, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Mart 29, 2001 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-59363>, 18 Mart 2020.
- TICHENOR, P. J.,
DONOHUE, G. A.,
OLIEN, C. N.: 1970 "Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge", **Public Opinion Quarterly**, C:XXXIV No:2, s.159-170.

- TINGÖY, Ö.,
BOSTAN, B.: 2007
“Future of New Media, Towards The Ultimate Medium: Presence, Immersion and MMORPGs”, **Communication in the Millenium**, s.234-240. Bloomington: Indiana Üniversitesi.
- TOPUZ G.: 2007
Bilişim Sistemi Üzerinden Suç Teşkil Eden Zararlı Yayınlarla Mücadele Hakkında Kanun Teklifi, **Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Şubat 23, 2007 (Çevrim içi): <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0958.pdf>, 7 Haziran 2020.
- TRENDONE: 2010
Media Evolution, **Trendone Blog**, 2010 (Çevrim içi): <http://blog.trendone.com/wp-content/uploads/2010/02/TRE-01-10-Media-Evolution-5.0-01-VP.jpg>, 15 Nisan 2020.
- TUNA, Y.: 2014
“İletişim Kavramı ve İletişim Süreci”, **İletişim** (Ed. İ. Vural), 2. bs., Ankara: Pegem Akademi, s.1-20.
Tunca İlker Öğreten Başvurusu, Başvuru Numarası: 2017/11340, **T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Kasım 20, 2019 (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/11340>, 6 Eylül 2020.
- TÜMAY, M.: 2015
“Kişilik Hakları ve Basın Hürriyeti Çatışmasında İfade Hürriyeti Dengesi”, **Anayasa Yargısı**, C:XXXI, No:1, s.355-378.
- TÜRK DİL KURUMU: 2011.
Türkçe Sözlük, 11. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ: 2021
Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012 - 31/12/2020). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığı.

- Ufuk Çalışkan Başvurusu, Başvuru Numarası: 2015/1570, **T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası**, Mart 7, 2019 (Çevrim içi): <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/1570>, 19 Eylül 2020.
- UNITED STATES CONGRESS: 2018 Malicious Deep Fake Prohibition Act of 2018, **Library of Congress**, Aralık 21, 2018, (Çevrim içi): <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/3805/text>, 15 Ekim 2020.
- UZUN, R.: 2013 "Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar", **İletişim Kuramları**, (Ed. E. Yüksel), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.106-131.
- VAN DIJK, J.: 2020 **The Network Society**, 4. bs., Londra: Sage Publications.
- WE ARE SOCIAL, HOOTSUITE: 2020 **Digital 2020**, Londra: We Are Social & Hootsuite.
- WE ARE SOCIAL: 2012 **Social, Digital and Mobile Worldwide**, Londra: We Are Social.
- WEBER, A.: 2009 **Nefret Söylemi El Kitabı**, (Çev. M. Çulhaoğlu) Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.
- WEBER, A. M.: 2003 "The Council of Europe's Convention on Cybercrime", **Berkeley Technology Law Journal**, C:XVIII, No:1, s.425-446.
- WEISER, M.: 1993 "Some Computer Science Issues in Ubiquitous Computing", **Communications of the ACM**, C:XXXVI, No:7, s.74-83.
- WERHAN, K.: 2004 **Freedom of Speech: A Reference Guide to the United States Constitution**, Santa Barbara: Praeger Publishers.
- Willem v. France, Başvuru No: 10883/05, **HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, Temmuz 16, 2009 (Çevrim içi): <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-93612>, 23 Eylül 2020.

- ULUSLARARASI
TELEKOMÜNİKASYO
N BİRLİĞİ: 1999
YAĞLI, S.: 2011
YANIK, A.: 2016
YENĞİN, D.: 2010
YUMRUKUZ, Ö.: 2016
YÜKSEL, A., YANIK,
A.: 2014
YÜKSEL, E.: 2013
ZILLIOĞLU, M.: 2007
- Trends in Telecommunication Reform
'Convergence and Regulation'**, Cenevre:
International Telecommunication Union.
"Medya Politikalarının Değerlendirilmesinde Bir
Başka Yaklaşım Mümkün Mü? Kültürel
Çalışmalar ve Ekonomi-Politik Yaklaşım
Çatışmasını Kırma", **Yeni Düşünceler**, C:VI,
s.93-114.
"Yeni Medya Nedir Ne Değildir?", **Uluslararası
Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:IX, No:45, s.898-
910.
"**Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni
Şiddet**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul:
Marmara Üniversitesi.
"Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı
Çerçevesinde Survivor Programı", **TRT Akademi
Dergisi**, C:I, No:1, s.85-111.
"Co-Creation Value and Social Media: How?"
Creating Experience Value in Tourism, (Ed. N.
K. Prebensen, J. S. Chen, M. Uysal), Oxfordshire:
CABI Publishing, s.182-206.
"İletişim Kuramlarına Giriş", **İletişim Kuramları**,
(Ed. E. Yüksel), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
Yayınları, s.2-33.
Zana v. Turkey, Başvuru Numarası: 18954/91
HUDOC - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi,
Kasım 25, 1997 (Çevrim içi):
<http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58115>, 4 Mart
2020.
İletişim Nedir?, 3. bs., İstanbul: Cem Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Antalya’da tamamladı. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde lisans eğitimine başlayıp 2014 yılında mezun oldu. Lisans eğitimi sürerken, Erasmus değişim programıyla öğrenim gördüğü İspanya’daki San Jorge Üniversitesinde gazetecilik, radyo ve reklamcılık dersleri aldı; Türkiye’de ise ulusal televizyon kanallarının program yapım ekiplerinde stajyerlik yaptı. Lisans mezuniyeti sonrası spor haberi temalı internet sitelerinde editörlük görevi üstlendi. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Şubat 2016’da Basın Konseyinin yürüttüğü ‘Medya Etik ve Sorumlu Gazetecilik’ başlıklı Avrupa Birliği projesinde asistan olarak görev yaptı. Mayıs 2016’da İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Haziran 2017’de yüksek lisans eğitimini ‘Türk Basınında Sığınmacı Algısı’ başlıklı teziyle tamamladı. Eylül 2017’de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik programında doktora eğitimine başlayıp 2021 yılında ‘Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Yeni Medyada İfade Özgürlüğü’ başlıklı teziyle

tamamladı. Ekim 2020’de Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet Programında eğitime başladı. Mayıs 2018’den beri Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğinde öğretim görevlisi olarak görev yapıyor. 2019 yılından beri Radyo Dumlupınar’da yayımlanan Biri Bize Anlatsın adlı radyo programını hazırlayıp sunuyor. 2020 yılı sonuna kadar bir kitap, beş kitap bölümü ve iki makale yazarlığı üstlendi; Biri uluslararası olmak üzere üç bilimsel toplantıda bildiri sundu. Eserlerinde Türkiye’de yerel basın, medya skandalları, iletişim hukuku, yeni medyada gazetecilik, yeni medyada ifade özgürlüğü konularını ele aldı. İngilizce ve İspanyolca dillerini biliyor.